

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΣΕΠ.-ΟΚΤ. 2010

Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

Επιθεώρηση

Η Μάχη του Μαραθώνα 490 π.Χ.

Παγίδες &
Αυτοσχέδιοι Εκρηκτικοί Μηχανισμοί

Jus in Bello:
Η Εξέλιξη, το Περιεχόμενο
& η Εφαρμογή του Διεθνούς
Ανθρωπιστικού Δικαίου

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ/5

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ Επιθεώρηση

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1883 • ΤΕΥΧΟΣ 5/2010 (ΣΕΠ.-ΟΚΤ.)

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ (ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ)	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ (ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ)
Αξιωματικοί Στρατού Ξηράς ε.α. 2,94€	Απλό (Επιταγή Γενικής Τράπεζας) 26,57€	Απλό (Επιταγή Γενικής Τράπεζας) 30,77€
Ιδιώτες, Σύλλογοι κ.λπ. 5,87€	Συστημένο (Επιταγή Γενικής Τράπεζας) 41,57€	Συστημένο (Επιταγή Γενικής Τράπεζας) 45,77€

ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

Όλοι οι συνδρομητές να στέλνουν το παρακάτω απόκομμα στη διεύθυνση της Στρατιωτικής Επιθεώρησης και:

→ Οι μεν συνδρομητές εσωτερικού, αφού καταθέσουν τη συνδρομή τους στον λογαριασμό **72-08-0000007** της Γενικής Τράπεζας και σε οποιοδήποτε κατάστημά της, να στέλνουν και την απόδειξη καταθέσεως. Δεν επιτρέπεται η αποστολή ταχυδρομικών επιταγών.

→ Οι δε συνδρομητές εξωτερικού να στέλνουν και την τραπεζική επιταγή.

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
1020 ΣΤΓ

Διευθυντής Εκδόσεως: τηλ. & fax 2106553978 (Εσωτ. 3978)
Διαχείριση Συνδρομητών: τηλ. 2106553166 (Εσωτ. 3166)
Διαχείριση Μελετών: τηλ. 2106553979 (Εσωτ. 3979)
Καλλιτεχνική Επιμέλεια: τηλ. 2106553167 (Εσωτ. 3167)

Επώνυμο:.....

Όνομα:.....

Ιδιότητα:.....

Νέα Συνδρομή Ανανέωση Συνδρομής

Οδός:.....

Αριθμός:..... Τ.Κ.:.....

Πόλη:.....

Τηλ:.....

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

Επιθεώρηση

Τα προηγούμενα
τεύχη
υπάρχουν και
σε PDF
στη σελίδα
www.army.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ:
ΓΕΣ/ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Διευθυντής
Διεύθυνσης Ενημερώσεως και Δημοσίων Σχέσεων
Ταξχος Αθανάσιος Κρεμπούνης

Τμηματάρχης 5^{ου} Τμήματος
Στρατιωτικής Επιθεώρησης
Ανχης (ΠΖ) Κωνσταντίνος Δαρδαγάνης

Καταχώριση Συνδρομητών
Multimedia
Ανθστης (ΠΒ) Δημήτριος Λαμπρόπουλος

Καταχώριση Μελετών
Ανθστης (ΠΖ) Κωνσταντίνα Μοσχέτα

Επεξεργασία Φωτογραφίας
Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση
Καλλιτεχνική Επιμέλεια
Μ.Υ. Βασιλική Κιριτζαλίδου
Μ.Υ. Ιωάννα Νικολαΐδη
Μ.Υ. Μαρία Ρέκκα

Υποστήριξη Δικτυακού Τόπου (INTERNET)
ΓΕΣ/ΚΕΠΥΕΣ

Εκτύπωση
ΤΥΕΣ

<http://www.army.gr>
email: ekdosis@army.gr

Τα κείμενα που δημοσιεύονται στη Στρατιωτική Επιθεώρηση εκφράζουν τη γνώμη και τις σκέψεις των συγγραφέων και όχι αναγκαία τις αντιλήψεις ή το δόγμα του Γενικού Επιτελείου Στρατού.

Οι εργασίες πρέπει:

- Να τηρούνται μέσα σε ευπρεπές και τεκμηριωμένο επιστημονικά και τεχνικά πλαίσιο, χωρίς αιχμές ή οξύτητες, χωρίς προκλήσεις.
- Να μην περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες.
- Να μην είναι αντίθετες προς την επίσημη εθνική πολιτική της χώρας.
- Να φέρουν υποχρεωτικά παραπομπές και βιβλιογραφία.

Η Στρατιωτική Επιθεώρηση δέχεται για δημοσίευση μελέτες, πρωτότυπες ή από μετάφραση, τα αντικείμενα των οποίων περιλαμβάνονται στη θεματογραφία του Παραρτήματος Α΄ της Πάγιας Διαταγής του ΓΕΣ με αριθμό 0-17/2001, δηλαδή:

Στρατιωτικά θέματα: Εθνική Άμυνα, Τακτική και Στρατηγική, Οργάνωση ΕΔ, Πολεμικά Μέσα και Υλικά, Ηγεσία - Ηθικές Δυνάμεις, Στρατιωτική Γεωγραφία, Στρατιωτική Ιστορία, Διοικητική Μέριμνα, Τεχνολογικές Εξελίξεις.

Γενικότερα θέματα: Στρατιωτικής - Πολιτικής Φύσης (Παγκόσμιο Περιβάλλον, Συνασπισμοί, Συμμαχίες, Διεθνείς Οργανισμοί, Διεθνείς Τάσεις - Εξελίξεις, Γεωπολιτική, Γεωφυσική, Διάστημα, Εθνικά θέματα).

Εγκυκλοπαιδικά θέματα: Οικονομικά και Πολιτικά, Κοινωνικά, Θρησκευτικά, Φιλοσοφικά, Τέχνες - Επιστήμες, Ιστορικά, Λειτουργία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και των Δημοκρατικών Θεσμών.

Για τη διευκόλυνση της σύνταξης του περιοδικού, οι εργασίες θα πρέπει να υποβάλλονται σε δύο αντίτυπα χωρίς διορθώσεις επάνω στο πρωτότυπο κείμενο, σε ηλεκτρονική μορφή (Microsoft Word) και να συνοδεύονται, από αντίστοιχο φωτογραφικό υλικό σε οπτικό δίσκο (CD).

Οι εργασίες θα πρέπει να μην είναι μεγαλύτερες από 20 σελίδες (με γραμματοσειρά Arial 12pt), να έχουν την υπογραφή και ένα σύντομο βιογραφικό του συντάκτη και να αναφέρουν απαραίτητα τη βιβλιογραφία (συγγραφέας, τίτλος, χρονολογία έκδοσης, εκδοτικός οίκος κ.λπ.) και τέλος, εφόσον αυτό είναι δυνατό, να συνοδεύονται από ανάλογο φωτογραφικό υλικό, κατάλληλο για αναπαραγωγή (πρωτότυπες φωτογραφίες ή σκαναρισμένες σε ανάλυση 300 dpi). Για περισσότερες πληροφορίες στα τηλέφωνα 2106553167. Προκειμένου για εργασίες επετειακού χαρακτήρα (28^η Οκτωβρίου - 25^η Μαρτίου κ.λπ.), θα πρέπει να υποβάλλονται τουλάχιστον προ τετραμήνου, έτσι ώστε να δημοσιεύονται ως επίκαιρες από το περιοδικό μας.

Στην περίπτωση που οι εργασίες προέρχονται από μετάφραση, πρέπει να αναφέρεται ευκρινώς ο τίτλος, ο μήνας και ο αριθμός του ξένου εντύπου, καθώς και το ονοματεπώνυμο του συγγραφέα.

Ο συντάκτης είναι υπεύθυνος για το περιεχόμενο της εργασίας του και για την εξασφάλιση άδειας για τη χρησιμοποίηση των πηγών.

Η γλώσσα που χρησιμοποιείται θα πρέπει να είναι η δημοτική, χωρίς υπερβολές και ακρότητες. Σε ότι αφορά στον τονισμό, να εφαρμόζεται το μονοτονικό σύστημα.

Εφόσον δημοσιευθεί η εργασία, οι συντάκτες δικαιούνται για κάθε τυπογραφική σελίδα του περιοδικού αμοιβή 12,33€, για πρωτότυπη μελέτη και 6,16€, για εργασία που προέρχεται από μετάφραση ξενόγλωσσου κειμένου.

Η απόφαση για δημοσίευση ή μη μιας μελέτης παίρνεται από την Επιτροπή Σύνταξης· ανεξάρτητα δε, από τη δημοσίευση ή μη των εργασιών, η επιστροφή τους στον συγγραφέα δεν προβλέπεται.

Η Μάχη του Μαραθώνα 490 π.Χ.

ΚΕΙΜΕΝΟ: Δρ Πηγή Π. Καλογεράκου
Ιστορικός-Αρχαιολόγος
Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού

Την εποχή του μεγάλου βασιλέα των Περσών Δαρείου (522-486 π.Χ.) η αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών είχε ήδη εδραιωθεί ως η κυρίαρχη δύναμη σε ολόκληρη την Ανατολή. Οι προκάτοχοί του είχαν κατορθώσει με διαδοχικές επεκτατικές εκστρατείες να διευρύνουν σημαντικά τα σύνορα του κράτους τους και να υποτάξουν όλες τις γειτονικές τους περιοχές. Ο ίδιος ο Δαρείος επεκτάθηκε προς τα βορειοδυτικά, καταλαμβάνοντας τη Θράκη, την ανατολική Μακεδονία, τα νησιά του ανατο-

λικού Αιγαίου και τα δυτικά παράλια του Εύξεινου Πόντου, ενώ πραγματοποίησε μία μεγάλη εκστρατεία στην ανατολική Ευρώπη, εναντίον των Σκυθών. Ως αποτέλεσμα, η περσική αυτοκρατορία στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. διέθετε τεράστια έκταση, υπηκόους διαφόρων φυλών, οικονομική ευρωστία και πανίσχυρο στρατό, και εκδήλωνε την επιθυμία να κυριαρχήσει σε ολόκληρο τον τότε γνωστό κόσμο.

Ανάμεσα στις περιοχές που τέθηκαν υπό τον περσικό έλεγχο ήταν και οι ευημερούσες ελληνικές πόλεις της Ιωνίας, οι οποίες υπέστησαν σημαντικές αλλαγές στην πολιτική και οικονομική τους κατάσταση. Οι τύραννοί τους ήταν τοποθετημένοι από τους Πέρσες ή φιλικά προσκείμενοι σε αυτούς, και η αυτονομία των Ελλήνων είχε περιοριστεί σημαντικά. Επί πλέον, οι περσικές κατακτήσεις σε όλη την ανατολική Μεσόγειο έπληξαν ουσιαστικά την εμπορική δραστηριότητα των ιωνικών

πόλεων, καθώς οι περιοχές με τις οποίες τηρούσαν συναλλαγές είτε καταστράφηκαν ή πέρασαν και αυτές στον έλεγχο των Φοινίκων, της άλλης μεγάλης ναυτικής δύναμης της Μεσογείου, που ανήκε στο περσικό κράτος.

Οι συνθήκες αυτές οδήγησαν, το 499 π.Χ., στην ιωνική επανάσταση, στην εξέγερση, δηλαδή, των ιωνικών πόλεων κατά της περσικής αυτοκρατορίας και στη διεκδίκηση της αυτονομίας τους. Η έλλειψη, όμως, καλής οργάνωσης και κοινού πολεμικού σχεδίου οδήγησε στην καταστολή της επανάστασης από τους Πέρσες και στην καταστροφή της σπουδαιότερης ελληνικής ιωνικής πόλης, της Μιλήτου, το 494 π.Χ. Στον αγώνα αυτό των Ιώνων έλαβαν μέρος και δύο πόλεις της κυρίως Ελλάδας, ανταποκρινόμενες στην έκκλησή τους για βοήθεια: η Αθήνα, που

έστειλε είκοσι πλοία και η Ερέτρια, που έστειλε πέντε. Τα πλοία αυτά, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (5.97), έγιναν «αρχή κακών και για τους Έλληνες και για τους βαρβάρους», καθώς προκάλεσαν τις δύο εκστρατείες του Δαρείου κατά της κυρίως Ελλάδας, που πραγματοποιήθηκαν στα επόμενα χρόνια. Μάλιστα, ο αρχαίος ιστορικός παραδίδει την πληροφορία, ότι ο μεγάλος βασιλιάς είχε αναθέσει σε έναν υπηρέτη του να του υπενθυμίζει συνεχώς τους Αθηναίους (Ηρόδ. 6.94).

Η πρώτη περσική εκστρατεία πραγματοποιήθηκε το 492 π.Χ., με επικεφαλής το γαμπρό του Δαρείου, Μαρδόνιο. Ξεκίνησε από την Κιλικία, πέρασε τον Ελλήσποντο και κατευθύνθηκε στη βόρεια Ελλάδα, με σκοπό να επαναφέρει την τάξη στην περιοχή, έπειτα από τις αναταραχές που είχε προξενήσει η ιωνική επανάσταση. Ο περσικός στρατός έφθασε μέχρι τη Μακεδονία αλλά δέχθηκε σφοδρές επιθέσεις από τα θρακικά φύλα, κυρίως από τους Βρύγες, και υπέστη σοβαρές απώλειες. Επί πλέον, ο στόλος, περιπλέοντας τη χερσόνησο του Άθω, συνάντησε σφοδρή καταιγίδα και υπέστη μεγαλύτερες ζημιές. Καταστράφηκαν συνολικά 300 πλοία, έχασαν τη ζωή τους 20.000 άνδρες και ο Μαρδόνιος υποχρεώθηκε να επιστρέψει στην Περσία.

Η δεύτερη εκστρατεία ξεκίνησε δύο χρόνια αργότερα. Ύστερα από την αποτυχία του, ο Μαρδόνιος παύθηκε από στρατηγός και η αρχηγία του στρατού ανατέθηκε στον Δάτη, έμπειρο Μήδο αξιωματούχο, ενώ η διοίκηση του στόλου στον Αρταφέρνη, ανιψιό του Δαρείου και γιο του ομώνυμου σατράπη των Σάρδεων. Ο στόχος της εκστρατείας αυτή τη φορά ήταν σαφής: η Αθήνα και η Ερέτρια. Ο Δαρείος έδωσε ρητή διαταγή στους αρχηγούς του, αφού εξανδραποδίσουν τις δύο πόλεις, να φέρουν ενώπιόν του τα ανδράποδα, απειλώντας τους, μάλιστα, με θάνατο (Ηρόδ. 6.94, Πλάτ., *Νόμοι* 3.698c)¹.

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΑΡΑΘΩΝΑ

Η πορεία του περσικού στρατού ως το Μαραθώνα και η ιστορική μάχη που ακολούθησε περιγράφονται από τον Ηρόδοτο, στο έκτο βιβλίο των *Ιστοριών* του. Αναφορές γίνονται και σε άλλους συγγραφείς αλλά είναι πολύ αποσπασματικές και σποραδικές, γι' αυτό ο Ηρόδοτος παραμένει η κύρια πηγή γνώσης μας για τα γεγονότα, αν και η περιγραφή του είναι ελλιπής και συνοπτική, δημιουργώντας πολλά ερωτήματα που εξακολουθούν μέχρι σήμερα να είναι αναπάντητα από τη σύγχρονη έρευνα.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τη διήγηση του αρχαίου ιστορικού, οι περσικές δυνάμεις συγκεντρώθηκαν στην Κιλικία της Μικράς

¹ Αναλυτικότερα, βλ. ενδεικτικά Bury & Meiggs, *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*, 222-240. Bengtson, *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*, 152-158.

Ασίας. Από εκεί έπλευσαν στη Σάμο και έπειτα στις Κυκλάδες, με σκοπό να υποτάξουν τη Νάξο, κάτι που είχαν αποτύχει να κάνουν λίγα χρόνια νωρίτερα. Αφού στο πέρασμά τους κατέστρεψαν τη Νάξο και τα γειτονικά νησιά, εκτός από την ιερή Δήλο, την οποία σεβάστηκαν κάνοντας προσφορά στον Απόλλωνα, κατευθύνθηκαν προς την Εύβοια. Πολιορκήσαν και λεηλάτησαν την Κάρυστο επειδή αρνήθηκε να δώσει ομήρους και να συμμετάσχει στην εκστρατεία και, στη συνέχεια, πολιορκήσαν την Ερέτρια για έξι ημέρες. Την έβδομη ημέρα η πόλη παραδόθηκε στους Πέρσες μετά την προδοσία δύο ανδρών. Τα ιερά της καταστράφηκαν, ως εκδίκηση της καταστροφής στα ιερά των Σάρδεων κατά την ιωνική επανάσταση, και οι κάτοικοί της υποδουλώθηκαν, σύμφωνα με τις διαταγές του Δαρείου, και οδηγήθηκαν στο νησάκι των Στυρέων Αιγίλια (Ηρόδ. 6.107).

Μετά την πολιορκία της Ερέτριας, ίσως και κατά τη διάρκεια της, οι Πέρσες πέρασαν απέναντι, στην Αττική, και αποβιβάστηκαν στο Μαραθώνα. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, η επιλογή της περιοχής έγινε επειδή ήταν κοντά στην Ερέτρια και επειδή διέθετε μεγάλη πεδιάδα, που εξυπηρετούσε τους ελιγμούς του περίφημου περσικού ιππικού (Ηρόδ. 6.102). Επί πλέον, η περιοχή εξασφάλιζε τροφή και νερό για τους άνδρες και για τα ζώα, ενώ η ομαλή, εκτενής και απάνεμη παραλία ήταν ιδανική για την προσόρμιση και την ασφαλή αγκυροβόληση των πλοίων. Ωστόσο, ο λόγος της επιλογής του Μαραθώνα φαίνεται ότι ήταν σοβαρότερος, πολιτικός. Στην εκστρατεία των Περσών συμμετείχε, αν και ήταν πια πολύ μεγάλος σε ηλικία, ο Ιππίας, ο γιος του Πεισίστρατου, έκπτωτος τύραννος των Αθηνών που είχε καταφύγει στην αυλή του Πέρση βασιλιά, όπου ζούσε ως σύμβουλός του. Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί (6.103, 107), ότι εκείνος οδήγησε τους Πέρσες στο Μαραθώνα, καθόριζε πού θα αγκυροβολούν τα πλοία και τακτοποιούσε στο στρατόπεδο τους στρατιώτες που αποβιβάζονταν. Η περιοχή του Μαραθώνα σχετιζόταν με την ιστορία της οικογένειάς του και οι κάτοικοί της ήταν παραδοσιακά οπαδοί των Πεισιστρατιδών, μάλιστα, στο παρελθόν είχαν βοηθήσει σημαντικά τον ίδιο τον Πεισίστρατο να ξαναγίνει τύραννος στην Αθήνα. Επιδίωξη του Ιππία ήταν να επανέλθει και ο ίδιος στην εξουσία, αυτή τη φορά με την υποστήριξη των Περσών και με τρόπο που θα εκδικείτο την πόλη που είχε ηρωοποιήσει τους τυραννοκτόνους, εκείνους που είχαν θανατώσει τον αδελφό του. Η εξέλιξη αυτή, βέβαια, θα εξυπηρετούσε και την περσική πλευρά: όχι μόνο θα τιμωρούσε την Αθήνα για τη συνδρομή της στους επαναστατημένους Ίωνες αλλά θα εξασφάλιζε και ότι δεν θα συμμετείχε σε αντίστοιχες ενέργειες στο μέλλον, αφού το καθεστώς της θα ήταν πια φιλικά προσκείμενο προς το μεγάλο βασιλέα.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει ένα χαρακτηριστικό περιστατικό για τον Ιππία, τη μέρα που αποβιβάστηκε με τους Πέρσες στη γη της Αττικής, ύστερα από πολλά χρόνια. Την προηγούμενη νύκτα είχε δει στο όνειρό του ότι κοιμόταν μαζί με τη μητέρα του και συμπέρανε ότι θα επέστρεφε στην Αθήνα, θα επανερχόταν στην εξουσία και θα πέθαινε γέρος στην πατρίδα του. Ενώ, όμως, βοηθούσε τους Πέρσες στην αποβίβασή τους, έβηξε δυνατά και επειδή ήταν γέρος και τα δόντια του κουνιόνταν, βγήκε από το στόμα του ένα δόντι και έπεσε στην άμμο. Προσπάθησε να το βρει αλλά δεν τα κατάφερε και αναστενάζοντας είπε σε εκείνους που ήταν κοντά

του: «Αυτή η γη δεν είναι δική μας ούτε θα μπορέσουμε να την υποτάξουμε. Όσο μέρος από αυτή μπορούσα να έχω εγώ, το κατέχει το δόντι μου» (Ηρόδ. 6.107).

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ

Ο Μαραθώνας βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο της Αττικής, ανάμεσα στα χαμηλά αλλά απότομα πρόβουνα της Πεντέλης και τη θάλασσα. Κατά την αρχαιότητα, η πρόσβαση από την Αθήνα γινόταν από δύο δρόμους. Ο ένας περνούσε από τα Μεσόγεια και την Παλλήνη και περίπου ταυτίζεται με τη σημερινή λεωφόρο Μαραθώνος. Ο δεύτερος ήταν μέσω της Κηφισιάς, του Διονύσου και του ρέματος της Ραπεντώσας και κατέληγε στο Βρανά. Ο πρώτος δρόμος ήταν πεδινός και πιο εύκολος αλλά πιο μακρύς, ενώ ο δεύτερος ήταν ορεινός, σαφώς πιο δύσβατος αλλά και πολύ πιο σύντομος².

Κύριο χαρακτηριστικό του Μαραθώνα ήταν πάντα η μεγάλη και εύφορη πεδιάδα, σε συνδυασμό με το άφθονο νερό και την προστατευμένη από τους βόρειους ανέμους ακτή, παράγοντες που ευνόησαν τη δημιουργία οικιστικών εγκαταστάσεων από την προϊστορική εποχή και τη συνεχή κατοίκηση του χώρου μέχρι σήμερα. Στους κλασικούς χρόνους, στην ευρύτερη περιοχή του σημερινού Μαραθώνα υπήρχαν τέσσερις γειτονικοί δήμοι, που εκτείνονταν περίπου από τη σημερινή Νέα Μάκρη έως το Κάτω Σούλι και αποτελούσαν την Τετράπολη: ο Μαραθών, η Τρικόρυνθος, η Οινόη και η Προβάλινθος³. Η τοπογραφία του χώρου παρουσιάζει αρκετά προβλήματα σε ό,τι αφορά την ταύτιση των μνημείων που αναφέρονται από τις αρχαίες πηγές, την ακριβή θέση των μαραθώνιων δήμων, ακόμη και την αναγνώριση του πεδίου όπου πραγματοποιήθηκε η ιστορική μάχη. Οι απόψεις που έχουν εκφραστεί στο παρελθόν είναι πολλές και διαφορετικές, ωστόσο, οι πληροφορίες του περιηγητή Πausανίας (1.32.3-7), που επισκέφθηκε την περιοχή το 2^ο αι. μ.Χ., σε συνδυασμό με τα πιο πρόσφατα ευρήματα των αρχαιολογικών ερευνών, βοηθούν στη συμπλήρωση της εικόνας που, σε γενικές γραμμές, έχουμε για το χώρο.

Η μεγάλη πεδιάδα του Μαραθώνα εκτείνεται ανάμεσα στα τρία χαμηλά αλλά απότομα υψώματα Αγριελίκι, Κοτρώνι και Σταυροκοράκι, και στη θάλασσα. Το νερό στην περιοχή είναι άφθονο, καθώς στα δύο άκρα του κάμπου βρίσκονται δύο πλούσιες πηγές νερού, η Βαλαρία στα νότια και η Μακαρία πηγή, που αναφέρει ο Pausanias (1.32.6-7), το σημερινό Μεγάλο Μάτι, στα βορειοανατολικά. Την πεδιάδα διασχίζουν δύο ποταμοί, το Σκόρπιο ποτάμι και ο πιο ορμητικός Χάραδρος, που στο πέρασμά τους προς τη θάλασσα συχνά δημιουργούσαν καταστροφικές πλημμύρες. Οι προσχώσεις των ποταμών έχουν μετατοπίσει την ακτή, η οποία υπολογίζεται ότι την εποχή της μάχης βρισκόταν πολύ πιο βόρεια από τη σημερινή.

Στα άκρα της πεδιάδας σχηματίζονται δύο έλη. Στα βόρεια, ανάμεσα στο Σταυροκοράκι και στην Κυνόσουρα, βρίσκεται το Μεγάλο Έλος, που τροφοδοτείται με γλυκό νερό από τη Μακαρία και χωρίζεται από τη θάλασσα με τη στενή θίνα του Σχιτιά. Νότια, ανάμεσα στο Αγριελίκι και στην παραλία, στη σημερινή περιοχή της Βαλαρίας βρίσκεται το δεύτερο, μικρότερο έλος, αυτό της Μπρεξίζας.

² Hammond, *Studies in Greek History*, 210. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 26.

³ Φωτίου, *Η Τετράπολη του Μαραθώνα*, 189-197. Πετράκος, *Ο Μαραθών*, 1-2. Σταϊνχάουερ, ό.π., 82-85.

Χάρτης της περιοχής του Μαραθώνα (Μαραθών. Σύντομος Οδηγός).

Όλα αυτά τα στοιχεία που έκαναν το τοπίο του Μαραθώνα ιδιαίτερο και το ξεχώριζαν από την υπόλοιπη Αττική, αρκετές φορές μνημονεύονται από τους αρχαίους συγγραφείς, που κάνουν λόγο για την πυκνή βλάστηση, την υγρασία, τα υδρόβια πτηνά και τα πολλά κουνούπια, και χαρακτηρίζουν τον τόπο ως «κακοτράχαλο, ακατάλληλο για τα άλογα, γεμάτο λάσπες, τενάγη και λίμνες»⁴.

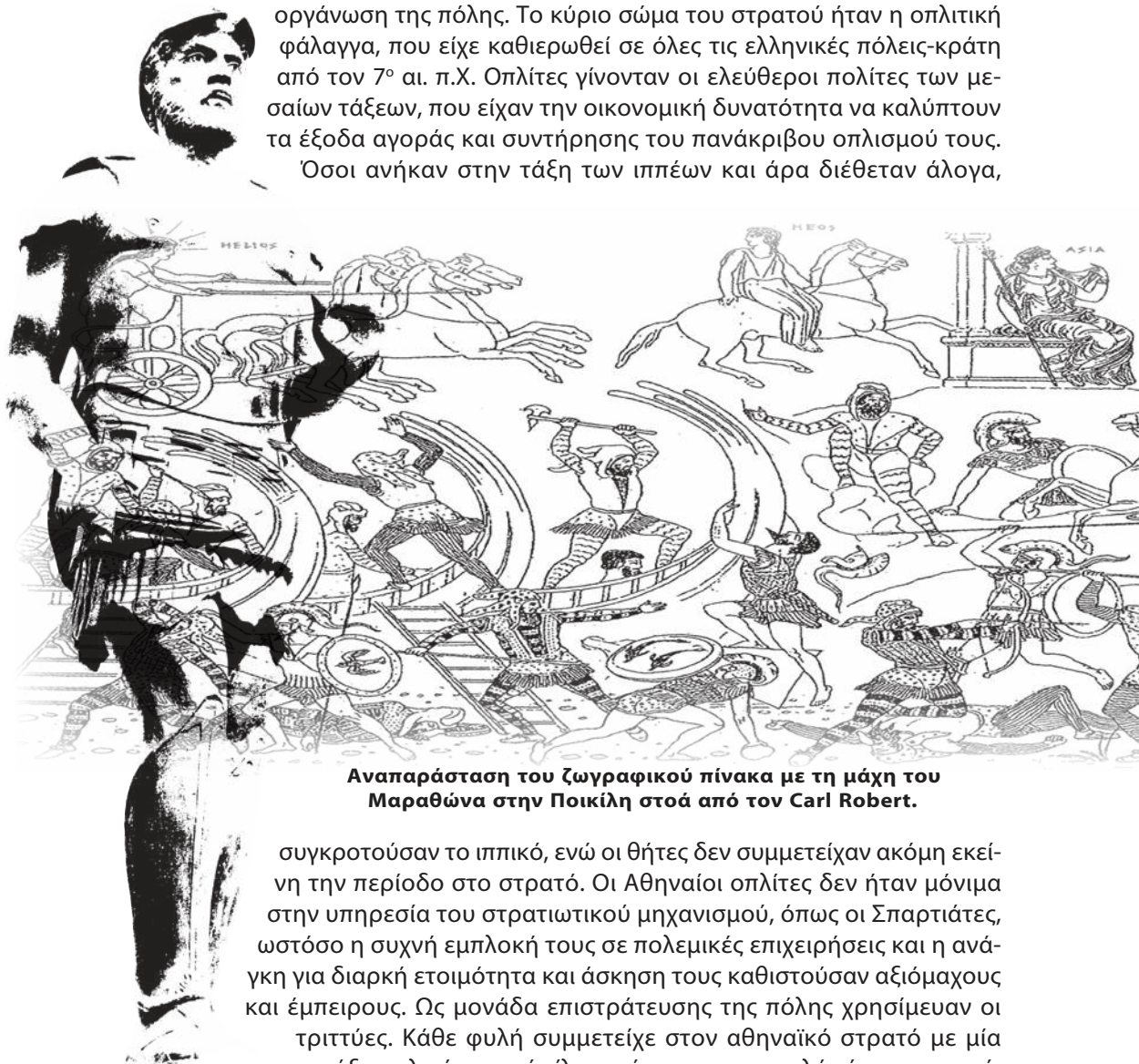
Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟ 490 π.Χ

Στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. η πολιτική ζωή της Αθήνας σηματοδοτήθηκε από τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη, που έφερε καθοριστικές αλλαγές στους θεσμούς και στις δομές του δημοκρατικού πολιτεύματος. Διαιρούσε την Αττική σε τρεις μεγάλες ζώνες, το άστυ, τα μεσόγεια και τα παράλια και κατέτασε τους δήμους κάθε ζώνης σε δέκα ομάδες, τις τριπτύες. Τρεις τυχαίες τριπτύες, μία από κάθε περιοχή, συγκροτούσαν μία φυλή, δηλαδή υπήρχαν συνολικά δέκα φυλές, που ονομάστηκαν με βάση τους επώνυμους ήρωες της Αθήνας, όπως τους καθόρισε το μαντείο των Δελφών. Τη διοίκηση της πόλης ασκούσαν οι εννέα άρχοντες, που εκλέγονταν από το δήμο, ενώ εξακολουθούσαν να υπάρχουν και τα συλλογικά εκτελεστικά και νομοθετικά όργανα, η βουλή των πεντακοσίων και η εκκλησία του δήμου.

⁴ Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography*, 80-88. Θέμελης, «Μαραθών», 231-232. Πετράκος, ό.π., 3-7, 52-55. Σταϊνχάουερ, ό.π., 26-27. Ιωάννα Τσιριγιώτη-Δρακωτού, «Ο αρχαίος Μαραθώνας. Ο τόπος και η ιστορία των ανασκαφών», *Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος*, 120-137.

Στην πόλη υπήρχαν δύο κύριες πολιτικές παρατάξεις, οι Αλκμεωνίδες, οπαδοί του Κλεισθένη, που είχαν διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στην κατάλυση της τυραννίας, και οι Φιλαΐδες, πιο συντηρητικοί, εκπρόσωποι κυρίως της τάξης των οπλιτών, υπέρμαχοι της φιλίας με τη Σπάρτη και της άμεσης αντίστασης κατά των Περσών. Υπήρχε, ακόμη, η ανερχόμενη δύναμη του Θεμιστοκλή, που εξέφραζε το μεγάλο πλήθος των θητών και επιθυμούσε να μεταμορφώσει την Αθήνα σε ναυτική δύναμη με τη ναυπήγηση ισχυρού στόλου.

Η μεταρρύθμιση του Κλεισθένη είχε αντίκτυπο και στη στρατιωτική οργάνωση της πόλης. Το κύριο σώμα του στρατού ήταν η οπλική φάλαγγα, που είχε καθιερωθεί σε όλες τις ελληνικές πόλεις-κράτη από τον 7^ο αι. π.Χ. Οπλίτες γίνονταν οι ελεύθεροι πολίτες των μεσαιών τάξεων, που είχαν την οικονομική δυνατότητα να καλύπτουν τα έξοδα αγοράς και συντήρησης του πανάκριβου οπλισμού τους. Όσοι ανήκαν στην τάξη των ιππέων και άρα διέθεταν άλογα,

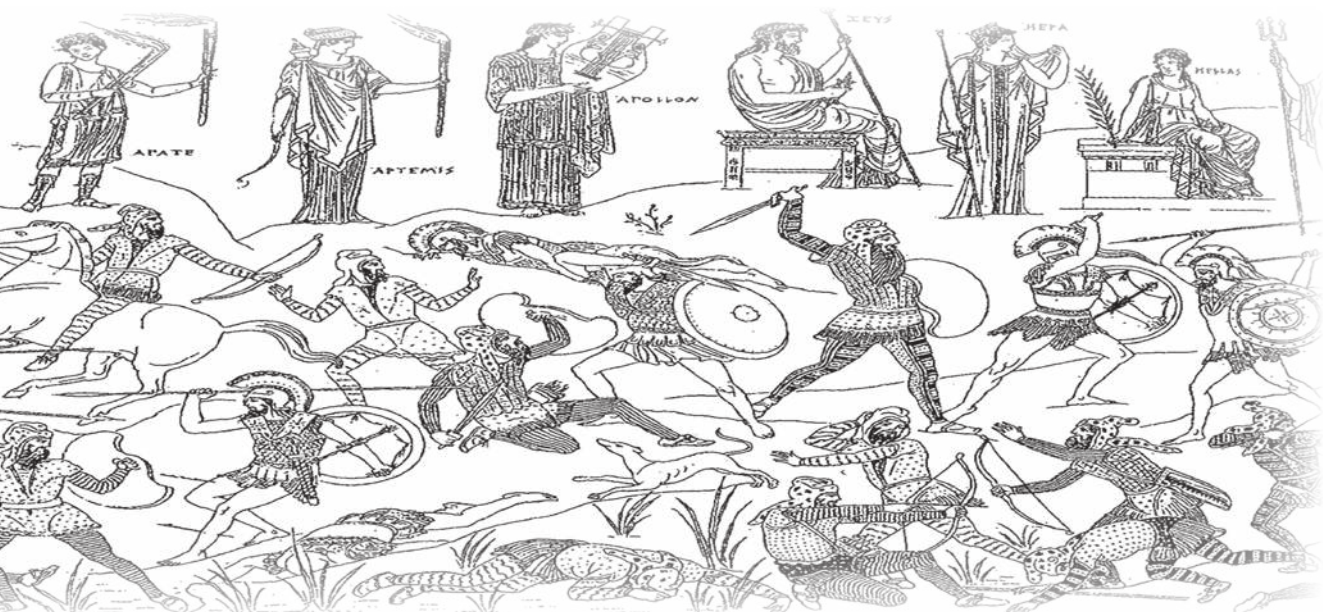

Αναπαράσταση του ζωγραφικού πίνακα με τη μάχη του Μαραθώνα στην Ποικίλη στοά από τον Carl Robert.

συγκροτούσαν το ιππικό, ενώ οι θήτες δεν συμμετείχαν ακόμη εκείνη την περίοδο στο στρατό. Οι Αθηναίοι οπλίτες δεν ήταν μόνιμα στην υπηρεσία του στρατιωτικού μηχανισμού, όπως οι Σπαρτιάτες, ωστόσο η συχνή εμπλοκή τους σε πολεμικές επιχειρήσεις και η ανάγκη για διαρκή ετοιμότητα και άσκηση τους καθιστούσαν αξιόμαχους και έμπειρους. Ως μονάδα επιστράτευσης της πόλης χρησιμοποιούνταν οι τριπτύες. Κάθε φυλή συμμετείχε στον αθηναϊκό στρατό με μία τάξη οπλιτών και μία ίλη ιππέων, με επικεφαλής ένα στρατηγό,

που εκλεγόταν από τα μέλη της φυλής κάθε χρόνο - υπήρχαν, δηλαδή, δέκα στρατηγοί. Αυτοί ασκούσαν την πραγματική διοίκηση του στρατού εκ περιτροπής, αλλά τυπικά αρχηγός του στρατού ήταν ένας από τους εννέα άρχοντες, ο άρχων πολέμαρχος⁵.

Το 490 π.Χ. για την Αθήνα ήταν το έτος του άρχοντα Φαινίππου και πολέμαρχος ήταν ο Καλλίμαχος από την Αιαντίδα φυλή. Από τους δέκα στρατηγούς της χρονιάς εκείνης, ο πιο γνωστός είναι ο Μιλτιάδης, που είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στη μάχη. Καταγόταν από το γένος των Φιλαϊδών και ήταν σφοδρός εχθρός των Πεισιστρατιδών, όχι μόνο λόγω των ιδεολογικών του τοποθετήσεων κατά της τυραννίδας αλλά και επειδή εκείνοι είχαν θανατώσει τον πατέρα του, τον ολυμπιονίκη Κίμωνα (τον πρεσβύτερο). Στο παρελθόν είχε διατελέσει επώνυμος άρχων των Αθηνών και, αργότερα, ηγεμόνας της θρακικής Χερσονήσου, μάλιστα, με αυτή του την ιδιότητα είχε λάβει μέρος στην εκστρατεία του Δαρείου κατά των Σκυθών, μαζί με άλλους Έλληνες ηγεμόνες. Τότε είχε προτείνει και την καταστροφή της γέφυρας που είχε

Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη (Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος).

χρησιμοποιήσει ο Δαρείος για να διαβεί τον Δούναβη, προκειμένου να μη μπορεί να διαφύγει από εκεί ο Πέρσης βασιλιάς, γεγονός που τον υποχρέωσε στη συνέχεια να αποστατήσει και να επιστρέψει στην Αθήνα. Επιστρέφοντας στην πόλη του, κατηγορήθηκε για απολυταρχική συμπεριφορά κατά την περίοδο της ηγεμονίας του στη Χερσόνησο και δικάστηκε, αλλά τελικά αθωώθηκε, επειδή οι Αθηναίοι εκτίμησαν το γεγονός ότι είχε καταλάβει για λογαριασμό τους τη Λήμνο και την Ίμβρο. Είναι

⁵ Bury & Meiggs, ό.π., 211-212. Δεπάστας, *Στρατιωτική οργάνωση και πολεμική τέχνη των αρχαίων Ελλήνων*, 25-26. Σταϊνχάουερ, *Ο πόλεμος στην αρχαία Ελλάδα*, 287-290.

σημαντικό, ότι μετά από όλες αυτές τις περιπέτειες και τις αμφισβητήσεις κατόρθωσε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των συμπολιτών του, να εκλεγεί στρατηγός και να αποκτήσει ηγετικό ρόλο στο πολεμικό συμβούλιο. Από τους υπόλοιπους στρατηγούς του ίδιου έτους ονομαστοί ήταν ο Θεμιστοκλής και ο Αριστείδης, πολιτικοί αντίπαλοι οι ίδιοι, οι οποίοι πρωταγωνίστησαν κατά την επόμενη δεκαετία στην πολιτική ζωή της Αθήνας και στις συγκρούσεις της με τους Πέρσες⁶.

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΣΙΚΗ ΑΠΕΙΛΗ

Η κινητοποίηση του περσικού κράτους για την προετοιμασία του στρατού και του στόλου που θα λάμβανε μέρος στην εκστρατεία ήταν πολύ μεγάλη και είχε ξεκινήσει αρκετούς μήνες νωρίτερα. Ήδη ένα χρόνο πριν, το 491 π.Χ., είχε δοθεί εντολή στους υποτελείς του Δαρείου να προετοιμάζουν τα πλοία που θα μετέφεραν τα άλογα στην άλλη πλευρά του Αιγαίου (Ηρόδ. 6.95). Μια τέτοιου μεγέθους επιχείρηση είναι βέβαιο ότι είχε γίνει γνωστή στον ελληνικό κόσμο και είχε προκαλέσει τρόπο σε εκείνους που έπρεπε να την αντιμετωπίσουν.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (6.48-49), ο Δαρείος, πριν από την έναρξη της εκστρατείας του εναντίον της κυρίως Ελλάδας, έστειλε στις ελληνικές πόλεις-κράτη κήρυκες για να ζητήσουν «γη και ύδωρ», δηλαδή την υποταγή τους στον Πέρση βασιλιά. Αρκετές πόλεις, φοβούμενες την εκδικητική αντίδραση των Περσών σε περίπτωση άρνησής τους, «μήδισαν». Ανάμεσά τους ήταν περιοχές της βόρειας Ελλάδας, νησιά του Αιγαίου, καθώς και η Αίγινα, από τους κυριότερους εχθρούς της Αθήνας την περίοδο εκείνη. Σύμφωνα με μια παράδοση που αφηγείται ο ίδιος συγγραφέας, η Αθήνα και η Σπάρτη όχι μόνον αρνήθηκαν να παραδώσουν την κυριαρχία τους στον Δαρείο αλλά θανάτωσαν και τους απεσταλμένους του, πράξη ιδιαίτερα προκλητική, καθώς οι αγγελιαφόροι θεωρούνταν προστατευόμενοι των θεών. Οι Αθηναίοι κατακρήμνισαν τους απεσταλμένους από ένα βάραθρο, ενώ οι Σπαρτιάτες τους έριξαν σε ένα πηγάδι για να πάρουν από εκεί «χώμα και νερό» (Ηρόδ. 7.133).

Η παράδοση αυτή για την αποστολή κηρύκων από τον Δαρείο σήμερα αμφισβητείται από πολλούς ερευνητές και γενικά θεωρείται μεταγενέστερη επινόηση. Εφ' όσον αναφέρεται μόνο από τον Ηρόδοτο, έχει αποδοθεί στη διάθεση του αρχαίου ιστοριογράφου να καταγράφει παραδόσεις που προσδίδουν στα γεγονότα δραματική χροιά⁷. Είτε απεστάλησαν, όμως, κήρυκες ή όχι, το βέβαιο είναι, ότι υπήρχαν πόλεις που ήταν πρόθυμες να δεχθούν χωρίς αντίσταση την περσική κυριαρχία, ενώ η Αθήνα και η Σπάρτη ήταν έτοιμες να την αντικρούσουν.

Κατά συνέπεια, όταν οι Πέρσες πλησίαζαν επικίνδυνα την Αττική, οι Αθηναίοι, αν και τρομοκρατημένοι, ξεκίνησαν τις διαβουλεύσεις για τον τρόπο αντιμετώπισής τους. Ενώ ακόμη ο περσικός στρατός πολιορκούσε την Ερέτρια, η εκκλησία του δήμου αποφάσισε να στείλει βοήθεια, παραχωρώντας αρχικά τους 4.000 Αθηναίους κληρούχους της Χαλκίδας. Δεν μπορούσε όμως, εξίσου εύκολα να αποφασίσει πώς θα αμυνθεί η ίδια η πόλη. Οι περισσότεροι, επηρεασμένοι από τις φήμες για την ισχύ του περσικού στρατού, πίστευαν ότι έπρεπε να οργανώσουν την άμυνά τους μέσα στην Αθήνα και

⁶ Βλ. ενδεικτικά Bury & Meiggs, ό.π., 241.

⁷ Bengtson, H., ό.π., 157.

να περιμένουν εκεί την έλευση των Περσών. Τα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν σε αυτή την περίπτωση ήταν, σε γενικές γραμμές, τρία: η ανεπαρκής άμυνα της πόλης, η οποία δεν διέθετε ικανή οχύρωση για την προστασία της σε περίπτωση πολιορκίας, η έλλειψη ισχυρού στόλου, που θα προστάτευε τα παράλια της Αττικής και, τέλος, η ύποπτη δράση της φιλοτυραννικής μερίδας, που θα μπορούσε να συμπράξει με τους Πέρσες για την αποκατάσταση του Ιππία στην εξουσία.

Στην τελική απόφαση των Αθηναίων καθοριστικός ήταν ο ρόλος του Μιλτιάδη, του μόνου που επέμενε ότι δεν έπρεπε να μείνουν στην πόλη αλλά να κινηθούν προς το Μαραθώνα. Άλλωστε, ήταν και ο πιο κατάλληλος για να αντιμετωπίσει τους Πέρσες, γιατί γνώριζε όσο κανείς άλλος την τακτική τους, τις δυνατότητες και τις αδυναμίες της παράταξής τους και τον τρόπο ενέργειάς τους. Είχε δει τον περσικό στρατό σε δράση, αφού συμμετείχε μαζί του στην εκστρατεία του Δαρείου κατά των Σκυθών. Μπορούσε, επομένως, να προβλέψει ότι ο Δάτης δεν θα διακινδύνευε εύκολα την απόβαση στο Φάληρο, όπου θα ήταν εκτεθειμένος σε όλη τη δύναμη των Αθηναίων (ίσως και των Σπαρτιατών) και θα διέτρεχε τον κίνδυνο της ολοκληρωτικής καταστροφής. Επίσης, γνώριζε ότι οι δυνατότητες του αθηναϊκού στρατού ήταν τέτοιες που επέτρεπαν τη σύγκρουσή του με τους Πέρσες και την επικράτησή του υπό συνθήκες στο πεδίο της μάχης. Κυρίως, όμως, πίστευε ότι με την έξοδο από την πόλη θα ενισχυόταν το ηθικό όσων κατοικούσαν στις αγροτικές περιοχές του Μαραθώνα και ίσως αποτρέπονταν από το να συνδράμουν τον Ιππία, ενώ παράλληλα θα περιοριζόταν η αυτοπεποίθηση των Περσών, βλέποντας ότι οι Αθηναίοι είχαν την τόλμη να τους αντιμετωπίσουν με τόσο μικρή δύναμη (Νέπως, *Μιλτιάδης* 4)⁸.

Έτσι η εκκλησία του δήμου αποφάσισε τον εφοδιασμό του στρατού με τρόφιμα και τη μετακίνησή του στο Μαραθώνα. «Δειν εξίναι» είναι η φράση που χαρακτηριστικά αναφερόταν στο ψήφισμα αυτό, το οποίο μνημονεύει ο Αριστοτέλης αποδίδοντάς το αποκλειστικά στο Μιλτιάδη (*Ρητορική*, 1411a). Διατάχθηκε γενική επιστράτευση των Αθηναίων, στην οποία συμμετείχαν για πρώτη φορά και οι δούλοι, που για το λόγο αυτό απελευθερώθηκαν⁹. Αν και οι ακριβείς ημερομηνίες των γεγονότων δεν μπορούν να ταυτισθούν με τα σημερινά δεδομένα με ακρίβεια, η απόφαση του πολέμου πρέπει να συμπίπτει με την 6^η μέρα του μήνα Βοηδρομιώνα της Αθήνας, γιορτή της Αρτέμιδος Αγροτέρας. Στα επόμενα χρόνια, μάλιστα, οι Αθηναίοι θυσίαζαν στη θεά μία κατσίκα για κάθε νεκρό Πέρση, πιθανώς ως τάμα του ίδιου του Μιλτιάδη ή του πολέμαρχου Καλλίμαχου, όπως διηγούνται οι αρχαίοι συγγραφείς¹⁰.

Παράλληλα, οι Αθηναίοι έστειλαν αμέσως αγγελιαφόρους για να ειδοποιήσουν τις άλλες πόλεις και να ζητήσουν βοήθεια. Με το ίδιο αίτημα έστειλαν τον ημεροδρόμο Φειδιππίδη και στη Σπάρτη, τη σπουδαιότερη στρατιωτική δύναμη του ελληνικού κόσμου εκείνη την περίοδο. Ο Ηρόδοτος (6.105-106) αναφέρει ότι ο Φειδιππίδης κατόρθωσε να διανύσει την απόσταση μέχρι τη Σπάρτη μόλις σε δύο ημέρες. Εκεί παρουσιάστηκε στους άρχοντες και είπε: «Λακεδαιμόνιοι, οι Αθηναίοι σας παρακαλούν να τους στείλετε

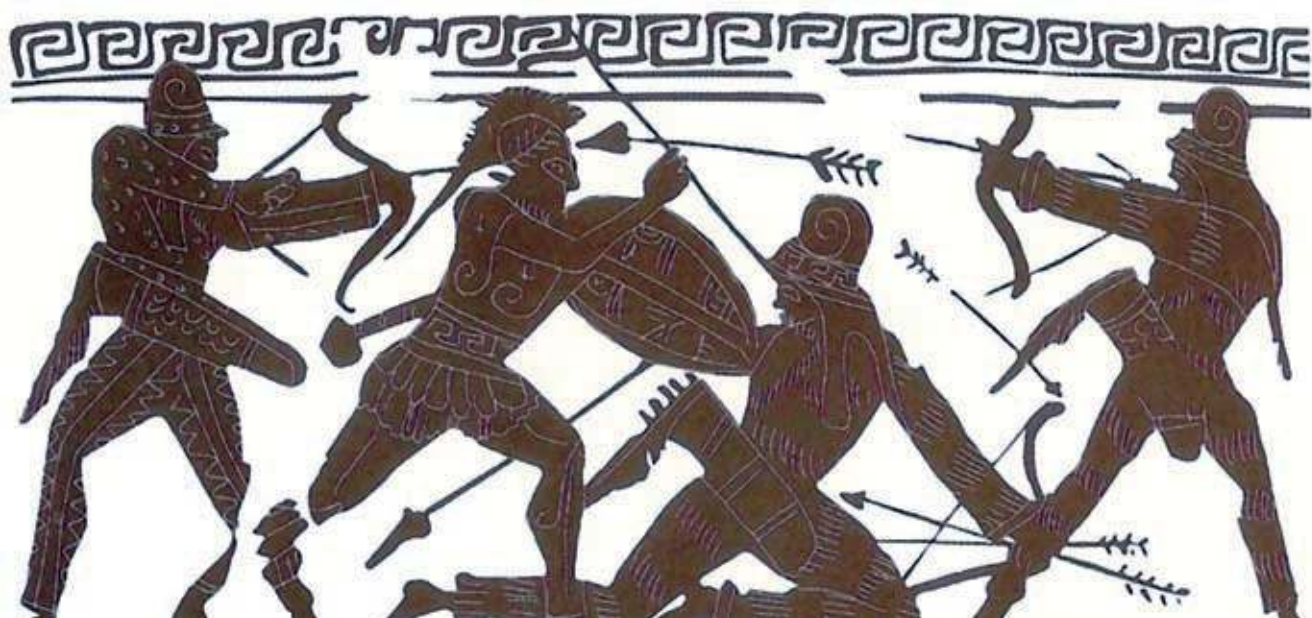
⁸ Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 96-98.

⁹ Αντίστοιχη απόφαση με αυτή του Μιλτιάδη έλαβε αργότερα, το 146 π.Χ. και ο Δάιος, στρατηγός της Χαϊκικής Συμπολιτείας, όπως μαρτυρεί ο Πausανίας (7.15.7).

¹⁰ Hammond, ό.π., 217. Πετράκος, ό.π., 26. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 96.

βοήθεια και να μην αφήσετε να πέσει στη δουλεία των βαρβάρων πόλη αρχαιότατη της Ελλάδας, γιατί η Ερέτρια έχει υποδουλωθεί και η Ελλάδα έχασε αξιόλογη πόλη και έγινε ασθενέστερη». Οι Σπαρτιάτες, όμως, αν και αποφάσισαν να στείλουν στρατό, δήλωσαν ότι δεν μπορούσαν να το πράξουν αμέσως, γιατί ήταν η ένατη ημέρα του μήνα και δεν τους επιτρεπόταν από το νόμο να απομακρύνουν στρατό από την πόλη τους πριν από την πανσέληνο, δηλαδή πριν από την 15^η ημέρα του μήνα. Η μόνη περίπτωση που ίσχυε αυτό στη Σπάρτη ήταν στη γιορτή των Καρνείων, μιας από τις σπουδαιότερες γιορτές της πόλης, που ήταν αφιερωμένη στον Απόλλωνα.

Από πολλούς μελετητές η στάση αυτή της Σπάρτης αμφισβητείται για την ειλικρίνειά της και ερμηνεύεται ως άρνηση της πόλης να βοηθήσει την Αθήνα. Παρ' όλα αυτά, είναι γεγονός, ότι οι Σπαρτιάτες δεν αρνήθηκαν να στείλουν στρατό, προέβηλαν μόνο τον περιορισμό τους ως προς το χρόνο που θα τον έστελναν. Πιο πιθανή

Σχεδιαστική αναπαράσταση σκηνής μάχης που κοσμεί μελανόμορφη λήκυθο του 490-480 π.Χ. Χαρακτηριστική είναι η αναλογία των δυνάμεων: ένας Αθηναίος οπλίτης σε αντιπαράθεση με τρεις Πέρσες τοξότες και μεγάλο αριθμό βελών. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος).

και αρκετά αληθοφανής προβάλλει η αιτιολογία που δίνει ο Πλάτων, ότι δηλαδή οι Σπαρτιάτες ήταν απασχολημένοι με την εξέγερση των ειλωτών στη Μεσσηνία και για αυτό το λόγο δεν ήθελαν να εμπλέξουν αλλού το στρατό τους (Νόμοι 3.698e). Εξ άλλου, έσπευσαν να φθάσουν στην Αθήνα, αμέσως μετά την πανσέληνο¹¹.

¹¹ Bengtson, ό.π., 248, σημ. 34.

ΟΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ

Ο ακριβής αριθμός των Περσών που έλαβαν μέρος στην εκστρατεία του 490 π.Χ. δεν μας είναι γνωστός. Οι αρχαίες πηγές αναφέρουν διάφορες εκδοχές, που συνήθως χαρακτηρίζονται από υπερβολή, πιθανότατα για να τονίσουν περισσότερο τη σημασία της νίκης. Ο Ηρόδοτος (6.95) αναφέρει μόνο ότι «συγκεντρώθηκε στρατός πολύς και καλά εξοπλισμένος» και ότι στην εκστρατεία συμμετείχαν 600 πλοία. Ο Λυσίας και ο Πλάτων αναφέρουν 500.000 άνδρες, ο Ιουστίνος 600.000, ο Πausanias και ο Πλούταρχος 300.000, ο Σιμωνίδης 200.000 και ο Κορνήλιος Νέπως 500 πλοία, 200.000 πεζικό και 10.000 ιππικό. Σύγχρονοι ερευνητές έχουν προσπαθήσει να υπολογίσουν τον αριθμό των Περσών με βάση την πιθανή χωρητικότητα κάθε πλοίου, πολεμικού ή οπλιταγωγού, το απαιτούμενο πλήρωμά του, τον αριθμό στρατιωτών και ζώων που θα μπορούσε να μεταφέρει, το βοηθητικό προσωπικό που ακολουθούσε το στρατό, τη δύναμη των ανδρών που θα παρέμεναν στις περιοχές που υποτάχθηκαν μέχρι το Μαραθώνα αλλά και τη δυνατότητα μεταφοράς αιχμαλώτων πίσω στην Περσία. Οι υπολογισμοί αυτοί καταλήγουν σε αριθμούς πολύ μικρότερους από αυτούς που αναφέρονται στις αρχαίες πηγές, οι οποίοι, ωστόσο, φαίνονται αρκετά λογικοί και για την έκβαση της μάχης, καθώς μια δύναμη υπερβολικά μεγαλύτερη αριθμητικά από αυτή των Αθηναίων θα είχε μοιραία οδηγήσει σε υπερκερασμό τους¹².

Στον περσικό στρατό συμμετείχαν στρατιώτες από όλα τα υποτελή στο Δαρείο κράτη. Σημαντική θέση κατείχαν οι Μήδοι και οι Σάκες, επίλεκτα σώματα καλά εκπαιδευμένων ανδρών και, κυρίως, οι «αθάνατοι», η προσωπική φρουρά του βασιλιά. Οι Σάκες ήταν σκυθικό φύλο, περίφημοι ιππείς, οπλισμένοι με τόξα, εγχειρίδια και πελέκεις¹³. Η επιτυχία του περσικού στρατού στο πεδίο της μάχης βασιζόταν κυρίως στη δράση του ιππικού και των τοξοτών, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις μεγάλων εκτάσεων και αποστάσεων μεταξύ των αντιπάλων. Οι τοξότες ήταν ικανότατοι και ακριβέστατοι και έπλητταν τον αντίπαλο με βροχή από βέλη, ήταν, όμως, ελαφρά οπλισμένοι και εντελώς ακατάλληλοι για μάχη

¹² Όπως προκύπτει από τη μελέτη της βιβλιογραφίας, οι περισσότεροι σύγχρονοι ιστορικοί υιοθετούν την άποψη ότι ο στρατός που έλαβε μέρος στη σύγκρουση δεν ξεπερνούσε τους 25.000 άνδρες. Υπάρχουν πολλές ακόμη απόψεις και έχουν καταγραφεί πολλοί διαφορετικοί αριθμοί, που κυμαίνονται από 12.000 έως 60.000, ανάλογα με την υπόθεση που υιοθετεί κάθε ερευνητής κυρίως για τον αριθμό και το είδος των πλοίων και ανάλογα με τα παράλληλα που χρησιμοποιεί από άλλες περσικές εκστρατείες. Ωστόσο, οι καλύτερα τεκμηριωμένοι υπολογισμοί καταλήγουν ότι από την Κιλικία ξεκίνησαν 20.000 έως 30.000 στρατιώτες και περίπου 1.000 άλογα με τους ιππείς τους. Από αυτό τον αριθμό πρέπει να αφαιρεθούν οι απώλειες στις επιχειρήσεις στο Αιγαίο πριν από το Μαραθώνα, καθώς και οι φρουρές που θα τοποθετήθηκαν στις κατακτημένες περιοχές. Αν συνυπολογιστεί ότι ένα μεγάλο μέρος του περσικού πεζικού και ιππικού ήταν ακόμη απασχολημένο στην Ερέτρια ή ετοιμαζόταν να αποπλεύσει για το Φάληρο, τότε η δύναμη των Περσών που έλαβε μέρος στη μάχη του Μαραθώνα δεν πρέπει να ξεπερνούσε τον αριθμό των 25.000. Ο αριθμός αυτός, βέβαια, αντιστοιχεί στη μάχιμη δύναμη των Περσών και όχι στο σύνολο των ανθρώπων που συμμετείχαν στην εκστρατεία, καθώς οι άνδρες που αποτελούσαν τα πληρώματα των πλοίων και χρησιμοποιούνταν ως βοηθητικό προσωπικό πρέπει να ήταν επίσης πολλοί σε αριθμό και υπολογίζονται άλλοτε σε μερικές χιλιάδες και άλλοτε σε υπερδιπλάσιους από τους στρατιώτες. Για μια σύνοψη των απόψεων με τη σχετική βιβλιογραφία βλ. Hammond, ό.π., 202-203. Bengtson, ό.π., 157. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 95 και *Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος*, 58. Επίσης, H.T. Wallinga, *Ships and Sea-power Before the Great Persian War: The Anatomy of the Ancient Trireme*, Brill 1993, 137-139. L.C. Stecchini, *The Persian Wars* (<http://www.metrum.org>).

¹³ Shrimpton, "The Persian Cavalry at Marathon", 29-30, όπου υποστηρίζεται ότι ίσως οι Σάκες που αναφέρει ο Ηρόδοτος ήταν το περίφημο ιππικό, που παραλείπει γενικά στην περιγραφή της μάχης.

εκ του συστάδην, γι' αυτό και οι Έλληνες και, ιδιαίτερα οι Σπαρτιάτες, τους υποτιμούσαν¹⁴. Στην παράταξή τους οι Πέρσες συνήθως τοποθετούσαν τα ισχυρότερα τμήματά τους στο κέντρο και τους λιγότερο αξιόμαχους πολεμιστές, εκείνους που προέρχονταν από τους υποτελείς, στα άκρα. Το ιππικό σπάνια ερχόταν σε απ' ευθείας σύγκρουση με πυκνή παράταξη εχθρικού πεζικού, μπορούσε όμως να το εξουδετερώσει με βέλη και δόρατα, αλλά από απόσταση και χωρίς να εμπλέκεται στη δράση του περσικού πεζικού. Το ιππικό συνήθως υποστήριζε τα άκρα της δικής του παράταξης πεζικού και προσπαθούσε να πλήξει κυρίως τη δεξιά, ακάλυπτη πλευρά των αντιπάλων¹⁵.

Με αυτή τη σύνθεση και με αυτή την πολεμική τακτική έφθασαν οι Πέρσες στο Μαραθώνα. Ο στόλος τους, με όλη τη δύναμή του ή με μόνο ένα μέρος της, αγκυροβόλησε στην παραλία του Σχινιά, στην περιοχή μετά το έλος έως τις εκβολές του Χάραδρου. Εκεί παρέμειναν τα πλοία για να μπορούν να επιβιβασθούν σε αυτά οι άνδρες και να έχουν εύκολη υποχώρηση από τη θάλασσα σε περίπτωση αποτυχίας. Το περσικό στρατόπεδο ήταν πιθανότατα δυτικά του ρέματος του Χαράδρου, στην περιοχή της Μεσοσπορίτισσας, ανάμεσα στο ρέμα και στο έλος, σε μικρή απόσταση από τα πλοία¹⁶.

Σχετικά με το γενικότερο σχέδιο δράσης των Περσών στην Αττική έχουν εκφρασθεί διάφορες απόψεις. Μία εκδοχή είναι ότι θα παρέσυραν τους Αθηναίους στο Μαραθώνα, δηλαδή εκτός της πόλης τους, θα τους νικούσαν εκεί, και έπειτα θα προχωρούσαν προς το Φάληρο και την ανυπεράσπιστη πόλη με το στρατό και το στόλο τους. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, ο περσικός στρατός θα έμενε στο Μαραθώνα για να πολεμήσει με τους Αθηναίους, ενώ μόνο το ιππικό με το στόλο θα κινούνταν προς την Αθήνα, την οποία θα καταλάμβαναν με τη συνδρομή των οπαδών του Ιππία. Υπάρχει και η άποψη ότι στο Μαραθώνα έφθασε μέρος μόνο του περσικού στρατού, με τον Δάτη, ενώ ο Αρταφέρνης ακόμη πολιορκούσε την Ερέτρια, με μεγάλο μέρος του στρατού και σχεδόν με ολόκληρο το ιππικό και το στόλο. Σκοπός αυτής της κίνησης ήταν να αποπροσανατολιστούν οι Αθηναίοι και να καθηλωθούν στο Μαραθώνα, μέχρι να συνενωθούν τα δύο τμήματα του περσικού στρατού και να κατευθυνθούν προς το Φάληρο για να επιτεθούν στην Αθήνα, που ήταν και ο τελικός στόχος της εκστρατείας. Αυτή η εκδοχή εξηγεί καλύτερα και την καθυστέρηση της σύγκρουσης μεταξύ των δύο αντιπάλων, η οποία δεν μπορεί εύκολα να δικαιολογηθεί διαφορετικά, δεδομένου ότι ένας έμπειρος στρατηγός σαν τον Δάτη δεν θα άφηνε αδρανοποιημένο το στρατό του για μέρες χωρίς λόγο και θα προτιμούσε να επισπεύσει τη σύγκρουση ώστε να μην αντιμετωπίσει τους πανίσχυρους Σπαρτιάτες, οι οποίοι αναμένονταν από μέρα σε μέρα¹⁷.

¹⁴ Υπολογίζεται ότι το μέγιστο βεληνεκές των τόξων ήταν 300 μ. και ότι ένας καλός τοξότης έριχνε πέντε βέλη ανά λεπτό. Τόσα βέλη περίπου δεχόταν ανά τετραγωνικό μέτρο ο αντίπαλος, θεωρητικά, δηλαδή, ήταν αδύνατο να διαπεράσει κανείς τη βαλλόμενη ζώνη. Βλ. Χ. Γερογιάννης, «Μαραθών 490 π.Χ.», ανάτ. από το περιοδικό *Φθιώτις* τεύχ. 6, Αθήναι 1956, 8.

¹⁵ Hammond, ό.π., 207-208. Shrimpton, ό.π., 32-35. Goette & Weber, *Marathon*, 53. Γ. Σταθακόπουλος, «Οι δύο κόσμοι», *Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος*, 28-30.

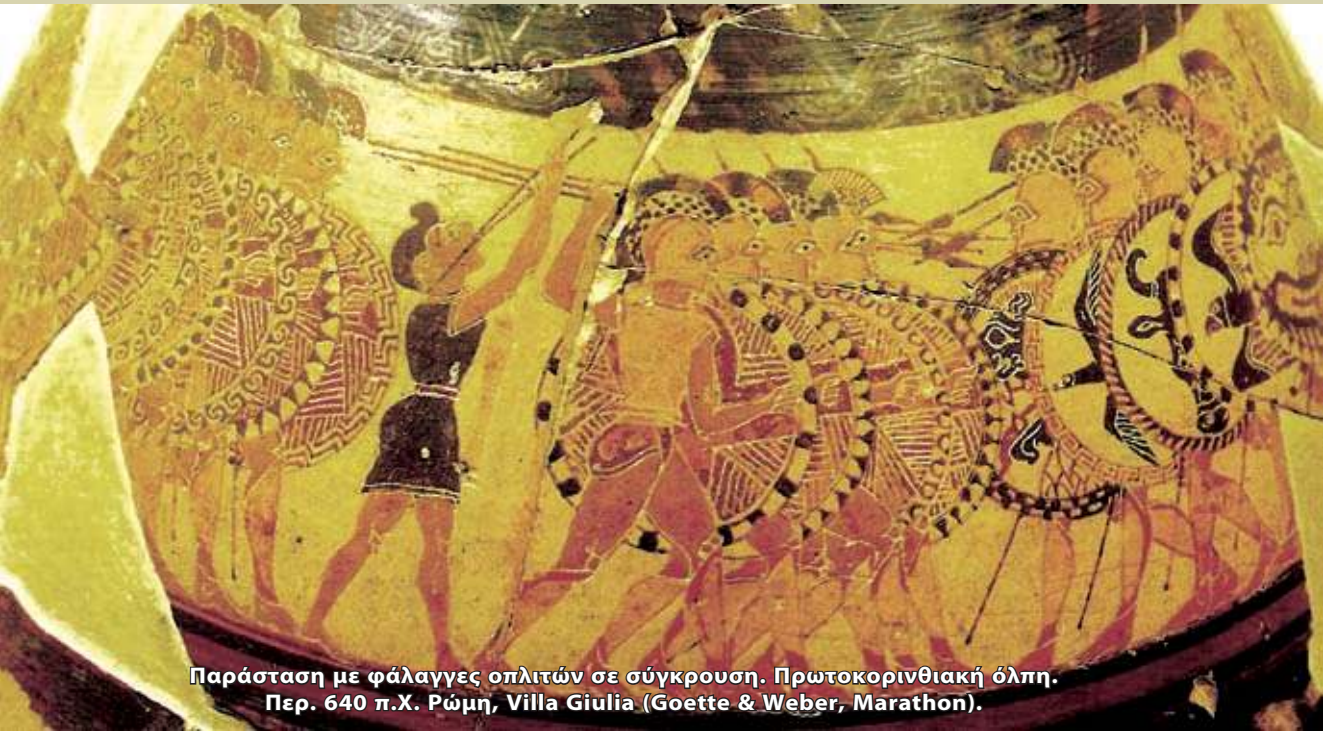
¹⁶ Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 95. Σύμφωνα με άλλη άποψη, ίσως βρισκόταν πιο βόρεια, κοντά στη Μακαρία πηγή, θέση που θα παρείχε άφθονο νερό αλλά και τον έλεγχο των οδών προς τη βόρεια ακτή της Αττικής, από όπου γινόταν η επικοινωνία με την Εύβοια. Βλ. Hammond, ό.π., 203-204.

¹⁷ Hammond, ό.π., 207-208. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 100-101.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Οι Αθηναίοι, από την άλλη πλευρά, ήταν πολύ λιγότεροι αριθμητικά και δεν διέθεταν ιππικό. Συνολικά πρέπει να επιστρατεύθηκαν 10.000 άνδρες, αν λάβουμε υπ' όψη ότι κάθε φυλή συμμετείχε στην παράταξη της φάλαγγας με 1.000 άνδρες. Υπολογίζεται ότι οι 1.000 πρέπει να παρέμειναν στην πόλη για τη φύλαξή της, και ότι στο Μαραθώνα μετακινήθηκαν οι 9.000. Σε αυτούς προστέθηκαν και 1.000 στρατιώτες από τις Πλαταιές, τη μόνη ελληνική πόλη που έστειλε στρατό στο Μαραθώνα σε βοήθεια των Αθηναίων (Ηρόδ. 6.108, Νέπως, *Μιλτιάδης* 5)¹⁸.

Οι Αθηναίοι είχαν στρατοπεδεύσει στο τέμενος του Ηρακλή (Ηρόδ. 6.108), που βρισκόταν πιθανότατα στην περιοχή που σήμερα ονομάζεται Βαλαρία, στο

Παράσταση με φάλαγγες οπλιτών σε σύγκρουση. Πρωτοκορινθιακή όλπη.
Περ. 640 π.Χ. Ρώμη, Villa Giulia (Goette & Weber, Marathon).

βόρειο όριο του μικρού έλους της Μπρεξίζας. Εκεί μπορούσαν κυρίως να ελέγχουν το δρόμο προς την Αθήνα μέσω της Παλλήνης, το μοναδικό που θα ήταν σε θέση να ακολουθήσουν οι πολυάριθμοι Πέρσες, ιδίως μαζί με το ιππικό τους, διά ξηράς προς την Αθήνα¹⁹. Οι ίδιοι οι Αθηναίοι είναι πιθανότερο ότι δεν είχαν έλθει από αυτό το δρόμο αλλά από τον πιο σύντομο, τον ορεινό, μέσω του περάσματος της Πεντέλης²⁰.

Τον αθηναϊκό στρατό αποτελούσε η φάλαγγα, οι οπλίτες της οποίας ήταν όλοι

¹⁸ Hammond, ό.π., 206. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 98-99.

¹⁹ Πετράκος, ό.π., 50-52. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 98-99.

²⁰ Hammond, ό.π., 205. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 98.

καλά εκπαιδευμένοι και πειθαρχημένοι και διέθεταν βαρύ αμυντικό και επιθετικό οπλισμό, που τους καθιστούσε ισχυρούς στη μάχη σώμα με σώμα. Βασικό τους όπλο ήταν η ασπίδα, το «όπλον», στην οποία οφείλεται και η ονομασία «οπλιτική φάλαγγα». Φορούσαν κράνος, κνημίδες και θώρακα και κρατούσαν δόρυ και ξίφος. Ο βαρύς αυτός οπλισμός προσέφερε μεν προστασία, αλλά επέφερε σοβαρούς περιορισμούς στις κινήσεις τους και απαιτούσε μεγάλη αντοχή κατά τη μάχη²¹. Ωστόσο, είναι πολύ πιθανό την περίοδο της μάχης να είχε ήδη καθιερωθεί ο λινοθώρακας, που ήταν κατασκευασμένος από επάλληλες στρώσεις υφάσματος ή δέρματος, ήταν εξίσου αποτελεσματικός με το μεταλλικό αλλά πολύ πιο ελαφρύς, γεγονός που έδινε στους στρατιώτες μεγαλύτερη ευελιξία και αισθητά λιγότερο βάρος²².

Καθοριστική για τη συνοχή της φάλαγγας ήταν η ασπίδα, την οποία κρατούσε κάθε πολεμιστής με το αριστερό χέρι, σε συγκεκριμένη απόσταση από το διπλανό του. Στην πραγματικότητα, επειδή η δεξιά πλευρά όλων ήταν ακάλυπτη, προστατευόταν από την ασπίδα του διπλανού τους, έτσι, όλοι φρόντιζαν να τηρούν την παράταξη και να μη διασπώνται. Η διάταξη της φάλαγγας στη μάχη ήταν αυστηρά προσδιορισμένη σε τρία μέρη: *δεξιόν, μέσον και ευώνυμον*. Στο δεξιό μέρος τοποθετούνταν κατά παράδοση οι αρχηγοί του στρατού. Υπήρχε, βέβαια, και ο καθαρά πρακτικός λόγος για τον οποίο συνέβαινε αυτό: καθώς η δεξιά πλευρά της φάλαγγας ήταν ακάλυπτη, όλη η παράταξη έτεινε να κινείται λοξά, προσπαθώντας να προστατεύσει την ευάλωτη πλευρά της. Έτσι, ο αρχηγός, που ήταν στη δεξιά πλευρά, αναλάμβανε να τηρεί σταθερή πορεία.

Ο τρόπος που ενεργούσε η φάλαγγα ήταν επίσης πολύ συγκεκριμένος. Μπορούσε να αντιμετωπίσει τον εχθρό μόνο μετωπικά και προχωρούσε εμπρός σαν ένα σώμα, με πυκνή παράταξη και ρυθμικό βηματισμό. Οι φάσεις ενέργειας της φάλαγγας κατά τη συμπλοκή ήταν τρεις: Αρχικά ο *δορατισμός*, στον οποίο συμμετείχαν οι πρώτες σειρές στρατιωτών, που κρατούσαν τα δόρατά τους στραμμένα προς τον αντίπαλο, ενώ οι υπόλοιπες τα κρατούσαν όρθια, για να μη τραυματίσουν τους προπορευομένους. Αυτό γινόταν σε βάθος τεσσάρων σειρών, δηλαδή όσο έφθανε το μήκος του δόρατος, με τα δόρατα της τέταρτης σειράς να μην προεξέχουν από την παράταξη. Ακολουθούσε ο *ωθισμός*, δηλαδή η πίεση που ασκούσαν οι πίσω σειρές της παράταξης στις μπροστινές, αποτρέποντας πιθανή διάσπασή τους και ωθώντας τον εχθρό με δύναμη προς τα πίσω. Η τελική φάση ενέργειας της φάλαγγας και ο τελικός της στόχος ήταν η *παράρρησις*, δηλαδή η διάσπαση της αντίπαλης πλευράς και η κύκλωσή της. Καθοριστική για την επιτυχία της φάλαγγας ήταν η τήρηση της συνοχής της. Έπρεπε να υπάρχει απόλυτος συντονισμός κινήσεων των οπλιτών, πειθαρχία και αυτοσυγκράτηση, παράγοντες που θα τους επέτρεπαν να επιτίθενται ή να υποχωρούν συγχρονισμένα και χωρίς τον κίνδυνο δημιουργίας ρήγματος στην παράταξη ή της αποκοπής κάποιου από τα τμήματά της. Για το λόγο αυτό υπήρχε απόλυτη ισότητα μεταξύ τους, καθώς

²¹ Η μέγιστη αντοχή στο τρέξιμο με ταχύτητα 8-12 χιλ. με τέτοια πανοπλία υπολογίζεται σε 182 μέτρα. Βλ. Σταϊνχάουερ, *Ο πόλεμος στην αρχαία Ελλάδα*, 62-63.

²² Σταϊνχάουερ, *Ο πόλεμος στην αρχαία Ελλάδα*, 48-52. Η χρήση του λινοθώρακα θεωρείται καθοριστική ειδικά για την απόσταση που διένυσαν τρέχοντας οι Αθηναίοι στη μάχη του Μαραθώνα.

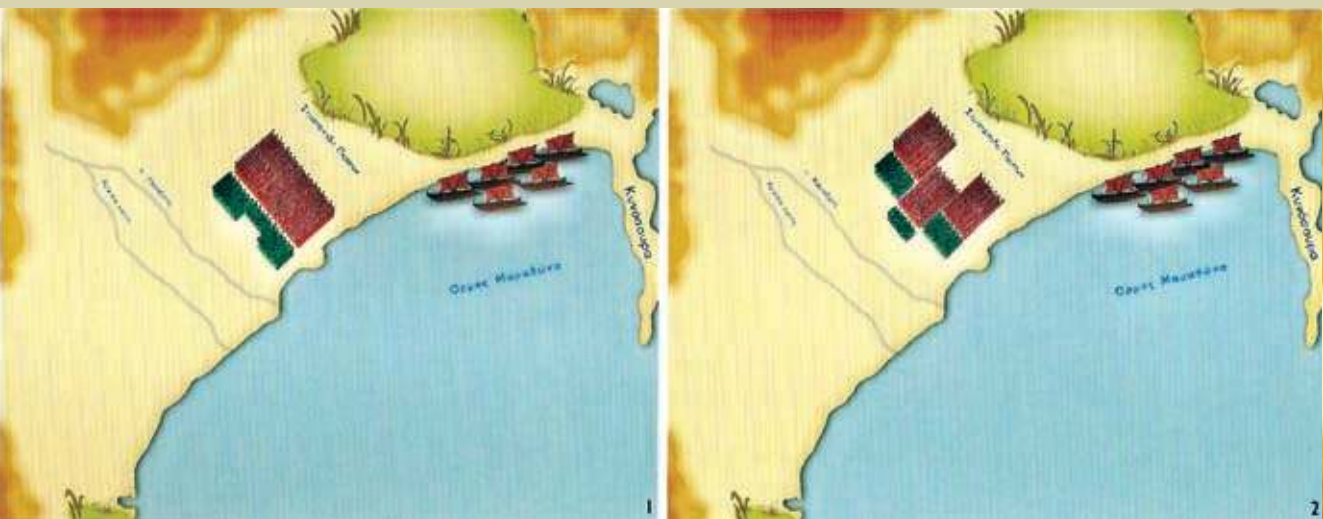
και αλληλεγγύη του καθενός με το διπλανό του. Για τον ίδιο λόγο οι σπλίτες της φάλαγγας ποτέ δεν προέβαιναν σε καταδίωξη του αντιπάλου ή σε οποιαδήποτε άλλη αυθόρμητη κίνηση. Ο τρόπος κίνησής τους ήταν προσχεδιασμένος και προσυμφωνημένος καθώς δεν υπήρχε δυνατότητα παρακολούθησης της πορείας της μάχης και αναπροσαρμογής του σχεδίου, ούτε και επαφή του στρατηγού που βρισκόταν στο δεξιό άκρο με τα υπόλοιπα τμήματα της παράταξης²³.

Η φάλαγγα, επομένως, μπορούσε εύκολα να υπερνικήσει το ελαφρά οπλισμένο περσικό πεζικό, αν οι Αθηναίοι κατόρθωναν να φθάσουν μέχρι την πρώτη γραμμή της περσικής παράταξης. Καθοριστικός, σε αυτή την περίπτωση, υπήρξε και πάλι ο ρόλος του Μιλτιάδη. Σε αυτόν οφείλεται, σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, όλο το σχέδιο δράσης του αθηναϊκού στρατού. Βασική επιδίωξη του Αθηναίου στρατηγού ήταν να προωθήσει τη φάλαγγα αλώβητη κοντά στους Πέρσες και να τους υποχρεώσει σε μάχη σώμα με σώμα. Για να το επιτύχει αυτό έπρεπε να ελαχιστοποιήσει τη δράση του ιππικού και να αποφύγει τα βέλη των τοξοτών μέχρι να προχωρήσει αρκετά ο αθηναϊκός στρατός και να καλύψει με ασφάλεια την απόσταση μεταξύ των δύο αντιπάλων. Τη μέθοδο που χρησιμοποίησε για να αποφύγει πιθανή πλευροκόπηση του ιππικού, μας παραδίδει μόνο ο Κορνήλιος Νέπως από τους αρχαίους συγγραφείς, αλλά όχι με σαφήνεια. Αφήνει να εννοηθεί ότι οι Αθηναίοι είχαν στρατοπεδεύσει ανάμεσα σε δέντρα ή ότι κατασκεύασαν ένα είδος φράχτη ή εμποδίου από σκόρπια κομμένα δέντρα, που θα εμπόδιζαν την κίνηση του περσικού ιππικού στην ακάλυπτη πλευρά του αθηναϊκού στρατού -η άλλη πλευρά προστατευόταν από τους λόφους (Νέπως, *Μιλτιάδης* 5)²⁴.

Για να αποφύγει τις μεγάλες απώλειες από τα πολυάριθμα περσικά βέλη, προέβλεψε ότι οι Αθηναίοι έπρεπε να διανύσουν με μεγάλη ταχύτητα την απόσταση που συνέπιπτε με το βεληνεκές των τοξοτών. Τέλος, προκειμένου να αντιμετωπίσει την αριθμητική υπεροχή των Περσών υιοθέτησε μία ακόμη καινοτομία: ανέπτυξε σε πλάτος την παράταξη της φάλαγγας, μειώνοντας το βάθος της στο κέντρο. Οι Πέρσες αναπτύσσονταν σε μέτωπο μήκους 1.600 μ., επομένως, οι Αθηναίοι έπρεπε ή να αναπτυχθούν σε ίσο μήκος με μικρό βάθος, οπότε εύκολα μπορούσαν να καταβληθούν, ή να αναπτυχθούν, όπως συνήθως, σε βάθος οκτώ σειρών, οπότε το μέτωπό τους ήταν μικρότερο και τα άκρα τους γίνονταν ευάλωτα. Έτσι, ο Μιλτιάδης αποδυναμωσε το κέντρο, αφήνοντας μόνο δύο φυλές, με βάθος μόνο τεσσάρων ανδρών, προκειμένου να έχει μέτωπο περίπου 500 μέτρων. Στα άκρα είχε αναπτύξει από τέσσερις φυλές με το βάθος των οκτώ ανδρών, επίσης με πλάτος μετώπου από 500 μ. περίπου. Αριστερά ανέπτυξε και τους Πλαταιείς με βάθος επίσης οκτώ ανδρών. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσε να κάμψει τους Πέρσες στα πλευρά, που ήταν το αδύνατο σημείο τους, και να τους αφήσει να προωθηθούν στο κέντρο, όπου ήταν αναμφίβολα ισχυρότεροι. Το κρίσιμο σημείο πια ήταν να αντέξει το κέντρο των Αθηναίων κατά την υποχώρησή του προκειμένου να επιτρέψει στα άκρα να προωθηθούν πίσω από το περσικό κέντρο και να το κυκλώσουν.

²³ Για τη φάλαγγα γενικά βλ. Δεπάστας, ό.π., 20-22. Σταϊνχάουερ, *Ο πόλεμος στην αρχαία Ελλάδα*, 62 κ.εξ.

²⁴ Shrimpton, ό.π., 21-22, σημ. 5. Hammond, ό.π., 213-214.

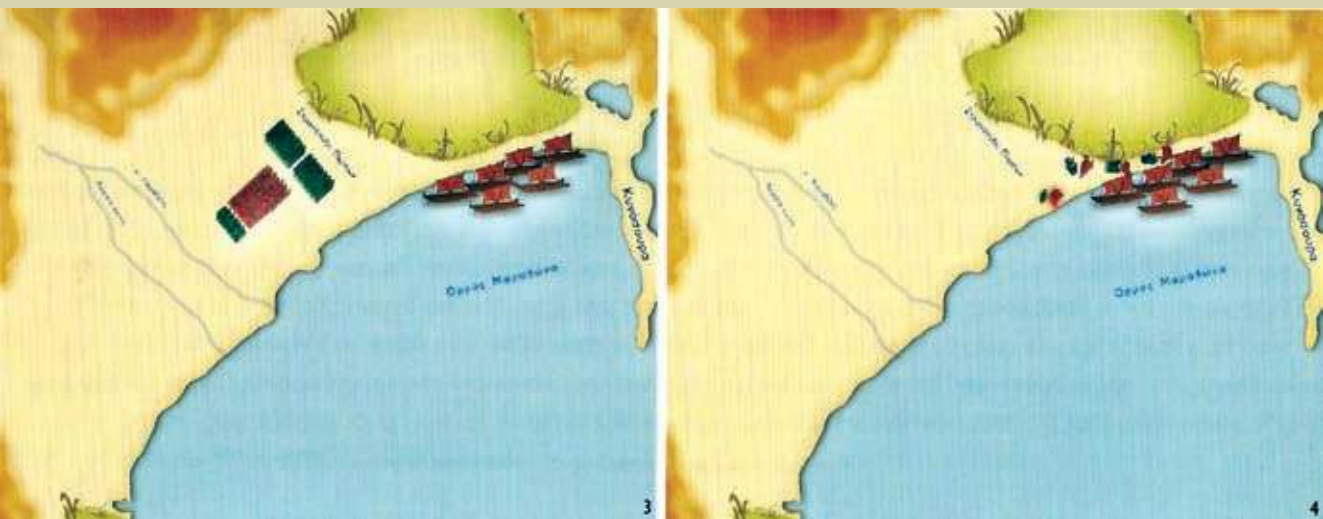
Οι φάσεις της μάχης του Μαραθώνα (Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος).

Η ΑΝΑΜΟΝΗ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ

Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές και τους υπολογισμούς των σύγχρονων ερευνητών, οι δύο αντίπαλοι παρέμειναν παραταγμένοι στην πεδιάδα του Μαραθώνα για επτά ή οκτώ ημέρες. Στο διάστημα αυτό προέβαιναν σε ακροβολισμούς αλλά κανείς από τους δύο δεν έπαιρνε την πρωτοβουλία της σύγκρουσης. Οι Πέρσες πιθανότατα περίμεναν την έλευση των υπόλοιπων δυνάμεών τους από την Ερέτρια ώστε να κινηθούν προς το Φάληρο και την Αθήνα, ενώ οι Αθηναίοι ήλπιζαν στην άφιξη των Σπαρτιατών, έχοντας αποκλείσει το δρόμο που οδηγούσε μέσω της Παλλήνης στην πόλη τους. Το πλεονέκτημα της αναμονής ήταν σαφώς με το μέρος των Αθηναίων²⁵.

Η σημαντική διαφορά των δυνάμεων των δύο αντιπάλων σε συνδυασμό με την απουσία των Σπαρτιατών προκάλεσε διχογνωμία μεταξύ των Αθηναίων στρατηγών σχετικά με το αν έπρεπε να περιμένουν τη σπαρτιατική βοήθεια ή να δράσουν μόνοι τους. Η κατάσταση πρέπει να έγινε πιο πιεστική, όταν έφθασαν τα νέα για την πτώση της Ερέτριας και η απειλή κατά της Αθήνας γινόταν αμεσότερη. Σε εκείνους που πίστευαν ότι έπρεπε να αποφασίσουν να συγκρουστούν με τους Πέρσες ήταν και πάλι ο Μιλτιάδης. Όπως μας παραδίδει ο Ηρόδοτος, προσπάθησε ο ίδιος να προσεταιριστεί τον πολέμαρχο Καλλιμάχο, λέγοντάς του τα ακόλουθα λόγια: «Από εσένα εξαρτάται τώρα Καλλιμάχε, ή να υποδουλώσεις την Αθήνα ή να εξασφαλίσεις την ελευθερία της και να αφήσεις για τον εαυτό σου, εφ' όσον ζουν άνθρωποι, αιωνία ανάμνηση, που ούτε ο Αρμόδιος και ο Αριστογείτων δεν άφησαν. Γιατί τώρα οι Αθηναίοι διατρέχουν το μεγαλύτερο κίνδυνο που αντιμετώπισαν ποτέ από την ίδρυσή τους. Αν υποκύψουν στους Μήδους είναι καθορισμένο τι θα πάθουν, όταν παραδοθούν στον Ιππία. Εάν όμως σωθεί, η πόλις αυτή δύναται να γίνει η πρώτη ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις. Πώς

²⁵ Στα ΐνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 100-101.

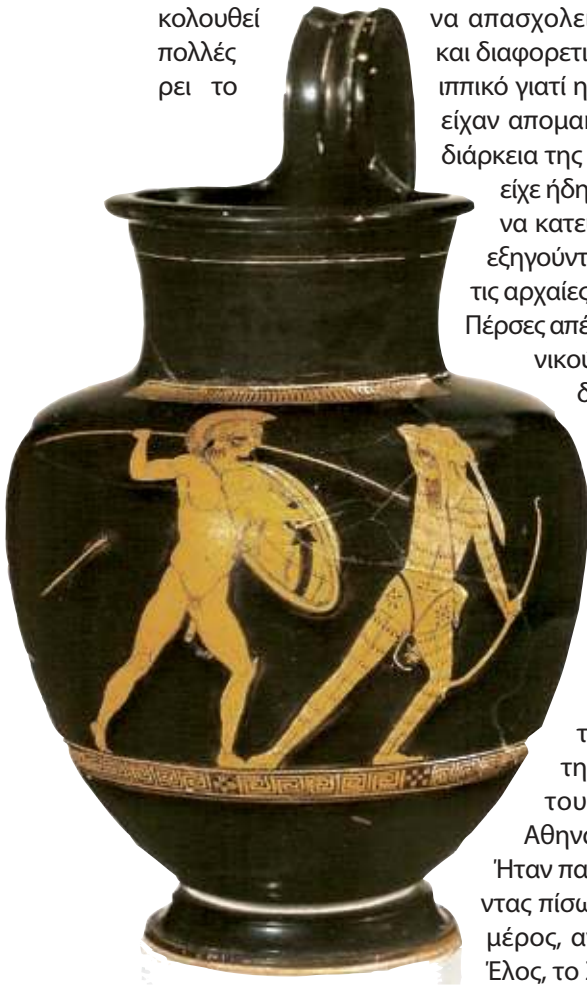
μπορεί να γίνει αυτό και πώς ακριβώς από εσένα εξαρτάται η απόφαση των πραγμάτων, έρχομαι τώρα να σου εξηγήσω. Οι δικές μας γνώμες των στρατηγών, που είμαστε δέκα, έχουν διχαστεί και άλλοι επιμένουν να γίνει η μάχη, ενώ άλλοι όχι. Αν μιν δεν συγκρουσθούμε με τους εχθρούς, φοβούμαι μήπως μεγάλη διχόνοια πέσει ανάμεσά μας και κλονίσει τα φρονήματα των Αθηναίων και μηδίσουν. Αν όμως συμπλακούμε με τους εχθρούς προτού ακόμη γεννηθεί στο νου των Αθηναίων κάποια κακή σκέψη, είναι δυνατό, αν οι θεοί είναι αμερόληπτοι, να υπερισχύσουμε στη μάχη. Όλα λοιπόν αυτά τώρα σε σένα απόκεινται και από εσένα εξαρτώνται. Γιατί αν εσύ ταχθείς με τη δική μου γνώμη, τότε η πατρίδα σου θα είναι ελεύθερη και η πρώτη πόλη στην Ελλάδα. Αν όμως προτιμήσεις τη γνώμη εκείνων που με σπουδή αποτρέπουν τη σύγκρουση με τους εχθρούς, θα έχεις τα αντίθετα από τα αγαθά που απαρίθμησα». Ο Καλλίμαχος τελικά συμφώνησε με το Μιλτιάδη. Η γνώμη του πολεμάρχου, στη συγκεκριμένη περίπτωση, είχε ιδιαίτερη βαρύτητα, αφού έκρινε, ουσιαστικά, τη διεξαγωγή της μάχης, τη στιγμή που έτεινε να επικρατήσει η αντίθετη άποψη (Ηρόδ. 6.109-110).

Αφού υπερίσχυσε η γνώμη του Μιλτιάδη για την άμεση σύγκρουση με τους Πέρσες, όσοι από τους στρατηγούς είχαν την ίδια άποψη του παραχωρούσαν την αρχηγία του στρατού, κάθε φορά που ερχόταν η σειρά τους, καθώς η αθηναϊκή νομοθεσία προέβλεπε ότι κάθε μέρα την αρχιστρατηγία είχε ένας από τους στρατηγούς εκ περιτροπής. Πρώτος έδωσε το παράδειγμα ο Αριστείδης, που σύμφωνα με τον Πλούταρχο ήταν ο δεύτερος μεταξύ των Αθηναίων στη δόξα και στη δύναμη μετά τον Μιλτιάδη (Πλούτ., *Αριστείδης* 5.1-2). Ωστόσο, ο Μιλτιάδης ενώ δεχόταν την αρχηγία κάθε φορά, περίμενε ως την ημέρα της δικής του σειράς προκειμένου να πραγματοποιήσει την επίθεση (Ηρόδ. 6.110)²⁶.

²⁶ Bury & Meiggs, ό.π., 246. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 101.

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ

Η πρωτοβουλία της επίθεσης φαίνεται ότι ήταν των Αθηναίων²⁷. Η αιτιολογία για την κίνηση αυτή παραδίδεται από ένα βυζαντινό κείμενο, το λεξικό του Σουίδα, σύμφωνα με το οποίο, τη νύχτα πριν από τη μάχη, μερικοί Έλληνες από την Ιωνία, που υπηρετούσαν στον περσικό στρατό ως υποτελείς, έφθασαν στο στρατόπεδο των Αθηναίων και τους έφεραν ένα μήνυμα που έμεινε παροιμιώδης: «Χωρίς ιππείς». Πράγματι, το περσικό ιππικό φαίνεται ότι είχε απομακρυνθεί από το πεδίο της μάχης, ο συγγραφέας, όμως, του κειμένου δεν εξηγεί για ποιο λόγο, ενώ ούτε ο Ηρόδοτος αναφέρει τίποτα για το ιππικό στο Μαραθώνα, παρά το γεγονός ότι παρακολουθεί τις κινήσεις του με λεπτομέρεια σε άλλες περιπτώσεις²⁸. Το ερώτημα εξακολουθεί πολλές φορές να απασχολεί την έρευνα σήμερα και έχουν διατυπωθεί και διαφορετικές απόψεις, όπως ότι ο Ηρόδοτος δεν αναφέρει το

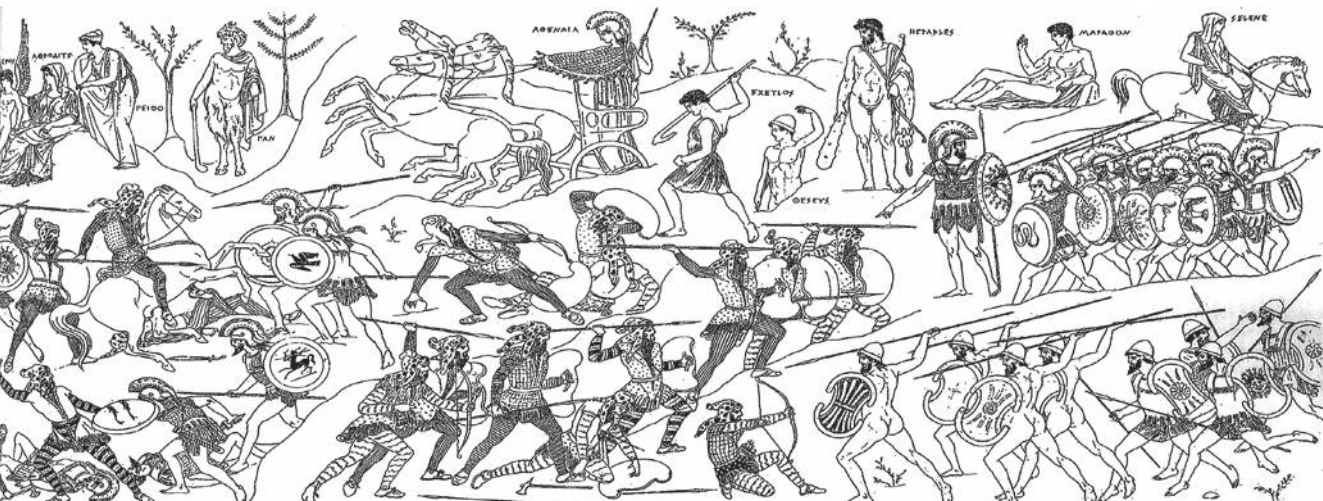
είχαν απομακρύνει τα άλογα για να αναπαυθούν κατά τη διάρκεια της νύχτας. Είναι, όμως, πολύ πιθανό ότι το ιππικό είχε ήδη αρχίσει να επιβιβάζεται στα πλοία προκειμένου να κατευθυνθεί προς το Φάληρο. Με αυτό τον τρόπο εξηγούνται και δύο πληροφορίες που παραδίδονται από τις αρχαίες πηγές και δημιουργούν ερωτηματικά: το ότι οι Πέρσες απέπλευσαν με μεγάλη ταχύτητα σε κατάσταση πανικού, ενώ η επιβίβαση του ιππικού στα πλοία είναι διαδικασία που απαιτεί αρκετό χρόνο, αλλά και το ότι οι Αθηναίοι κατέλαβαν μόνο επτά από τα πλοία τους και άφησαν τις εκατοντάδες άλλων να φύγουν²⁹.

Ανεξάρτητα, όμως, από τους λόγους για τους οποίους το ιππικό των Περσών είχε απομακρυνθεί από το πεδίο της μάχης και από το αν στο Μαραθώνα βρισκόταν το σύνολο του περσικού στρατού και του στόλου ή μόνο ένα μέρος του, η τεράστια επιτυχία του Μιλτιάδη ήταν ότι πρόλαβε να αντιληφθεί την κατάσταση και αιφνιδίασε τους αντιπάλους του. Αμέσως μόλις οι οιωνοί ήταν ευνοϊκοί, οι Αθηναίοι ξεκίνησαν την επίθεσή τους (Ηρόδ. 6.112). Ήταν παραταγμένοι στο δυτικό μέρος του πεδίου, έχοντας πίσω τους το Αγριελίκι, ενώ οι Πέρσες στο πεδινό μέρος, ανατολικά του τύμβου, ανάμεσα στο Μεγάλο Έλος, το Σταυροκοράκι και τη θάλασσα. Η σύγκρουση

²⁷ Υπάρχει και η άποψη που υποστηρίζουν αρκετοί μελετητές, ότι η επίθεση έγινε πρώτα από τους Πέρσες. Βλ. Bengtson, ό.π., 157. Πετράκος, ό.π., 12.

²⁸ Τελευταία φορά που αναφέρεται το ιππικό στον Ηρόδοτο σε σχέση με τις επιχειρήσεις των Περσών είναι κατά την αποβίβαση του από τα πλοία για την πολιορκία της Ερέτριας (Ηρόδ. 6.101).

²⁹ Shrimpton, ό.π., 20-21, 37. Hammond, ό.π., 214, 246-248. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 110-112.

Αναπαράσταση του ζωγραφικού πίνακα με τη μάχη του Μαραθώνα στην Ποικίλη στοά από τον Carl Robert. Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη (Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος).

πραγματοποιήθηκε κάπου ανάμεσα στη Βαλαρία, στο Βρανά και στο Πλάσι, νότια του Χάραδρου, στην περιοχή του τύμβου³⁰.

Η παράταξη της αθηναϊκής φάλαγγας έγινε σύμφωνα με το σχέδιο: στο δεξιό άκρο την τιμητική θέση κατείχε ο πολέμαρχος Καλλίμαχος, όπως όριζε ο νόμος, και ακολουθούσαν οι φυλές με την αριθμητική τους σειρά. Τέσσερις ήταν στο δεξιό κέρασ, στο κέντρο ήταν μόνο δύο φυλές, η Αντιοχίδα και η Λεοντίδα, με επικεφαλής αντίστοιχα τον Αριστείδη και το Θεμιστοκλή, και στο αριστερό άκρο οι υπόλοιπες τέσσερις φυλές και οι Πλαταιείς. Η απόσταση μέχρι την περσική παράταξη ήταν, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (6.112), τουλάχιστον οκτώ στάδια, δηλαδή περίπου 1.500 μ., και έπρεπε να τη διανύσουν όσο το δυνατό γρηγορότερα προκειμένου να αποφύγουν τα βέλη των αντιπάλων. Ο Ηρόδοτος (6.112) αναφέρει ότι οι Αθηναίοι, μόλις δόθηκε το σύνθημα της επίθεσης, όρμησαν τρέχοντας προς τους βαρβάρους, ωστόσο αυτό αμφισβητείται από τους σύγχρονους ερευνητές. Το βάρος του οπλισμού ήταν μεγάλο και δεν επέτρεπε στους οπλίτες ούτε να διανύσουν τόσο μεγάλη απόσταση με ταχύτητα ούτε να συνεχίσουν να μάχονται με μεγάλη ορμή χωρίς να έχουν εξαντληθεί σωματικά. Εκτός, όμως, από αυτό, το τρέξιμο για μεγάλη απόσταση θα μπορούσε εύκολα να σταθεί μοιραίο για τη συνοχή της φάλαγγας. Έτσι, θεωρείται πιθανότερη η άποψη ότι προχώρησαν με ταχύ βήμα μέχρι να φθάσουν στο βεληνεκές των τοξοτών, που ήταν περίπου 200 μ., και τότε άρχισαν να αναπτύσσουν ταχύτητα, προκειμένου να αποφύγουν τις βολές. Βέβαια, πρέπει να αναλογισθούμε ότι οι αρχαίοι πολεμιστές ήταν πολύ καλά εκπαιδευμένοι, με άριστη φυσική κατάσταση και, επί πλέον, είναι πιθανό ότι δεν έφεραν τους βαρείς μεταλλικούς θώρακες, αλλά τους λινοθώρακες, που τους έκαναν πιο ελαφρούς και πιο ευκίνητους.

Ο αιφνιδιασμός των Περσών ήταν μεγάλος όταν είδαν τους Αθηναίους. Όπως

³⁰ Στην περιοχή αυτή συμφωνούν οι περισσότεροι μελετητές. Βλ. Πετράκος, ό.π., 3. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 102.

Σαρκοφάγος ρωμαϊκών χρόνων (2ος αι. μ.Χ.), που αναπαριστά τη μάχη κοντά στα πλοία. Διακρίνεται Πέρσης ιππέας και ο Αισχύλος, που κρατάει το νεκρό αδελφό του. Brescia, Museo della Citta (Ζαγάρη, Μαραθών).

χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ηρόδοτος (6.112), «ετοιμάζονταν για να τους αποκρούσουν και νόμιζαν ότι κυριεύθηκαν από τρέλα και μάλιστα ολέθρια, γιατί έβλεπαν ότι ήταν λίγοι και παρ' όλα αυτά έρχονταν με ορμή εναντίον τους, χωρίς ιππικό και χωρίς τοξότες». Ο αιφνιδιασμός των Περσών ήταν εύλογος, γιατί είχαν προηγηθεί οι ημέρες της αναμονής, επομένως η εικόνα του παραταγμένου στρατού δεν ήταν ασυνήθιστη. Επί πλέον, είναι πιθανό ότι ο Ιππίας τους είχε πληροφορήσει για την όχι καλή κατάσταση του αθηναϊκού στρατού, καθώς και για την αναμενόμενη έλευση των πανίσχυρων Σπαρτιατών, τους οποίους λογικά θα περίμεναν οι Αθηναίοι προκειμένου να τολμήσουν να επιτεθούν σε μια δύναμη σαν την περσική³¹.

Οι Αθηναίοι κατόρθωσαν να προσεγγίσουν τους Πέρσες χωρίς σοβαρές απώλειες χάρη στην ταχύτητα, την ορμή, τη συνοχή τους και το βαρύ αμυντικό σπλισμό τους, διατηρώντας την παράταξη της φάλαγγας. Έπληξαν τους αντιπάλους με τα δόρατα και πολέμησαν σώμα με σώμα για πολλές ώρες (Ηρόδ. 6.113). Χαρακτηριστική είναι η εικόνα της μάχης, που περιγράφεται στους *Σφήκες* του Αριστοφάνη (στ. 1081 κ.εξ.): «... μάχονταν με βαρβάρους με δόρατα και ασπίδες, έχοντας θυμό, οργή και οξύτητα, ο ένας δίπλα στον άλλο, δαγκώνοντας τα χείλη από την οργή, και από το πλήθος των τοξευμάτων δεν ήταν εύκολο να δει κανείς τον ουρανό».

Στο κέντρο του μετώπου νικούσαν οι Πέρσες και οι Σάκες, που είχαν επιτύχει ρήγμα στην παράταξη των Αθηναίων και τους καταδίωκαν προς τα μεσόγεια. Η

³¹ Shrimpton, ό.π., 27-28.

υποχώρηση αυτή, όμως, γινόταν σταθερά και οργανωμένα, βάσει του σχεδίου, μέχρι να κατορθώσουν τα άκρα τους να προωθηθούν και να ανασυνταχθούν. Στα άκρα πράγματι επικράτησαν οι Αθηναίοι και οι Πλαταιείς, ενώ οι Πέρσες κάμφθηκαν από την ορμή της φάλαγγας και τράπηκαν σε φυγή (Ηρόδ. 6.113). Όταν η προώθηση των άκρων είχε φθάσει στο επιθυμητό σημείο, οι άνδρες έκαναν αναστροφή και ανασυντάχθηκαν σε ενιαία φάλαγγα (Ηρόδ. 6.113). Πρώτοι στην παράταξη έγιναν, δηλαδή οι ουραγοί, οι οποίοι, όμως, ήταν επίσης πολύ έμπειροι πολεμιστές. Έτσι, βρέθηκαν στα νώτα των Περσών του κέντρου, τους περικύκλωσαν και τους υποχρέωσαν να μάχονται σε δύο κατευθύνσεις. Οι περισσότεροι Πέρσες έτρεξαν προς το στρατόπεδό τους και προς τα πλοία, που ήταν αγκυροβολημένα στην ακτή, ενώ οι Αθηναίοι τους καταδίωκαν φονεύοντάς τους. Πολλοί, ειδικότερα όσοι ήταν στη δεξιά πλευρά της παράταξης, μακριά από τη θάλασσα, πρέπει να έχασαν τον προσανατολισμό τους και προσπαθώντας να βρουν διέξοδο πνίγηκαν ή σφαγιάστηκαν μέσα στο έλος. Η περιγραφή αυτής της σκηνής μας παραδίδεται όχι από τον Ηρόδοτο αλλά από τον Πausανία, ο οποίος επισημαίνει ότι εκεί είχαν οι Πέρσες και τις μεγαλύτερες απώλειες (1.32.7).

Τα πρώτα τμήματα, που είχαν υποχωρήσει, βρίσκονταν ήδη στα πλοία και είχαν απομακρυνθεί από την ακτή. Μπροστά από τα πλοία ακολούθησε άγρια συμπλοκή σώμα με σώμα, καθώς οι Πέρσες προσπαθούσαν να επιβιβασθούν, ενώ οι Αθηναίοι επιχειρούσαν να τους εμποδίσουν και να κάψουν το στόλο. Αυτή η φάση της μάχης περιγράφεται με ιδιαίτερη σκληρότητα και στη διάρκειά της σκοτώθηκαν πολλοί άνδρες και από τις δύο πλευρές (Ηρόδ. 6.114). Σε αυτή τη χρονική στιγμή φαίνεται ότι εμφανίστηκε και το περσικό ιππικό. Τουλάχιστον αυτό προκύπτει από τις δύο μοναδικές γνωστές απεικονίσεις του γεγονότος, στην Ποικίλη στοά των Αθηνών και σε μία πολύ μεταγενέστερη ρωμαϊκή σαρκοφάγο, όπου οι ιππείς εμφανίζονται μόνο κοντά στα περσικά πλοία. Πιθανότατα πρόκειται για τα τελευταία τμήματα του ιππικού, που δεν είχαν ακόμη προλάβει να επιβιβασθούν και νωρίτερα δεν μπορούσαν να παρέμβουν στη μάχη των πεζών πολεμιστών χωρίς να θέσουν σε κίνδυνο τις δικές τους δυνάμεις.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Παρά τη σκληρή μάχη, οι Αθηναίοι κατόρθωσαν να καταλάβουν μόνο επτά περσικά πλοία. Με τα υπόλοιπα οι Πέρσες απέπλευσαν με προορισμό το Φάληρο, αφού πήραν τους αιχμαλώτους από την Ερέτρια, που είχαν αφήσει στην Αιγίλια. Ο Ηρόδοτος αναφέρει, ότι όταν οι Πέρσες είχαν επιβιβαστεί στα πλοία τους και έφευγαν από το Μαραθώνα, κάποιος έκανε σήμα από την ξηρά με μια ασπίδα. Μάλιστα, μεταφέρει τη φήμη που είχε διατυπωθεί στην Αθήνα, ότι η κίνηση αυτή είχε σχέση με τους Αλκμεωνίδες, οι οποίοι είχαν συμφωνήσει με τους Πέρσες να τους βοηθήσουν να καταλάβουν την πόλη. Ο ίδιος, βέβαια, αμφισβητεί την εμπλοκή της ένδοξης οικογένειας πολιτικών σε αυτή την απόπειρα προδοσίας, υπερασπιζόμενος τα καλά τους αισθήματα απέναντι στην Αθήνα και την αντίθεσή τους στο τυραννικό καθεστώς. Ωστόσο, η κίνηση με την ασπίδα είναι σίγουρο ότι από κάποιον έγινε και δεν αμφισβητείται από τον αρχαίο συγγραφέα (Ηρόδ. 6.115, 121, 124).

Οι Αθηναίοι αμέσως κινητοποιήθηκαν για να προστατεύσουν την πόλη τους, αφήνοντας πίσω τους στο πεδίο της μάχης τον Αριστείδη, τον Ξακουστό για την τιμιότητά του Αθηναίο πολιτικό, με τους άνδρες της Αντιοχίδας φυλής για να φυλάσσει τα λάφυρα. Όπως χαρακτηριστικά διηγείται ο Πλούταρχος, αν και υπήρχαν σωροί από χρυσό και ασήμι και κάθε είδους πολυτελή ενδύματα και αγαθά, στις σκηνές και στα αιχμαλωτισμένα πλοία, ούτε ο ίδιος θέλησε να πάρει κάτι ούτε επέτρεψε σε κανένα άλλο, εκτός από μερικούς που επωφελήθηκαν ξεφεύγοντας την προσοχή του, όπως ο Καλλίας ο δαδούχος (Πλούτ. *Αριστ.* 5.5).

Αν και καταπονημένοι από τη μάχη, οι οπλίτες έτρεξαν ως την Αθήνα όσο μπορούσαν πιο γρήγορα και στρατοπέδευαν στο τέμενος του Ηρακλέους, στο Κυνόσαργες. Τα περσικά πλοία εμφανίστηκαν ανοικτά του Φαλήρου, έχοντας περιπλεύσει το Σούνιο, είδαν τον αθηναϊκό στρατό παραταγμένο και αφού έμειναν για λίγο με τα πανιά ανοιγμένα, έφυγαν επιστρέφοντας στην Ασία (Ηρόδ. 6.116).

Την επομένη της μάχης, και ενώ η πανσέληνος είχε περάσει, κατέφθασαν στην Αθήνα δύο χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι. Ο Ηρόδοτος (6.120) μας δίνει την πληροφορία ότι βιάζονταν τόσο πολύ να φθάσουν νωρίς ώστε διένυσαν την απόσταση από τη Σπάρτη μέχρι την Αττική σε τρεις ημέρες, διάστημα εξαιρετικά μικρό αν αναλογιστεί κανείς πόσο βαριά οπλισμένοι ήταν. Αφού έφθασαν μετά τη μάχη, εξέφρασαν την επιθυμία τουλάχιστον να δουν τους Μήδους, γι' αυτό πήγαν στο Μαραθώνα και τους είδαν στο πεδίο της μάχης. Επαίνεσαν τους Αθηναίους για το κατόρθωμά τους και επέστρεψαν στην πατρίδα τους.

ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Αδιαμφισβήτητος πρωταγωνιστής της μάχης στη συνείδηση όλων, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, είναι ο Μιλτιάδης. Ικανότατος στρατηγός, γνώριζε όσο κανείς άλλος Αθηναίος αξιωματούχος το στρατό και τη νοοτροπία των Περσών και, κυρίως, είχε τη δυνατότητα να εκμεταλλευθεί και να αξιοποιήσει τις γνώσεις του αυτές την κρίσιμη στιγμή. Μετά το Μαραθώνα, απέκτησε ακόμη μεγαλύτερη υπόληψη μεταξύ των Αθηναίων και τους έπεισε να του εμπιστευθούν μικρή δύναμη για να εκστρατεύσει εναντίον της Πάρου, με το πρόσχημα της εκδίκησης, επειδή η Πάρος είχε λάβει μέρος στη μάχη του Μαραθώνα με μία τριήρη με το μέρος των Περσών. Η κατάληξη της εκστρατείας αυτής, όμως, δεν ήταν καλή, ο ίδιος τραυματίστηκε σοβαρά και για την αποτυχία του κατηγορήθηκε από τους πολιτικούς του αντιπάλους και, κυρίως, από τον Αλκμεωνίδα Ξάνθιππο, ότι εξαπάτησε την πόλη. Απέφυγε την καταδίκη σε θάνατο, επειδή αναγνωρίστηκε η προσφορά του στην Αθήνα, λόγω της μάχης του Μαραθώνα και της κατάκτησης της Λήμνου. Του επιβλήθηκε, όμως, το βαρύ πρόστιμο των πενήντα ταλάντων, το οποίο υποχρεώθηκε να πληρώσει ο γιος του, Κίμων, καθώς ο ίδιος πέθανε στη φυλακή λίγο αργότερα (Ηρόδ. 6.132 κ.εξ.). Χάρη στην επιρροή και στη δύναμη που απέκτησε ο Κίμων ως στρατηγός, τα επόμενα χρόνια, αποκαταστάθηκε η μνήμη του Μιλτιάδη με μια σειρά ενεργειών της ίδιας της πόλης. Μεταξύ άλλων, κατασκευάστηκε το κενοτάφίό του στο Μαραθώνα (Παυσ. 1.32.4), στήθηκε το άγαλμά του κοντά στο Πρυτανείο της Αθήνας και ο ανδριάντας του στο σύνταγμα

των Αθηναίων ηρώων στους Δελφούς, ανάμεσα στις μορφές του Απόλλωνα και της Αθηνάς, ενώ απεικονίσθηκε σε δεσπόζουσα θέση στην περιφέρημη αναπαράσταση της μάχης στην Ποικίλη στοά³².

Από τις πρωταγωνιστικές αλλά αδικημένες μορφές της μάχης ήταν ο Καλλίμαχος, ο πολέμαρχος που έχασε ηρωικά τη ζωή του πολεμώντας, δίπλα στα περσικά πλοία, διάτρητος από τόσα δόρατα ώστε ακόμη και νεκρός στεκόταν όρθιος (Πλούτ., *Ηθικά* 305C και Πολέμων, *Εις Καλλίμαχον* 61). Αυτός ήταν, στην πραγματικότητα, ο αρχηγός του στρατού και ήταν καθοριστικής σημασίας η απόφασή του την πιο κρίσιμη στιγμή της διχογνωμίας των στρατηγών αλλά και η ηγετική του θέση στη μάχη, στο δεξιό άκρο της παράταξης. Η συνεισφορά του είχε αναγνωρισθεί από τους συμπολίτες του, μάλιστα, χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Διοφάνη από τη Δεκέλεια, που έκανε ένσταση στην εκκλησία του δήμου, όταν προτάθηκε η χορήγηση στεφάνου στο Μιλτιάδη³³. Το μοναδικό μνημείο της Αθήνας που εξακριβωμένα σχετίζεται με τον Καλλίμαχο είναι ένα γλυπτό που είχε στηθεί στην Ακρόπολη, ίσως τάμα του ίδιου πριν από τη μάχη. Πρόκειται για έναν ιωνικό κίονα, επάνω στον οποίο ήταν στημένο το άγαλμα της Ίριδας, αγγελιαφόρου των θεών, που μετέφερε το θριαμβευτικό μήνυμα της νίκης στο Μαραθώνα. Στον κίονα ήταν χαραγμένο ένα επίγραμμα, που εξυμνούσε τα κατορθώματα του Καλλίμαχου, αλλά το κείμενό του σώζεται πολύ αποσπασματικά³⁴.

Στη μάχη του Μαραθώνα πολέμησαν και άλλοι γνωστοί Αθηναίοι. Οι στρατηγοί Αριστείδης και Θεμιστοκλής, πολιτικοί αντίπαλοι μεταξύ τους, έγιναν αργότερα οι ίδιοι πρωταγωνιστές στη ναυμαχία της Σαλαμίνας και στη μάχη των Πλαταιών. Ήταν εξαιρετική η επιτυχία τους να τηρήσουν το σχέδιο του Μιλτιάδη στο κεντρικό μέρος της φάλαγγας, επικεφαλής της Αντιοχίδας και Λεοντίδας φυλής, αντίστοιχα. Μαραθωνομάχοι ήταν και ο τραγικός ποιητής Αισχύλος μαζί με τον αδελφό του, Κυνέγειρο. Την ηρωική αλλά τραγική κατάληξη του Κυνέγειρου διασώζουν ο Ηρόδοτος (6.114) και ο Πλούταρχος (*Ηθικά* 305C): κατά την τελευταία φάση της μάχης, προσπαθώντας να πιάσει ένα εχθρικό πλοίο από τα κοσμήματα της πρύμνης φονεύθηκε, αφού πρώτα του έκοψαν το χέρι με πέλεκυ.

Ο Ηρόδοτος (6.117) αναφέρει και ένα θαύμα, που σχετίζεται με κάποιο Επίζηλο, γιο του Κουφαγόρα, που στη μάχη επέδειξε μεγάλη ανδρεία. Ο Επίζηλος έχασε το φως του, χωρίς να πληγωθεί από κοντά ή να κτυπηθεί από μακριά σε κανένα μέρος του σώματός του και έκτοτε σε όλη του τη ζωή έμεινε τυφλός. Μιλώντας για το πάθημά του, διηγείται ότι του φάνηκε πως είδε απέναντί του έναν άνδρα μεγάλου αναστήματος και βαριά οπλισμένο, του οποίου τα γένια σκίαζαν όλη την ασπίδα. Το φάντασμα αυτό τον προσπέρασε και φόνευσε εκείνον που στεκόταν δίπλα του.

Μια παρόμοια ιστορία διηγείται και ο Πausanias (1.32.5) μεταφέροντας τις μαρτυρίες των κατοίκων της περιοχής. Κατά τη διάρκεια της μάχης εμφανίσθηκε ένας άνδρας, χωρικός όπως φαινόταν από την όψη και από τα ρούχα του, ο

³² Πετράκος, ό.π., 44. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 163-164.

³³ Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 161.

³⁴ Πετράκος, ό.π., 47-49, όπου παρατίθενται και οι πιθανές συμπληρώσεις του επιγράμματος.

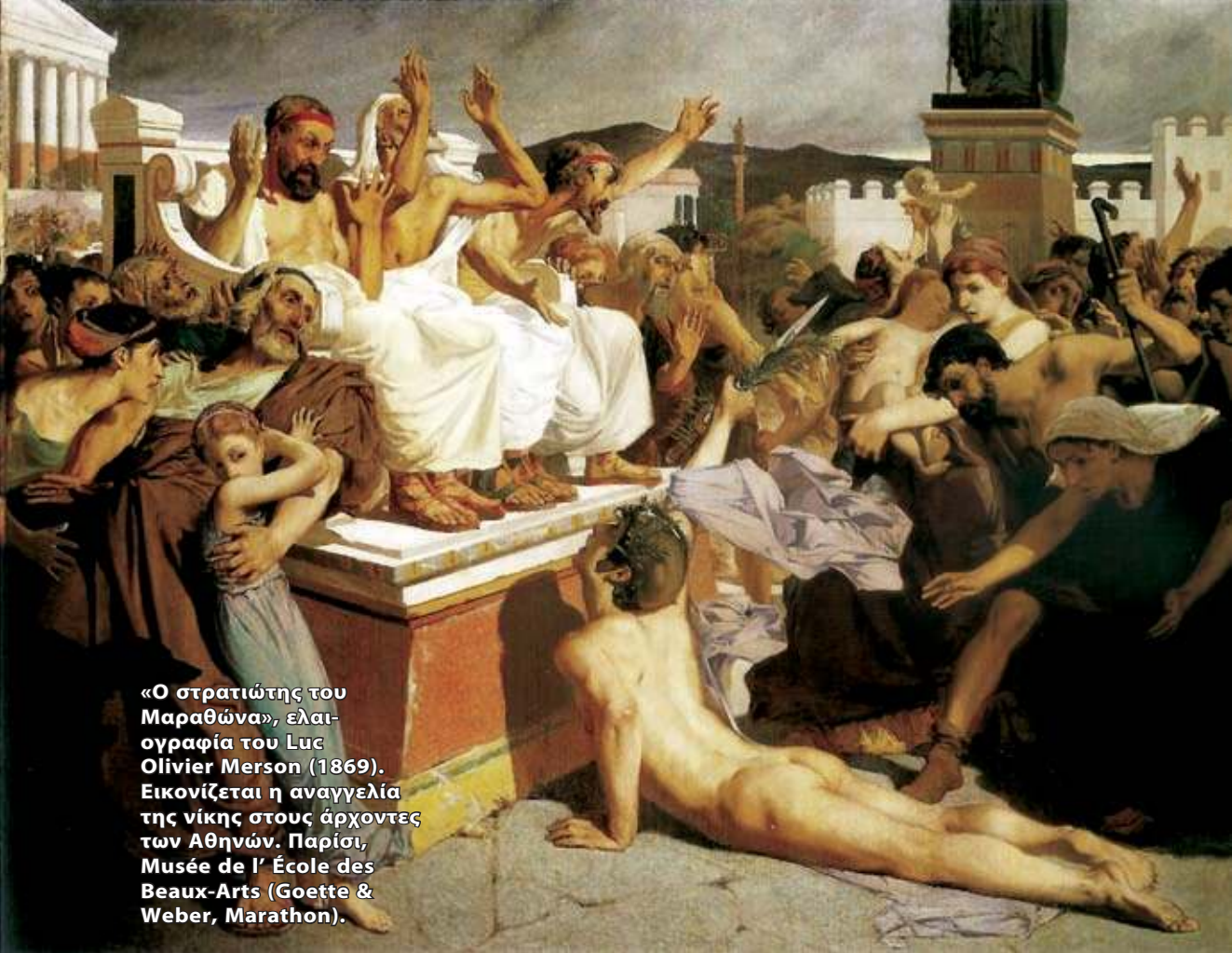
ο οποίος σκότωσε πολλούς βαρβάρους με ένα άροτρο που κρατούσε, και έπειτα χάθηκε. Θέλοντας οι Αθηναίοι να μάθουν ποιος ήταν, ρώτησαν το μαντείο των Δελφών, που τους απάντησε μόνο να τιμούν τον ήρωα Εχελταίο, το όνομα του οποίου σχετίζεται με την εχέτλη, το άροτρο. Από τον Πλούταρχο (Θησεύς 35.5) παραδίδεται ακόμη ένας θρύλος που φαίνεται ότι δημιουργήθηκε την ώρα της μάχης και αφορά τον Αθηναίο ήρωα Θησέα, το φάντασμα του οποίου ισχυρίζονταν ότι είδαν πολλοί από εκείνους που πολέμησαν, να επιτίθεται σπλισμένο εναντίον των Περσών. Στις παράξενες ιστορίες που αναφέρονται για τη μάχη, τέλος, περιλαμβάνεται και αυτή ενός σκύλου, που πολέμησε δίπλα στον κύριό του και, μάλιστα, είχε την τιμή να απεικονιστεί στην τοιχογραφία της μάχης στην Ποικίλη στοά των Αθηνών (Αιλιανός, *Περί Ζώων* 7.38).

Από τα πιο διάσημα πρόσωπα που σχετίζονται με το Μαραθώνα είναι αυτό του ημεροδρόμου, που σύμφωνα με την παράδοση έτρεξε μετά τη μάχη ως την Αθήνα και ανήγγειλε επίσημα τη νίκη κατά των Περσών. Δεδομένου ότι ο Ηρόδοτος δεν αναφέρει το περιστατικό, οι αρχαίες πηγές παραδίδουν διάφορες εκδοχές για την ταυτότητα του αγγελιαφόρου. Ο Πλούταρχος (*Ηθικά* 347C) μεταφέρει την πληροφορία από το έργο του Ηρακλείδη του Ποντικού ότι την είδηση ανήγγειλε ο Θέροσιππος ο Ερχιεύς, αλλά σημειώνει ότι οι περισσότεροι ιστορικοί αναφέρουν, ότι εκείνος που έτρεξε ως την Αθήνα φορώντας την πανοπλία του και κάθιδρος από τη μάχη ήταν ο Ευκλής, ο οποίος καθώς έφθανε στις πόρτες των αρχόντων της πόλης μπόρεσε μόνο να πει «χαίρετε» και «χαίρομεν» και αμέσως ξεψύχησε. Ο Λουκιανός αναφέρει ένα παρόμοιο περιστατικό αλλά το όνομα του αγγελιαφόρου που παραδίδει είναι Φιλιππίδης, ίσως συγχέοντάς τον με τον Φειδιππίδη, που είχε σταλεί για να ζητήσει βοήθεια από τη Σπάρτη. Ο άνδρας αυτός έφθασε στην Αθήνα, μπροστά στους άρχοντες που συνεδρίαζαν ανήσυχοι για την έκβαση της μάχης, είπε «χαίρετε, νικώμεν» και ξεψύχησε (*Υπέρ του εν τη προσαγορεύσει πταίσματος* 3).

ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΜΑΧΟΙ ΚΑΙ Ο ΤΥΜΒΟΣ

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, στη μάχη του Μαραθώνα φονεύθηκαν περίπου 6.400 Πέρσες και μόνο 192 Αθηναίοι και Πλαταιείς (Ηρόδ. 6.117). Στους νεκρούς των Αθηναίων περιλαμβάνονταν και ορισμένοι ονομαστοί πολίτες, όπως ο Καλλίμαχος, ο στρατηγός Στησίλαος του Θρασύλου και ο Κυνέγειρος του Ευφορίωνος, αδελφός του τραγικού ποιητή Αισχύλου (Ηρόδ. 6.114). Επίσης φονεύθηκαν δούλοι, που για πρώτη φορά είχαν λάβει μέρος σε μάχη, και Πλαταιείς, ο αριθμός των οποίων, όμως, δεν αναφέρεται από τις αρχαίες πηγές.

Οι νεκροί του πολέμου στην Αθήνα θάβονταν, κατά παράδοση, στο Δημόσιον Σήμα, στο «ομορφότερο προάστιο της πόλης», έξω από τον Κεραμεικό. Για τους νεκρούς Μαραθωνομάχους, όμως, έγινε εξαίρεση, και τους αποδόθηκε ιδιαίτερη τιμή, γεγονός που αναφέρουν τόσο ο Θουκυδίδης (2.34.5-6) όσο και ο Πausανίας (1.29.4): τάφηκαν επί τόπου, στο πεδίο της μάχης, επειδή η ανδρεία τους κρίθηκε εξαιρετική. Το μνημείο τους ταυτίζεται με τον Σωρό, τον τύμβο που βρίσκεται περίπου στο μέσο της πεδιάδας του Μαραθώνα και αποτελεί ορόσημο για ολόκληρη την περιοχή. Η πρώτη ανασκαφή του έγινε από τον Ερρίκο Σλήμαν το 1884, αλλά ήταν σύντομη και χωρίς ουσιαστικά

«Ο στρατιώτης του Μαραθώνα», ελαιογραφία του Luc Olivier Merson (1869). Εικονίζεται η αναγγελία της νίκης στους άρχοντες των Αθηνών. Παρίσι, Musée de l'École des Beaux-Arts (Goette & Weber, Marathon).

αποτελέσματα. Το 1890-1891, ο Βαλέριος Στάης συνέχισε την έρευνα και αποκάλυψε το παχύ στρώμα με τα αποτεφρωμένα οστά και τα κατάλοιπα της τελετής ταφής.

Από τα ευρήματα συμπεραίνουμε ότι οι νεκροί Μαραθωνομάχοι αποτεφρώθηκαν, σύμφωνα με τα έθιμα της εποχής, από τους συγγενείς τους και, στη συνέχεια, τα λείψανά τους τοποθετήθηκαν σε ομαδικό τάφο. Εκεί προσφέρθηκαν νεκρικά δείπνα, τα κατάλοιπα των οποίων τοποθετήθηκαν μέσα σε βόθρο, ένα μεγάλο αυλάκι μήκους 5 μ. και πλάτους 1 μ., κατασκευασμένο από ωμές πλίνθους. Στο βόθρο βρέθηκαν κατάλοιπα φαγητού, δηλαδή οστά ζώων και πουλιών και κελύφη αυγών, καθώς και σπασμένα αγγεία, μερικά από τα οποία ήταν πολύ παλαιότερα από την εποχή της μάχης και πιθανολογείται ότι αποτελούσαν οικογενειακά κειμήλια που προσφέρθηκαν στους νεκρούς ως ύστατος φόρος τιμής. Επάνω από τα λείψανα των νεκρών που τάφηκαν στον τύμβο, σκορπίστηκαν από τους συγγενείς τους αρκετά ευτελή πήλινα αγγεία, κυρίως μελανόμορφα ληκύθια που είχαν αγοραστεί από κάποιο τοπικό εργαστήριο. Ο τάφος καλύφθηκε με χώμα, μέσα στο οποίο βρέθηκαν πολλές αιχμές βελών, και επάνω του τοποθετήθηκαν λίθινες στήλες με τα ονόματα των νεκρών ανά φυλή³⁵. Μία τέτοια στήλη μαζί με θραύσματα άλλων δύο βρέθηκαν πρόσφατα

³⁵ Πετράκος, ό.π., 19-24.

στη ρωμαϊκή έπαυλη της Εύας στην Αρκαδία, που ανήκε στον πάμπλουτο Μαραθώνιο, Ηρώδη Αττικό. Η καλά σωζόμενη στήλη είναι κατασκευασμένη από πεντελικό μάρμαρο και ανήκε στην Ερεχθίδα φυλή. Στο ανώτερο μέρος της είναι γραμμένο το όνομα της φυλής και από κάτω ένα δίστιχο ελεγειακό επίγραμμα, που εξυμνεί το κατόρθωμα των πεσόντων: «η φήμη που απλώνεται στα πέρατα της φωτεινής γης θα πληροφορηθεί την αρετή αυτών των ανδρών, με ποιο τρόπο πέθαναν και πώς πολεμώντας τους Μήδους δόξασαν την Αθήνα, πολύ λιγότεροι αντιμετωπίζοντας στη μάχη πολλούς». Ακολουθούν τα ονόματα των νεκρών, από τα οποία σώζονται 21 αλλά πιθανολογείται ότι ήταν περισσότερα από 25 ή 28, αριθμός μεγάλος αναλογικά με το σύνολο των νεκρών, που όμως δικαιολογείται, καθώς η συγκεκριμένη φυλή βρισκόταν στο δεξιό άκρο της παράταξης των Αθηναίων³⁶.

Ο τύμβος των Αθηναίων σήμερα έχει ύψος 9 μ., περίμετρο περίπου 185 μ. και διάμετρο 50 μ., ωστόσο, δεν είναι βέβαιο ότι αυτή ήταν και η αρχική μορφή του μνημείου. Ο περιηγητής Πausanias, που επισκέφθηκε το Μαραθώνα το 2^ο αι. μ.Χ., κάνει λόγο για τάφο και όχι για τύμβο (1.32.3). Μάλιστα, πρόσφατα, με αφορμή την ανεύρεση της ταφικής στήλης στην έπαυλη του Ηρώδη, διατυπώθηκε η άποψη ότι ο τύμβος είναι κατασκεύασμα μεταγενέστερο, ενώ το αρχικό μνημείο μεταφέρθηκε στο σύνολό του, μαζί με τις ταφικές στήλες, από τον ίδιο τον Ηρώδη στην έπαυλη του ως κειμήλιο³⁷. Εκτός από το ταφικό μνημείο στο πεδίο της μάχης, οι Αθηναίοι αμέσως μετά τα μηδικά ίδρυσαν και κενοτάφιο στο Δημόσιον Σήμα, ώστε να μην απουσιάζει η λαμπρότερη πολεμική στιγμή της πόλης από τα μνημεία των πεσόντων. Από το μνημείο αυτό σώζονται μόνο τμήματα της βάσης με επιγράμματα³⁸.

Κοντά στον τάφο των Αθηναίων, ο Pausanias είδε και ένα δεύτερο, στον οποίο είχαν ταφεί οι Πλαταιείς, μαζί με τους δούλους, οι οποίοι θυσιάστηκαν για την πόλη τους και γι' αυτό τιμήθηκαν σαν ελεύθεροι πολίτες (1.32.3). Ένα δεύτερο, μικρότερο τεχνητό ύψωμα από πέτρες και χώμα είδε και ο Leake στις αρχές του 19^{ου} αιώνα³⁹ αλλά τέτοιο μνημείο και σε τέτοια απόσταση από τον τύμβο των Αθηναίων δεν έχει βρεθεί μέχρι σήμερα. Ένας τύμβος, που χρονολογείται στην εποχή της μάχης, ανασκάφηκε από τον Σπ. Μαρινάτο στην περιοχή του Βρανά, περίπου 3 χιλ. μακριά από το Σωρό. Περιείχε ένδεκα ταφές, που όλες ανήκαν σε άνδρες, εκτός από μία που ανήκε σε αγόρι περίπου δέκα ετών. Αρχικά ταυτίστηκε με τον τύμβο των Πλαταιέων, τόσο, όμως, η τοποθεσία του όσο και τα ευρήματά του καθιστούν την ταύτιση αυτή ανασφαλή⁴⁰.

Οι Αθηναίοι τίμησαν και τους αντιπάλους τους, γεγονός μοναδικό στη μέχρι τότε πολεμική ιστορία της πόλης. Την πληροφορία μας παραδίδει ο Pausanias (1.32.5), ο οποίος, όμως, δεν μπόρεσε να δει το μνημείο, αν και γνώριζε ότι επρόκειτο για κοινό τάφο, ένα όρυγμα όπου τοποθετήθηκαν πρόχειρα τα σώματα των νεκρών. Η πιθανότερη θέση του θα ήταν στο σημείο όπου οι Πέρσες είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες, δηλαδή κοντά στο τρόπαιο και στη Μεσοσπορίτισσα. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται και από τη μαρτυρία του Γερμανού λοχαγού M. Von Eschenburg, που το 1884-1885

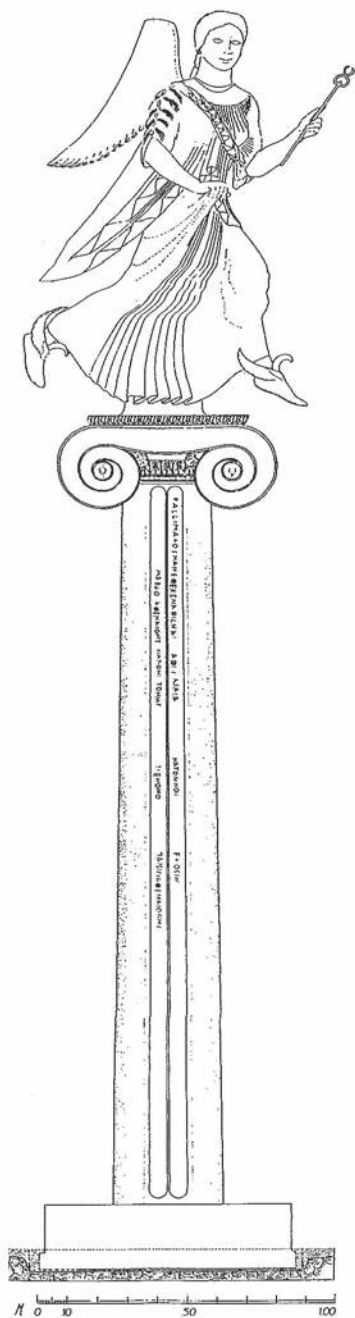
³⁶ Σπυρόπουλος, *Οι στήλες των πεσόντων*, 28-32. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 122-123.

³⁷ Σπυρόπουλος, *ό.π.*, 24-25.

³⁸ J.H. Oliver, "The monument with the Marathon epigrams", *Hesperia* 5 (1936), 225-234.

³⁹ Leake, *The Topography of Athens and the Demi*, 101.

⁴⁰ Σπ. Μαρινάτος, «Ανασκαφαί Μαραθώνος», *ΠΑΕ* 1970, 20-28. Πε τράκος, *ό.π.*, 67.

Σχεδιαστική αναπαράσταση του μνημείου του Καλλιμάχου στην Ακρόπολη κατά τον Μ. Κορρέ (Goette & Weber, Marathon).

χαρτογραφούσε την περιοχή του Μαραθώνα, ότι στη θέση της Μεσοσπορίτισσας και σε όλη την περιοχή που εκτείνεται ως τα έλη, υπήρχε μεγάλη ποσότητα από λείψανα οστών άτακτα τοποθετημένων, που φαίνεται πως ανήκαν σε εκατοντάδες νεκρών⁴¹.

ΤΟ ΤΡΟΠΑΙΟ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. είχε καθιερωθεί η συνήθεια οι νικητές μιας μάχης να ανεγείρουν τρόπαιο στο σημείο του πεδίου όπου είχε σημειωθεί η οριστική καταστροφή του εχθρού. Ο συμβολισμός του ήταν η κατοχή του πεδίου και η δήλωση της νίκης, της *τροπής* του εχθρού σε φυγή. Συνήθως επρόκειτο για απλή κατασκευή, ένα κορμό δέντρου, επάνω στον οποίο τοποθετούσαν όπλα των ηττημένων. Στις σπουδαίες νίκες κατά των βαρβάρων, όμως, όπως στο Μαραθώνα και αργότερα στη Σαλαμίνα, πρώτοι οι Αθηναίοι ανήγειραν μνημειώδη τρόπαια⁴².

Το τρόπαιο του Μαραθώνα στήθηκε μετά τα μηδικά, την εποχή που οι Αθηναίοι ίδρυσαν και άλλα μνημεία για να διαιωνίσουν τη φήμη της συμμετοχής τους στους Περσικούς πολέμους. Ήταν κατασκευασμένο από λευκό μάρμαρο και ήταν στημένο κοντά στη Μεσοσπορίτισσα και σε ένα μεταγενέστερο, φράγκικο πύργο, όπου ήταν εντοιχισμένα θραύσματά του. Σήμερα στο ίδιο σημείο είναι στημένο ένα αντίγραφο του, ενώ τα πραγματικά θραύσματα του μνημείου εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μαραθώνος.

Το «τρόπαιον λίθου λευκού», που είδε ο Πausανίας (1.32.5) στην αρχική του θέση, ήταν φημισμένο κατά την αρχαιότητα και αναφέρεται από διάφορους συγγραφείς, όπως ο Πλάτων και ο Αριστοφάνης. Ήταν ένας μαρμαρίνος αρράβδωτος κίονας διαμέτρου 0,80 μ. και ύψους περίπου 10 μ., με ιωνικό κιονόκρανο, επάνω στον οποίο ήταν στημένο το άγαλμα της Νίκης. Τα πρώτα

⁴¹ Eschenburg, H., *Topographische, archaeologische und militärische Betrachtungen auf dem Schlachtfelde von Marathon*, Berlin 1886, 10.

⁴² Σταϊνχάουερ, *Ο πόλεμος στην αρχαία Ελλάδα*, 70-72.

τιμήματά του αποκαλύφθηκαν το 1966 από τον E. Vanderpool και, αργότερα, προστέθηκε η βάση του από τον Μανόλη Κορρέ⁴³.

Η ΔΙΑΜΝΗΜONEYΣΗ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ

Η ξεχωριστή τιμή που έγινε στους νεκρούς Μαραθωνομάχους και η ανέγερση του μνημειώδους τροπαίου είναι μόνο ένα δείγμα των ενεργειών του επίσημου αθηναϊκού κράτους, που δείχνουν την πρόθεσή του να διαιωνίσει τη νίκη στο Μαραθώνα. Το ίδιο δηλώνει και το στεφάνι της ελιάς που από τότε και έπειτα κοσμούσε το κράνος της Αθηνάς στα νομίσματα της πόλης, ενώ έχει διατυπωθεί η άποψη ότι και η κουκουβάγια με τα ανοιγμένα φτερά, που εικονίζεται στα περσίφημα δεκάδραχμα του 486 π.Χ., συμβολίζει την επιφάνεια της θεάς στη μάχη. Κατά τον ίδιο τρόπο, στα ασημένια τετράδραχμα που έκοψαν οι Αθηναίοι μετά τη μάχη, εικόνισαν πίσω από τη γλαύκα τη σελήνη στο χάσιμό της, συμβολίζοντας τόσο το χρόνο της μάχης όσο και τη βοήθεια της θεάς Αρτέμιδος, την οποία θεωρούσαν προσωποποίηση της σελήνης⁴⁴.

Το Μαραθώνα θα θυμίζουν στις επόμενες γενεές αρκετά μνημεία μέσα στην ίδια την πόλη. Η μάχη αποτέλεσε το θέμα μιας μεγάλης ζωγραφικής παράστασης που αποδίδεται στους ζωγράφους Πάναινο και Μίκωνα, έργο που κοσμούσε τον ένα τοίχο της Ποικίλης Στοάς και χρονολογείται γύρω στο 460 π.Χ. Η στοά αυτή βρισκόταν στη βόρεια πλευρά της Αρχαίας Αγοράς και ήταν διακοσμημένη με μοναδικές ζωγραφικές παραστάσεις από μυθικές μάχες που σχετιζόνταν με την παράδοση της Αθήνας. Και μόνο το γεγονός, ότι η μάχη του Μαραθώνα τοποθετήθηκε δίπλα στην Αμαζονομαχία και στην άλωση της Τροίας, δείχνει την ιδιαίτερη σημασία που της αποδόθηκε για την ιστορία της πόλης, δεδομένου και ότι δεν συνηθιζόταν η απεικόνιση πραγματικών γεγονότων, ειδικά σε δημόσια κτήρια. Η παράσταση, όπως μας την περιγράφει ο Πausανίας (1.15.3), αναπτύσσεται σε τρεις ενότητες, από τα δεξιά προς τα αριστερά. Στην πρώτη εικονίζονται οι Αθηναίοι και οι Πλαταιείς, που ξεχωρίζουν από τα βοιωτικά τους κράνη, να έρχονται σε σύγκρουση με τους βαρβάρους. Στο κέντρο εικονίζονται οι Πέρσες να τρέπονται σε φυγή προς το έλος, ενώ στο αριστερό άκρο εικονίζονται τα φοινικικά πλοία και οι Πέρσες μαζί με τους ιππείς τους, που μάχονται με Αθηναίους και προσπαθούν να επιβιβασθούν σε αυτά. Σε ξεχωριστή θέση εικονίζονται ο Μιλτιάδης, που δίνει το γενικό πρόσταγμα, ο Καλλίμαχος, που μάχεται κοντά στα πλοία, εκεί όπου σκοτώθηκε, οι θεοί του Ολύμπου που παρακολουθούν από ψηλά, ο ήρωας Μαραθών, ο Θησέας, ο Ηρακλής, η Αθηνά και ο ήρωας Έχελος.

Αργότερα, μετά τα μηδικά, το Μαραθώνα θύμιζε το κολοσσιαίο χάλκινο άγαλμα της Αθηνάς Προμάχου στην Ακρόπολη, έργο του περίφημου γλύπτη Φειδία. Ήταν, σύμφωνα με τον Pausanias (1.28.2), προσφορά στη θεά της δεκάτης των λαφύρων από τη μάχη. Ο ίδιος περιηγητής σχετίζει με το Μαραθώνα και το ναό της Ευκλείας, τον οποίο χαρακτηρίζει ως «ανάθημα από τη νίκη κατά των Μήδων, οι οποίοι είχαν αποβιβαστεί στο Μαραθώνα» (Paus. 1.14.5).

⁴³ Πετράκος, ό.π., 28-30.

⁴⁴ Πετράκος, ό.π., 26. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών*, 146.

Ο Μαραθώνας διαμνημονεύεται και στα δύο σπουδαία πανελλήνια ιερά, του Δία στην Ολυμπία και του Απόλλωνα στους Δελφούς. Στην Ολυμπία, όπως συνηθιζόταν, προσφέρθηκαν συμβολικά ένα χάλκινο περσικό κράνος ασσυριακού τύπου από τα λάφυρα της μάχης, με την επιγραφή «ΔΙΙ ΑΘΕΝΑΙΟΝ ΜΕΔΟΝ ΛΑΒΟΝΤΕΣ», και ένα κράνος από το νικηφόρο οπλισμό. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για

το χάλκινο κορινθιακό κράνος του ίδιου του Μιλτιάδη, με τη λιτή αφιέρωσή του προς τον Δία γραμμένη στο κατώτερο μέρος του: «ΜΙΛΤΙΑΔΕΣ ΑΝΕΘΕΚΕΝ ΤΟΙ ΔΙ».

Στους Δελφούς, από τη δεκάτη των λαφύρων της μάχης οι Αθηναίοι αφιέρωσαν ένα σύνταγμα των ηρώων της πόλης, στην είσοδο του ιερού, αριστερά της Ιεράς οδού. Ήταν έργο του Φειδία και εξέχουσα θέση σε αυτό, ανάμεσα σε θεούς και ήρωες, κατείχε ο ανδριάντας του Μιλτιάδη (Παυσ. 10.10.1-2). Το σπουδαιότερο, όμως, μνημείο των Αθηναίων στους Δελφούς ήταν ο θησαυρός της πόλης, ένα μικρό δωρικό κτίσμα με μορφή ναϊσκου, που δέσποζε στην πρώτη στροφή της Ιεράς οδού. Τα ανάγλυφα που το κοσμούσαν εξιστορούσαν τους

Χάλκινο περσικό κράνος, λάφυρο από το Μαραθώνα που αφιερώθηκε στο ιερό της Ολυμπίας. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας (Ζαγάρη, Μαραθών).

Το χάλκινο κράνος του Μιλτιάδη, που αφιερώθηκε στο ιερό του Δία μετά τη μάχη στο Μαραθώνα. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας (Ζαγάρη, Μαραθών).

άθλους του Ηρακλή και του Θησέα και σχετίζονταν με τη μυθολογία της πόλης και με την ανερχόμενη δύναμή της στο πανελλήνιο. Στο μικρό αυτό κτίσμα φυλάσσονταν, μεταξύ άλλων, λάφυρα από σημαντικές πολεμικές νίκες των Αθηναίων, καθώς και η δεκάτη από τα λάφυρα του Μαραθώνα, τα οποία εξέθεταν κατά τις επίσημες πομπές και γιορτές του ιερού, στη μικρή τριγωνική πλατεία που είχε σχηματισθεί μπροστά από το οικοδόμημα. Εκεί υπήρχε και η επιγραφή που δήλωνε ότι οι Αθηναίοι πρόσφεραν στον Απόλλωνα τη δεκάτη από τα λάφυρα που πήραν από τους Πέρσες: «ΑΘΕΝΑΙΟΙ ΤΟΙ ΑΠΟΛΛΟΝΙ ΑΠΟ ΜΕΔΟΝ ΑΚΡΟΘΙΝΙΑ ΤΕΣ ΜΑΡΑΘΟΝΙ ΜΑΧΕΣ» -ίσως να υπονοείται ότι με αυτά κατασκεύασαν τον ίδιο το θησαυρό (Παυσ. 10.11.5).

Αντίστοιχες ενέργειες έγιναν και από τους Πλαταιείς, αλλά σε πολύ μικρότερη κλίμακα. Όπως μας πληροφορεί ο Πausanias, από τα λάφυρα της μάχης που τους έδωσαν οι Αθηναίοι, αφιέρωσαν ένα ναό στην Αθηνά Αρεία, τη θεά Αθηνά με την πολεμική της υπόσταση. Το λατρευτικό άγαλμά της ήταν ξύλινο, επιχρυσωμένο, αλλά το πρόσωπο και τα άκρα ήταν από μάρμαρο Πεντέλης και είχε κατασκευασθεί και αυτό από το Φειδία. Στα πόδια του βρισκόταν ο ανδριάντας του Αριμνήστου, αρχηγού των Πλαταιέων στη μάχη του Μαραθώνα (Παυσ. 9.4. 1-2).

Ο ΜΑΡΑΘΩΝΑΣ ΣΤΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η μάχη του Μαραθώνα ήταν γεγονός που για τους αρχαίους Έλληνες ξεπερνούσε τα όρια της λογικής και γι' αυτό συνδέθηκε με στοιχεία υπερφυσικά και με κατορθώματα υπεράνθρωπα. Οι αφηγήσεις των πρωταγωνιστών πήραν στη σκέψη των απλών ανθρώπων διαστάσεις μυθικές, μεταδόθηκαν από γενιά σε γενιά και

Λείψανα από δόρατα και ξίφη που βρέθηκαν στο Μαραθώνα. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (Ζαγάρη, Μαραθών).

διασώθηκαν με τη μορφή θρύλων και παραδόσεων. Οι οπλίτες που έπεσαν στη μάχη έγιναν ήρωες, που οι Αθηναίοι τους τιμούσαν συνεχώς μέχρι τη ρωμαϊκή εποχή. Στους ονομαστούς νεκρούς, όπως ο Καλλίμαχος και ο Κυνέγιρος, αποδόθηκε επικός θάνατος, αντάξιος των ομηρικών πολεμιστών. Οι αγγελιαφόροι της μάχης, τόσο ο Φειδιππίδης, που έτρεξε σε υπερβολικά μικρό διάστημα ως τη Σπάρτη, όσο και ο αγγελιαφόρος, που ξεψύχησε μόλις έφερε το νέο της νίκης, έγιναν πρόσωπα θρυλικά, που ξεπέρασαν την ανθρώπινη φύση τους. Το ίδιο ισχύει και για τους Αθηναίους οπλίτες, που κατάκοποι μετά τη μάχη και πάνοπλοι έσπευσαν στην πόλη για να την προστατεύσουν από τους Πέρσες.

Μυθικό χαρακτήρα στη νίκη προσδίδει και η παρουσία των θεών και των ηρώων στο πεδίο της μάχης, στοιχείο που μαρτυρείται τόσο από αρχαίους συγγραφείς όσο και στην απεικόνιση της Ποικίλης στοάς και παραπέμπει περισσότερο στα ομηρικά έπη και στην ηρωική παράδοση παρά στην ορθολογιστική αντιμετώπιση των γεγονότων της εποχής των μηδικών. Ο σπουδαιότερος ήρωας της πόλης, ο Θησέας, εμφανίσθηκε από τον Κάτω Κόσμο, ο Ηρακλής μαζί με την Αθηνά κατέβηκαν από τον Όλυμπο, ο τοπικός ήρωας Μαραθών και ο αγροτικός ήρωας Έχελτος, προσωποποίηση του αλετριού, έσπευσαν να συνδράμουν τους πολεμιστές και να υπερασπιστούν την αγροτική περιοχή του Μαραθώνα.

Παρών στη μάχη ήταν και ο θεός Παν, που τιμήθηκε ιδιαίτερα από τους Αθηναίους μετά τη μάχη. Σύμφωνα με μια παράδοση, που αναφέρει ο Ηρόδοτος (6.105), ο Παν εμφανίσθηκε στο Φειδιππίδη, τον κήρυκα που έστειλαν οι Αθηναίοι για να ζητήσει βοήθεια από τη Σπάρτη, ενώ εκείνος περνούσε από το Παρθένιο όρος, κοντά στην Τεγέα της Αρκαδίας. Τον φώναξε με το όνομά του και τον διέταξε να ρωτήσει εκ μέρους του τους Αθηναίους γιατί δεν δίνουν σημασία στο θεό, ενώ εκείνος τους έχει βοηθήσει στο παρελθόν και θα τους βοηθήσει και στο μέλλον. Όταν πια οι Αθηναίοι συνειδητοποίησαν τη θετική έκβαση των γεγονότων, θεώρησαν ότι είχε συμβάλει σε αυτή και ο Παν και για το λόγο αυτό ίδρυσαν το ιερό του στο βράχο της Ακρόπολης και τελούσαν κάθε χρόνο θυσίες και λαμπαδηδρομία προς τιμήν του. Στο άγαλμά του υπήρχε και επίγραμμα που αποδίδεται στον Σιμωνίδη: «Εμένα, τον τραγοπόδαρο Πάνα, τον Αρκάδα, τον εχθρό των Μήδων, τον σύμμαχο των Αθηναίων, έστησε ο Μιλτιάδης» (μετάφρ. Β. Πετράκος). Λατρεία του Πάνα καθιερώθηκε και στο σπήλαιο της Οινόης, που βρίσκεται στα βουνά πάνω από το Μαραθώνα και είχε κατοικηθεί από την προϊστορική εποχή⁴⁵.

Οι μαχητές του Μαραθώνα αποτέλεσαν πρότυπο για τους Αθηναίους και το ιδανικό τους κυριάρχησε στη συνείδηση των Ελλήνων. Στον τύμβο των Αθηναίων έρχονταν κάθε χρόνο οι έφηβοι της πόλης για να προσφέρουν θυσίες και στεφάνια, ακόμη και ως τον 2^ο αι. π.Χ., ενώ γιόρταζαν κάθε χρόνο και την επέτειο της μάχης. Σε ανάμνηση της θυσίας των Μαραθωνομάχων καθιερώθηκαν αγώνες προς τιμήν των νεκρών γύρω από τον τύμβο. Μάλιστα, στην περιοχή έχει βρεθεί ένας χάλκινος λέβητας με την επιγραφή «ΑΘΕΝΑΙΟΙ. ΑΘΛΑ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ». Πρόκειται πιθανότατα για τεφροδόχο αγγείο κάποιου που είχε

⁴⁵ Ό.π., 36-37.

νικήσει στους αγώνες και θέλησε να ταφεί εκεί, ίσως επειδή ήταν και ο ίδιος Μαραθωνομάχος. Τους αγώνες αναφέρει και ο Διόδωρος Σικελιώτης (11.33.3): «οι Αθηναίοι στόλισαν τους τάφους εκείνων που έπεσαν κατά τον πόλεμο εναντίον των Περσών, και τότε αποφάσισαν να γίνεται αγώνας επιτάφιος και ψήφισαν νόμο να εκφωνείται λόγος προς τιμήν εκείνων που θάπτονταν με έξοδα του κράτους, από ρήτορες που είχαν διαλεχτεί επίτηδες» (μετάφραση Β. Πετράκος)⁴⁶.

Ο ίδιος ο Μαραθώνας έγινε σύμβολο, τόπος προσκυνήματος και αναζήτησης των καταλοίπων της μάχης. Μέχρι τα χρόνια του Πausανία υπήρχαν ακόμη θρύλοι και παραδόσεις που συνδέονταν με την περιοχή, όπως η μαρτυρία ότι τις νύχτες είχε κανείς την αίσθηση ότι ακούει ήχους αλόγων και θορύβους από τη μάχη μεταξύ ανδρών (Paus. 1.32.4). Τουλάχιστον μέχρι τη ρωμαϊκή εποχή οι επισκέπτες της περιοχής έβλεπαν με θαυμασμό στο βράχο πάνω από τη λίμνη τα λαξέυματα από τις φάτνες των αλόγων και τα ίχνη από τη σκηνή του ίδιου του Αρταφέρνη (Paus. 1.32.7).

Στην ιστορική μάχη αναφέρονταν συχνά οι αρχαίοι συγγραφείς και, ιδιαίτερα, οι Αθηναίοι. Οι μεγάλοι ρήτορες και φιλόσοφοι συχνά χρησιμοποιούσαν το Μαραθώνα ως σύμβολο, ως πρότυπο πατριωτισμού και ως παράδειγμα ανωτερότητας, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που η πόλη έπρεπε να θυμίσει στους συμμάχους και στους εχθρούς της το μεγάλο της επίτευγμα. Την αθηναϊκή νίκη αποτυπώνει με τρόπο λιτό και σαφή το περίφημο επίγραμμα του Σιμωνίδη: «Ελλήνων προμαχούντες Αθηναίοι Μαραθώνι χρυσοφόρων Μήδων εστόρεσαν δύναμιν». Ο τραγικός ποιητής Αισχύλος, Μαραθωνομάχος και ο ίδιος, αφιέρωσε μια ολόκληρη τραγωδία στους Πέρσες και στην πανωλεθρία τους στη Σαλαμίνα, δεν παρέλειψε, όμως, να αναφερθεί στις κατάρεις τους προς την Αθήνα για τον «πολύ και καλό στρατό που έχασαν στο Μαραθώνα» (στ. 1085). Ο ίδιος κράτησε για τον τάφο του τον καλύτερό του στίχο για το Μαραθώνα και επέλεξε τη συμμετοχή του σε αυτή τη μάχη ως το πιο

⁴⁶ Ο.π., 37-39.

σημαντικό έργο του, για να το διαιωνίσει στο επίγραμμα που χαράχθηκε κάτω από το όνομά του, το πατρικό του και το όνομα της πόλης: «τη φημισμένη του αντρείουσνη το άλσος του Μαραθώνα μπορεί να μαρτυρήσει κι ο μακρυμάλλης Μήδος που τη γνώριζε καλά» (μετάφρ. Β. Πετράκος)⁴⁷.

Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ

Όσο και αν οι Αθηναίοι υπενθύμιζαν συνεχώς τη λαμπρή τους νίκη, ήδη από την αρχαιότητα υπήρχαν εκείνοι που προσπαθούσαν να μειώσουν τη σημασία της, θεωρώντας την κατασκευήσας της αθηναϊκής προπαγάνδας και φιλόδοξης πολιτικής. Οι Σπαρτιάτες, μάλιστα, κατηγορούσαν τους Αθηναίους ότι με το Μαραθώνα εξόργισαν τους Πέρσες και προκάλεσαν τη μεγάλη εκστρατεία του Ξέρξη δέκα χρόνια αργότερα. Και σήμερα, όμως, υπάρχει διάχυτη μεταξύ των ιστορικών και η άποψη, ότι ο περσικός στρατός το 490 π.Χ. δεν ήθελε στην πραγματικότητα να υποτάξει την Αθήνα και την Ερέτρια ούτε να κατακτήσει την Ελλάδα ή την Ευρώπη, αλλά απλώς να τιμωρήσει τις δύο πόλεις, λιγότερο από εκδίκηση και περισσότερο για παραδειγματισμό και προς αποφυγή μελλοντικών κινήσεων τους κατά της περσικής αυτοκρατορίας. Για το λόγο αυτό οι Πέρσες σκόπευαν να εγκαταστήσουν στην Αθήνα τον Ιππία, του οποίου η καλή σχέση με τον Πέρση βασιλιά ήταν δεδομένη⁴⁸. Ακόμη, όμως, και αν η κατάκτηση της Ελλάδας δεν ήταν ο σκοπός της εκστρατείας του Δαρείου, είναι βέβαιο ότι αυτός ήταν ο σκοπός της εκστρατείας του Ξέρξη. Και δεν χωρεί αμφιβολία, ότι οι νίκες των Ελλήνων τότε, στη Σαλαμίνα και στις Πλαταιές, ήταν που εκδίωξαν οριστικά τους Πέρσες και έκριναν την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης. Όμως, η νίκη στο Μαραθώνα ήταν που δημιούργησε τις προϋποθέσεις για να συμβεί αυτό.

Μέχρι τότε, η κατακτητική μανία των Περσών δεν είχε συναντήσει τόσο σθεναρή αντίσταση και οι Πέρσες είχαν ηττηθεί μόνο από τους Αιγύπτιους, αρκετά χρόνια πριν. «Μέχρι τότε, και το όνομα μόνο των Μήδων προκαλούσε φόβο στους Έλληνες», όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ηρόδοτος. Και ήταν οι Αθηναίοι που «πρώτοι από όλους τους Έλληνες έτρεξαν τότε κατά του εχθρού και πρώτοι δεν κλονίστηκαν βλέποντας στολή μηδική και άνδρες που φορούσαν τέτοια στολή» (Ηρόδ. 6.112). Το δέος που πρέπει να προκαλούσαν οι Πέρσες φαίνεται και από το γεγονός ότι οι ισχυρότεροι Έλληνες πολεμιστές, οι Σπαρτιάτες, ζήτησαν να τους δουν στο πεδίο της μάχης (Ηρόδ. 6.120).

Είναι γεγονός, ότι οι Πέρσες αιφνιδιάστηκαν στο Μαραθώνα, όχι μόνο από την απρόσμενη επίθεση των Αθηναίων αλλά και από το ίδιο το γεγονός της ήττας τους. Ήταν τόσο βέβαιοι για την κατάκτηση της Αθήνας, που λέγεται ότι είχαν φέρει μαζί τους ένα τεράστιο όγκο μαρμάρου από την Πάρο για το τρόπαιο που θα κατασκεύαζαν για τη νίκη τους. Αυτό το μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε, τελικά, από τους Αθηναίους για το άγαλμα της Νεμέσεως στο Ραμνούντα, που φιλοτέχνησε ο Φειδίας, πράξη επίσης συμβολική - τιμωρία της θεάς για την περσική υπεροψία (Παυσ. 1.33.2-3). Στο Μαραθώνα οι Πέρσες υπέστησαν το πρώτο μεγάλο πλήγμα στην αλαζονεία τους και

⁴⁷ Ο.π., 46-47.

⁴⁸ Bury & Meiggs, ό.π., 247-248.

ο μύθος του αήττητου της δύναμής τους καταρρίφθηκε, δίνοντας δύναμη και θάρρος στους Έλληνες για να αποκρούσουν την εκστρατεία του Ξέρξη. Το νόημα της πράξης αυτής αποτυπώνει ο Πλάτων μιλώντας για τους πολεμιστές του Μαραθώνα: «Αφού υπέστησαν τη δύναμη των βαρβάρων και τιμώρησαν την αλαζονεία ολόκληρης της Ασίας και αφού πρώτοι έσθησαν τρόπαια για τις νίκες τους εναντίον των βαρβάρων, πρώτοι έδειξαν και δίδαξαν στους άλλους Έλληνες ότι δεν είναι ακατανίκητη η δύναμη των Περσών, αλλά ότι οσοδήποτε πλήθος ανθρώπων και οσοδήποτε πλούτος υπόκειται στους κανόνες της παλικαριάς» (Μενέξενος 240d).

Ανεξάρτητα, όμως, από το μέγεθος της ήττας των Περσών και τη σημασία της για τους ίδιους ή για τους υπόλοιπους Έλληνες, η σημασία της νίκης για την Αθήνα ήταν τεράστια και καθόρισε τη μετέπειτα πορεία της στα εσωτερικά ζητήματα και στη σχέση της με τις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις. Ενώ μέχρι το Μαραθώνα η αδιαμφισβήτητη στρατιωτική δύναμη των Ελλήνων ήταν η Σπάρτη, μετά τη νίκη της, η Αθήνα καταξιώθηκε και αυτή ως στρατιωτικά ισχυρή, έχοντας, μάλιστα, και τον έπαινο των Σπαρτιατών. Χαρακτηριστική είναι η στάση τους απέναντι στους Αθηναίους στη μάχη των Πλαταιών: τους τοποθέτησαν στο δεξιό κέρασ της παράταξης, απέναντι στους Πέρσες, με την αιτιολογία ότι γνώριζαν πώς να τους αντιμετωπίσουν, λόγω της εμπειρίας του Μαραθώνα, ενώ οι ίδιοι ήταν άπειροι στο θέμα αυτό αλλά μπορούσαν πιο εύκολα να πολεμήσουν με τους Βοιωτούς και τους Θεσσαλούς (Ηρόδ. 9.46.2).

Η Αθήνα απέκτησε το κύρος και το σεβασμό των Ελλήνων και αναδείχθηκε σε πρόμαχό τους, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στο σιμωνίδειο επίγραμμα.

Για πρώτη φορά οι Αθηναίοι φέρονται ως εκπρόσωποι όλων των Ελλήνων, καθώς η σύγκρουση στο Μαραθώνα δεν προβλήθηκε απλώς ως μία αμυντική κίνηση για τη διάσωση της Αθήνας αλλά ως θυσία για τη διάσωση της Ελλάδας. Η Αθήνα βρήκε την αυτοπεποίθηση και τη δυναμική που χρειαζόταν ύστερα από τις συνεχείς αναταραχές και μεταβολές που είχε υποστεί τα προηγούμενα χρόνια στο εσωτερικό της. Εκμεταλλεύθηκε στο έπακρο τη λαμπρή της νίκη για να θεμελιώσει επάνω της την ηγεμονική της πολιτική έναντι των συμμάχων της και μετέτρεψε το Μαραθώνα σε σύμβολο της δόξας της. Εξίσου σημαντική και ενδιαφέρουσα είναι και η ιδέα των ενωμένων Ελλήνων πίσω από την πρόμαχο Αθήνα. Για πρώτη φορά οι ελληνικές πόλεις εμφανίζονται συνασπισμένες -θεωρητικά τουλάχιστον- απέναντι στους Πέρσες, συνειδητοποιώντας τα κοινά εθνικά στοιχεία που τους ενώνουν και τους διακρίνουν από τους βαρβάρους.

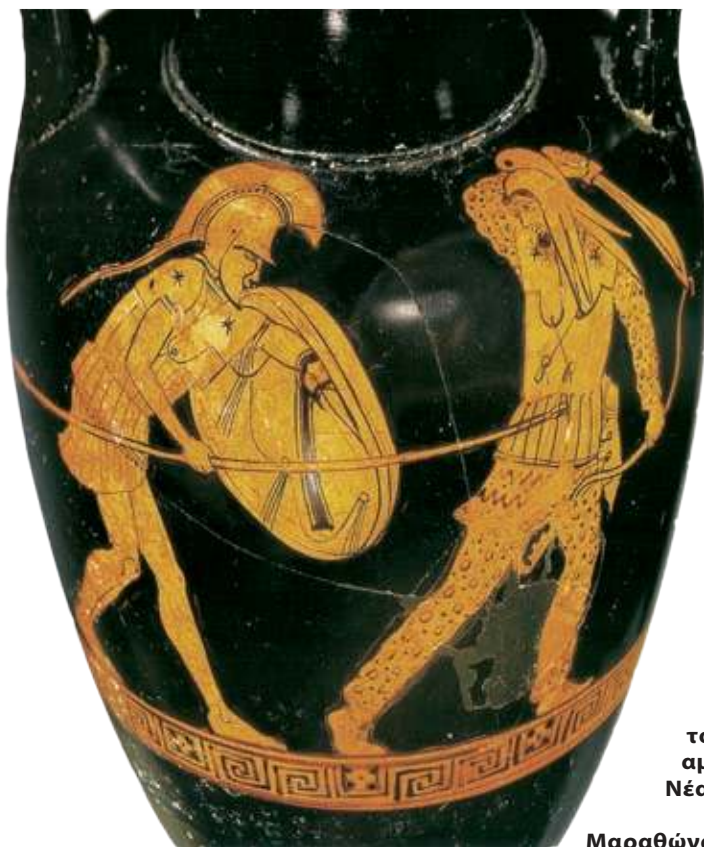
Το όφελος, βέβαια, για την Αθήνα ήταν ακόμη μεγαλύτερο σε ό,τι αφορά την εσωτερική της πολιτική εξέλιξη. Ο Μαραθώνας ήταν η πρώτη ουσιαστική δοκιμασία των μεταρρυθμίσεων που είχε θεσπίσει ο Κλεισθένης και η δοκιμασία αυτή στέφθηκε με επιτυχία. Οι νέοι δημοκρατικοί θεσμοί λειτούργησαν σωστά και αποτελεσματικά προς όφελος της πόλης: οι δήμοι, οι φυλές, ο ρόλος των αρχόντων και των στρατηγών, η ψηφοφορία, η στρατιωτική οργάνωση, η ισότητα των πολιτών-οπλιτών. Το σύστημα του Κλεισθένη το τίμησαν ακόμη και στον τρόπο που έθαψαν τους νεκρούς, μνημονεύοντάς τους κατά φυλές.

Στις διαδικασίες που ακολουθήθηκαν στο Μαραθώνα διαβλέπει κανείς τα

Ο τύμβος των Αθηναίων

πρώτα βήματα της εξέλιξης και βελτίωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το αξίωμα του πολεμάρχου, που συνήθως προερχόταν από την αριστοκρατική τάξη, έδωσε τη θέση του στο συλλογικό όργανο των δέκα στρατηγών, που εκλέγονταν από όλο το δήμο και όχι από κάθε φυλή ξεχωριστά. Λίγο αργότερα εφαρμόστηκε ο οστρακισμός, με σκοπό την προστασία του πολιτεύματος από τις προσωπικές φιλοδοξίες των εκλεγμένων ηγετών, ενώ παράλληλα, αναδείχθηκε η αξία των μεσαιών τάξεων, από τις οποίες προέρχονταν οι ελεύθεροι ισόνομοι πολίτες, που συγκροτούσαν το στρατό.

Το αποτέλεσμα ήταν η οριστική εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος και η οριστική αποφυγή εγκαθίδρυσης τυραννίας. Ο Ιππίας δεν επέστρεψε ποτέ στην Αθήνα και οι οπαδοί του εξοντώθηκαν από τους πολιτικούς τους αντιπάλους. Σταδιακά απομακρύνθηκαν από την πολιτική ζωή της πόλης και όλοι οι εκπρόσωποι του συντηρητισμού και της αριστοκρατίας και άνοιξε ο δρόμος για την επικράτηση των νέων δυνάμεων, των πιο δημοκρατικών, που εκπροσωπούσε ο Θεμιστοκλής, ο στρατηγός που δεν τον άφηνε να κοιμηθεί «το του Μιλτιάδου τρόπαιον». Και είναι γεγονός, ότι η πρωτοβουλία και η ηγετική στάση του Μιλτιάδη στο Μαραθώνα βοήθησε σημαντικά στην ανάληψη ανάλογων ρόλων

Έλληνας οπλίτης μάχεται εναντίον Πέρση τοξότη. Ερυθρόμορφος αμφορέας. 480-470 π.Χ. Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum (Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος)

στο μέλλον από δημοφιλείς στρατηγούς που απέκτησαν ηγετικό ρόλο, όπως ο Θεμιστοκλής και ο Αριστείδης.

Από την καθαρά στρατιωτική άποψη, ο Μαραθώνας ήταν καθοριστικός για τη δοκιμασία της οπλιτικής φάλαγγας ως πολεμικού σώματος. Μέχρι τότε, οι πολεμικές συγκρούσεις των Ελλήνων γίνονταν μεταξύ πόλεων, που διέθεταν παρόμοια οπλισμένα στρατιωτικά σώματα και παρεμφερείς τρόπους δράσης. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που η οπλιτική φάλαγγα βρέθηκε αντιμέτωπη όχι απλώς με διαφορετικής οργάνωσης στρατό αλλά με την ισχυρότερη πολεμική μηχανή της εποχής και απέδειξε ότι η στρατιωτική δύναμη που βασίζεται σε καλά εκπαιδευμένους και οπλισμένους, ελεύθερους και ισόνομους πολίτες είναι ανώτερη και ισχυρότερη από οποιονδήποτε πολυπληθή στρατό που συγκροτείται από υπηκόους χωρίς συνοχή και χωρίς σύμπνοια. Παράλληλα, στο Μαραθώνα εμφανίσθηκε για πρώτη φορά και η εφαρμογή των βασικών αρχών της τακτικής. Μέχρι τότε οι μάχες μεταξύ των πόλεων κρίνονταν στην υπερίσχυση ενός συμπαγούς όγκου οπλιτών έναντι του άλλου. Ο Μιλτιάδης ήταν ο πρώτος που εφάρμοσε τέτοιου είδους ελιγμό, πολύ καλά προμελετημένο και προσχεδιασμένο⁴⁹. Αυτό έδωσε νέα δυναμική στη φάλαγγα και δημιούργησε εναλλακτικούς τρόπους δράσης της ανάλογα με τις συνθήκες της μάχης και τις ιδιαιτερότητες του αντιπάλου. Η τακτική του Μιλτιάδη, μάλιστα, υιοθετήθηκε στους επόμενους αιώνες και σε άλλες περιπτώσεις, όπως από τον Μέγα Αλέξανδρο, στη μάχη της Ισσού, και από τον Καρχηδόνιο Αννίβα στις Κάννες⁵⁰.

ΤΟ ΙΔΑΝΙΚΟ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Αν η φιλοδοξία της Αθήνας αποσκοπούσε στη διαιώνιση της μνήμης του Μαραθώνα, είναι βέβαιο ότι η προσπάθειά της στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία. Τα θαυμαστά μνημεία, οι γραπτές μαρτυρίες και οι προφορικές παραδόσεις διατήρησαν ζωντανή τη φήμη της νίκης όχι μόνο ως την ύστερη αρχαιότητα αλλά και στους αιώνες που ακολούθησαν. Η μάχη θεωρήθηκε ως μία από τις σπουδαιότερες της παγκόσμιας ιστορίας, με καθοριστικής σημασίας συνέπειες όχι μόνο στην επιβίωση του ελληνικού κόσμου αλλά και ολόκληρης της Ευρώπης. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Βρετανού φιλοσόφου John Stuart Mill, που θεώρησε τη μάχη του Μαραθώνα σημαντικότερη για τη Βρετανία από τη μάχη του Hastings, το 1066, η οποία σήμανε τη νορμανδική κατάκτηση της χώρας⁵¹.

Στη νεότερη εποχή, ο Μαραθώνας έγινε τόπος αναζήτησης του ένδοξου παρελθόντος και ενέπνευσε τους αγώνες των λαών για ελευθερία και ανεξαρτησία. Δεν είναι τυχαίο ότι λίγο μετά τη Γαλλική Επανάσταση, το 1793, η πόλη Saint-Maximin ζήτησε να μετονομασθεί επίσημα σε Marathon, αναφέροντας ως αιτιολογία ότι «αυτό το ιερό όνομα θυμίζει το αθηναϊκό πεδίο που έγινε ο

⁴⁹ Shrimpton, ό.π., 24-26, όπου υποστηρίζεται ότι η κίνηση της φάλαγγας με τον τρόπο που πραγματοποιήθηκε ήταν αδύνατο να μην έχει σχεδιαστεί και προετοιμαστεί με τρόπο εξαντλητικό.

⁵⁰ Ν. Φυσεντζίδης, *Η μάχη του Μαραθώνος από στρατιωτικής, εθνικής και πολιτικής απόψεως, Αλεξάνδρεια 1938*, 80-81.

⁵¹ *Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος*, 8.

τάφος εκατό χιλιάδων δορυφόρων». Στο άκρο αυτό της Αττικής κατέφθαναν περιηγητές και ερευνητές, που αναζητούσαν τα ίχνη του λαμπρού αθηναϊκού παρελθόντος, το πεδίο της μάχης, τον τόπο ταφής των ένδοξων νεκρών, την αύρα των Μαραθωνομάχων. Το κίνημα του φιλελληνισμού ανακάλυψε στους Αθηναίους οπλίτες τους ένδοξους προγόνους εκείνων που αγωνίζονταν και πάλι κατά της ανατολικής δεσποτείας. Έλληνες αγωνιστές της Επανάστασης εμφανίζονταν σε νεότερα έργα να εμπνέονται και να καθοδηγούνται από τους Μαραθωνομάχους ή από το επιβλητικό μαραθώνιο τοπίο. Η ιστορική μάχη της αρχαιότητας αποτέλεσε πηγή έμπνευσης πολλών καλλιτεχνών και ανθρώπων του πνεύματος, κυρίως στην Ευρώπη, και έγινε το θέμα θεατρικών έργων, λογοτεχνικών δημιουργημάτων και ζωγραφικών παραστάσεων.

Κυρίαρχη μορφή ανάμεσα στους Μαραθωνομάχους, που συγκίνησε όσο κανείς τους θαυμαστές του αρχαιοελληνικού πνεύματος, έγινε εκείνη του ηρωικού ημεροδρόμου που ξεψύχησε μόλις ανακοίνωσε το νέο της λαμπρής νίκης. Το υπεράνθρωπο κατόρθωμά του τιμήθηκε με την καθιέρωση του αγωνίσματος του μαραθώνιου δρόμου στην πρώτη αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων στη σύγχρονη εποχή. Αυτή παραμένει σήμερα η πιο γνωστή αναφορά στην οικουμενική σημασία της μάχης των Αθηναίων κατά των Περσών, που μεταφέρει το θρόνο του Μαραθώνα στα πέρατα της γης⁵².

⁵² Goette & Weber, ό.π., 3-10. Θ. Κουτσογιάννης, «Η εικαστική έκφραση του genius loci», *Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρόνος*, 96-119.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Bengtson, H., *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος (από τις απαρχές μέχρι τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία)*, Αθήνα 1991.
- ☞ Burn, A.R., *Persia and the Greeks. The Defence of the West, c.546-478 B.C.*, London 1962.
- ☞ Burg, J.B. & R. Meiggs, *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας μέχρι το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, Αθήνα 1978.
- ☞ Γαρουφαλής, Δ.Ν., *Περσικοί πόλεμοι, 490-479 π.Χ. Ο τιτάνιος αγώνας που συγκλόνισε τον αρχαίο κόσμο*, εκδ. Περισκόπιο, Αθήνα 2003.
- ☞ Δεπάστας, Ν.Σ., *Στρατιωτική οργάνωση και πολεμική τέχνη των αρχαίων Ελλήνων (1600-146 π.Χ.)*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1999.
- ☞ Delbruck, H., "Marathon und die persische Taktik", *Klio* 17 (1921), 221-229.
- ☞ Doenges, N.A., "The Campaign and Battle of Marathon", *Historia* 47 (1998), 1-17.
- ☞ Evans, J.A.S., "Herodotus and the Battle of Marathon", *Historia* 42 (1993), 279-307.
- ☞ Ζα γάρη Κ. (ε πιμ), *Μαραθών-Marathon*, Δη μοτική Ε πιχείρηρη Α νάπτυξης Μαραθών νος Μαραθών 2008.
- ☞ Goette, H.R. & T.M. Weber, *Marathon. Siedlungskammer und Schlachtfeld - Sommerfrische und Olympische Wettkampfstätte*, Mainz 2004.
- ☞ Gomme, A.W., "Herodotus and Marathon", *Phoenix* 6 (1952), 77-81.
- ☞ Green, P., *Οι ελληνοπερσικοί πόλεμοι*, Αθήνα 1996.
- ☞ *Η μάχη του Μαραθώνα, 490 π.Χ.*, «Ιστορικά», εφημ. Ελευθεροτυπία, τ. 332 (15/04/2004).
- ☞ *Η μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2010.
- ☞ Hammond, N.G.L., "The Campaign and Battle of Marathon", *JHS* 88 (1968), 13-57.
- ☞ Hammond, N.G.L., *Studies in Greek History*, Oxford 1973.
- ☞ Θέμελης, Π. «Μαραθών. Τα πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα σε σχέση με τη μάχη», *ΑΔ* 29Α (1974), 226-244.
- ☞ Lazenby, J.F., *The Mountains Look on Marathon. The Defence of Greece 490-479 B.C.*, Warminster 1993.
- ☞ Leake, W.M., *The Topography of Athens and the Demi, Vol. II. The Demi of Attica*, London 1841.
- ☞ *Μαραθών. Σύνομος Οδηγός, Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων*, Αθήνα 2008.
- ☞ *Μαραθώνας 490 π.Χ. Η Αθήνα συντρίβει την περσική υπεροψία, «Στρατιωτική Ιστορία», σειρά «Μεγάλες Μάχες», τεύχ. 21.*
- ☞ Μαρινάτος, Σπ., «Ανασκαφαί Μαραθώνος», *ΠΑΕ* 1970, 5-28.
- ☞ Olmstead, A.T., *Ιστορία της περσικής αυτοκρατορίας*, Αθήνα 2002.
- ☞ Mersch, J.A., "Archäologischer Kommentar zu den Gräbern der Athener und der Plataier in der Marathon", *Klio* 77 (1995), 55-64.
- ☞ Πετράκος, Β.Χ., *Ο Μαραθών*, Αθήνα 1995.
- ☞ Pritchett, W.K., *Studies in Ancient Greek Topography, Part I*, Berkeley-Los Angeles 1965.
- ☞ Schreiner, J.H., *Two Battles and Two Bills: Marathon and the Athenian Fleet*, Oslo 2004.
- ☞ Shrimpton, G., "The Persian Cavalry at Marathon", *Phoenix* 34 (1980), 20-37.
- ☞ Σπυρόπουλος, Γ., *Οι στήλες των πεσόντων στη μάχη του Μαραθώνα από την έπαυλη του Ηρώδη Αττικού στην Εύα Κυνουρίας*, Αθήνα 2009.
- ☞ Στάης, Β., «Ο Τύμβος των Μαραθωνομάχων», *ΑΔ* 6(1890), 65-71, 123-132, 7 (1891), 67, 97.
- ☞ Σταϊνχάουερ, Γ., *Ο πόλεμος στην αρχαία Ελλάδα*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2000.
- ☞ Σταϊνχάουερ, Γ., *Ο Μαραθών και το Αρχαιολογικό Μουσείο*, Κοινοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, Αθήνα 2009.
- ☞ Φωτίου, Κ., *Η Τετράπολη του Μαραθώνα*, Αθήνα 1982.
- ☞ Van Der Veer, J.A.G., «The Battle of Marathon. A Topographical Survey», *Mnemosyne* 35 (1982), 290-321.

Παγίδες & Αυτοσχέδιοι Εκρηκτικοί Μηχανισμοί

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Λγος (ΜΧ) Ευάγγελος Βαρλάμος

Στις μέρες μας όλοι μας έχουμε ακούσει στις ειδήσεις ή διαβάσει στις εφημερίδες και στα περιοδικά για ατυχήματα - θανάτους στρατιωτικού προσωπικού από αυτοσχέδιους εκρηκτικούς μηχανισμούς. Είναι λοιπόν εύλογη η απορία τι είναι και πώς είναι ένας αυτοσχέδιος εκρηκτικός μηχανισμός.

Ορισμός ΑΕΜ: Ένας μηχανισμός τοποθετημένος ή κατασκευασμένος με αυτοσχέδιο τρόπο με ενσωματωμένα καταστρεπτικά, φονικά, επιβλαβή, πυροτεχνικά ή εμπρηστικά χημικά, ο οποίος είναι σχεδιασμένος να καταστρέφει ή εξουδετερώνει, να παρενοχλεί ή να προκαλεί σύγχυση. Δύναται να περιέχει στρατιωτικά υλικά, αλλά συνήθως αποτελείται από μη στρατιωτικά συστατικά μέρη.

Οι ΑΕΜ (IEDs) μπορούν να κατασκευαστούν από οποιοδήποτε διαθέσιμο υλικό και μπορεί να περιέχουν διαφορετικά είδη γόμωσης: εκρηκτικά, χημικά, βιολογικά, ή άλλα επικίνδυνα υλικά. Επίσης το μέγεθος των ΑΕΜ (IEDs) μπορεί να διαφέρει. Για παράδειγμα μπορεί να έχει το μέγεθος ενός πακέτου τσιγάρων ή χαρτοκιβωτίου, μέχρι ένα μεγάλο όχημα.

Οι μόνοι περιορισμοί που αντιμετωπίζει ο εχθρός είναι: η διαθεσιμότητα των πηγών / υλικών, η πιθανή περιορισμένη εφευρετικότητα, και ο βαθμός / ύπαρξη γνώσεων που απαιτείται κατά την κατασκευή και εφαρμογή του ΑΕΜ (IED).

Οι ΑΕΜ (IEDs) δεν έχουν τυποποιημένη μορφή και συνήθως κατασκευάζονται από κοινά υλικά. Η πλειοψηφία των υλικών στις γιάφκες, τα καταληφθέντα πυρομαχικά και τα διαθέσιμα πολεμοφόδια που υπάρχουν στα θέατρα των επιχειρήσεων, είναι οι πηγές υλικών από όπου μπορεί να προμηθευτεί ο μελλοντικός εχθρός όλα τα απαραίτητα υλικά για την κατασκευή ΑΕΜ (IEDs).

ΤΡΟΠΟΙ - ΤΥΠΟΙ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΕΜ (IED)

Ο τρόπος και ο τύπος ενεργοποίησης των Αυτοσχέδιων Εκρηκτικών Μηχανισμών (IED) ποικίλει και μπορεί να είναι:

➔ Ενεργοποίηση ΑΕΜ από πεζό βομβιστή αυτοκτονίας - Suicide IED (SIED)

➔ Ενεργοποίηση ΑΕΜ από σταθμευμένο παγιδευμένο αυτοκίνητο - Vehicle Borne IED (VBIED).

Πρόκειται για ένα όχημα με ενσωματωμένα εκρηκτικά το οποίο εκρήγνυται όταν είναι σταθμευμένο. Ο τρόπος ενεργοποίησης ενός VBIED συνήθως γίνεται

με τηλεχειρισμό ή με χρήση χρονοδιακόπτη όταν ο εχθρός έχει υπολογίσει το δρομολόγιο και την ώρα όπου το θύμα θα περάσει από την περιοχή. Σπανιότερα, η ενεργοποίηση γίνεται από αυτόχειρα βομβιστή οδηγό του οχήματος.

➔ Ενεργοποίηση ΑΕΜ αυτοκτονίας από κινούμενο αυτοκίνητο - Suicide Vehicle Borne IED (SVBIED).

Πρόκειται για ένα όχημα με ενσωματωμένα εκρηκτικά το οποίο εκρήγνυται όταν κινείται. Ο τρόπος ενεργοποίησης ενός SVBIED γίνεται συνήθως με ξαφνι-

- Ιστορικά η μόνη περίπτωση που είναι γνωστή για ανθρώπους που θυσιάζονται με σκοπό να προξενήσουν πλήγμα στον αντίπαλο είναι οι «Καμικάζε».
- Η λέξη «καμικάζε», στην ιαπωνική γλώσσα σημαίνει «θειικός άνεμος» και είναι συνδεδεμένη με τις παραδόσεις και την ιστορία της Ιαπωνίας. Αυτή η λέξη δόθηκε στα ειδικά σώματα αυτοκτονίας της Αεροπορίας του Ναυτικού, που ως επί των πλείστον απαρτιζόταν από νεαρούς και άπειρους πιλότους, οι οποίοι όμως διέθεταν μεγάλη ψυχική αντοχή και θάρρος.

Τυπική θέση αποκρύψεως εκρηκτικών σε πολιτικό αμάξι

κή προσέγγιση ή με σύγκρουση στο στόχο (με χρήση πλάκας πίεσης συνήθως στον προφυλακτήρα), ο οποίος μπορεί να είναι όχημα ή φάλαγγα ή σταθερό σημείο (π.χ. πύλη στρατοπέδων).

➔ Πυροδότηση παγίδευσης ΑΕΜ από ανυποψίαστο θύμα - Victim Operated IED (VOIED).

Η εκπυρσοκρότηση του μηχανισμού γίνεται έπειτα από ενέργειες ενός ανυποψίαστου θύματος (π.χ. το θύμα «σκαλίζει» τον ΑΕΜ και αυτός εκρηγνυται). Βασίζονται στο στόχο, ώστε να εκτελέσει ο μηχανισμός κάποια μορφή ενέργειας που θα προκαλέσει τη λειτουργία αυτού. Η έκρηξη πραγματοποιείται κατόπιν αποδέ-

σμευσης πίεσης ή ενεργοποίησης πίεσης (π.χ. με πλάκα πίεσης). Η εφαρμογή των VOIED με πλάκα πίεσης για να ξεχωρίζει έχει τυποποιημένη ονομασία και ονομάζεται PSIED (Pressure Switch IED).

➔ Ενεργοποίηση από τηλεπυροδοτούμενο (ασύρματο) AEM - Radio Controlled IED (RCIED).

Η ενεργοποίηση ενός AEM με τηλεχειριστήριο, είναι ίσως η πιο συνηθισμένη μέθοδος ενεργοποίησης που χρησιμοποιείται. Ο εχθρός επιστρατεύει μια ποικιλία συσκευών, ελεγχόμενων ασύρματα, για να ενεργοποιήσει τους AEM. Δύναται να τροποποιεί συναγερμούς αυτοκινήτων, συσκευές ανοίγματος θυρών γκαράζ, τηλεχειριστήρια τηλεκατευθυνόμενων παιχνιδιών, ασύρματους μηχανισμούς κωδώνων πόρτας, τηλεφωνικές ασύρματες συσκευές κ.λπ. Οποιαδήποτε

από τους AEM που ελέγχονται με καλώδιο (CWIEDs). Επιπλέον παρέχουν την άνεση στον εχθρό να τους ενεργοποιούν σε απόσταση ασφαλείας από το στόχο, δίχως να γίνεται αντιληπτός.

➔ Ενεργοποίηση ενσύρματης πυροδότησης AEM - Command Wire IED (CWIED).

➔ AEM με χρονοδιακόπτη

Οι χρονοδιακόπτες στους AEM, ως επί το πλείστον, χρησιμοποιούνται ως χρονοδιακόπτες ασφαλούς διαχωρισμού. Σπανίως χρησιμοποιούνται για την ενεργοποίηση του AEM. Στην πρώτη περίπτωση, διαχωρίζουν την πηγή ενέργειας από το σύστημα πυροδότησης έτσι ώστε να παρέχουν στον εχθρό έναν πιο ασφαλή τρόπο χειρισμού του AEM. Η τεχνική αυτή επιτρέπει και στους μη εξειδικευμένους δράστες να χειριστούν και να οπλί-

- Οι AEM που ενεργοποιούνται μέσω καλωδίου απαιτούν χρόνο για να τοποθετηθούν από τον δράστη. Το καλώδιο που συνδέει τον εναυστήρα με τον εκρηκτικό μηχανισμό μπορεί να είναι καλυμμένο. Το σημείο της έκρηξης είναι προκαθορισμένο. Πρόσφατες βελτιώσεις αυτής της τεχνικής χρησιμοποιούν πολύ λεπτά καλώδια, που εντοπίζονται δύσκολα. Είναι απλοί, οικονομικοί, εύκολοι στην προμήθεια και απαιτούν την ελάχιστη συνατή εκπαίδευση για να κατασκευαστούν.

συσκευή εκπέμπει ραδιοκύματα μπορεί να προσαρμοσθεί και να χρησιμοποιηθεί ως εναυστήρας. Με την πάροδο του χρόνου ο εχθρός βελτιώνει το σχεδιασμό και τις κατασκευαστικές λεπτομέρειες των συγκεκριμένων συσκευών. Οι RCIEDs, έχουν το πλεονέκτημα ότι, ως ασύρματοι μηχανισμοί, δεν αφήνουν ίχνη και μπορούν να τοποθετηθούν γρηγορότερα

συν τον AEM με μικρότερη πιθανότητα σφάλματος. Για παράδειγμα αυτός ο AEM χρησιμοποιείται στους VBIED.

➔ Συνδυασμένη Επίθεση - Complex Attack. Σε αυτή την περίπτωση, υπάρχει συνδυασμός οποιασδήποτε από τις παραπάνω περιπτώσεις με πυρά ελαφρών όπλων, όλμων και αντιαρματικών ρουκετών.

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΑΠΕΙΛΗΣ

➔ Βομβιστής Αυτοκτονίας

Από περιπτώσεις που αναγνωρίστηκε έγκαιρα βομβιστής αυτόκτονίας και εξουδετερώθηκε πριν καταφέρει να δράσει, μπορούμε να προσδιορίσουμε ορισμένα χαρακτηριστικά που είναι δυνατό να τον προδώσουν όπως:

✓ Νευρικήτητα - ασυνήθιστη συμπεριφορά

✓ Ογκώδης ενδυμασία, τζάκετ, παλτό και γενικά φαρδιά ρούχα, για την απόκρυψη των εκρηκτικών

✓ Υπερβολική εφίδρωση, αναστάτωση

✓ Μουρμούρισμα από κομμάτια του Κορανίου

✓ Φρεσκοξυρισμένος με κοντά μαλλιά (θεωρείται απαραίτητη προετοιμασία για τη μετάβαση στη μετά θάνατο ζωή)

✓ Σημάδια στον βραχίονα (αντιπροσωπευτικά της θρησκευτικής οργάνωσης στην οποία ανήκουν)

✓ Καλώδιο κρεμασμένο από τα ρούχα

✓ Εσκεμμένη αγνόηση διαταγών για στάση ή προσπάθεια παράκαμψης ενός σημείου ελέγχου

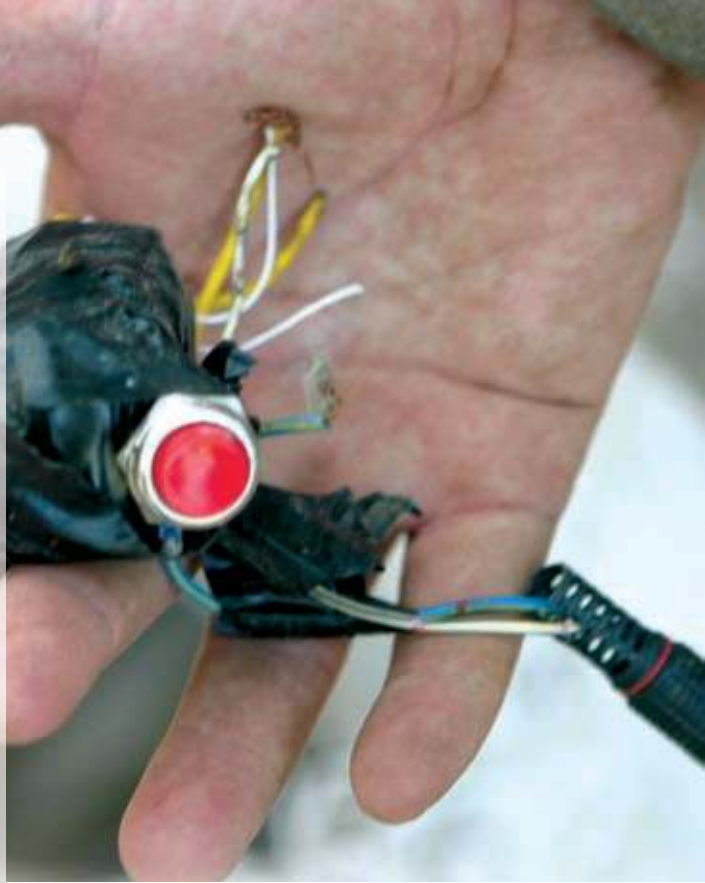
✓ Γυαλιά ηλίου (για να κρύψει τα μάτια και να προσδώσει στον βομβιστή αυτοπεποίθηση)

✓ Κοίταγμα ευθεία μπροστά, με σταθερό βλέμμα

✓ Κρύψιμο του ενός χεριού για πολύ ώρα ή κράτημα κάποιου πράγματος στο χέρι, με σφικτή τη γροθιά (πιθανό σημάδι ότι αφορά μηχανισμό πυροδότησης)

✓ Προστασία των γεννητικών του οργάνων (με σκοπό τη συγκράτηση και μεταφορά της ζώνης με τα εκρηκτικά)

✓ Μεταποιημένη αμφίση, π.χ. βαμμέ-

να μαλλιά (για να μοιάζουν στον στόχο)

✓ Υπέρμετρος ενθουσιασμός.

Προφίλ βομβιστή αυτοκτονίας

Το προφίλ του βομβιστή αυτοκτονίας δεν είναι συγκεκριμένο. Παρόλα αυτά, μπορούμε να αναγνωρίσουμε στην πλειοψηφία τους ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά:

✓ Είναι συνήθως άτομα νεαρής ηλικίας, άνδρες ή γυναίκες

✓ Ο βομβιστής στρατολογείται από κάποια τρομοκρατική οργάνωση και δεν δρα μεμονωμένα

✓ Τα κίνητρα των βομβιστικών επιθέσεων έγκεινται συνήθως στον θρησκευτικό φανατισμό, με παράλληλα κίνητρα την προσπάθεια απελευθέρωσης από τον «ξένο κατακτητή»

✓ Οι βομβιστές είναι πεπεισμένοι από τις οργανώσεις που τους στρατολογούν ότι η πράξη τους είναι ιερή και

ότι θα λυτρώσει την ψυχή τους.

✓ Δεν τους ενδιαφέρουν οι απώλειες ντόπιου πληθυσμού, αλλά έχει παρατηρηθεί σε μερικές περιπτώσεις η απουσία παιδιών από τα σημεία των επιθέσεων πράγμα που υποδηλώνει ότι υπάρχει ειδοποίηση για την προστασία τους. Πλην όμως δεν διστάζουν να χρησιμοποιούν και σαν ασπίδα προστασίας και μικρά παιδιά, πριν ενεργοποιήσουν τον εκρηκτικό μηχανισμό.

Χαρακτηριστικά είναι τα τελευταία λόγια ενός 19χρονου Παλαιστίνιου βομβιστή:

«Ήμουν πολύ χαρούμενος, περίμενα να έρθει αυτή η στιγμή. Ένωθα ήρεμος... Όταν έβαλα την ζώνη με τα εκρηκτικά δεν ένιωσα τίποτα... ο αδερφός μου την τοποθέτησε, κοιτούσα να διακρίνω στα μάτια του δάκρυα, αλλά δεν υπήρχαν... Χαμογελούσε και αυτό μου έδινε κουράγιο...».

➔ Παγιδευμένο Αυτοκίνητο

Οι επιθέσεις με αυτό τον τρόπο γίνονται είτε με τηλεπυροδότηση κάποιου παγιδευμένου οχήματος, το οποίο είναι εγκαταλελειμμένο στην άκρη του δρόμου, είτε με αιφνίδια πρόσκρουση με το στόχο. Τέτοια οχήματα έχουν τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

✓ Πίεση από το βάρος των εκρηκτικών στα ελαστικά των αυτοκινήτων ή δημιουργία καμπυλώματος στη περιοχή

των αναρτήσεων του οχήματος

✓ Ύποπτη κίνηση του οχήματος

✓ Μεγάλα κιβώτια ή ύποπτα αντικείμενα εντός του οχήματος

✓ Καλώδιο ή σχοινί που κρέμεται από το εμπρόσθιο μέρος του οχήματος

✓ Τρύπες στο σασί του οχήματος για απόκρυψη εκρηκτικών

✓ Μοναδικός επιβάτης οχήματος (Πρόκειται για ένα συνδυασμό βομβιστή αυτοκτονίας με παγιδευμένο όχημα - ακίνητο ή κινούμενο)

✓ Όχημα παρκαρισμένο παράνομα ή ανεπιτήρητο (Τυπική περίπτωση επίθεσης με βόμβα σε αυτοκίνητο. Ένα ανεπιτήρητο όχημα είναι εγκαταλελειμμένο με εκρηκτικά, μερικές φορές με αναμμένα τα φώτα κινδύνου ώστε να πυροδοτηθεί με τηλεχειρισμό από μακριά).

➔ Συνθήκες Εδάφους

Συνήθως η ύπαρξη ενός από τα 5 παρακάτω χαρακτηριστικά του εδάφους, αποτελεί και ένδειξη ύπαρξης ΑΕΜ:

✓ Μαλακή άμμος

✓ Απότομη ανηφορική - κατηφορική κλίση

✓ Στενωπός - σημείο υποχρεωτικής διέλευσης

✓ Υπόγειος αγωγός που διέρχεται κάτω από το δρόμο - κοίτη ρέματος

✓ Απότομη στροφή.

Λέγεται δε, ότι εφόσον σε κάποιο σημείο υπάρχουν ταυτόχρονα 3 από τα παραπάνω χαρακτηριστικά, τότε σίγουρα εκεί «υπήρξε, υπάρχει αυτή τη στιγμή ή θα υπάρξει ΑΕΜ».

δίνεται σε κομβικά σημεία, όπως κυκλικόι κόμβοι ή γέφυρες, σημεία αλλαγής κατεύθυνσης και διασταυρώσεις.

Επιπλέον, ο εχθρός τοποθετεί ΑΕΜ εκεί όπου οι φίλιοι συχνάζουν και προτιμούν περισσότερο. Όταν για παράδειγμα ένα περίπολο χρησιμοποιεί συνέχεια το ίδιο δρομολόγιο, τότε σίγουρα κάποια στιγμή θα έρθει σε επαφή με ΑΕΜ τοποθετημένο από τον αντίπαλο.

Τέσσερα στοιχεία αποτε-

ΠΟΥ ΤΟΠΟΘΕΤΕΙ ΑΕΜ Ο ΕΧΘΡΟΣ

Ο εχθρός μπορεί να τοποθετήσει ΑΕΜ οπουδήποτε κατευθύνεται ο αντίπαλος. Οι ΑΕΜ μπορούν να βρεθούν πάνω, κάτω ή πλησίον δρόμων και μονοπατιών που χρησιμοποιούνται από συμμαχικές δυνάμεις πεζοπόρες ή μηχανοκίνητες. Περισσότερο επικίνδυνοι είναι οι δρόμοι οι οποίοι έχουν μεγάλη κίνηση από προσωπικό και οχήματα των φίλων δυνάμεων. Είναι δυνατό να τοποθετηθούν ΑΕΜ σε φρεάτια, οχετούς, διαχωριστικές νησίδες δρόμων, λακκούβες, έργα επί των δρόμων ή και στις παρειές αυτών. Ιδιαίτερα επικίνδυνες είναι οι στροφές στους δρόμους, διότι ένας ΑΕΜ τοποθετημένος στην εσωτερική καμπύλη του δρόμου, μπορεί να πλήξει περισσότερο προσωπικό λόγω μεγαλύτερης γωνίας δράσεως. Για τον εχθρό δεν έχει σημασία αν θα τοποθετήσει ΑΕΜ σε καλής ποιότητας δρομολόγιο ή σε κακής ποιότητας, διότι σίγουρα κάπου και κάτι σκοπεύει να πλήξει. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να

λούν την «τυπική» θέση IED:

✓ Προηγούμενη, επιτυχής επίθεση: Αν πέτυχε στο παρελθόν, θα πετύχει πάλι, ειδικά αν η θέση έχει αρκετά καλά χαρακτηριστικά.

✓ Καλή, εποπτική θέση: Δεδομένου ότι οι περισσότερες ενσύρματες συσκευές εκπυροσκορήσεως απαιτούν απευθείας παρατήρηση, ο εχθρός χρειάζεται μια καλή θέση παρατήρησης.

✓ Καλυμμένη πορεία διαφυγής: Οι περισσότεροι δράστες θα επανέλθουν στην αρχική τους θέση μετά την επίθεση.

✓ Σημείο παρατήρησης με εμπόδια: Για να αποφύγει τη σύλληψη, ο εχθρός θα επιλέξει ένα σημείο παρατήρησης με εμπόδια μεταξύ της θέσης του IED και του σημείου πυροδότησης. Φυσικά και τεχνητά εμπόδια είναι εξίσου χρήσιμα. Κανάλια, αναχώματα, φράχτες εμποδίζουν την καταδίωξη από φίλιες δυνάμεις.

Μετά την παραπάνω αναφορά και ανάλυση η οποία έγινε για τους Αυτοσχέδιους Εκρηκτικούς Μηχανισμούς, θα αναφερθούμε σε παρόμοιες καταστάσεις οι οποίες υπήρχαν πολύ πριν και από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Την περίοδο εκείνη, οι AEM αναφέρονταν ως Παγίδες. Τόσο οι Γερμανοί όσο

και οι Άγγλοι και Ρώσοι κατασκεύαζαν παγίδες οι οποίες σκοπό είχαν κυρίως να τραυματίσουν το προσωπικό και λιγότερο να το σκοτώσουν. Η διαφορά των παγίδων με τους AEM στις μέρες μας είναι ότι κατά βάση οι παγίδες φτιάχνονταν με στρατιωτικό υλικό, το οποίο το έβρισκαν εύκολα λόγω των συχνών πολεμικών συγκρούσεων που διεξάγονταν ενώ οι AEM κατασκευάζονται συνήθως με υλικά εφάμιλλα των προϊόντων της πολεμικής βιομηχανίας. Ουσιαστικά οι AEM είναι το προϊόν ενός αυτοσχεδισμού για το πώς θα ξεπεραστεί η έλλειψη των στρατιωτικών εκρηκτικών, πυροκροτητών και πυροδοτικών μηχανισμών με υποκατάστατα αυτών.

Ο ελληνικός στρατός μέσω του όπλου του Μηχανικού εκπαιδεύει το προσωπικό του στην αναγνώριση, στην απενεργοποίηση και στην κατασκευή τέτοιων παγίδων και έχει εκδώσει στρατιωτικά εγχειρίδια για την πληρέστερη κατανόηση αυτών, εδώ και πάρα πολλά χρόνια.

- Οι παγίδες είναι συστήματα πυροδοτικών διατάξεων, τα οποία με την
- ιδιαίτερη και συνήθως καλά κρυμμένη τοποθέτησή τους, μπορούν να
- τεθούν σε ενέργεια λόγω απροσεξίας του εχθρού. Κύριος σκοπός τους
- είναι, όχι τόσο οι ζημιές που θα προκύψουν στον εχθρό, όσο η δη-
- μιουργία ατμόσφαιρας αβεβαιότητας στο πνεύμα του εχθρού. Εφόσον
- οι παγίδες βασίζουν την επιτυχία τους, στον αιφνιδιασμό, είναι βέβαιο
- ότι επιβραδύνουν τις ενέργειες του εχθρού, μειώνουν το ηθικό του και
- του επιβάλλουν το αίσθημα της αβεβαιότητας, της προφύλαξης, της
- αμφιβολίας ή και πολλές φορές το φόβο.

Ο ορισμός των παγίδων που αναγράφεται στο εγχειρίδιο εκστρατείας 10-82 «Νάρκες και Παγίδες», είναι: «Οι παγίδες είναι συστήματα πυροδοτικών διατάξεων, τα οποία με την ιδιαίτερη και συνήθως καλά κρυμμένη τοποθέτησή τους, μπορούν να τεθούν σε ενέργεια λόγω απροσεξίας του εχθρού. Κύριος σκοπός τους είναι, όχι τόσο οι ζημιές που θα προκύψουν στον εχθρό, όσο η δημιουργία ατμόσφαιρας αβεβαιότητας στο πνεύμα του εχθρού. Εφόσον οι παγίδες βασίζουν την επιτυχία τους στον αιφνιδιασμό, είναι βέβαιο ότι επιβραδύνουν τις ενέργειες του εχθρού, μειώνουν το ηθικό του και του επιβάλλουν το αίσθημα της αβεβαιότητας, της προφύλαξης, της αμφιβολίας ή και πολλές φορές τον φόβο».

Επιπλέον, από το ίδιο εγχειρίδιο εκστρατείας, πληροφορούμαστε για παγίδες όπως:

- ✓ Γερμανικές παγιδεύσεις: σφυρίχτρας, σοκολάτας, υδροδοχείου κ.λπ.
- ✓ Ρωσικές παγιδεύσεις: οδών, φακών, βιβλίων, ηλεκτρικού δικτύου οδών κ.λπ.
- ✓ Αμερικάνικες παγιδεύσεις: καθίσματος, παραθύρου, ξύλινου δαπέδου

σπιτιού, τζακιού, ηλεκτρικού συστήματος οχήματος, βαρελιού κ.λπ.

✓ Γενικές παγιδεύσεις (συνήθων ανταρτών): αλόγων, σιδηροδρομικών γραμμών κ.λπ. οι οποίες είναι τις ίδιες φιλοσοφίας των παγιδεύσεων και μεθόδων που χρησιμοποιούνται στις μέρες μας με τους ΑΕΜ.

Μετά τα ανωτέρω, διαπιστώνουμε ότι οι παγίδες όπως εξετάζονταν έως τώρα, σκοπό είχαν να προκαλέσουν την περιέργεια του θύματος - στόχου. Οι παγίδες είτε ενεργοποιούνταν άμεσα (π.χ. άνοιγμα παραθύρου, μετακίνηση - μεταφορά αντικειμένου κ.λπ.), είτε μετά από κάποια χρονοκαθυστερήση με πυροδοτικούς μηχανισμούς επιβραδύνσεως (αυτοί ήταν δυνατόν να χρησιμοποιούν επιβραδυντικούς μηχανισμούς με ηλεκτρικούς πόλους ή με ηλεκτρολυτική διάλυση). Κοινώς οι παγίδες είναι το είδος των ΑΕΜ που πλέον αποκαλείται Victim Operated IED (VOIED).

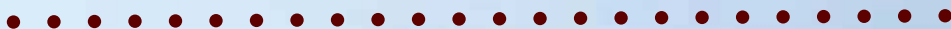
Το συμπέρασμα όλων των ανωτέρω, είναι ότι πλέον οι ΑΕΜ, είναι η εξέλιξη των παγίδων. Το κοινό τους στοιχείο είναι ο αυτοσχεδιασμός, αλλά λόγω της

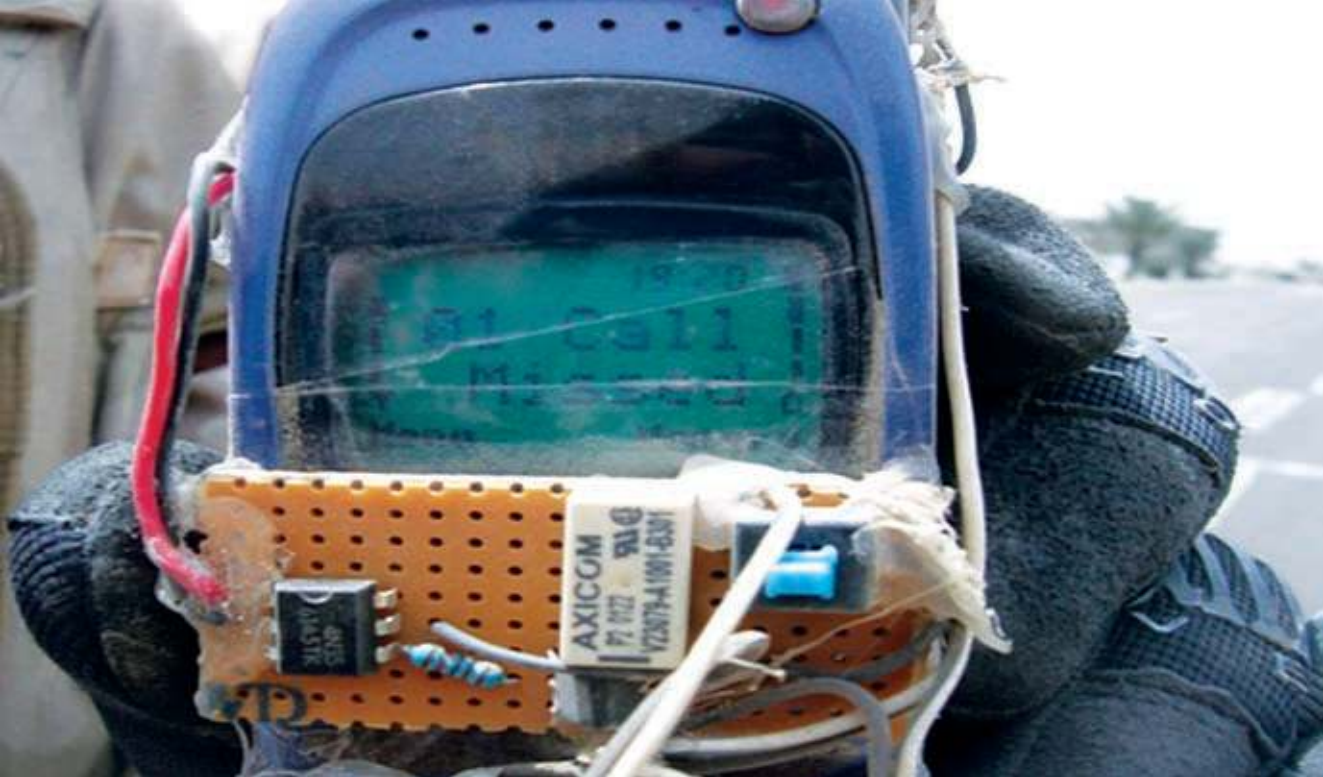
εξελικτικής πορείας των πραγμάτων και της τεχνολογίας, ο τρόπος εξουδετέρωσης του αντιπάλου έχει πλέον περισσότερους τρόπους εφαρμογής από την απλή έννοια της παγίδας.

Στην παρούσα εργασία, δεν αναφερθήκαμε καθόλου σε τρόπους αντιμετώπισης ενός ΑΕΜ καθώς και σε ενέργειες του προσωπικού μετά από μία έκρηξη

ενός ΑΕΜ, διότι θα απαιτούσε τη συγγραφή ενός ολόκληρου βιβλίου. Αυτά τα θέματα, θα καλυφθούν σε μεταγενέστερη εργασία. Επιπλέον, δεν έγινε ανάλυση των αιτίων που προκαλούν τις επιθέσεις με ΑΕΜ. Όχι βέβαια διότι τα αγνοούμε, αλλά γιατί αποτελούν αντικείμενο το οποίο απασχολεί στρατιωτικούς και πολιτικούς αναλυτές και επιστήμονες.

- Τόσο οι Γερμανοί όσο και οι Άγγλοι και Ρώσοι κατασκεύαζαν παγίδες οι
- οποίες σκοπό είχαν κυρίως να τραυματίσουν το προσωπικό και λιγότερο
- να το σκοτώσουν. Η διαφορά των παγίδων με τους ΑΕΜ στις μέρες μας
- είναι ότι κατά βάση οι παγίδες φτιάχνονταν με στρατιωτικό υλικό, το
- οποίο το έβρισκαν εύκολα λόγω των συχνών πολεμικών συγκρούσεων
- που διεξάγονταν, ενώ οι ΑΕΜ κατασκευάζονται συνήθως με υλικά εφά-
- μιλλα των προϊόντων της πολεμικής βιομηχανίας.

Η παρούσα αναφορά έγινε μόνο για να αντιληφθεί ο αναγνώστης τι είναι τελικά ένας Αυτοσχέδιος Εκρηκτικός Μηχανισμός και ποια είναι η διαφορά του από τις παγίδες που εδώ και πολλά χρόνια ο ελληνικός στρατός χρησιμοποιεί στα εγχειρίδια του και εκπαιδεύει το προσωπικό του με το Όπλο του Μηχανικού. Τέλος, θα πρέπει να όλοι να καταλάβουμε δύο πράγματα: 1^{ον} ότι οι AEM δεν είναι ο πραγματικός εχθρός αλλά οι άνθρωποι

που χρησιμοποιούν τους AEM και 2^{ον} ότι ο οποιοσδήποτε εκρηκτικός μηχανισμός δεν πρέπει να μας προκαλεί φόβο, διότι με το φόβο είναι πολύ πιθανό να προκύψουν λάθος ενέργειες, αλλά σεβασμό. Εξάλλου, οι απρόσεκτοι, οι αφελείς και οι ανύποπτοι, προσφέρουν συνήθως και τη ζωή τους. Γνωρίζοντας τα αποτελέσματα που μπορούν να προκληθούν, τότε πολύ προσεκτικά μπορούν να αντιμετωπιστούν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Ενημερωτικός Οδηγός IEDs στο ΙΡΑΚ & Αφγανιστάν στα Θέατρα Επιχειρήσεων. Σχολή Μηχανικού - Γραφείο Μελετών, Ιούλιος 2008.
- 📖 Εγχειρίδιο Εκστρατείας 10-82.
- 📖 Προσωπικές σημειώσεις από τη συμμετοχή μου στα σχολεία NATO Operational C-IED Staff Officers Awareness Course και NATO Tactical Operations in an Improvised Explosive Device και τη συμμετοχή μου σε EYE στο Αφγανιστάν.

JUS IN BELLO: Η ΕΞΕΛΙΞΗ, ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ & Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Εκτός των κανόνων που ελέγχουν τη νομιμότητα προσφυγής στη βία (Jus ad Bellum)¹, το διεθνές δίκαιο ασχολείται και με τους κανόνες διεξαγωγής του πολέμου (Jus in Bello). Το τμήμα αυτό του διεθνούς δικαίου που εφαρμόζεται μετά την έναρξη των εχθροπραξιών αποκαλείται Δίκαιο του Πολέμου ή Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων². Ο όρος, ωστόσο, που χρησιμοποιείται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και τη Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ICRC) είναι «Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο». Σκοπός των παραπάνω οργάνων είναι να υπογραμμίσουν τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα του. Πράγματι, ο στόχος του Ανθρωπιστικού Δικαίου δεν είναι μια απλή καταγραφή των κανόνων του πολέμου, αλλά κυρίως ο περιορισμός των δεινών των ανθρώπων από τις συνέπειες μιας εμπόλεμης κατάστασης. Το Ανθρωπιστικό Δίκαιο δεν δημιουργεί δικαιώματα και υποχρεώσεις μόνο για τα κράτη, όπως ισχύει στο μεγαλύτερο μέρος του διεθνούς δικαίου. Υποκείμενά του είναι κατά βάση τα άτομα, ιδιαιτέρως τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων. Έτσι, άτομα που παραβίασαν ή διέταξαν την παραβίαση των διατάξεων του θεωρούνται αυτοτελώς υπεύθυνα για τη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου ή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας³. Δεν πρέπει, εν τούτοις, να συγχέουμε το Ανθρωπιστικό Δίκαιο με το Δίκαιο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο ασχολείται με τα διεθνώς αναγνωρισμένα πολιτικά δικαιώματα και ελευθερίες. Εξάλλου, το Δίκαιο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ρυθμίζει τις σχέσεις των πολιτών με τις κυβερνήσεις τους, τόσο κατά τη διάρκεια του πολέμου όσο και κατά τη διάρκεια της ειρήνης.

¹ Βλ. για παράδειγμα το αρ. 2.4 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών που απορρίπτει την απειλή ή τη χρήση βίας εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους και το αρ. 51 επίσης του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών που επιτρέπει την προσφυγή στη βία στην περίπτωση που ένα κράτος βρίσκεται σε νόμιμη άμυνα.

² Η έννοια «Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων» είναι πιο ακριβής, καθώς το σύγχρονο διεθνές δίκαιο δεν αφορά μόνο διακρατικές συρράξεις αλλά κάθε μορφή πολεμικών συγκρούσεων, όπως για παράδειγμα τους εμφύλιους πολέμους ή τις συγκρούσεις μεταξύ τακτικών στρατευμάτων και άτακτων ομάδων.

³ Η ατομική ποινική ευθύνη για τα εγκλήματα αυτά καθιερώθηκε με τη Δίκη της Νυρεμβέργης (1945).

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Οι πρώτοι ανθρωπιστικοί κανόνες με εφαρμογή σε πολεμικές επιχειρήσεις εντοπίζονται στην αρχαιότητα. Στην αρχαία Ελλάδα, για παράδειγμα, οι αιχμάλωτοι πολέμου δεν φονεύονταν αλλά επιστρέφονταν με λύτρα και οι νεκροί αντίπαλοι παραδίδονταν για να θαφτούν. Αξίζει να αναφερθούμε στη «Δίκη των Αργινουσών», η οποία τιμώρησε τους νικητές Αθηναίους στρατηγούς που καταναυμάχησαν το σπαρτιατικό στόλο το 660 π.Χ., αλλά λόγω της θαλασσοταραχής δεν περισυνέλεξαν τους ναυαγούς. Ασφαλώς, οι κανόνες αυτοί είχαν εθιμικό χαρακτήρα και δεν εφαρμόζονταν πάντοτε.

Ο σημαντικότερος πρωτοπόρος του σύγχρονου Ανθρωπιστικού Δικαίου είναι ο Ερρίκος Ντυνάν (Henry Dunant)¹. Ο Ντυνάν ήταν ένας Ελβετός τραπεζίτης που η μοίρα του επιφύλασσε να περνά από το πεδίο όπου λίγο νωρίτερα είχε διεξαχθεί η μάχη του Solferino και να βιώσει το θάνατο χιλιάδων αβοήθητων τραυματιών². Καταγράφοντας τις εικόνες αυτές σε ένα βιβλίο με τίτλο «Μια ανάμνηση από το Σολφερίνο», ο Ντυνάν προέβη στην πρόταση σύγκλησης ενός διεθνούς συνεδρίου με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών επιβίωσης των τραυματιών στα πεδία των μαχών.

Με τη βοήθεια της ελβετικής κυβέρνησης πέτυχε τη σύγκληση το 1864 μίας συνδιάσκεψης στη Γενεύη, η οποία κατέληξε στην υπογραφή της «Σύμβασης για τη βελτίωση των συνθηκών των τραυματιών των εν εκστρατεία ενόπλων δυνάμεων», την οποία επικύρωσαν οι σημαντικότερες δυνάμεις της εποχής. Πέρα από την ανακούφιση των τραυματιών ανεξαρτήτου εθνικότητας, η Σύμβαση προβλέπει την προστασία του ιατρικού και θρησκευτικού προσωπικού και την καθιέρωση του «ερυθρού σταυρού» ως διεθνούς διακριτικού του³.

Ένα ακόμη βήμα προς την εξέλιξη του Ανθρωπιστικού Δικαίου σημειώθηκε τέσσερα έτη αργότερα (1868), με τη «Διακήρυξη της Αγίας Πετρούπολης περί αποκήρυξης σε περίοδο πολέμου της χρήσης ορισμένων εκρηκτικών βλημάτων». Η σημασία του μη δεσμευτικού αυτού νομικού κειμένου εντοπίζεται στην πρώτη διατύπωση της αρχής του ανθρωπισμού, της απαγόρευσης δηλαδή χρήσης όπλων που προκαλούν μη αναγκαίο σωματικό πόνο. Μια ακόμη Διακήρυξη που υπεγράφη στις Βρυξέλλες

¹ Άλλοι πρωτοπόροι ήταν οι σύγχρονοί του Florence Nightingale, Βρετανίδα νοσοκόμα που φρόντιζε τους τραυματίες του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856) και ο Αμερικανογερμανός καθηγητής πολιτικών επιστημών Francis Lieber που, με παρότρυνση του τότε Προέδρου των ΗΠΑ Abraham Lincoln, συνέταξε το 1863 έναν κώδικα που επέβαλλε στον αμερικανικό στρατό μία ανθρωπιστική συμπεριφορά κατά τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών.

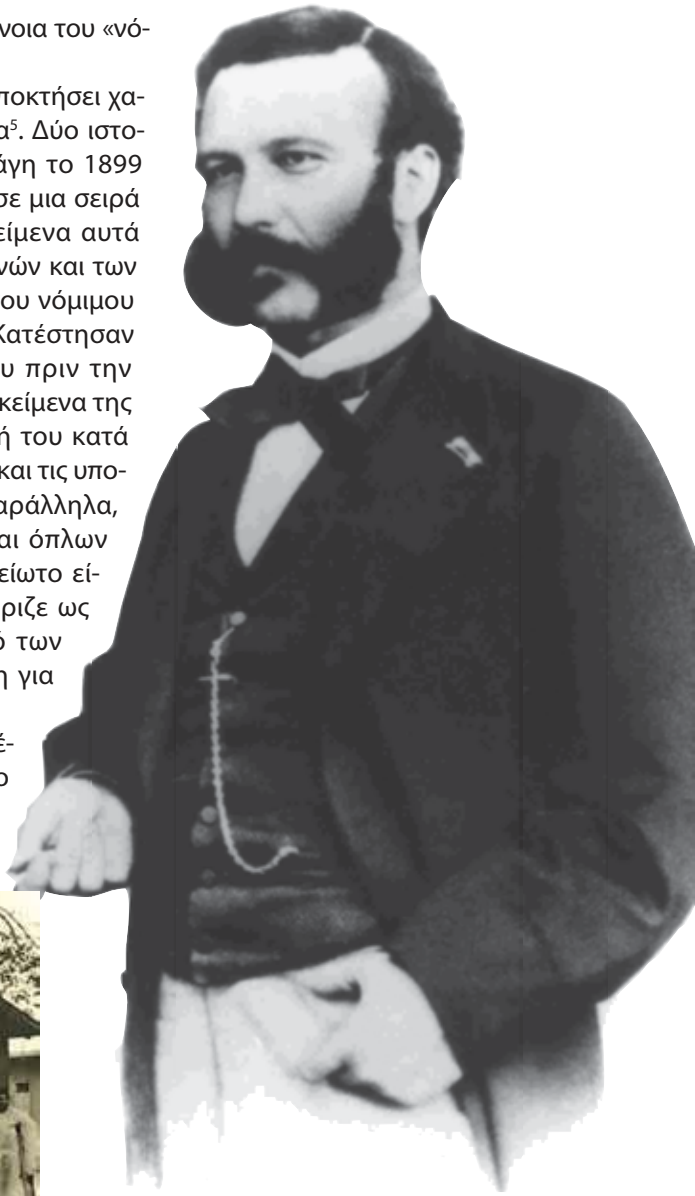
² Στο Solferino της Β. Ιταλίας έλαβε χώρα το 1859 η τελευταία μάχη του αυστρογαλλικού πολέμου για την κυριότητα των βορειοϊταλικών επαρχιών. Τα γαλλικά στρατεύματα του Ναπολέοντα Γ' νίκησαν το στρατό του Φραγκίσκου Ιωσήφ αλλά οι απώλειες και των δύο πλευρών ήταν τόσο μεγάλες που έσπευσαν να υπογράψουν ανακωχή. Ο Ναπολέοντας Γ' απέσπασε τη Λομβαρδία από τους Αυστριακούς προς όφελος του Πεδεμοντίου, σηματοδοτώντας την απαρχή της ιταλικής ενοποίησης.

³ Η υιοθέτησή του δε σχετίζεται με τη χριστιανική θρησκεία. Σύμφωνα με το αρ. 38 της Σύμβασης Ι της Γενεύης του 1949, το έμβλημα του ερυθρού σταυρού συνιστά μια αντιστροφή των χρωματισμών της ελβετικής σημαίας, εις απότιση φόρου τιμής στη χώρα που κάλεσε και φιλοξένησε τη διάσκεψη. Μολαταύτα, κατόπιν αιτήσεως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από το 1906 έγινε αποδεκτή η «ερυθρά ημισέληνος». Επίσης, το 2005 εισήχθη ως διακριτικό και ο «ερυθρός κρύσταλλος», αντί του άστρου του Δαβίδ που για 50 έτη ζητούσε επίμονα το Ισραήλ. Για ένα βραχύ διάστημα χρησιμοποιήθηκε και το σύμβολο που πρότεινε η Περσία, ένα λιοντάρι με έναν ήλιο.

το 1874 εισήγαγε για πρώτη φορά την έννοια του «νόμιμου μαχητή»⁴.

Οι κανόνες του πολέμου είχαν ήδη αποκτήσει χαρακτηριστήρα εθίμου στα τέλη του 19^{ου} αιώνα⁵. Δύο ιστορικές διασκέψεις που συνήλθαν στη Χάγη το 1899 και το 1907 κατέγραψαν τα έθιμα αυτά σε μια σειρά από Συμβάσεις και Διακηρύξεις. Τα κείμενα αυτά αναφέρονται στην προστασία των ασθενών και των τραυματιών των μαχών, στο καθεστώς του νόμιμου μαχητή και του αιχμαλώτου πολέμου. Κατέστησαν υποχρεωτική την κήρυξη του πολέμου πριν την έναρξη των εχθροπραξιών. Επιπλέον, τα κείμενα της Χάγης έθεσαν κανόνες για τη διεξαγωγή του κατά θάλασσα πολέμου και για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ουδέτερων δυνάμεων. Παράλληλα, απαγόρευαν τη χρήση δηλητηρίων και όπλων που προκαλούν περιττό πόνο. Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ένα Ψήφισμα που χαρακτήριζε ως «ιδιαίτερα επιθυμητό» τον περιορισμό των εξοπλισμών, καθώς και μια πρώτη νύξη για τον εναέριο πόλεμο⁶.

Η εμπειρία των δύο παγκοσμίων πολέμων απέδειξε πόσο ανεπαρκές ήταν το Δίκαιο της Χάγης. Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, θεωρήθηκε αναγκαία η συ-

Ερρίκος Ντυνάν

⁴ Για τον ορισμό της έννοιας βλ. παρακάτω «Αιχμάλωτοι Πολέμου».

⁵ Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο (αρ. 38.1 του προσαρτημένου στον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου), η ύπαρξη εθιμικού δικαίου αποδεικνύεται από τη γενική πρακτική και την πεποίθηση πως η πρακτική αυτή αποτελεί συγκεκριμένη νομική υποχρέωση ή δικαίωμα. Ένας εθιμικός κανόνας ισχύει υποχρεωτικά για όλα τα κράτη, άσχετα με το αν έχουν εκφράσει αντίρρηση.

⁶ «Δήλωση περί απαγορεύσεως της εκσφενδονίσεως βλημάτων και εκρηκτικών υλών από αερόστατο ή δι' άλλων αναλόγων τρόπων».

μπλήρωση των προβλέψεων σχετικά με τη μεταχείριση των ασθενών, των τραυματιών και των αιχμαλώτων πολέμου. Οι προσθήκες αυτές και κάποιες μικρές τροποποιήσεις συμπεριλήφθηκαν στη Σύμβαση της Γενεύης του 1929. Ο σημαντικότερος νεωτερισμός της συνίστατο στην απαγόρευση των αντιποίνων σε βάρος των αιχμαλώτων πολέμου.

Μετά τη λήξη και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τις εκατόμβες νεκρών και τις ανυπολόγιστες υλικές καταστροφές, η διεθνής κοινότητα ήταν πλέον έτοιμη να υπερβεί παλαιότερες αναστολές και να εμποδίσει την επανάληψη των βιωμάτων της. Έτσι, στις 12 Αυγούστου 1949 υπεγράφησαν στη Γενεύη τέσσερις Συμβάσεις, οι οποίες αποτελούν μέχρι και σήμερα τον πυρήνα του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Αυτές ήταν: Η «Σύμβαση περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και των ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις» (ή αλλιώς Σύμβαση I), η «Σύμβαση περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσα ενόπλων δυνάμεων» (Σύμβαση II), η «Σύμβαση περί μεταχείρισεως των αιχμαλώτων πολέμου» (Σύμβαση III) και η «Σύμβαση περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου» (Σύμβαση IV).

Η τελευταία αποτελούσε μια καινοτομία, καθώς αναφερόταν στην προστασία μιας νέας ομάδας, των αμάχων. Με αυτή καλύφθηκε ένα μεγάλο κενό που υπήρχε στο Δίκαιο του Πολέμου. Επίσης, οι δύο πρώτες Συμβάσεις προστατεύουν επιπλέον τους ιατρούς και τους νοσηλευτές των ενόπλων δυνάμεων και του Ερυθρού Σταυρού, τις εγκαταστάσεις, τα υλικά και τα οχήματά τους.

Το περιεχόμενο των τεσσάρων Συμβάσεων του 1949 ρητά έχει εφαρμογή σε ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ κυρίαρχων κρατών και στην περίπτωση κατοχής εδαφών. Υπάρχει όμως ασάφεια ως προς την εφαρμογή του σε μη διακρατικές συρράξεις. Την ασάφεια αυτή ήρθαν να διαλευκάνουν τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977. Η ανάγκη αυτή είχε γίνει επιτακτική εξαιτίας του αυξανόμενου αριθμού συρράξεων ολικώς ή μερικώς εσωτερικού χαρακτήρα (π.χ. εμφύλιοι πόλεμοι) που έπληξαν κατά βάση τα κράτη που προήλθαν από τη διαδικασία της αποαποικιοποίησης.

Το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο δίνει έμφαση στην αρχή της διάκρισης. Τα εμπόλεμα μέρη υποχρεούνται να διαχωρίζουν τον άμαχο πληθυσμό από τις μάχιμες δυνάμεις και τους στρατιωτικούς από του πολιτικούς στόχους. Επιβάλλεται η προστασία των αμάχων, των πολιτικών στόχων, των ανυπεράσπιστων τοποθεσιών και των αποστρατικοποιημένων ζωνών, ενώ απαγορεύεται η χρήση πολεμικών μεθόδων που προκαλούν «ευρεία, μακροπρόθεσμη και δριμεία βλάβη στο φυσικό περιβάλλον». Η επίθεση σε αντίπαλο που έχει τεθεί εκτός μάχης, που έχει παραδοθεί ή εκφράζει σαφώς αυτή την πρόθεση, καθώς και η χρήση των αναγνωρισμένων εμβλημάτων⁷ προς εξαπάτηση του αντιπάλου χαρακτηρίζονται ως εγκλήματα πολέμου. Εξαιρετικής σημασίας κρίνονται, εξάλλου, η πρόβλεψη της δυνατότητας ανθρωπιστικής βοήθειας και η επέκταση της έννοιας της ένοπλης σύρραξης σε περιπτώσεις που «οι λαοί μάχονται κατά της αποικιοκρατικής κυριαρχίας και κα-

⁷ Ερυθρός Σταυρός και Ερυθρά Ημισέληνος, εμβλήματα εθνικότητας, έμβλημα του ΟΗΕ, λευκή σημαία, σήματα επικίνδυνων ουσιών, έμβλημα προστατευόμενης πολιτιστικής κληρονομιάς κ.α.

τά των φυλετικών καθεστώτων, ασκώντας το δικαίωμά τους για αυτοδιάθεση».

Το δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο αφιερώνεται εξολοκλήρου στην προστασία των θυμάτων των μη διεθνών ενόπλων συρράξεων. Ως τέτοιες ορίζει στο άρθρο 1 τις «ένοπλες συρράξεις που λαμβάνουν χώρα στο έδαφος κράτους μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων αυτού και αντιπάλων ενόπλων δυνάμεων ή άλλων οργανωμένων ενόπλων δυνάμεων που, κάτω από υπεύθυνη διοίκηση, ασκούν τέτοιας μορφής έλεγχο σε τμήμα του εδάφους του κράτους που τους δίνει τη δυνατότητα διενέργειας συνεχών και συνδυασμένων στρατιωτικών επιχειρήσεων». Ο κίνδυνος να μην επικυρωθεί το Πρωτόκολλο εξαιτίας της άρνησης των κρατών να δεσμευτούν με διεθνείς συμβάσεις για ενέργειες στο εσωτερικό τους οδήγησε σε ηπιότερες διατάξεις σε σχέση με τις αντίστοιχες για τις διεθνείς συγκρούσεις. Έτσι, τα άτομα που δε λαμβάνουν ενεργό μέρος στις εχθροπραξίες τυγχάνουν γενικά «ανθρωπιστικής μεταχείρισης» και τα άτομα που έχουν στερη-

θεί την ελευθερία τους για λόγους που σχετίζονται με την ένοπλη σύρραξη τυγχάνουν του «ελάχιστου σεβασμού».

Με ένα τρίτο Πρόσθετο στις Συμβάσεις της Γενεύης Πρωτόκολλο του 2005 εισήχθη ως διακριτικό του ιατρικού και θρησκευτικού προσωπικού σε καιρό πολέμου ο «ερυθρός κρύσταλλος».

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Οι κατηγορίες που προστατεύονται από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο είναι οι ακόλουθες:

Τραυματίες, Ασθενείς και Ναυαγοί⁸

Σύμφωνα με το αρ. 8 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, ως «τραυματίες» και «ασθενείς» ορίζονται «πρόσωπα μάχιμα ή μη μάχιμα, τα οποία λόγω τραύματος, ασθενείας ή άλλης σωματικής ή

⁸ Συμβάσεις I και II της Γενεύης του 1949, Πρόσθετο Πρωτόκολλο I του 1977 (Μέρος 2°), Πρόσθετο Πρωτόκολλο II του 1977 (Μέρος 3°).

διανοητικής διαταραχής ή αναπηρίας χρήζουν ιατρικής βοήθειας ή περίθαλψης και τα οποία απέχουν από κάθε εχθροπραξία. Οι όροι αυτοί καλύπτουν και άλλα πρόσωπα που μπορεί να χρειάζονται άμεση ιατρική βοήθεια ή περίθαλψη, όπως υπερήλικες, νεογέννητα και μέλλουσες μητέρες».

Σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, ο όρος «ναυαγοί» αναφέρεται σε «πρόσωπα, μάχιμα ή μη μάχιμα, τα οποία βρίσκονται σε κίνδυνο στη θάλασσα ή σε άλλα ύδατα σαν αποτέλεσμα ατυχήματος που συνέβη σε αυτούς ή στο σκάφος ή στο αεροσκάφος που τα μετέφερε και τα οποία απέχουν από οποιαδήποτε εχθροπραξία».

Οι αντίπαλοι πρέπει να μεταχειρίζονται τους τραυματίες, ασθενείς και ναυαγούς των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων όπως τους δικούς τους, με τη μικρότερη δυνατή καθυστέρηση και μάλιστα χωρίς διακρίσεις που να στηρίζονται σε άλλα κριτήρια πέραν των καθαρά ιατρικών. Ούτε ο άμαχος πληθυσμός μπορεί να ασκεί βία εναντίον των τραυματιών, ασθενών ή ναυαγών του αντίπαλου μέρους. Άλλωστε, απαγορεύεται η τιμωρία του σε περίπτωση φροντίδας αυτών των ομάδων.

Προς άμεσο όφελος των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών, όλες οι υγειονομικές μονάδες, στρατιωτικές ή μη, πρέπει επίσης να προστατεύονται και να βοηθούνται στο έργο τους. Οι εγκαταστάσεις τους συνεχίζουν υποχρεωτικά να λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο ακόμα και αν περιέλθουν στην κατοχή του εχθρού.

Παράλληλα, πρέπει να λαμβάνονται όλα τα δυνατά μέτρα για την περισυλλογή των νεκρών και την προστασία τους από τη σκύλευση. Τα πτώματα, πριν ταφούν ή αποτεφρωθούν, πρέπει να αναγνωρίζονται. Αν αυτό δεν είναι δυνατό, πρέπει να καταγράφονται οποιαδήποτε στοιχεία χρήσιμα για τη μελλοντική αναγνώρισή τους.

Αιχμάλωτοι Πολέμου⁹

Τα δικαιώματα του Αιχμάλωτου Πολέμου απολαμβάνουν όσοι θεωρούνται Νόμιμοι Μαχητές. Σύμφωνα με το άρθρο 4 της Σύμβασης III της Γενεύης του 1949, Νόμιμοι Μαχητές είναι:

➔ Τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων μέρους στη σύρραξη, καθώς και μέλη της εθνοφυλακής ή σώματα εθελοντών που αποτελούν τμήμα των ενόπλων δυνάμεων

➔ Τα μέλη άλλων εθνοφρουρών ή άλλων εθελοντικών σωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των ομάδων οργανωμένης αντίστασης, που ανήκουν σε ένα από τα μέρη της σύγκρουσης και τα οποία δρουν εκτός ή και εντός του εδάφους του, εφόσον πληρούν ταυτόχρονα τέσσερις προϋποθέσεις¹⁰:

- Βρίσκονται υπό τη διοίκηση προσώπου που ευθύνεται για τις πράξεις των υφισταμένων του
- Έχουν διακριτικό έμβλημα, μόνιμο και ορατό από απόσταση

⁹ Σύμβαση III της Γενεύης του 1949 και Πρόσθετο Πρωτόκολλο I του 1977 (Μέρος 3^ο).

¹⁰ Οι προϋποθέσεις αυτές διατυπώθηκαν για πρώτη φορά στη Διακήρυξη των Βρυξελλών του 1874. Επαδιατυπώθηκαν στη Σύμβαση II της Χάγης του 1899 και στη Σύμβαση III της Γενεύης του 1949. Ωστόσο, τα άρθρα 43 και 44 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I του 1977 διατηρούν μόνο μία από αυτές, την υπεύθυνη διοίκηση. Από τη μία, τα άρθρα αυτά διευρύνουν την ανθρωπιστική προστασία. Από την άλλη, όμως, αλλοιώνουν ορισμούς που διαμορφώθηκαν από το 1874, αμβλύνοντας ουσιαστικά τις εθιμικές διακρίσεις μεταξύ νόμιμων και μη νόμιμων μαχητών και μεταξύ μαχητών και αμάχων.

- Φέρουν τα όπλα τους φανερά
- Συμμορφώνονται με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων.

➔ Τα μέλη τακτικών ενόπλων δυνάμεων που εξαρτώνται από κυβέρνηση ή άλλη αρχή, η οποία δεν αναγνωρίζεται από την Κατακρατούσα Δύναμη¹¹

➔ Τα πρόσωπα που συνοδεύουν τις ένοπλες δυνάμεις χωρίς να είναι μέλη τους, όπως πολιτικοί υπάλληλοι, πολεμικοί ανταποκριτές, προμηθευτές, εργάτες, υπό τον όρο να έχουν λάβει άδεια από τις ένοπλες δυνάμεις που συνοδεύουν

➔ Τα μέλη των πληρωμάτων του εμπορικού ναυτικού ή της πολιτικής αεροπορίας των μερών της σύγκρουσης, εφόσον δεν καλύπτονται από άλλη ευνοϊκότερη διάταξη του διεθνούς δικαίου

➔ Ο πληθυσμός μη κατεχόμενου εδάφους, ο οποίος παίρνει τα όπλα αυθόρμητα μόλις πλησιάσει ο εχθρός για να πολεμήσει κατά των στρατευμάτων εισβολής, χωρίς να έχει το χρόνο να οργανωθεί σε μονάδες τακτικού στρατού, υπό τον όρο ότι φέρει τα όπλα του φανερά και σέβεται τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου¹²

➔ Οι λαοί που μάχονται κατά της αποικιοκρατικής κυριαρχίας και κατά των φυλετικών καθεστώτων, ασκώντας το δικαίωμά τους για αυτοδιάθεση¹³.

Σε περίπτωση που άτομα ανήκοντα στις παραπάνω κατηγορίες¹⁴ πέσουν στα χέρια των ενόπλων δυνάμεων του αντίπαλου εμπόλεμου μέρους, μπορούν να ζητήσουν τη μεταχείριση που προβλέπεται για τους Αιχμαλώτους Πολέμου¹⁵ :

Σε όλη τη διάρκεια της κράτησής τους, οι Αιχμαλώτοι Πολέμου δικαιούνται ανθρώπινη μεταχείριση και σεβασμό της προσωπικότητας και της τιμής τους. Πρέπει όλοι να έχουν ίση και ανάλογη μεταχείριση. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η

¹¹ Ως Κατακρατούσα Δύναμη θεωρείται το εμπόλεμο μέρος στα χέρια του οποίου έχει περιέλθει μέρος των ενόπλων δυνάμεων ή άτομο ανάλογης κατηγορίας ενός άλλου εμπόλεμου μέρους.

¹² Η κατηγορία αυτή των εμπολέμων είναι γνωστή με το γαλλικό όρο «*enés en masse*», δηλαδή «εξεγερθέντες μαζικά».

¹³ Ισχύει μόνο για όσα κράτη έχουν επικυρώσει το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977.

¹⁴ Όταν υπάρχουν αμφιβολίες εάν ανήκουν σε μία από τις παραπάνω κατηγορίες, τα άτομα αυτά θεωρούνται Νόμιμοι Μαχητές μέχρι κάποιο αρμόδιο δικαστήριο να κρίνει το αντίθετο (Άρθρο 5 της Σύμβασης III της Γενεύης του 1949 και άρθρο 45 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977).

¹⁵ Οι Αιχμαλώτοι Πολέμου υπάγονται στην εξουσία της Πολιτείας του εχθρού και όχι στην εξουσία των ατόμων ή στρατευμάτων που τους συνέλαβαν (Σύμβαση III, άρθρο 12). Συνεπώς, η Πολιτεία της Κατακρατούσας Δύναμης είναι υπεύθυνη για τη μεταχείρισή τους.

προνομιακή μεταχείριση όταν συντρέχουν λόγοι υγείας, φύλου, ηλικίας, στρατιωτικού βαθμού ή επαγγελματικών προσόντων.

Ο Αιχμάλωτος Πολέμου υπόκειται στους πειθαρχικούς κανόνες και το στρατιωτικό κώδικα της δύναμης που τον αιχμαλώτισε. Όταν ερωτηθεί, είναι υποχρεωμένος να δηλώσει το ονοματεπώνυμό του, την ηλικία του, το στρατιωτικό βαθμό του και τον αριθμό στρατιωτικού μητρώου. Δεν είναι αναγκασμένος να δώσει καμία περαιτέρω πληροφορία.

Οι Αιχμάλωτοι Πολέμου πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ενημερώνουν τους συγγενείς τους, τους εκπροσώπους της Προστάτιδας Δύναμης και της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού¹⁶. Επιπλέον, πρέπει να έχουν πρόσβαση σε περίθαλψη και χώρους λατρείας της θρησκείας τους.

Η Κατακρατούσα Δύναμη μπορεί να περιορίζει την ελευθερία τους σε ειδικούς χώρους προκειμένου να τους θέσει εκτός μάχης, αλλά όχι να τους τιμωρήσει. Οι χώροι αυτοί πρέπει να βρίσκονται μακριά από τις πολεμικές επιχειρήσεις και να διαθέτουν καταφύγια. Σε περίπτωση ποινικής δίκης, οι Αιχμάλωτοι Πολέμου έχουν δικαίωμα να ζητήσουν συνήγορο και να απαιτήσουν να εφαρμοσθεί η συνήθης δικονομική και δικαστική διαδικασία που ισχύει για τους κατοίκους της Κατακρατούσας Δύναμης.

Οι Αιχμάλωτοι Πολέμου έχουν το δικαίωμα να κρατήσουν τα προσωπικά τους ήδη και από το στρατιωτικό τους εξοπλισμό το ρουχισμό και τα μαγειρικά σκεύη.

¹⁶ Βλ. παρακάτω «Η εφαρμογή του Ανθρωπιστικού Δικαίου».

Η Κατακράτορσα Δύναμη πρέπει να τους παρέχει, δωρεάν, καταλύματα όχι κατώτερα από αυτά της δικής της ομάδας, επαρκή τρόφιμα και ρουχισμό.

Σε αιχμαλώτους που είναι σε καλή φυσική κατάσταση, εκτός των αξιωματικών, μπορεί να ζητηθεί να εργασθούν. Απαγορεύεται να ζητηθεί εργασία στρατιωτικού χαρακτήρα, επικίνδυνη, ανθυγιεινή ή προσβλητική. Απαγορεύεται, επίσης, να χρησιμοποιηθούν ως μέσα αντιποίνων.

Αν κάποιος αιχμάλωτος συλληφθεί κατά τη διάρκεια απόδρασης, υπόκειται σε πειθαρχικές μόνο κυρώσεις. Μετά τη λήξη των εχθροπραξιών, οι Αιχμάλωτοι Πολέμου πρέπει να απελευθερώνονται και να επαναπατρίζονται χωρίς καθυστέρηση. Οι αιχμάλωτοι δεν έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν τον επαναπατρισμό¹⁷. Αλλά και πριν τη λήξη του πολέμου, τα μέρη της σύγκρουσης μπορούν να ανταλλάσσουν Αιχμαλώτους Πολέμου.

Οι κατάσκοποι¹⁸ και οι μισθοφόροι¹⁹ έχουν ρητά εξαιρεθεί από το καθεστώς του αιχμάλωτου πολέμου. Όσον αφορά στην πρώτη κατηγορία, η εξαίρεση δεν ισχύει αν ο κατάσκοπος αποφύγει τη σύλληψη τη στιγμή της κατασκοπίας ή αν κατά την τέλεση αυτής της πράξης φέρει τη στολή των ενόπλων δυνάμεών του. Όσον αφορά στη δεύτερη κατηγορία, η πρακτική έχει δείξει ότι αν το εμπόλεμο μέρος στο οποίο θα προσφέρει τις υπηρεσίες του ο μισθοφόρος είναι καλά οργανωμένο, ο τελευταίος είναι βέβαιο ότι θα ενσωματωθεί στις ένοπλες δυνάμεις του, έλκοντας τα ανάλογα δικαιώματα²⁰.

Μετά την έξαρση του φαινομένου της διεθνούς τρομοκρατίας, έχει ανοίξει μια διεθνής συζήτηση για το αν οι τρομοκράτες απολαμβάνουν το καθεστώς του νόμιμου μαχητή. Το ζήτημα είναι ιδιαιτέρως περίπλοκο, δεδομένου ότι συχνά η διάκριση μεταξύ ενός τρομοκράτη κι ενός αντάρτη που μάχεται για την αυτοδιάθεση του λαού του επαφίεται στην υποκειμενική κρίση²¹.

Το βέβαιο είναι ότι τόσο οι κατάσκοποι και οι μισθοφόροι, όσο και οι τρομοκράτες δικαιούνται το *minimum* της προστασίας που προβλέπει το κοινό στις Συμβάσεις της Γενεύης άρθρο 3 και το άρθρο 75 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977. Εξυπακούεται ότι αυτά ισχύουν μόνο στην περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης. Σε διαφορετική περίπτωση εφαρμόζεται το εσωτερικό ποινικό δίκαιο.

¹⁷ Η διάταξη αυτή δημιούργησε στην πράξη κάποια προβλήματα, ιδιαίτερα στην περίπτωση ατόμων που ήταν πιθανό να αντιμετωπίσουν πολιτικές διώξεις στην πατρίδα τους. Για παράδειγμα, μετά τον Πόλεμο της Κορέας, πολλοί Βορειοκορεάτες αρνήθηκαν να δεχτούν τον επαναπατρισμό.

¹⁸ Άρθρο 46 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977. Με την κατηγορία αυτή είχε ασχοληθεί και η Σύμβαση της Χάγης του 1907 (άρθρα 24, 29, 20 και 31).

¹⁹ Άρθρο 47 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 και «Σύμβαση κατά της στρατολόγησης, χρήσης, χρηματοδότησης και εκπαίδευσης μισθοφόρων» της Νέας Υόρκης (1989).

²⁰ Για παράδειγμα, όταν κατηγορήθηκε για εισβολή στις Σευχέλλες με δυνάμεις μισθοφόρων, το Ηνωμένο Βασίλειο υποστήριξε στον ΟΗΕ ότι οι δυνάμεις αυτές ήταν ένα επίλεκτο σώμα από το Νεπάλ, το οποίο επί δεκαετίες υπηρετεί το βρετανικό θρόνο.

²¹ Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (P.L.O.) και το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα (P.K.K.) που θεωρούνται από μία μερίδα κρατών ως εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα και από μία άλλη ως τρομοκρατικές οργανώσεις.

Άμαχος Πληθυσμός²²

Άμαχος είναι όποιος δεν είναι μέλος ενόπλων δυνάμεων ή άλλης κατηγορίας εμπολέμου²³. Η αρνητική προσέγγιση του όρου επιλέχθηκε σκόπιμα για να συμπεριλάβει το σύνολο του πληθυσμού και να αποφευχθεί οποιαδήποτε παρερμηνεία. Ακόμη και σε περίπτωση αμφιβολίας για το εάν ένα άτομο είναι άμαχος, το πρόσωπο αυτό θεωρείται ως τέτοιο. Εξάλλου, η παρουσία μέσα στον άμαχο πληθυσμό ατόμων τα οποία δεν υπάγονται στον ορισμό των αμάχων δεν αφαιρεί από τον πληθυσμό τον άμαχο χαρακτήρα του.

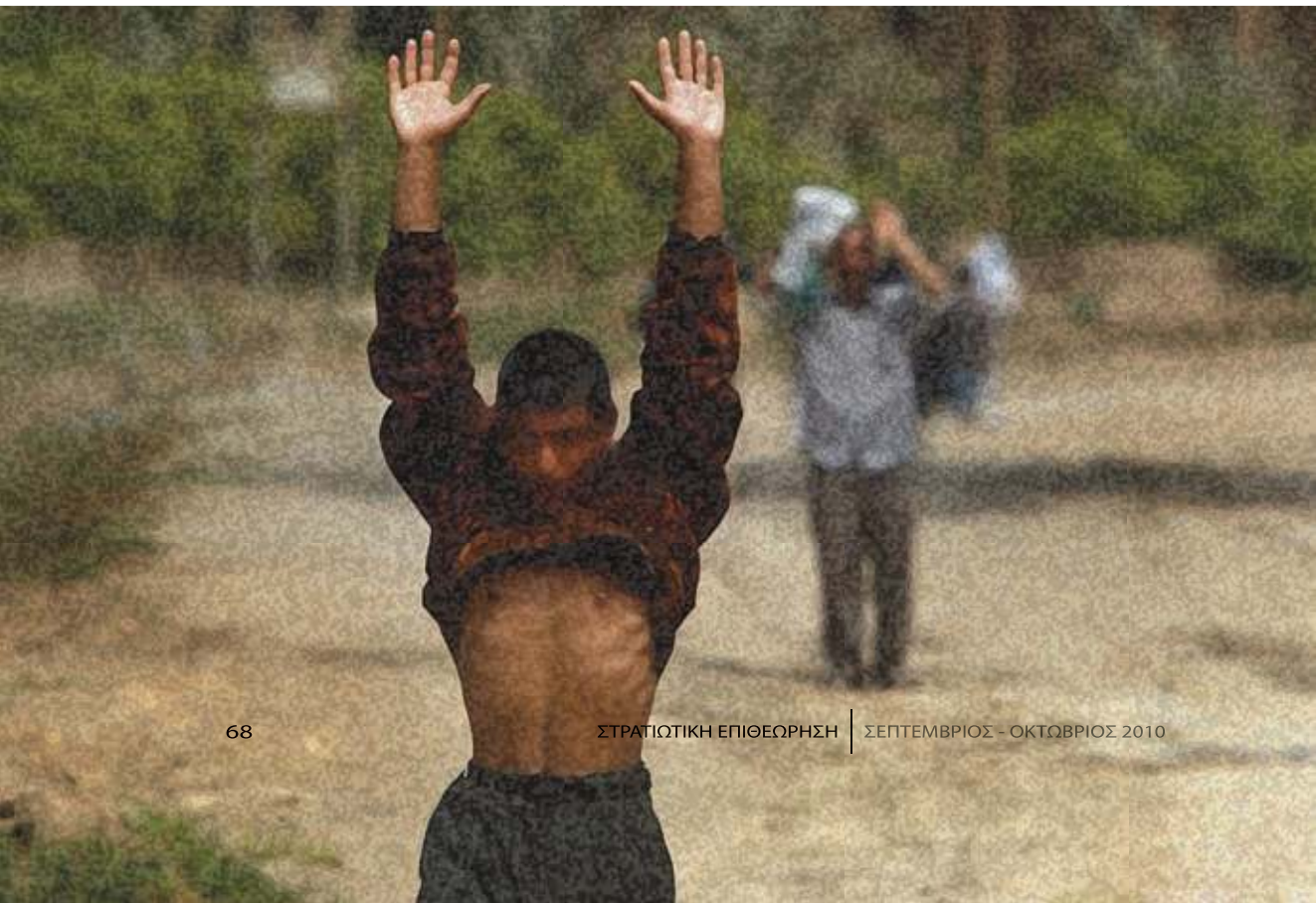
Η βασική αρχή είναι ότι οι άμαχοι δεν αποτελούν ποτέ στόχο στρατιωτικών επιχειρήσεων, είναι πάντοτε σεβαστοί και τυγχάνουν ανθρώπινης μεταχείρισης, χωρίς διάκριση φυλής, εθνικότητας, θρησκείας ή πολιτικής πεποίθησης. Ιδιαίτερου σεβασμού τυγχάνουν οι γυναίκες και τα παιδιά. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να λαμβάνονται μέτρα ώστε να ελαχιστοποιούνται ενδεχόμενες ανθρώπινες απώλειες, οι οποίες ποτέ δεν πρέπει να είναι υπερβολικές σε συνάρτηση με το σταθερό και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα²⁴.

Το Ανθρωπιστικό Δίκαιο απαγορεύει την προσφυγή σε αντίποινα κατά αμάχων, την πρόκληση λιμοκτονίας, τη λεηλασία, την άσκοπη καταστροφή περιουσίας, τον εξαναγκασμό τους να συμμετέχουν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις και τη χρησιμο-

²² Σύμβαση IV της Γενεύης του 1949, Πρόσθετο Πρωτόκολλο I του 1977 (Μέρος 4^ο) και Πρόσθετο Πρωτόκολλο II του 1977 (Μέρος 4^ο).

²³ Άρθρο 50 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977.

²⁴ Βέβαια, η αναλογικότητα δεν είναι πάντα εύκολα μετρήσιμη.

ποίησή τους έτσι ώστε να καθιστούν με την παρουσία τους συγκεκριμένα σημεία άτρωτα από τις ενέργειες του εχθρού. Από την άλλη, επιβάλλει τη διευκόλυνση της επανασύνδεσης οικογενειών, της ανταλλαγής οικογενειακών μηνυμάτων και της επαφής με την Προστάτιδα Δύναμη. Οι άμαχοι έχουν τη δυνατότητα να φύγουν, εκτός κι αν λόγοι ασφαλείας το απαγορεύουν. Ωστόσο, εκτοπίσεις και μετακινήσεις πληθυσμού απαγορεύονται γενικά.

Πέντε άρθρα του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Γενεύης αναφέρονται στην ανθρωπιστική βοήθεια προς όφελος των πολιτών²⁵. Τα άρθρα αυτά διευκρινίζουν ότι τα αντιμαχόμενα μέρη πρέπει να παρέχουν την απαραίτητη ανθρωπιστική βοήθεια²⁶ στον άμαχο πληθυσμό ή, εάν δεν είναι σε θέση να καλύψουν τις ανάγκες του, να επιτρέπουν, διευκολύνουν και προστατεύουν τη δράση των μελών οργανισμών ανθρωπιστικής βοήθειας, όπως του Ερυθρού Σταυρού.

Επιπλέον των ανωτέρω, ο άμαχος πληθυσμός κατεχόμενου εδάφους πρέπει να έχει τη δυνατότητα να συνεχίσει τους συνήθεις ρυθμούς (π.χ. εργασία) στο μέγιστο δυνατό βαθμό. Η Δύναμη Κατοχής είναι υπεύθυνη για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης, για τη σίτιση του πληθυσμού, για τη διατήρηση των ιατρικών και υγειονομικών υπηρεσιών και για την πρόνοια των παιδιών. Η εθνική νομοθεσία παραμένει ισχύουσα, αλλά η Δύναμη Κατοχής μπορεί να εισάγει ειδικούς νόμους για να υπερασπίζεται τον εαυτό της, πάντα υπό την επίβλεψη μιας Προστάτιδας Δύναμης.

Σημειώτέον ότι ως άμαχοι θεωρούνται επίσης το ιατρικό, νοσηλευτικό και θρησκευτικό προσωπικό και οι εκτός μάχης ασθενείς, τραυματίες και ναυαγοί. Τα πρόσωπα αυτά προστατεύονται από ειδικότερες διατάξεις του Ανθρωπιστικού Δικαίου, τις οποίες αναλύσαμε νωρίτερα. Τέλος, ειδική αναφορά κάνει το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Γενεύης και στην προστασία των δημοσιογράφων, εφόσον αυτοί δεν είναι διαπιστευμένοι στις ένοπλες δυνάμεις²⁷ και δεν αναλαμβάνουν δράση η οποία να επηρεάζει δυσμενώς την ιδιότητά τους ως αμάχων.

Πολιτικοί Στόχοι²⁸, Ανυπεράσπιστες Τοποθεσίες και Αποστρατιωτικοποιημένες Ζώνες²⁹:

Η διάκριση μεταξύ μαχητών και αμάχων εμφανίζεται κατ' αναλογία και στη διάκριση μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών στόχων. Τα εμπόλεμα μέρη μπορούν να κατευθύνουν τις πολεμικές τους επιχειρήσεις μόνο εναντίον των πρώτων.

Αν και η αρχή της διάκρισης έχει εθιμικό χαρακτήρα³⁰ και θεωρείται από τις θεμελιώδεις ολοκλήρου του συστήματος του Ανθρωπιστικού Δικαίου, ο όρος «πολιτικοί στόχοι» εμφανίζεται για πρώτη φορά στα Πρωτόκολλα του 1977. Το

²⁵ Άρθρα 68, 69, 70, 71 και 81.

²⁶ Παροχή τροφίμων, καταλύματος, ρουχισμού, ιατρικού υλικού, μέσω προστασίας, αντικειμένων αναγκαίων για τη θρησκευτική λατρεία και άλλων εφοδίων απαραίτητων για την επιβίωση του αστικού πληθυσμού.

²⁷ Στην περίπτωση αυτή τους αποδίδεται το καθεστώς Αιχμαλώτου Πολέμου, καθώς περιλαμβάνονται στις κατηγορίες του άρθρου 4 της Σύμβασης III της Γενεύης του 1949.

²⁸ Πρόσθετο Πρωτόκολλο I της Γενεύης του 1977 (Άρθρα 52,53,54,56) και Πρόσθετο Πρωτόκολλο II της Γενεύης του 1977 (Άρθρα 14,15,16). Η επίσημη ελληνική μετάφραση των Πρωτοκόλλων αποδίδει τον όρο «civilian objects» ως «αστικοί στόχοι».

²⁹ Πρόσθετο Πρωτόκολλο I της Γενεύης του 1977 (Άρθρα 59,60).

³⁰ Από την αρχαιότητα π.χ. οι ναοί δεν αποτελούσαν στόχο.

άρθρο 52 του πρώτου Πρωτοκόλλου ορίζει ότι πολιτικοί στόχοι είναι αυτοί που δε συμβάλλουν ουσιαστικά στη στρατιωτική δράση και των οποίων η κατάληψη ή καταστροφή δε θα πρόσφερε, υπό τις επικρατούσες συνθήκες, ένα συγκεκριμένο στρατιωτικό πλεονέκτημα. Σε περίπτωση αμφιβολίας, θεωρούνται πάντα πολιτικοί στόχοι.

Και τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα της Γενεύης απαγορεύουν ρητά επιθέσεις σε εγκαταστάσεις απαραίτητες για την επιβίωση του άμαχου πληθυσμού³¹, σε φράγματα, πυρηνικά εργοστάσια, χώρους λατρείας, ιστορικά μνημεία και έργα τέχνης.

Τα φράγματα και τα πυρηνικά εργοστάσια, επειδή περιέχουν επικίνδυνες φυσικές δυνάμεις, προστατεύονται από το δεύτερο Πρωτόκολλο ακόμη κι αν συνιστούν στρατιωτικούς στόχους. Βάσει του πρώτου Πρωτοκόλλου, υπάρχει η δυνατότητα επίθεσης σε αυτά αν προορίζονται αποκλειστικά για στρατιωτικούς σκοπούς, αλλά μόνο ως ύστατη λύση. Ως προς τα πολιτιστικά μνημεία και τους χώρους λατρείας, τα δύο Πρωτόκολλα απαγορεύουν και στους κατόχους αυτών να τα χρησιμοποιήσουν για υποστήριξη δικής τους στρατιωτικής επιχείρησης. Εξάλλου, εάν οι - υπό άλλες συνθήκες - απαραίτητες για την επιβίωση του άμαχου πληθυσμού εγκαταστάσεις προορίζονται για την ενίσχυση στρατιωτικών μονάδων, παύουν να έχουν το χαρακτήρα του πολιτικού στόχου και είναι δεκτικοί επιθέσεων. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να λαμβάνονται μέτρα ώστε να ελαχιστοποιούνται ενδεχόμενες ζημιές, οι οποίες ποτέ δεν πρέπει να είναι υπερβολικές σε συνάρτηση με το σταθερό και άμεσο στρατιωτικό πλεονέκτημα.

Επιπρόσθετα, το πρώτο Πρωτόκολλο της Γενεύης απαγορεύει στα εμπόλεμα μέρη

³¹ Για παράδειγμα παροχές πόσιμου νερού, αγροτικές καλλιέργειες και αποθήκες τροφίμων.

να επιτεθούν κατά ανυπεράσπιστων τοποθεσιών ή να επεκτείνουν τις στρατιωτικές τους επιχειρήσεις σε αποστρατιωτικοποιημένες ζώνες. Η διαφορά των ανυπεράσπιστων τοποθεσιών από τους πολιτικούς στόχους είναι ότι για τον εντοπισμό των δεύτερων την ευθύνη έχει ο επιτιθέμενος, ενώ τις πρώτες πρέπει να δηλώσει μονομερώς ο δεχόμενος την επίθεση. Άλλωστε, κατόπιν συμφωνίας των μερών, σε συγκεκριμένες περιοχές είναι δυνατόν να αναγνωρισθεί η νομική κατάσταση της αποστρατιωτικοποίησης, η οποία απαγορεύει την επίθεση κατά αυτών και την κατοχή τους.

Ο χαρακτηρισμός μιας περιοχής ως ανυπεράσπιστης ή αποστρατιωτικοποιημένης προϋποθέτει: α) την εκκένωση του χώρου από τους μάχιμους, τον ατομικό οπλισμό τους και τον κινητό στρατιωτικό εξοπλισμό τους, β) τη μη χρήση σταθερών στρατιωτικών εγκαταστάσεων, γ) την αποχή των αρχών και του πληθυσμού από εχθρικές ενέργειες και δραστηριότητες υποστηρικτικές των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Με τον χαρακτηρισμό αυτό αποφεύγεται να πληγεί ο άμαχος πληθυσμός και οι πολιτικοί στόχοι όταν η άμυνά του δεν αναμένεται να φέρει ουσιαστικά αποτελέσματα³².

Περιβάλλον³³

Η χρήση πολεμικών μεθόδων που προκάλεσαν ευρεία καταστροφή στο περιβάλλον κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Βιετνάμ, οδήγησε τη διεθνή κοινότητα στην ενίσχυση της εθιμικής αρχής σχετικά με την υποχρέωση των κρατών να σέβονται το περιβάλλον, με την περιληψη αυτής στο πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1977 και στη Σύμβαση της Γενεύης «για την απαγόρευση στρατιωτικής ή άλλης πολεμικής χρήσης των τεχνικών μεθόδων μεταβολής του περιβάλλοντος» που υπεγράφη το ίδιο έτος.

Η βασική διαφορά τους είναι ότι το μεν Πρωτόκολλο απαγορεύει τη χρήση μεθόδων ή μέσων διεξαγωγής πολέμου που αναμένεται να προκαλέσουν εκτεταμένα, μακροπρόθεσμα και σοβαρή βλάβη στο φυσικό περιβάλλον, η δε Σύμβαση απαγορεύει τη χρησιμοποίηση των γεωφυσικών δυνάμεων για στρατιωτικούς σκοπούς³⁴.

Έμμεσα, η αρχή της προστασίας του περιβάλλοντος διέπει και άλλες Συμβάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, όπως τη «Σύμβαση για την απαγόρευση της ανάπτυξης, παραγωγής και αποθήκευσης βιολογικών και τοξικών όπλων» του 1972.

Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Οι διατάξεις του Ανθρωπιστικού Δικαίου έχουν εφαρμογή σε οποιαδήποτε μορφή ένοπλης σύγκρουσης και μάλιστα χωρίς την προϋπόθεση της αμοιβαιότητας³⁵ ή της προηγούμενης κήρυξης του πολέμου³⁶. Δεν έχει σημασία ποιος είναι ο επιτιθέμενος³⁷. Επίσης, εφαρμόζονται και σε περιπτώσεις μερικής ή ολικής κατοχής εδάφους, ακόμα κι

³² Ιστορικό παράδειγμα είναι η ανακήρυξη των Παρισίων ως «ανοικτής πόλης» κατά την προέλαση των γερμανικών στρατευμάτων το 1940.

³³ Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι της Γενεύης του 1977 (Άρθρο 55)

³⁴ Για παράδειγμα πρόκληση τεχνητών σεισμών, παλιρροϊκών κυμάτων, αλλαγή του ρου των ποταμών.

³⁵ Άρθρο 1, κοινό στις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949.

³⁶ Άρθρο 2, κοινό στις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949.

³⁷ Προϊμίο του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977.

αν αυτή συνέβη χωρίς ένοπλη αντίσταση³⁸. Δεν είναι απαραίτητη, εξάλλου, μεταξύ των εμπλεκόμενων πλευρών η ύπαρξη εκατέρωθεν αναγνώρισης της κυριαρχίας τους³⁹.

Ο βασικότερος τρόπος εφαρμογής του Ανθρωπιστικού Δικαίου είναι με την αρωγή της Προστάτιδας Δύναμης. Ο θεσμός εισήχθη με τη Σύμβαση της Γενεύης περί αιχμαλώτων πολέμου του 1929, αλλά ο ρόλος του αποσαφηνίσθηκε με τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949. Μάλιστα, όσα κράτη έχουν επικυρώσει το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 υποχρεούνται να χρησιμοποιούν το σύστημα της Προστάτιδας Δύναμης και να επιτρέπουν τις δραστηριότητές της. Το ρόλο της Προστάτιδας Δύναμης αναλαμβάνει ένα ουδέτερο στη σύγκρουση κράτος το οποίο διατηρεί διπλωματικές σχέσεις με αμφότερα τα μέρη. Καθήκον του είναι η προστασία των συμφερόντων της κάθε πλευράς, η διευκόλυνση της επικοινωνίας τους και γενικότερα η προσφορά καλών υπηρεσιών.

Ανασταλτικό παράγοντα στον ορισμό μιας Προστάτιδας Δύναμης αποτελεί κυρίως το γεγονός ότι απαιτείται η σύμφωνη γνώμη και των δύο μερών⁴⁰. Τα εμπόλεμα μέρη ενίοτε δεν θέλουν να παραδεχτούν ότι βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση ή όταν δεν αναγνωρίζονται μεταξύ τους, φοβούνται ότι ο ορισμός Προστάτιδας Δύναμης θα εκληφθεί ως σιωπηρή αναγνώριση του άλλου. Η πρόβλεψη του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977 ότι η εφαρμογή των Συμβάσεων του 1949 και του Πρωτοκόλλου δεν θα επηρεάζει το νομικό καθεστώς των μερών της σύγκρουσης απαγκίστρωσε το θεσμό.

Ένας άλλος θεσμός που ελέγχει την εφαρμογή του Ανθρωπιστικού Δικαίου είναι η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (ICRC)⁴¹. Τα κοινά άρθρα 9 και 10 των Συμβάσεων της Γενεύης⁴² προβλέπουν ότι αυτή μπορεί να αποτελέσει, με τη σύμφωνη γνώμη και των δύο μερών της σύγκρουσης, την Προστάτιδα Δύναμη, όπως άλλωστε φαίνεται να προτιμάται στην πρακτική των κρατών.

Επιπρόσθετα, το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 προβλέπει τη λειτουργία *ad hoc* Εξεταστικών των Πραγμάτων Επιτροπών (Fact Finding Committees). Αυτές σχηματίζονται, με τη σύμφωνη γνώμη των μερών της σύγκρουσης, από 15 αμερόληπτα μέλη. Ο ρόλος τους είναι διερευνητικός όταν υπάρχει ισχυρισμός παραβίασης του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Ενίοτε, όμως, διευκολύνει και την αποκατάσταση του σεβασμού των ανθρωπιστικών κανόνων.

Τέλος, η επιτήρηση των κανόνων του Ανθρωπιστικού Δικαίου είναι μία από τις

³⁸ Άρθρο 2, κοινό στις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949.

³⁹ Άρθρο 3, κοινό στις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949.

⁴⁰ Για παράδειγμα, στη σύρραξη Κίνας - Ινδίας το 1962, η Κίνα αρνήθηκε την αποστολή μιας Προστάτιδας Δύναμης. Το ίδιο έπραξε και η Ινδία το 1971 στη σύρραξη της με το Πακιστάν. Το σύστημα, ωστόσο, λειτούργησε ικανοποιητικά στον Πόλεμο των Φώλκλαντς το 1982 μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της Αργεντινής. Τότε το ρόλο της προστάτιδας δύναμης έπαιξε η Ελβετία για το Ηνωμένο Βασίλειο και η Βραζιλία για την Αργεντινή.

⁴¹ Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού είναι μια ανεξάρτητη, ουδέτερη οργάνωση, της οποίας η κύρια αποστολή είναι η εποπτεία της εφαρμογής του Ανθρωπιστικού Δικαίου και η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στα θύματα των ενόπλων συγκρούσεων. Ιδρύθηκε το 1863 μετά από σχετική πρόταση του Ερρίκου Ντυνάν στο βιβλίο του «Μία ανάμνηση από το Σολφερίνο». Χαρακτηρίζεται από το ίδιο το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο ως ο θεματοφύλακάς του.

⁴² Άρθρα 10 και 11 της Σύμβασης IV.

αρμοδιότητες των ειρηνευτικών αποστολών του ΟΗΕ.

Στην περίπτωση που οι παραπάνω θεσμοί διαπιστώσουν «σοβαρές παραβιάσεις» του Ανθρωπιστικού Δικαίου από ένα μέρος της σύγκρουσης, σειρά έχουν οι προβλεπόμενες κυρώσεις. Βεβαίως, σε αυτές δεν περιλαμβάνονται πλέον η ομηρία και τα αντίποινα. Αντιθέτως, οι τακτικές αυτές μεταβλήθηκαν από μέσα επιβολής του δικαίου σε πράξεις παραβίασης αυτού.

Οι κυρώσεις περιλαμβάνουν την κινητοποίηση της διεθνούς κοινής γνώμης, την επανόρθωση των ζημιών ή τη βίαιη αλλά πάντα αυστηρά αναλογική αντίδραση του άλλου μέρους της σύγκρουσης. Μια τελευταία περίπτωση είναι οι ποινικές κυρώσεις, δηλαδή η προσαγωγή των υπευθύνων στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο ή άλλα αρμόδια δικαστικά όργανα⁴³ και η δίκη τους για εγκλήματα πολέμου ή εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας⁴⁴.

Εντούτοις, τα μέτρα αυτά παρουσιάζουν κάποια ελαττώματα. Η διεθνής κοινή γνώμη δεν είναι πάντα το ίδιο ευαισθητοποιημένη. Οι επανορθώσεις και οι ποινικές κυρώσεις λαμβάνονται αναγκαστικά *ex-post facto* και είναι συνήθως σε βάρος μόνο του ηττημένου μέρους της σύγκρουσης. Εξάλλου, η αναλογικότητα της αντίδρασης του αντιπάλου δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί και η απόσταση που τη διαχωρίζει από τα αντίποινα είναι πολύ μικρή.

Συμπερασματικά, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο στηρίζεται σε δύο πυλώνες: Ο πρώτος πυλώνας είναι το «Δίκαιο της Χάγης» ή διαφορετικά «Δίκαιο του Πολέμου», το οποίο θέτει τους κανόνες του πολέμου. Ο δεύτερος πυλώνας είναι το «Δίκαιο της Γενεύης» ή «Ανθρωπιστικό Δίκαιο» (*stricto sensu*), το οποίο ασχολείται με την προστασία των ανθρώπων από τα δεινά του πολέμου. Τα δύο Πρωτόκολλα του 1977, ενσωματώνοντας στοιχεία τόσο του Δικαίου της Χάγης όσο και της Γενεύης, λειτουργούν σαν μία συνδυαστική δοκός μεταξύ των δύο πυλώνων και ενισχύουν τη θεώρησή του ως ένα ενιαίο πλαίσιο κανόνων.

Η βασική ιδέα του Ανθρωπιστικού Δικαίου είναι πως τα μέρη μιας πολεμικής σύγκρουσης δεν έχουν απεριόριστα μέσα στη διάθεσή τους. Οι πράξεις τους οφείλουν να μην προκαλούν περιττό σωματικό πόνο, να μην αποκλίνουν από την αρχή της αναλογικότητας, να διαχωρίζουν τους πολιτικούς από τους στρατιωτικούς στόχους και τους αμάχους από τους μαχητές και να προστατεύουν αδιακρίτως τη ζωή και την αξιοπρέπεια αυτών.

Μέχρι σήμερα, οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 έχουν επικυρωθεί από τα 192 κράτη-μέλη του Ο.Η.Ε. και το κράτος του Βατικανό. Το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 έχουν επικυρώσει 172 κράτη, ενώ το δεύτερο 165

⁴³ Τέτοια είναι το Διεθνές Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία και το Διεθνές Δικαστήριο για τη Ρουάντα.

⁴⁴ Τα εγκλήματα πολέμου είναι οι σοβαρές παραβιάσεις των κανόνων και των εθίμων του πολέμου. Τα εγκλήματα κατά τις ανθρωπότητας είναι οι πράξεις που στρέφονται κατά των προστατευόμενων από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο προσώπων. Και για τα δύο υπάρχει διεθνής δικαιοδοσία, δηλαδή όλα τα κράτη μπορούν και οφείλουν να αναζητήσουν και να δικάσουν τους εγκληματίες, ανεξαρτήτως της εθνικότητάς τους και του τόπου όπου διέπραξαν το έγκλημά τους (Σύμβαση III της Γενεύης, αρ. 129 και 130).

κράτη⁴⁵. Παρά τη μη επικύρωση των Πρωτοκόλλων από κράτη όπως οι Η.Π.Α., το Ισραήλ, η Τουρκία, το Ιράν, το Ιράκ, η Ινδία και το Πακιστάν⁴⁶, η ευρεία αποδοχή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου αποδεικνύει τον εθιμικό - δεσμευτικό έναντι όλων χαρακτήρα του.

Η εθιμικότητά του ενισχύεται από την ονομαζόμενη «Ρήτρα Martens»⁴⁷, η οποία υπάρχει ενσωματωμένη τόσο στις Συνθήκες της Χάγης όσο και στις Συμβάσεις της Γενεύης και το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο⁴⁸. Σύμφωνα με αυτή, «Μέχρι να εκδοθεί ένας πληρέστερος κώδικας κανόνων πολέμου, τα συμβαλλόμενα μέρη θεωρούν σκόπιμο να δηλώσουν ότι σε περιπτώσεις που δεν προβλέπονται και δεν περιλαμβάνονται στους κανονισμούς αυτούς, οι άμαχοι πολίτες και οι εμπόλεμοι παραμένουν υπό την προστασία και την αιγίδα των αρχών του διεθνούς δικαίου, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί μέσα από τη χρήση τους από τους πολιτισμένους λαούς, τους κανόνες του ανθρωπισμού και τις επιταγές της δημόσιας συνείδησης». Επιπλέον, η ρήτρα Martens προσδίδει στο Ανθρωπιστικό Δίκαιο μεγάλη προσαρμοστικότητα στις τεχνολογικές εξελίξεις, ενώ δεν αφήνει και περιθώρια για την ερμηνεία ότι επιτρέπονται όσα δεν περιλαμβάνονται στους κανονισμούς ή δεν απαγορεύονται ρητά.

Εν τούτοις, στο τεράστιο αυτό πλαίσιο κανόνων παρατηρεί κανείς συγκεκριμένες ασάφειες και δυστυχώς κάποιες αντιφάσεις. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η αντίφαση μεταξύ του κοινού στις Συμβάσεις της Γενεύης άρθρου 4 και του άρθρου 44 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ως προς το status του νόμιμου μαχητή⁴⁹.

Τέτοιου είδους σημεία καθιστούν δυσχερή την ερμηνεία των ανθρωπιστικών κανόνων και ουσιαστικά υπονομεύουν την εφαρμογή τους. Και παρότι το πλαίσιο εποπτείας τους θα λέγαμε ότι είναι επαρκές, το πλαίσιο επιβολής τους χρειάζεται βελτίωση. Η δημιουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου το 1998 κινείται προς την κατεύθυνση αυτή, αλλά η αποδοχή της δικαιοδοσίας του από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας καθυστερεί. Αναμφισβήτητα, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο έχει σημειώσει τεράστιο πρόοδο στη διάρκεια μόλις ενός αιώνα συμβατικής μορφής. Κι όμως, τα έθνη δεν χρειάζονται περισσότερους πολέμους για να πειστούν ότι η περαιτέρω ανάπτυξή του είναι προς το συμφέρον όλων.

⁴⁵ Η Ελλάδα επικύρωσε τις Συμβάσεις της Γενεύης το 1956, το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο το 1989, το δεύτερο το 1993 και το τρίτο το 2009.

⁴⁶ Οι Η.Π.Α., το Ιράν και το Πακιστάν έχουν υπογράψει τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα, πράξη που δεν τους δεσμεύει μεν, αλλά αποτελεί ένα πρώτο βήμα προς την επικύρωσή τους.

⁴⁷ Ο εμπνευστής της, Friedrich von Martens, ήταν εκπρόσωπος της Ρωσίας στη Διάσκεψη της Χάγης του 1899.

⁴⁸ Προοίμιο των δύο Συμβάσεων της Χάγης, αρ. 63 της Σύμβασης I της Γενεύης του 1949, αρ. 62 της Σύμβασης II, αρ. 142 της Σύμβασης III, αρ. 158 της Σύμβασης IV, αρ. 1.2 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Γενεύης του 1977. Παρότι δεν αναφέρεται ρητά στο δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία, στην υπόθεση Tadic, ισχυρίστηκε ότι το εθιμικό δίκαιο των εσωτερικών συγκρούσεων είναι ουσιαστικά το ίδιο με αυτό των διεθνών συγκρούσεων.

⁴⁹ Βλ. παραπάνω την υποσημείωση υπ' αριθμ. 12.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ *Biad A., Droit International Humanitaire, Ellipses, 2006.*
- ☞ Bory F., *Προέλευση και Ανάπτυξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου*, Α.Ν. Σάκκουλας, 2000.
- ☞ Detter I., *The Law of War*, Cambridge University Press, 2000.
- ☞ Dunant H., *A Memory of Solferino*, ICRC Publications, 1986.
- ☞ Fleck D. (ed), *Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford University Press, 1999.
- ☞ Green L.S., *The Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester University Press, 2000.
- ☞ Henckaerts J.M., *Study on Customary International Humanitarian Law*, International Review of the Red Cross, Vol. 87, N. 857, March 2005.
- ☞ Howard M. - Andreopoulos G. - Shulman M., *The Laws of War: Constraints on Warfare in the Western World*, Yale University Press, 1994.
- ☞ ICRC, *International Humanitarian Law: Answers to your Questions*, 2002.
- ☞ Kalshoven F. - Zegveld L., *Constraints on the Waging of War: An Introduction to International Humanitarian Law*, ICRC, 2001.
- ☞ Meron T., *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*, Clarendon Press, 1989.
- ☞ Rogers A.P.V., *Law on the Battlefield*, Manchester University Press, 1996.
- ☞ Ronzitti N., *Diritto Internazionale dei Conflitti Armati*, Giappichelli, Torino, 2001.
- ☞ Shaw M., *International Law*, Cambridge University Press, 2003.
- ☞ Shelton D. (ed), *Encyclopedia of Genocide and Crimes against Humanity*, Thomson Gale, 2005.
- ☞ Γάγγας Δ., *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*, Ι. Σιδέρης, 2000.
- ☞ Μαρούδα Μ.Ν., *Μέτρα Εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου*, Α.Ν. Σάκκουλας, 2000.
- ☞ Περράκης Σ., *Το Νέο Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων: Τα Πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977*, Α.Ν. Σάκκουλας, 1989.
- ☞ Περράκης Σ. - Μαρούδα Μ.Ν., *Ενοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, Α.Ν. Σάκκουλας, 2001.
- ☞ Ρούκουνας Ε., *Διεθνές Δίκαιο*, Α.Ν. Σάκκουλας, 1997.
- ☞ Χατζηκωνσταντίνου Κ., *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*, Ι. Σιδέρης, 1999.
- ☞ Χριστοδουλίδης Θ., *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων*, τ. Β., Ι. Σιδέρης, 1997.
- ☞ www.icrc.org (Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού)
- ☞ <http://ihl.ihl.research.org> (International Humanitarian Law Research Institute)

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΜΙΑΣ
ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1945-1954
ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΟΥ
ΠΡΟΤΥΠΟΥ

Για Ποιους Λόγους Δεν Τελεοφόρησε;

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Ανθστης (ΠΖ) Γεώργιος Δημητρόπουλος

Οι καταβολές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως ιδέα είναι δύσκολο να ανιχνευτούν. Παρόλο που οι ρίζες της βρίσκονται στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, εκφραζόμενη με τη μορφή των αμφικτιονιών, σαν έκφραση οι ρίζες της βρίσκονται στα γραπτά των στοχαστών του Μεσαίωνα του 14^{ου} αιώνα, με τη μορφή μιας σειράς σχεδίων¹. Η ιδέα αυτή εξελίχθηκε μέσα από διάφορα στάδια, από την ιδέα της δημιουργίας μιας χριστιανικής ομοσπονδίας μοναρχιών την οποία θα υποστήριζε ένα διεθνές διαιτητικό όργανο, έως την ένωση στη βάση των λαών, η οποία εκφράστηκε κατά τη Γαλλική Επανάσταση το 1789.

Η διαδρομή από την ιδέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έως την πραγματοποίησή της, δεν υπήρξε ομαλή και πέρασε από διάφορους «σκοπέλους», ισορροπώντας μεταξύ της προάσπισης του εθνικού συμφέροντος των κρατών-εθνών και της ανάγκης δημιουργίας ενός οργανισμού με συγκεκριμένες αρμοδιότητες, ο οποίος θα εξυπηρετούσε κάποιες κοινές λειτουργίες, όπως για παράδειγμα οικονομικές είτε την εξίσου σημαντική λειτουργία της εξασφάλισης της ειρήνης.

Για το λόγο αυτό, αναπτύχθηκαν διάφορες τάσεις, οι οποίες παρόλο που αποσκοπούσαν στον ίδιο στόχο, την ένωση, διέφεραν, τόσο στη μέθοδο, όσο και στο είδος της ένωσης που κατέληγαν. Μία από τις τάσεις αυτές ήταν η πολιτική ενοποίηση ισχυρών κρατών και εκφράστηκε από τον Kalegri, εμπνευστή της «Πανευρωπαϊκής Ένωσης» το 1924, ενώ την ίδια περίοδο, κάποιοι άλλοι κύκλοι, συζητούσαν για την ανάγκη οικονομικής ενοποίησης, η οποία εκφράζονταν με την ίδρυση μιας «πανευρωπαϊκής τελωνιακής ένωσης»². Παρόλα αυτά, με το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και την αποδυνάμωση των κρατών, στους κύκλους της ευρωπαϊκής αντίστασης, η ευρωπαϊκή ιδέα εκφράστηκε με την ομοσπονδιακή οργάνωση του μεταπολεμικού κόσμου στη βάση, όχι των κρατών-εθνών, αλλά μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας με δικό της σύνταγμα και υπερεθνική κυβέρνηση.

Διακρίνουμε λοιπόν την ύπαρξη τριών ειδών θεωριών: Φεντεραλισμό, όπου οι πολιτικοί θεσμοί συγκροτούνται με βάση το ομοσπονδιακό πρότυπο και την εξισορρόπηση των εξουσιών μεταξύ κρατών και ομοσπονδίας, τη θεωρία των διακυβερνητικών σχέσεων, όπου τα κράτη δρουν με βάση το εθνικό τους συμφέρον και τέλος τη θεωρία του λειτουργισμού, η οποία δίνει έμφαση στην επίτευξη οικονομικών στόχων με την ευρωπαϊκή ενοποίηση να είναι αποτέλεσμα διαδοχικών επιτευγμάτων³.

¹ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Η ιστορική διάσταση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, 1923-2004*, Αθήνα, Σιδέρης, 2004, σελ. 12.

² Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, *ο.π.*, σελ. 32.

³ Κ. Λάβδας, *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το β' μισό του 20^{ου} Αιώνα και τη Μετά-σοβιετική Περίοδο Δημιουργία και Εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Πάτρα, 2002, ΕΑΠ, σελ. 50.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ, ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1954. ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΤΕΛΕΣΦΟΡΗΣΕ Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΜΙΑΣ ΕΝΩΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ

Μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η Αμερική, πρωτοστάτησε στη δημιουργία μιας ένωσης μεταξύ των κρατών της Ευρώπης. Αυτό οφείλονταν σε πολλούς παράγοντες: Πρώτα απ' όλα, διότι τα εμπορικά ελλείμματα των Ευρωπαϊκών χωρών που αυξάνονταν συνεχώς, αφορούσαν σε μεγάλο βαθμό συναλλαγές με τις ίδιες τις ΗΠΑ, οπότε μια οικονομική παρέμβαση των ΗΠΑ ήταν αναγκαία, αν επρόκειτο να συνεχιστούν οι συναλλαγές με την Ευρώπη. Με την παρέμβαση αυτή, αποσκοπούσε στη μελλοντική επικράτηση της φιλελεύθερης προσέγγισης στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις και την εξασφάλιση απρόσκοπτης λειτουργίας και επέκτασης της διεθνούς αγοράς. Σημαντικός παράγοντας αποτέλεσε και η προσπάθεια αποτροπής της αύξησης της κομμουνιστικής επιρροής στην κατεστραμμένη Ευρώπη, με την στήριξη των οικονομιών και των πολιτικών καθεστώτων των κρατών. Για να πετύχει την ένωση αυτή, έθεσε τον όρο της συμμετοχής των κρατών της Ευρώπης στη δημιουργία ενός οργανισμού, προκειμένου να γίνουν αποδέκτες της οικονομικής βοήθειας την οποία προσέφερε (σχέδιο Μάρσαλ)¹. Για το λόγο αυτό, στις 16 Απριλίου 1948, δημιουργήθηκε ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ), αποτελούμενος από 16 χώρες, με κύρια αποστολή τον συντονισμό των οικονομικών πολιτικών των παραπάνω κρατών. Ο οργανισμός αυτός εξελίχθηκε αργότερα στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Βλέπουμε λοιπόν ότι η πραγματοποίηση του πρώτου βήματος προς τη δημιουργία μιας ένωσης έχει λειτουργικό χαρακτήρα.

Το επόμενο βήμα από την πλευρά των Ευρωπαίων αυτή τη φορά, ήταν η δημιουργία της Δυτικής Ένωσης το Μάρτιο του 1948. Σε αυτήν συμμετείχαν η Γαλλία, η Βρετανία και τα κράτη της Benelux, η οποία είχε δημιουργηθεί τον Αύγουστο του 1941 από το Βέλγιο, την Ολλανδία και το Λουξεμβούργο. Σκοπός της αρχικά ήταν η προστασία τους από την αναβίωση του Γερμανικού επεκτατισμού και κατόπιν, όταν αυτός έπαψε να υπάρχει, από την ενδεχόμενη απειλή της Σοβιετικής Ένωσης. Το νέο στοιχείο της ένωσης αυτής ήταν η συνεργασία των ευρωπαϊκών κρατών, όχι μόνο στο στρατιωτικό, αλλά και στο πολιτικό, και πολιτισμικό επίπεδο, αφήνοντας ανοικτό το ενδεχόμενο αποδοχής και άλλων κρατών. Και οι ΗΠΑ όμως δεν έμειναν άπραγες, ιδρύοντας το επόμενο έτος (1949) το NATO, με σκοπό «...την προστασία της ελευθερίας, της κοινής κληρονομιάς και τον πολιτισμό των λαών, βασιζόμενο στις αρχές της δημοκρατίας, των ατομικών ελευθεριών και την κυριαρχία του νόμου...»²

Στις 7-10 Μαΐου 1948, οργανώνεται στη Χάγη συνέδριο, με σκοπό το συντονισμό των ενεργειών που θα οδηγούσαν στην ενοποίηση των κρατών της Ευρώπης. Το σημαντικό αποτέλεσμα του συνεδρίου, ήταν η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κίνησης, η οποία είχε ως σκοπό, να εκθέσει τα ευρωπαϊκά ζητήματα και να ασκήσει επιρροή στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις προκειμένου να λάβουν κατάλληλα μέτρα, προς την

¹ Κ. Λάβδας, *ο.π.*, σελ. 34.

² http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm

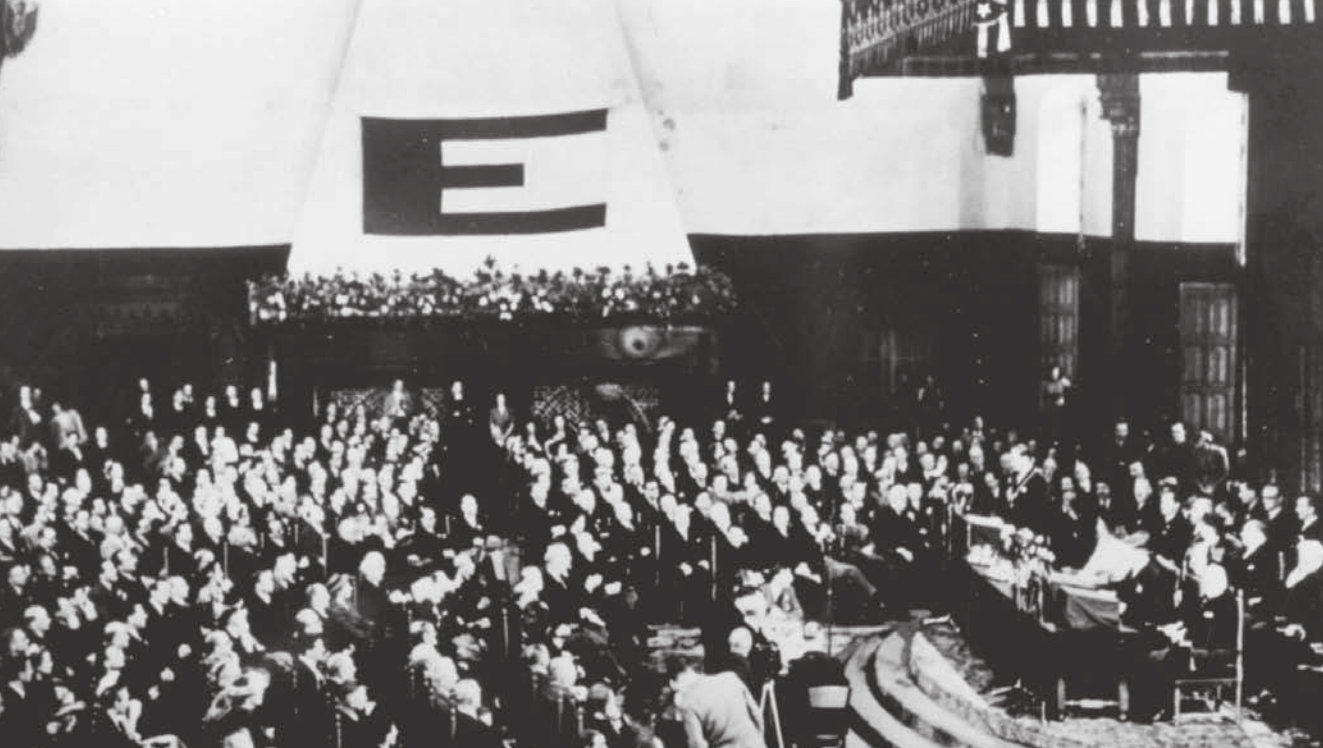

7-10 Μαΐου 1948: Το συνέδριο της Χάγης

κατεύθυνση της ενοποίησης, συγκροτώντας μια «μόνιμη επιτροπή για τη δημιουργία της ευρωπαϊκής ομοσπονδίας»³. Για το λόγο αυτό, επιλέχθηκε η Δυτική Ένωση ώστε να λειτουργήσει σαν φορέας, στην οποία θα ενσωματώνονταν οι προτεινόμενες συστάσεις. Η γαλλική πλευρά, με την υποστήριξη το Βελγίου πρότεινε την ίδρυση μιας ευρωπαϊκής συνέλευσης, συγκροτούμενης από εκπροσώπους των εθνικών κοινοβουλίων, προκαλώντας τη διαφωνία της Βρετανίας και δημιουργώντας έτσι το πρώτο ρήγμα στις σχέσεις μεταξύ των ετέρων της Δυτικής Ένωσης και την εμφάνιση τριών απόψεων σχετικά με τη μέθοδο της ενοποίησης: την ομοσπονδιακή, την ενωσιακή και τη λειτουργική, οι οποίες αφορούσαν τη σχέση των εθνικών κυβερνήσεων και της ευρωπαϊκής συνέλευσης, κατά πόσο δηλαδή αυτή θα ήταν ανεξάρτητη ή χειραγωγημένη από τις κυβερνήσεις.

Προς επίτευξη συμβιβασμού, αποφασίστηκε η δημιουργία δύο ξεχωριστών οργάνων, τα οποία θα εξέφραζαν και τις δύο απόψεις, της συνέλευσης, η οποία είχε συμβουλευτικό ρόλο και εξέφραζε την ομοσπονδιακή προσέγγιση και μιας επιτροπής υπουργών, που εξέφραζε την ενωσιακή αντίληψη. Με το συμβιβασμό αυτό, επιτεύχθηκε η υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, από τα μέλη της Δυτικής Ένωσης και την Ιρλανδία, Ιταλία, Δανία, Νορβηγία και Σουηδία, με αρμοδιότητες στο οικονομικό, το κοινωνικό, το πολιτιστικό, το επιστημονικό, το νομικό και το διοικητικό πεδίο, αφήνοντας όμως έξω τον τομέα της άμυνας, ο οποίος αφήνονταν στην αρμοδιότητα του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, το οποίο είχε δημιουργηθεί λίγο νωρίτερα.

³ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, *ο.π.*, σελ. 46.

7-10 Μαΐου 1948: Το συνέδριο της Χάγης

Τον συμβιβασμό αυτό τον οποίο είχε δεχτεί το Συμβούλιο της Ευρώπης ήρθε να ανατρέψει μια πρόταση, πάλι της Γαλλίας, η οποία, προκειμένου να αποτρέψει μια μελλοντική γάλλο-γερμανική σύγκρουση και να προωθήσει μια ευρωπαϊκή ένωση, στη βάση της ομοσπονδίας, πρότεινε τη δημιουργία ενός οργανισμού, ο οποίος θα έλεγχε την παραγωγή του άνθρακα και του χάλυβα, στο πλαίσιο μιας κοινής αγοράς. Για το ρόλο αυτό, θα δημιουργούνταν μια Ανώτατη Αρχή, της οποίας ο υπερεθνικός χαρακτήρας θα εξασφάλιζε μεν την τήρηση από τα κράτη-μέλη των αποφάσεών της, θα ελέγχονταν όμως από κάποιο δικαιοδοτικό όργανο. Το σχέδιο αυτό, εμπνευστής του οποίου ήταν ο Γάλλος Monnet και τέθηκε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων από τον Γάλλο πρωθυπουργό Schuman, απορρίφθηκε και πάλι από τη Βρετανία, η οποία σε καμιά περίπτωση δεν δέχονταν τη δικαιοδοσία ενός υπερεθνικού οργάνου στα κυριαρχικά της δικαιώματα. Παρόλα αυτά, στις 18 Απριλίου του 1951, θα δημιουργηθεί στο Παρίσι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα, στην οποία συμμετείχαν εκτός από τα κράτη της Benelux, η Γαλλία και η Γερμανία.

Ο υπερεθνικός χαρακτήρας της ένωσης αυτής γινόταν έκδηλος από την Ανώτατη Αρχή, τα μέλη της οποίας ήταν πλήρως ανεξάρτητα, περιοριζόνταν όμως από την ύπαρξη του Συμβουλίου των Υπουργών, το οποίο εκπροσωπούσε τα συμφέροντα των κρατών και αποτελούσε το σύνδεσμο μεταξύ των τομέων του άνθρακα και του χάλυβα και των άλλων κλάδων της οικονομίας⁴. Άλλα όργανα της Κοινότητας ήταν η Κοινή Συνέλευση και το Δικαστήριο, ενώ ο ομοσπονδιακός του χαρακτήρας, φανερώνονταν από τη θέσπιση ενός ευρωπαϊκού φόρου, ο οποίος

⁴ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, *ο.π.*, σελ. 55.

χρηματοδοτούσε τη λειτουργία των κοινοτικών οργάνων και επιβάλλονταν στις επιχειρήσεις των τομέων χάλυβα και άνθρακα.

Αυτή είναι η γέννηση των «Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης», όπως χαρακτηριστικά είπε ο πρώτος πρόεδρος της, Jean Monnet. Πρόκειται πράγματι για την δημιουργία ενός οργανισμού με ένα όργανο, την Ανώτατη Αρχή, η οποία δεν υπηρέτούσε τα εθνικά συμφέροντα, αλλά το «γενικό συμφέρον της κοινότητας»⁵.

Παρόλα όμως τα θετικά βήματα που είχαν γίνει προς την πλευρά της ένωσης, με τον τομέα της οικονομίας να πρωτοστατεί, δεν συνέβη το ίδιο και με τον τομέα της άμυνας, παρόλο που υπήρχε ο θεσμός της Δυτικής Ένωσης, ο οποίος είχε φτάσει σε τέλμα, λόγω των διαφωνιών μεταξύ των κρατών. Η έλλειψη αυτή έγινε φανερή με την έναρξη του πολέμου της Κορέας το 1950 και την ανάμειξη της Ρωσίας, η οποία έφερε ξανά στο προσκήνιο την αφοπλισμένη Γερμανία. Μια νέα πρόταση από τη Γαλλία, προέβλεπε τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Στρατού, αποτελούμενου από τα κράτη μέλη, υπό τον έλεγχο ενός Ευρωπαϊκού Υπουργού Άμυνας, βοηθούμενου από ένα Συμβούλιο Υπουργών, όλοι μαζί υπόλογοι σε μια Ευρωπαϊκή Συνέλευση. Το σχέδιο αυτό οδήγησε στις 27 Μαΐου 1952 στην υπογραφή της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (ΕΑΚ), με ορισμένες τροποποιήσεις, μεταξύ των οποίων η αντικατάσταση του Ευρωπαϊού Υπουργού Άμυνας από ένα Συμβούλιο Υπουργών, το οποίο με ομόφωνες αποφάσεις θα καθόριζε την πολιτική της ΕΑΚ και την πλαισίωσή του από μια Συνέλευση και ένα Δικαστήριο⁶.

Ήταν μια μοναδική ευκαιρία, τη δυναμική της οποίας ορισμένα Ευρωπαϊκά κράτη έσπευσαν να εκμεταλλευτούν. Αυτό θα πραγματοποιούνταν με μια διάταξη την οποία είχε συμπεριλάβει ο Ιταλός πρωθυπουργός στη συνθήκη της ΕΑΚ. Η διάταξη αυτή προέβλεπε την υποχρέωση της Συνέλευσης να υποβάλει προτάσεις οι οποίες θα αφορούσαν την εγκαθίδρυση μιας ομοσπονδιακής ή συνομοσπονδιακής δομής, με σκοπό τον συντονισμό των Κοινοτήτων που είχαν ή επρόκειτο να δημιουργηθούν στο μέλλον. Σκοπός της παραπάνω κίνησης ήταν η ίδρυση μιας πολιτικής κοινότητας, της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας, η οποία θα εμπνέονταν από ομοσπονδιακά χαρακτηριστικά.

Το εγχείρημα όμως αυτό δεν τελεσφόρησε, εξαιτίας της διαφωνίας των κυβερνήσεων στο πρότυπο διακυβέρνησης. Η Γαλλία αρνήθηκε να δεχθεί την υπαγωγή Γάλλων στρατιωτών υπό τις διαταγές Γερμανών αξιωματικών και θεωρούσε ότι ο θάνατος του Στάλιν καθιστούσε μη αναγκαία την αμυντική συσσωμάτωση. Για το λόγο αυτό αντιπρότεινε ένα πρωτόκολλο, το οποίο απογύμνωνε τη συνθήκη από τα υπερεθνικά χαρακτηριστικά της, το οποίο δεν έγινε δεκτό από τα υπόλοιπα μέλη της ΕΚΑΧ, με αποτέλεσμα να απορριφθεί και από τη Γαλλική Εθνοσυνέλευση.

Με τον τρόπο αυτό, η ΕΚΑΧ δεν είχε αντίστοιχη κοινότητα στον Αμυντικό τομέα, ενώ παρέμενε ανοιχτό το πρόβλημα επανεξοπλισμού της Γερμανίας, το οποίο λύθηκε με τις Συμφωνίες του Παρισιού το 1954, που μεταξύ των άλλων της επέτρεπαν να εξοπλιστεί αμυντικά, και τη δέχονταν ως μέλος του ΝΑΤΟ⁷.

⁵ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, *ο.π.*, σελ. 55.

⁶ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, *ο.π.*, σελ. 57.

⁷ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, *ο.π.*, σελ. 60.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η βεβιασμένη προσπάθεια δημιουργίας της ΕΑΚ, πριν ακόμα ωριμάσουν οι «καρποί» της ΕΚΑΧ, αποτέλεσαν τροχοπέδη στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης. Δεν ήταν όμως μόνο αυτός ο λόγος. Σημαντική ήταν η στάση της Βρετανίας, η οποία σε όλες τις προσπάθειες, τηρούσε επιφυλακτική στάση κυρίως διότι δεν έβλεπε θετικά την προσπάθεια περιορισμού των κυριαρχικών της δικαιωμάτων και παραχώρηση μέρος αυτών σε άλλους θεσμούς. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο δεν συμμετείχε στη ΕΚΑΧ. Η στάση αυτή, ενισχύονταν και με την «ειδική σχέση» που είχε η χώρα με τις ΗΠΑ, δηλαδή τις διπλωματικές, πολιτικές και στρατιωτικές διασυνδέσεις⁸. Τέλος, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, την ιδιόμορφη θέση της Βρετανίας, η οποία ακόμα και μετά τον πόλεμο εξακολουθούσε να είναι μεγάλη δύναμη στην Ευρώπη, οικονομική και στρατιωτική, με αριθμό αποικιών, οι οποίες αποτελούσαν σημαντική αγορά.

Από την άλλη πλευρά, σημαντική ήταν και η στάση της Γαλλίας, η οποία θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν στάθηκε στο ύψος των περιστάσεων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι μετά τις εκλογές του 1951, στα Γαλλικά πολιτικά δρώμενα, κυριαρχούσαν οι Κομμουνιστές, οι οποίοι ήταν αντίθετοι με τον επανεξοπλισμό της Γερμανίας και το δεξιό κόμμα του στρατηγού de Gaulle, ο οποίος ήταν αντίθετος σε κάθε συμμετοχή των Γαλλικών στρατιωτικών δυνάμεων σε έναν Ευρωπαϊκό στρατό. Για το λόγο αυτό και η ίδια η Γαλλία, θα απορρίψει τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας, επηρεαζόμενη και από την απουσία της Βρετανίας⁹.

Μέσα από το παραπάνω κείμενο, είδαμε τη διαδρομή που ακολούθησαν οι χώρες της Ευρώπης μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου με σκοπό τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας, μέχρι το 1954. Διαπιστώσαμε ότι το εγχείρημα δεν υπήρξε καθόλου εύκολο, διότι υπήρχε διάσταση απόψεων τόσο σχετικά με το μέγεθος του εγχειρήματος, δηλαδή μέχρι που θα οδηγούσαν οι ενωσιακές διαδικασίες, σε μερική ή πλήρη ένωση όσο και τη σχέση των οργάνων της Κοινότητας η οποία θα δημιουργούνταν, με τα αντίστοιχα όργανα των κρατών μελών. Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι παρόλη την αρχική ευφορία που υπήρχε μετά την ίδρυση της ΕΚΑΧ, σχετικά με την ενωσιακή διαδικασία, αυτή δεν ήταν αρκετή ώστε τα μέλη της να δεχτούν μια νέα πρόταση που αφορούσε την ένωση και σε άλλους τομείς. Οι ενστάσεις που προβλήθηκαν, τόσο από τη Βρετανία, η οποία δεν δέχτηκε καν να υπογράψει την ΕΚΑΧ, όσο και της Γαλλίας, η οποία μετά τις εκλογές του 1951 άλλαξε «ρότα», αποδεικνύουν τη διάσταση απόψεων που επικρατούσε. Οι όποιες

⁸ Κ. Λάβδας, *ο.π.*, σελ. 58.

⁹ Stanley Henig, *Η ενοποίηση της Ευρώπης. Από τη διχόνοια στην ομόνοια*, Πάτρα, 2002, ΕΑΠ, σελ. 35.

25 Μαρτίου 1957: Υπογραφή της Συνθήκης της Ρώμης

ανάγκες υπήρχαν (επανεξοπλισμός της Γερμανίας) δεν υπήρξαν τόσο πειστικές ώστε να αρθούν οι αντιρρήσεις και να οδηγηθούν τα κράτη σε μια ένωση με τη μορφή ομοσπονδίας. Αντί αυτού, θα συνεχίσει να επικρατεί το λειτουργικό πρότυπο στις σχέσεις τους και θα περάσουν τέσσερις δεκαετίες μέχρι να επαναληφθεί το εγχείρημα αυτό¹⁰, με τη μερική συγχώνευση της ΔΕΕ στην Ευρωπαϊκή Ένωση¹¹. Αυτό όμως που έγινε φανερό, είναι η ανάγκη συμπόρευσης των δύο τότε ισχυροτέρων κρατών της ηπείρου, Γαλλίας και Βρετανίας με τελικό σκοπό την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Η ιστορική διάσταση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, 1923-2004*, Αθήνα, Σιδέρης, 2004.
- ☞ Κ. Λάβδας, *Ευρωπαϊκά Ιδεολογικά Ρεύματα κατά το β' μισό του 20^{ου} Αιώνα και τη Μετά-σοβιετική Περίοδο Δημιουργία και Εξέλιξη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Πάτρα, 2002, ΕΑΠ.
- ☞ Stanley Henig, *Η ενοποίηση της Ευρώπης. Από τη διχόνοια στην ομόνοια*, Πάτρα, 2002, ΕΑΠ.

¹⁰ Θεόδωρος Α. Χριστοδουλίδης, στο ίδιο, σελ. 59.

¹¹ Κ. Λάβδας, ο.π., σελ. 124.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ο Όμηρος και ο Ησίοδος έχουν δημιουργήσει κατά τον Ηρόδοτο¹, τους ελληνικούς θεούς. Ο Όμηρος στη θεογονία του έχει ιεραρχήσει το δωδεκάθεο του Ολύμπου σύμφωνα με τον τύπο του μοναρχικού πολιτεύματος των ιωνικών πόλεων ενώ ο Ησίοδος παρουσιάζει στη δική του θεογονία περισσότερες ηθικές τάσεις και σκέψεις από τον Όμηρο.

Ο Όμηρος, όπως παρατηρεί ο Αριστοτέλης, δέχεται ως πρώτο κοσμικό στοιχείο το ύδωρ, που ως αρχή των όντων, θεωρήθηκε και αρχή των θεών². Οι ολύμπιοι θεοί στα ομηρικά έπη δεν προβάλλουν το αίτημα να θεωρηθούν αίτιοι της δημιουργίας του κόσμου. Το ενδιαφέρον τους επικεντρώνεται στη προσπάθειά τους να κατακτήσουν και να διατηρήσουν τον κόσμο³. Παρόλα αυτά στα ομηρικά έπη η προέλευση του κόσμου και η διατήρηση της κοσμικής τάξης αποδίδονται άλλοτε στη φύση και άλλοτε στους θεούς μιας και τα δύο αυτά στοιχεία θεωρούνταν δύο όψεις της αυτής πραγματικότητας, αφού και οι θεοί ανήκουν στη φυσική τάξη και γι' αυτό δεν τοποθετούνται εκτός χρόνου και τόπου.

Ο Ησίοδος, αντίθετα από τον Όμηρο που θεωρούσε ως πρώτο στοιχείο της κοσμογονίας το ύδωρ, προχωρεί πιο μακριά. Ο Ησίοδος προβάλ-

¹ Ηρόδοτου, *Ιστορία*, 2,53.

² Αριστοτέλη, *Μεταφυσικά*, 983 Α 32.

³ Gilbert Murray, *Five Stages of Greek Religion*, p.67.

ΚΕΙΜΕΝΟ:
Ανθλγος (ΕΜ) Κωνσταντίνος Κούτσικος, Θεολόγος

ΗΣΙΟΔΟΣ

λει μια θεογονική αλυσίδα από την οποία οδηγείται σε ένα συνεπές σύστημα κοσμογονίας. Ο κόσμος κατ' αυτόν, δεν προέκυψε από το μηδέν αλλά πριν από τη δημιουργία του υπήρξε το Χάος. Από το προϋπάρχον Χάος προέκυψε η Γαία, ο Τάρταρος και ο Έρωτας, ο οποίος είναι η αποφασιστική δύναμη της δημιουργίας. Επίσης, από το Χάος προήλθε το Έρεβος και η Νύκτα, από τα οποία προέκυψαν αντίστοιχα ο Αιθέρας και η Ημέρα. Από τη Γαία προέκυψε ο Ουρανός και από τον Ουρανό ο Ωκεανός, η πρώτη αρχή της ομηρικής κοσμογονίας.

Παρότι όμως ο Ησίοδος παρουσιάζεται ως ένα είδος ηθικολόγου και διανοητή, εν τούτοις ο ίδιος δεν προσπάθησε να αναιρέσει τις υπάρχουσες εσφαλμένες θρησκευτικές και λαϊκές αντιλήψεις της εποχής του αλλά έμεινε και αυτός δέσμιος μέσα στα μυθολογικά πλαίσια.

Η αποκάλυψη του θεού στον Όμηρο είναι συνεχής και αδιάκοπη δηλώνοντας την παρουσία της σε κάθε σκέψη, απόφαση και πράξη του ανθρώπου.

Αντιθέτως προς τον Όμηρο, ο Ησίοδος δεν δέχεται τις στιγμιαίες και διαδοχικές αποκαλύψεις της θεότητας αλλά προβάλλει τη μόνιμη και μοναδική αποκάλυψη του θεού.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ

Ο Όμηρος ήταν κυρίως αυτός που κατανόησε τους θεούς ανθρωπομορφικώς, αν και ο ανθρωπομορφισμός απαντάται και σε πρωτόγονους λαούς σύμφωνα με πληροφορία του Ξενοφάνη.

Η βασική αιτία που οδήγησε τον άνθρωπο στο να απεικονίσει το θείο καθ' ομοίωση του εαυτού του, ήταν ο ανιμισμός ο οποίος σχηματίζει την εικόνα της φύσεως ως θεότητας με βάση την ανθρώπινη φύση και αποδίδει σε αυτή θείες ιδιότητες.

Οπωσδήποτε όμως δεν είναι ο ανιμισμός η αποκλειστική πηγή του ανθρωπομορφισμού, διότι και άλλα εσωτερικά και εξωτερικά αίτια μπορούν να ωθήσουν στη δημιουργία μιας ανθρωπομορφικής εικόνας.

Τα πανάρχαια λαϊκά παραμύθια μπορούν να αποτελέσουν βάση για τη δημιουργία αυτής της εικόνας μιας και σε αυτά οι θεοί και οι άνθρωποι βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο δράσης, όπως και μία εσωτερική ανάγκη μπορεί να ωθήσει τον άνθρωπο στην καθ' ομοίωση αναπαράσταση του θείου.

Στον Όμηρο οι θεοί, μολονότι πιστεύονταν δυνατοί και αθάνατοι, δεν αποτελούσαν αντικείμενο πίστεως και ευλάβειας, αλλά ωστόσο δεν έλειπε η εμπιστοσύνη και η πεποίθηση ότι η έκβαση των γεγονότων εξαρτάται κατά μείζονα λόγο από αυτούς. Είχαν όλες τις ανάγκες και τις αδυναμίες των ανθρώπων, αλλά διέφεραν από αυτούς κατά τον βαθμό των ιδιοτήτων, γιατί θεωρούνταν δυνατότεροι, σοφότεροι και κυρίως γιατί ήταν αθάνατοι. Η θανάσιμη ήταν η διαχωριστική γραμμή μεταξύ θεών και ανθρώπων.

Ο ανθρωπομορφισμός του Ομήρου καταπολεμήθηκε σφοδρά από τα διάφορα θρησκευτικά μυστικιστικά ρεύματα και από τη φιλοσοφία, τόσο κατά την προσωκρατική περίοδο όσο και κατά την περίοδο της ακμής της ελληνικής διανόησης.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Η επέμβαση των θεών στη ζωή του ανθρώπου θεωρούνταν από τους αρχαίους Έλληνες φυσική ανάμειξη και όχι περιστασιακή. Η επέμβαση αυτή πιστευόταν ότι ήταν η αιτία της τροπής των γεγονότων που καθόριζαν την πορεία και την έκβαση της ανθρώπινης ζωής.

Στα δύο μεγάλα ομηρικά έπη, την Ιλιάδα και την Οδύσσεια, διαφαίνεται ο καθοριστικός ρόλος των θεών ως θεματοφύλακες του αγαθού, ως προστάτες του ανθρώπου αλλά και ως τιμωροί του όταν εναντιώνεται στο θέλημά τους. Συγκεκριμένα, στην Ιλιάδα η έκβαση και η πορεία των γεγονότων φαίνεται να καθορίζεται από τους θεούς¹ ενώ στην Οδύσσεια ο άνθρωπος προσπαθεί να ανατρέψει τις αποφάσεις των θεών, κάνοντας μία γενναία προσπάθεια να καθορίσει μόνος την μοίρα του κάτι το οποίο τελικά το κατορθώνει².

Η αποκάλυψη του θεού δε γίνεται κατά υπερφυσικό τρόπο όπως στο χριστιανισμό αλλά με φυσικό. Η πεποίθηση περί φυσικής αποκαλύψεως του

¹ Ομήρου, *Ιλιάδα*, Ο 27.

² Ομήρου, *Οδύσσεια*, δ 712, ι 339, ν 145, ξ 145, 178

Ο Ηρακλής ερίζει με τον Απόλλωνα για το δελφικό τρίποδα, τον οποίο ήθελε να χρησιμοποιήσει για δικό του μαντείο. (Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο)

θεού συνέβαλε ώστε ο άνθρωπος να μην αισθάνεται φόβο απέναντί του και απέκτησε την αίσθηση ότι πραγματοποιεί θεία σχέδια αφού θεωρούσε τους θεούς προστάτες και καθοδηγητές του. Εφόσον οι άνθρωποι πίστευαν ότι οι θεοί έθεταν τους σκοπούς των πράξεών τους, ευνόητο ήταν να οδηγηθούν στην πίστη ότι ενεργούν χωρίς να είναι υπεύθυνοι των πράξεών τους.

Οι άνθρωποι αναγνώριζαν τις αδυναμίες τους και επικαλούνταν την παρέμβαση των θεών όταν βρίσκονταν σε κίνδυνο ή επιδίωκαν να πραγματοποιήσουν υψηλούς σκοπούς. Συνήθως οι άνθρωποι απέδιδαν την έκβαση των πράξεών τους στους θεούς αλλά αυτό αφορούσε τις πραγματοποιηθείσες πράξεις, δηλαδή του παρελθόντος. Δε συνέβαινε όμως το ίδιο για τα μελλοντικά γεγονότα. Ο άνθρωπος αντιλαμβανόταν ότι η έκβαση των πράξεών του θα εξαρτιόταν κατά μείζονα λόγο από αυτόν τον ίδιο, δηλαδή από την προσωπική εκτίμηση των αντικειμενικών δεδομένων και γι' αυτό οδηγούνταν ο ίδιος στην απόφαση να ενεργήσει κατά το δοκούν.

Ο Όμηρος μεταφέρει το πρόβλημα της ευθύνης του ανθρώπου στην ωριμότητα, στην αυτογνωσία και στην ικανότητά του να αντιληφθεί ότι αίτιος και μόνος υπεύθυνος των πράξεών του είναι ο ίδιος, αφού ως ηγεμονική δύναμη δράσεως στον άνθρωπο αναγνωρίζει το νου και όχι τη βούληση, η έννοια της οποίας είναι παντελώς ανύπαρκτη. Κατά ακολουθία, οι πράξεις του ανθρώπου είναι εξαρτημένες από την ανάπτυξη του νου, της λογικής και των γνώσεών του που τον καθιστούν ικανό να κρίνει τις πράξεις του.

Στον Όμηρο, η ανθρώπινη βούληση φαίνεται να μην είναι ανεξάρτητη από τη θεία βούληση. Ο άνθρωπος έχει την αίσθηση ότι σε κάθε απόφαση και

ενέργειά του συμμετέχουν και οι θεοί, γεγονός που τον οδηγεί σε ένα κατευθυνόμενο πλάνο δράσεως, ώστε όταν θέλει να απαλλάξει τον εαυτό του από τις ευθύνες των πράξεών του, τις αποδίδει άλλοτε στους θεούς και άλλοτε στη μοίρα, σπανίως όμως στον εαυτό του.

Η ΜΟΙΡΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΥΠΕΡΤΕΡΟΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ

Γενικά, οι σχέσεις θεών και ανθρώπων ήταν φιλικές και αναπτύσσονταν σε ανθρώπινο επίπεδο. Οι θεοί θεωρούνταν προστάτες των ανθρώπων αλλά όταν συνέβαινε κάτι δυσάρεστο στην ανθρώπινη ζωή, ο άνθρωπος θέλοντας να απαλλάξει τους θεούς από τις ευθύνες για τη δυστυχία του, απέδιδε το απροσδόκητο αυτό γεγονός στη μοίρα.

Η μοίρα πιστευόταν σαν μια πραγματική οντότητα, η οποία βρίσκονταν υπεράνω όλων ακόμα και από τους θεούς. Ο άνθρωπος αντιμετώπιζε τη μοίρα με δέος και βαθύτατο σεβασμό, πιστεύοντας ότι ήταν καθοριστικός παράγοντας της ζωής του από της γεννήσεως μέχρι και της στιγμής του θανάτου του.

Τα όρια μεταξύ θεών και μοίρας δεν ήταν αυστηρώς καθορισμένα, αλλά οι θεοί αδυνατούσαν να αλλάξουν ορισμένα προκαθορισμένα από τη μοίρα γεγονότα, όπως ήταν ο θάνατος. Οι θεοί δεν μπορούσαν να προστατεύσουν τον άνθρωπο από το γεγονός του θανάτου που του καθόρισε η μοίρα, έστω και αν οι άνθρωποι είχαν κάποια συγγένεια με τους θεούς ή ανήκαν στο ιδιαίτερο φιλικό τους περιβάλλον και ήταν ευνοούμενοι³.

Από την πίστη στην απρόσωπη δύναμη της μοίρας, η οποία εξουσιάζει τα πάντα στον κόσμο, παρελθόντα, παρόντα και μέλλοντα και που ακόμα και οι θεοί υπόκεινται σε αυτή, δημιουργήθηκε και η αντίληψη περί φυσικής και ηθικής νομοτέλειας. Αυτή η αντίληψη χαρακτήρισε αργότερα ολόκληρη την ελληνική φιλοσοφία και κυρίως τους προσωκρατικούς και στωικούς φιλοσόφους.

Η ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία, η Δίκη ήταν κόρη του Δία και είχε επιφορτισθεί με την υποχρέωση να εποπτεύει την τήρηση του δικαίου στο θείο και ανθρώπινο κόσμο. Συνεπώς, κατά τους ομηρικούς χρόνους αρχίζει να αναπτύσσεται η ηθική συνείδηση και να διαμορφώνεται η περί δικαίου αντίληψη του ανθρώπου, η οποία συνέβαλλε στη συναίσθηση της ευθύνης των πράξεών του. Στην Οδύσσεια τίθεται επιτακτικώς, θα λέγαμε, το ερώτημα της δυστυχίας του ανθρώπου και προβάλλεται το αίτημα της θεοδικίας για πρώτη φορά. Γενικά, στον Όμηρο ο θεός είναι αναίτιος όσον αφορά τη δυστυχία των ανθρώπων και αυτή την αντίληψη θα αναπτύξει αργότερα ο Πλάτων στην "Πολιτεία" του, υποστηρίζοντας ότι ο άνθρωπος είχε αμαρτήσει πριν έλθει στον κόσμο αυτό.

Η Δικαιοσύνη για τους αρχαίους Έλληνες δεν αφορά μόνο την κοινωνική ζωή αλλά συγχρόνως αποτελεί και βασική αρχή του κόσμου, δηλαδή είναι ένα κοσμολογικό στοιχείο με αναφορά σε ολόκληρο το σύμπαν. Αυτή αποτελεί τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ ανθρώπων και ζώων, μιας και η Δίκη δόθηκε μόνο στους

³ Krause W., *Zeus und Moira bei Hommer*, Stud. 64, 10, Wien 1949.

ανθρώπους για να αποφεύγονται οι αλληλοσπαραγμοί με σκοπό τη διατήρηση του είδους τους. Γι' αυτό προσέλαβε ιερότητα θρησκευτική.

Ο Δίας θεωρείται ως η αιτία της κοσμικής τάξης, η οποία όμως απεικονίζεται και στην κοινωνική τάξη και γι' αυτό πίστευαν ότι και η τάξη που έχει καθιερωθεί από την παράδοση έχει θεϊκή προέλευση.

Το Δίκαιο, κατά τον Ησίοδο, δεν είναι εφεύρεση του ανθρώπου, δηλαδή κοινωνικός θεσμός, αλλά δεδομένο σταθερό και αυστηρώς καθορισμένο. Έχει θεία προέλευση και δόθηκε στους ανθρώπους ως χάρισμα, χωρίς όμως να τους δίνει τη δυνατότητα να υπερβούν τα όρια που τέθηκαν για τον κάθε ένα χωριστά. Ο κάθε άνθρωπος, όπως και κάθε πράγμα μέσα στο σύμπαν, έχει από τη μοίρα καθορισμένη θέση, όπως συμβαίνει και στα ουράνια σώματα. Η Δίκη, όπως και η Μοίρα, είναι απρόσωπη και είναι έκφραση της θεϊ-

**Πηλέας και Θέτιδα
(Βερολίνο,
Αρχαιολογικό Μουσείο)**

κής δυνάμεως⁴.

Η υπέρβαση αυτών των καθορισμένων ορίων χαρακτηρίζεται ως ύβρις και αναίδεια και προκαλεί τη θεία οργή και αγανάκτηση, τη νέμεση. Η νέμεση, η οποία είναι ένα είδος υπερπροσωπικού νόμου, επεμβαίνει και αποκαθιστά την αιώνια τάξη, όταν αυτή παραβιάζεται.

Η αντίληψη αυτή υιοθετήθηκε και από τη φιλοσοφική σκέψη και απαντάται στον Αναξίμανδρο, στις ανταγωνιστικές δυνάμεις του Ηρακλείτου⁵, στις διιστάμενες δυνάμεις του Εμπεδοκλή καθώς και στις μονιστικές φιλοσοφικές θεωρήσεις.

⁴ Θέογνις, 216.

⁵ Αποκρ. 1.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Η ψυχή θεωρείται στους ομηρικούς χρόνους, η δύναμη εκείνη η οποία συγκρατεί τον άνθρωπο στη ζωή. Για τη φύση και τη λειτουργία της δεν έχουμε σαφείς πληροφορίες από τον Όμηρο. Ωστόσο πιστευόταν ότι αποτελούσε το κέντρο του συναισθηματικού κόσμου και των νοητικών λειτουργιών του ανθρώπου. Μετά το θάνατο η ψυχή αποχωρίζεται από το σώμα, το οποίο αποσυντίθεται, και συνεχίζει τη ζωή της στον Άδη, ως σκιά και ομοίωμά του⁶.

Η πίστη πολλών πρωτόγονων λαών ότι η ζωή συνεχίζεται και πέραν του τάφου και ότι πολλές φορές οι νεκροί επιστρέφουν στη ζωή προκειμένου να βοηθήσουν τους δικούς τους ή να εκδικηθούν τους εχθρούς τους, δεν βρήκε πρόσφορο έδαφος στην ομηρική θρησκεία. Οι νεκροί στην ομηρική εποχή, δεν είχαν καμία ανάμιξη στη ζωή των ανθρώπων πάνω στη γη.

Κατά τον Όμηρο και τον Ησίοδο η ψυχή όχι μόνο επιζούσε μετά το θάνατο, άλλα πιστευόταν ότι κρινόταν σύμφωνα με τα έργα της επίγειας ζωής της. Αναφέρονται και συγκεκριμένοι τόποι, όπου μετέβαιναν οι ψυχές των νεκρών. Ο Όμηρος δεν αμφέβαλλε για την αθανασία της ψυχής αλλά δεν απέδιδε σε αυτή καμία αξία στη μεταθανάτια ζωή της.

Στη Νέκυια (το λ της Οδύσσειας) υποστηρίζεται ότι οι ψυχές στερούνται συνειδήσεως αλλά μπορούν να αποκτήσουν συνείδηση μόνο εάν πιούν αίμα ζώου που προσφέρεται ως θυσία. Στερούμενες όμως οι ψυχές συνειδήσεως καθίστανται απλώς σκιές, ανενεργές υπάρξεις, που δεν αξίζουν την εξευμένισή τους⁷.

Η ψυχή μετά το θάνατο δεν έχει καμιά αξία, είναι σαν ένα φάντασμα, και η ζωή της είναι τόσο κενή ώστε να συμπίπτει με την ανυπαρξία.

Αν όμως ο Όμηρος δεν έδινε αξία στη μεταθανάτια ζωή, έδινε όμως μεγάλη αξία στην παρούσα ζωή, την οποία θεωρούσε αληθινή και μοναδική. Η έννοια της ψυχής αναπτύσσεται περαιτέρω στα ορφικά μυστήρια και στον Πυθαγόρα.

⁶ Φιλίππου Λ, *Ιστορία της εποχής της Καινής Διαθήκης εξ απόψεων παγκοσμίου και πανθρησκειακής*, σ. 163, Αθήνα 1958.

⁷ Ομήρου, *Οδύσσεια*, λ 489, 491.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Οι ηθικές αξίες, με την αυστηρή σημασία του όρου, δεν ανευρίσκονται στον Όμηρο ή βρίσκονται υποτυπωδώς. Ο Όμηρος προβάλλει κυρίως την αξία της τιμής και τη δόξα αλλά και άλλα ευγενή ιδανικά όπως την αγάπη του ανδρόγυνου, τα παιδιά, το θεσμό της οικογένειας, τη φιλοπατρία, το σεβασμό στις θρησκευτικές αντιλήψεις κ.α.

Η ευτυχία στον Όμηρο συνδέεται με την αμοιβή, αλλά η αμοιβή δεν είναι ο επιδιωκόμενος σκοπός. Η αμοιβή ακολουθεί ως φυσική συνέπεια αλλά ως μονιμότερη ευτυχία στον Όμηρο θεωρείται η ευτυχία του ανθρώπου που συνδέεται με τη μακροβιότητα.

Η ευτυχία ταυτίστηκε με την ωφέλεια, γιατί η ψυχική ευτυχία ήταν ακόμη άγνωστη στον Όμηρο. Πέρα όμως της ευτυχίας υπήρχε και μια άλλη ανώτερη βαθμίδα, η ευδαιμονία, η οποία επιτυγχάνεται δια της προσεγγίσεως του ανθρώπου προς τον κόσμο των θεών, κάτι το οποίο αποτελεί τον διακαή πόθο των ανθρώπων.

Η αρετή συμπίπτει με την έννοια του αγαθού, δηλαδή του τέλειου, γι' αυτό και σημαίνει δραστηριότητα, επιτυχία, δόξα και γενικά λογική ικανότητα. Εντούτοις η αρετή δεν θεωρείται διδακτική, αλλά σύμφωνα με τις αριστοκρατικές αντιλήψεις της εποχής είχε αρχοντική προέλευση και ήταν συνυφασμένη με την αριστοκρατική καταγωγή. Οι αντιλήψεις αυτές αναγνωρίζονταν ως κοινωνικές αξίες μέχρι την εποχή του Σωκράτη. Το γεγονός ότι οι άνθρωποι έχουν διάφορες προτιμήσεις για τα αγαθά στη ζωή, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η κοινωνική εκτίμηση δεν μπορεί να αποτελεί πάντα το κριτήριο για τη ηθική αξιολόγηση του ανθρώπου.

Ο Ησίοδος από την άλλη μεριά, προβάλλει το αίτημα της διατήρησης της Δικαιοσύνης τόσο μεταξύ των ανθρώπων όσο και στις σχέσεις τους με τους θεούς. Ο Ησίοδος διακήρυξε ότι ο Δίας έδωσε διαφορετικούς νόμους στους ανθρώπους από τα ζώα. Στο ζωικό βασίλειο επικρατεί η βία και η αυθαιρεσία, ενώ στον ανθρωπινό κόσμο δόθηκε ως δώρο η Δικαιοσύνη για την έλλογη κοινωνική συμβίωση των ανθρώπων⁸.

Το αίτημα της θεοδικίας υπαγορεύτηκε από ηθική ανάγκη πολύ πριν συσταθεί το κράτος, το οποίο έθεσε γραπτούς νόμους. Η ηθική θεωρήθηκε διάφορη της ευτυχίας διότι μια ωφέλιμη πράξη δεν είναι πάντοτε και δίκαια κάτι το οποίο υπαγορεύει η ηθική. Μια πράξη είναι ηθική, εφόσον έχει κάποιο νόημα και αποκλείει οποιαδήποτε μορφή αδικίας.

Ο Δίας, πιστευόταν, ότι τιμωρούσε τις άδικες πράξεις των ανθρώπων αλλά εάν δεν βρίσκονταν ένοχος, τιμωρούνταν οι κατ' ευθείαν γραμμή απόγονοί του, αδιακρίτως του αν ήσαν παντελώς αθώοι. Η μετάνοια και οι τύψεις της συνειδήσεως εμφανίζονται αργότερα στην τραγωδία, ενώ, κατά τη διάρκεια των ομηρικών χρόνων, συνειδητοποιούνταν σαν ένα αίσθημα ντροπής απέναντι στην κοινωνία.

⁸ Ησίοδου, *Έργα και Ημέρες*, 203 κ.εξ. 274 κ.εξ.

Η ΟΜΗΡΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Στην ομηρική θρησκεία δεν ανευρίσκονται πολλά θρησκευτικά στοιχεία. Δεν ήταν θρησκεία προσωπική με την αυστηρή έννοια αλλά περισσότερο θρησκεία φυλής και σε γενικές γραμμές φυσιολατρική.

Ο ορθολογισμός, δηλαδή η λογικοποίηση της ζωής, και ο ανθρωπομορφισμός των θεών είναι τα κύρια χαρακτηριστικά στα ομηρικά έπη. Ο ανθρωπομορφισμός συνέβαλε στο να απαλλαγεί ο άνθρωπος από τις θεικές και μαγικές επιδράσεις και σύντομα έθεσε σε αμφιβολία τις προθέσεις και τους αιωνούς των θεών αναλαμβάνοντας ο ίδιος πλέον την ευθύνη των πράξεών του.

Όστόσο οι θρησκευτικές αντιλήψεις επιζούσαν μέσα από την πίστη της αποδοχής του γεγονότος ότι οι θεοί αν και δεν θεωρούνταν δημιουργοί του κόσμου, είναι οι θεματοφύλακες της κοσμικής, κοινωνικής και ηθικής τάξεως, μια θέση που είναι πέρα από τα όρια του ορθολογισμού.

Γενικά η αποδοχή ότι το δίκαιο έχει θεία προέλευση και οι θεοί τιμωρούν αυτούς που παραβαίνουν τους θείους νόμους είναι περιεχόμενα της θρησκείας και όχι της λογικής σκέψεως⁹.

Πολλοί ερευνητές ταυτίζουν τη θρησκεία με το μύθο. Η αντίληψη αυτή όμως είναι εσφαλμένη και οφείλεται σε προκατάληψη. Ο μύθος είναι προϊόν της φαντασίας του ανθρώπου, ενώ η θρησκεία, αν και στηρίζεται σε αναπόδεικτες αρχές και εξωλογικά στοιχεία, περιέχει και το στοιχείο της λογικής. Εμφανίζεται με συστηματική διδασκαλία και αποβλέπει στην ένωση του αιώνιου με το χρονικό, στοιχεία που δεν ανευρίσκονται στον μύθο.

Την ώθηση για την απόκτηση συνειδήσεως έδωσε αναντιρρήτως η λυρική ποίηση, η οποία ανέπτυξε τον συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου. Με την ανάπτυξη και καλλιέργεια της συναισθηματικής ζωής, ο άνθρωπος της ομηρικής εποχής απαλλάχθηκε από τον αυστηρό ορθολογισμό. Ο συναισθηματικός κόσμος είναι αυτός που ωθεί τον άνθρωπο να υπερβεί τα λογικά όρια με τάση την ανάπτυξη σχέσεων με το θείο.

Η μεταβολή της θρησκευτικής κατάστασης του ανθρώπου της ομηρικής εποχής και η μετάβασή του από τα πλαίσια του αυστηρού ορθολογισμού στην επαφή του με το θείο, ακολούθησε εξελικτικά στάδια. Η εξωτερική ανασφάλεια, το εφήμερο της ζωής, το αίσθημα της αβεβαιότητας στη ζωή κ.α δημιούργησαν στον άνθρωπο έναν αναπόφευκτο φόβο.

Όπως συμβαίνει σε κάθε εποχή που ο άνθρωπος υφίσταται καθοριστικές αλλαγές, έτσι και στην ομηρική εποχή το αποτέλεσμα είναι να θέτει ερωτήματα υποβάλλοντας τον εαυτό του σε αυτοκριτική, ερωτήματα όπως μήπως αυτός φταίει που οδηγήθηκε σε αυτή την κατάσταση ή μήπως ασέβησε απέναντι στον θεό, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε ένα είδος μετάνοιας και καθαισμού.

Οι τρόποι αντίδρασης του ανθρώπου σε τέτοιες περιπτώσεις ποικιλούν ανάλογα με την πνευματική του συγκρότηση, την ιδιοσυγκρασία του και τη σταθερότητα της πίστεώς του. Ο άνθρωπος της ομηρικής εποχής επικαλέστηκε την προστασία των θεών δια του ιερατείου και των μάντεων, οι οποίοι θεωρούνταν οι εκπρόσωποι των

⁹ Ησιόδου, Έργα και Ημέρες, 276 κ.εξ

θεών και γι' αυτό πιστευόταν ότι δίνουν και τις πρέπουσες λύσεις. Όπως π.χ οι Αθηναίοι προσκάλεσαν τον Κρήτα Επιμενίδα για να τους καθαρίσει από το κυλώνειο άγος με καθιερωμένη ιεροτελεστία.

Η ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Όπως ήδη τονίστηκε παραπάνω, η ομηρική θρησκεία ήταν ορθολογική και σε γενικές γραμμές φυσιολατρική με ελάχιστα θρησκευτικά στοιχεία. Ο άνθρωπος, όμως, δεν μπορούσε πλέον να ικανοποιηθεί από μια θρησκεία που στηρίζεται αποκλειστικά στη λογική και για αυτό στράφηκε προς άλλους ορίζοντες για να βρει την ψυχική του ικανοποίηση. Η ψυχική ικανοποίηση του ανθρώπου θα ήταν εφικτή μόνο μέσα από την ένωσή του με το θείο.

Ο Διόνυσος υπήρξε ο θεός της νέας θρησκείας. Ήταν ξένος και δεν ανήκε στον κύκλο των ολυμπίων θεών. Η διονυσιακή θρησκεία γνώρισε μεγάλη έξαρση, κυρίως στον κύκλο των γυναικών. Η λατρευτικές τελετές γινόταν με λαμπαδηφορίες όπου γυναίκες χόρευαν οργιαστικούς χορούς και πίστευαν ότι κατά τη διάρκεια της έκστασης προσελάμβαναν τον ίδιο τον θεό Διόνυσο¹⁰. Γενικά στη νέα θρησκεία κυριαρχεί ένα θρησκευτικό πάθος χωρίς το οποίο η ζωή στερείται ενδιαφέροντος.

Το περιεχόμενο της διονυσιακής θρησκείας ήταν η ιδέα της γεννήσεως και του θανάτου, της γονιμοποίησης και της φθοράς. Με τις ιδέες αυτές ταυτίζεται για πρώτη φορά εδώ, η αντίληψη περί αθανασίας της ψυχής με οντολογική σημασία.

Η διονυσιακή θρησκεία έφερε στην επιφάνεια μερικές πανάρχαιες αντιλήψεις, όπως τη λατρεία των νεκρών και τις γιορτές των ψυχών και επειδή η διονυσιακή λατρεία είχε ως πρότυπο την ανακύκληση της φύσεως, δημιουργήθηκε η πίστη της μετενσαρκώσεως.

Η λατρεία του Διονύσου ακολούθησε πολλές φάσεις. Αρχικά οι πιστοί επιδείκνυαν την αφοσίωσή τους στο θεό Διόνυσο με βάρβαρες εκδηλώσεις και γι' αυτό η λατρεία του καταπολεμήθηκε. Με την πάροδο του χρόνου εξελίχθηκε σε πνευματική θρησκεία και τοποθετήθηκε μεταξύ των ελληνικών τοπικών θεών.

Ο πνευματικός σχηματισμός της διονυσιακής θρησκείας οφείλεται κυρίως στην επίδραση της θρησκείας του Απόλλωνα, η οποία με την εφαρμογή κανόνων που επέβαλε κατάφερε να την εξημερώσει και να μεταβάλλει αυτό το μυστικιστικό ρεύμα δίνοντάς του νέα κατεύθυνση σύμφωνα με τα προγονικά θρησκευτικά έθιμα.

Η λύτρωση στη νέα θρησκεία δεν επιδιώκεται πλέον μεμονωμένα αλλά μέσα στη θρησκευτική κοινότητα, όπως συνέβαινε και στις άλλες θρησκείες. Η εμπειρία όμως της λύτρωσης ήταν προσωπική και έτσι άρχισε να εκτιμάται δια του μυστικισμού και η αξία του ατόμου, γεγονός που μαρτυρεί για πρώτη φορά μια προσωπική στάση του ατόμου απέναντι στο θεό.

ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Στα μυστήρια, γενικά, το θεολογικό περιεχόμενο μιας θρησκείας δεν διαδραματίζει τόσο σημαντικό ρόλο, διότι με την παρέλευση του χρόνου αλλοιώνεται σε κάποιο βαθμό εάν δεν εξαφανίζεται τελείως. Αυτό που ασκεί αποφασιστικό ρόλο

¹⁰ Wilamowitz-Mollendorf, Ulrich von, Pindaros, σ. 45, 1922.

είναι οι διάφορες τελετές, οι γιορτές και τα έθιμα που τονώνουν το θρησκευτικό συναίσθημα.

Στα ελευσίνια μυστήρια επιδιώκεται η λύτρωση της ψυχής του ανθρώπου και η γνώση του θείου εν αναφορά πάντα προς τη μεταθανάτιο ζωή. Αυτή ήταν εξάλλου η κεντρική ιδέα των ελευσίνιων μυστηρίων, η μεταθανάτιο ζωή, ο λεγόμενος «κάτω κόσμος», ο Άδης.

Μέσα από τη μυστηριακή ζωή συγχωρούνται οι γινόμενες αμαρτίες αλλά και οι μελλοντικές μέχρι τη στιγμή του θανάτου. Επίσης, η παρούσα ζωή επεκτείνεται στην πέραν του τάφου, η οποία δεν διαφέρει της παρούσας. Βασική προϋπόθεση για να θεωρείται η μύηση στα μυστήρια επαρκής, είναι ο πιστός να διάγει ηθικό βίο στην παρούσα ζωή, πράγμα που σε τελευταία ανάλυση σημαίνει ότι η παρούσα ζωή προσδιορίζει τη μέλλουσα.

▲ Διόνυσος και Σάτυροι

▼ Ο Διόνυσος οδηγεί τις Ώρες (εποχές). Μάρμαρο, ρωμαϊκό αντίγραφο του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. σύμφωνα με το πρωτότυπο ελληνιστικής εποχής.

Η ΟΡΦΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ο ορφισμός είναι ένας συνδυασμός όλων των πνευματικών ανησυχιών της εποχής αυτής. Η προέλευση της ορφικής θρησκείας μας είναι άγνωστη. Μερικοί υποστηρίζουν ότι προέρχεται από τη διονυσιακή λατρεία και άλλοι ότι έχει ινδική προέλευση. Οπωσδήποτε ιστορικά ο ορφισμός έπεται της διονυσιακής θρησκείας και επομένως το φαινόμενο της μετεμψυχώσεως θα πρέπει να αποκλείσουμε ότι έχει ινδική προέλευση αφού αυτό ανευρίσκεται και στη διονυσιακή θρησκεία. Επίσης, η αντίληψη ότι ο Διόνυσος ενδέχεται να υιοθέτησε τη θεωρία της μετεμψυχώσεως από την Ανατολή δεν συμβιβάζεται με το τελετουργικό τυπικό της ινδικής θρησκείας το οποίο επιβάλλει τη σιγή και την αυστηρή εσωστρέφεια εν αντιθέσει με το ενθουσιαστικό στοιχείο που κυριαρχεί στη διονυσιακή θρησκεία και απουσιάζει παντελώς από την ινδική.

Σύμφωνα με το μύθο, οι Τιτάνες καταβρόχθισαν τον Διόνυσο αλλά η θεά Αθηνά δίσωσε την καρδιά του και την έδωσε στο Δία. Ο Δίας δημιούργησε από αυτή τον νέο Διόνυσο, το Ζαγρέα, ενώ ταυτόχρονα κονιορτοποίησε τους Τιτάνες με τον κεραυνό του, από τις στάχτες των οποίων γεννήθηκαν οι άνθρωποι με διπλή φύση, δηλαδή το σώμα που αντιστοιχεί στο τιτανικό στοιχείο και την ψυχή που αντιστοιχεί στο διονυσιακό-θεϊκό στοιχείο¹¹. Η ψυχή κατά την ορφική θρησκεία, θεωρούνταν αθάνατη ως φορέας του θεϊκού στοιχείου ενώ το σώμα ήταν θνητό δηλαδή φθαρτό ως φορέας του χοϊκού στοιχείου. Η ψυχή αρχικά ζούσε στο θεϊκό κόσμο αλλά λόγω μιας αμαρτίας έπεσε στο γήινο κόσμο και φυλακίστηκε στο σώμα. Αυτή η μυθική τοποθέτηση του ορφισμού αποτελεί και τη βάση της ορφικής θρησκείας. Η ζωή πάνω στη γη είναι αφόρητη, γεμάτη βάσανα και πόνο. Η ψυχή υφίσταται συνεχείς μετεμψυχώσεις με συνεχείς γεννήσεις και θανάτους μέσα σε διάφορα σώματα, ανθρώπων, ζώων και φυτών, μέχρι να εξαγνιστεί και να καταστεί άξια για να επιστρέψει πίσω στον θεϊκό κόσμο. Σε διαφορετική περίπτωση θα υποστεί την αιώνια καταδίκη¹².

Ο άνθρωπος θα μπορούσε όμως μέσα στον αισθητό κόσμο να εξασφαλίσει την αιώνια ζωή, εάν εφαρμόζε ορισμένους κανόνες των ορφικών αλλιώς θα υφίστατο την αιώνια καταδίκη. Εγγύηση της λύτρωσης του ανθρώπου αποτελεί ο τρόπος ζωής του μέσα στον αισθητό κόσμο. Εάν μυηθεί στα ορφικά μυστήρια, εφαρμόσει έναν αυστηρό ασκητικό τρόπο ζωής, απαρνηθεί τα εγκόσμια και τελικά εξαγνισθεί, μόνο τότε θα αποφύγει ο άνθρωπος τον κύκλο των μετεμψυχώσεων και θα καταφέρει να φθάσει στην αιώνια μακαριότητα.

Ο κεντρικός πυρήνας της ορφικής θρησκείας είναι η αντίληψη περί μυστικισμού, θανάτου και μετεμψυχώσεως που κυριαρχεί στη διονυσιακή θρησκεία. Η μυστηριακή λατρεία του ορφισμού δεν απέχει πολύ από τη διονυσιακή αλλά και δεν ταυτίζεται με αυτή. Ο μυστικισμός που άρχισε με τον Διόνυσο, συστηματοποιήθηκε με τον ορφισμό και, κινούμενος μέσα σε ατομικά πλαίσια, απέδειξε ότι ο άνθρωπος είχε αποκτήσει πια συνείδηση των πράξεών του.

Η απόκτηση συνειδήσεως από τον άνθρωπο είχε ως αποτέλεσμα την αναθεώρηση της περί θεοδικίας αντιλήψεως, σύμφωνα με την οποία εφόσον καταστεί

¹¹ Κλήμεντος Αλεξάνδρειας. Αποσπ. 34. Πλάτωνας, *Νόμοι* 701 C. Παιανίας, *Αρκαδικά*, τόμος 8. 37,5. Ομήρου, *Ιλιάδα*, Ξ 279.

¹² Πίνδαρος, *Ωδαί*, 129-133.

αδύνατη η απευθείας τιμωρία του ενόχου, επιβάλλεται η τιμωρία των κατευθειάν γραμμή απογόνων του. Με τη νέα θρησκεία, αυτή η αντίληψη αναθεωρείται και πλέον εάν δεν τιμωρηθεί ο άμεσος ένοχος κατά την παρούσα ζωή, θα υποστεί ο ίδιος τις συνέπειες μετά το θάνατό του, στον «κάτω κόσμο», στον Άδη.

Η διδασκαλία της ορφικής θρησκείας έρχεται αντιμέτωπη με τις αρχές της ομηρικής θρησκείας. Η ομηρική θρησκεία καταφάσκει την παρούσα ζωή και αρνείται την μέλλουσα ενώ η ορφική αντίθετα καταφάσκει την παρούσα ζωή στο μέτρο που αυτή είναι ο χώρος προετοιμασίας για την επέκείνα ζωή. Στον Όμηρο ο άνθρωπος είχε αξία όσο ζούσε ενώ μετά το θάνατό του χανόταν, στην ορφική θρησκεία αντίθετα τονίζονταν η αθανασία της ψυχής και η αξία της πέρα του τάφου ζωής. Οι ορφικοί θρηνούσαν όταν ένα νεογέννητο ερχόταν στον κόσμο, ενώ, αντίθετα, μακάριζαν αυτούς που έφευγαν από τη ζωή, διότι επέστρεφαν στη θεία μακαριότητα¹³.

Η ορφική θρησκεία έδωσε νόημα στη ζωή υποχρεώνοντας τον άνθρωπο να αγωνιστεί με τις ίδιες του τις δυνάμεις για να αναδειχθεί νικητής της ζωής¹⁴. Ο ορφισμός έθιξε όλα τα θεολογικά θέματα που αφορούσαν την κοσμολογία, την ανθρωπολογία και την ηθική και ιδιαίτερα τόνισε την αξία του ατόμου και της ψυχής, επηρεάζοντας άμεσα ή έμμεσα την μετέπειτα θρησκευτική και φιλοσοφική σκέψη.

Η ΑΣΤΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Στην ομηρική εποχή η ελληνική θρησκεία ήταν μία, το δωδεκάθεο του Ολύμπου αλλά τα ελληνικά κρατίδια ήταν πολλά. Οι θεοί λατρεύονταν παντού από τους ανθρώπους σύμφωνα με τα προγονικά έθιμα.

Η δύναμη των θεών στην ομηρική εποχή έναντι των ανθρώπων ήταν απόλυτη. Ο άνθρωπος ήταν υποχρεωμένος να υπακούει στα κελεύσματα των θεών και να αποδέχεται την κατωτερότητά του. Ήταν πεπεισμένος ότι είχε συγκεκριμένα όρια όπου μπορούσε να κινηθεί και τυχόν υπέρβαση αυτών θα είχε ως αποτέλεσμα τη συμφορά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συμφορά του Οιδίποδα στο Σοφοκλή, και ο Αισχύλος δεν παύει να τονίζει στις τραγωδίες του γενικά τη δύναμη των θεών.

Ο ανθρωπομορφισμός με την πάροδο των ετών, υπέσκαψε την παντοδυναμία των θεών με αποτέλεσμα η παντοδυναμία αυτή τελικά να επιζήσει στην πίστη της απρόσωπης δυνάμεως της μοίρας. Αυτή η μετατροπή της πίστewος είχε ως αποτέλεσμα να εκφράζεται το θείο αφηρημένως. Έτσι προέκυψαν οι έννοιες περί θεού, θεότητας, δαιμόνων κ.α.

Μία σταθερή κοινωνική τάξη με την ευρεία έννοια, απαιτεί την υποταγή του ανθρώπου στους θείους και ανθρώπινους νόμους. Κάθε πολίτης όφειλε να λαμβάνει μέρος στις λατρευτικές εκδηλώσεις της Πολιτείας και σε καμιά περίπτωση δεν έπρεπε να στρέφεται κατά της κρατικής θρησκείας. Θρησκεία και Πολιτεία ταυτίστηκαν και αποτέλεσαν μία ενότητα, φαινόμενο μοναδικό που δεν συνέβη πουθενά αλλού. Έτσι προέκυψε η αστική θρησκεία.

Η ελληνική θρησκεία ήταν πάντοτε θρησκεία της κοινότητας. Ήταν η ίδια σε όλα τα επί μέρους κρατίδια - πόλεις και κάθε κρατίδιο εδραιωνόταν επάνω στο θεσμό της οικογένειας, της φυλής και της λατρείας των θεών. Παράλληλα με την ύπαρξη της

¹³ Diels-Kranz. Fragm 1. *Ορφείας* 1, 182.

¹⁴ Πλάτωνας, *Νόμοι*, ΙΧ. 870.

ομηρικής θρησκείας, αναπτύχθηκαν και τοπικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι οποίες προέκυψαν από τους μυθικούς προγόνους. Οι διαφορές με την ομηρική θρησκεία δεν ήταν μεγάλες γι' αυτό και συγχωνεύτηκαν στην επίσημη θρησκεία του κράτους.

Οι διάφορες μυστικιστικές (ατομικές) θρησκείες αντέδρασαν κατά της ταυτίσεως κράτους - θρησκείας γιατί δεν δέχονταν να εποπτεύονται και να περιορίζονται από πολιτικούς φραγμούς. Οι αντιδράσεις αυτές όμως δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα, γιατί με τη μεσολάβηση των περσικών πολέμων αναπτύχθηκε ένας μεγάλος εθνικός ενθουσιασμός και η κρατική θρησκεία γνώρισε την απόλυτη δόξα. Από την ταύτιση του κράτους με τη θρησκεία επόμενο ήταν ο αρχηγός του κράτους να είναι συγχρόνως αρχιερέας και προστάτης της κρατικής θρησκείας.

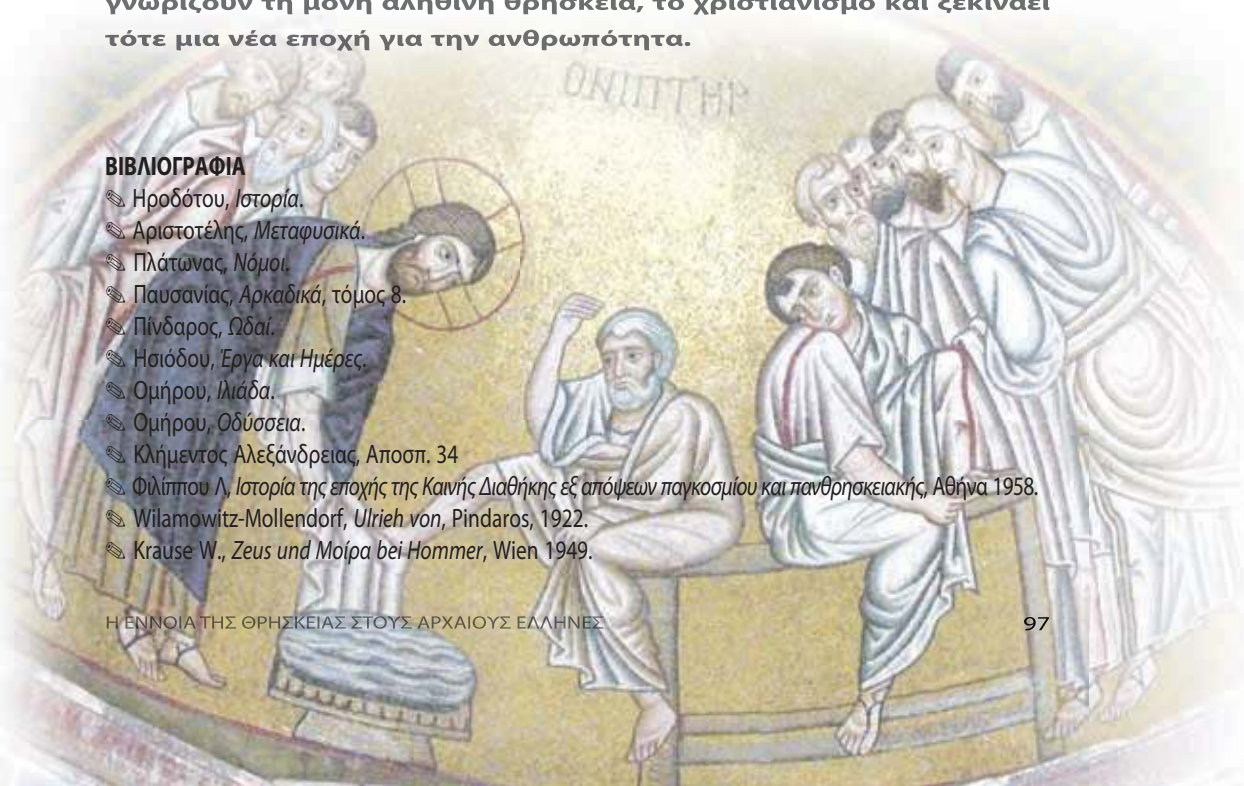
Κατά της κρατικής θρησκείας δεν αντέδρασαν μόνο οι μυστικιστικές θρησκείες αλλά και ο κόσμος των διανοουμένων. Οι διανοούμενοι είχαν σκοπό να απαλλάξουν τους ανθρώπους από παντός είδος επιδράσεις και να τους προσανατολίσουν στην πραγματικότητα της ζωής. Τα φιλοσοφικά ρεύματα που αναπτύχθηκαν πρόβαλαν το κάθε ένα χωριστά τη δική του τοποθέτηση απέναντι στο νόημα της ζωής και την προέλευση της οντότητας του ανθρώπου αλλά και του κόσμου.

Στους ελληνιστικούς χρόνους το θρησκευτικό ενδιαφέρον κλονίστηκε ακόμα περισσότερο. Η κριτική που ασκήθηκε κατά της επίσημης θρησκείας του κράτους, κλόνισε εκ βάθρων τη θρησκευτική πίστη των ανθρώπων και κυρίως των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

Τελικά, παρά τον κλονισμό της πίστεως και την ανατροπή της κρατικής θρησκείας, η πίστη και η λατρεία στους τοπικούς θεούς επέζησαν έως και μέχρι τους πρώτους αιώνες του χριστιανισμού. Τότε ήταν που οι άνθρωποι κουρασμένοι και απογοητευμένοι από όλα τα απατηλά και άνευ ουσίας θρησκευτικά και φιλοσοφικά συστήματα, γνωρίζουν τη μόνη αληθινή θρησκεία, το χριστιανισμό και ξεκινάει τότε μια νέα εποχή για την ανθρωπότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ηροδότου, *Ιστορία*.
- Αριστοτέλης, *Μεταφυσικά*.
- Πλάτωνα, *Νόμοι*.
- Πausanias, *Αρκαδικά*, τόμος 8.
- Πίνδαρος, *Ωδαι*.
- Ησιόδου, *Έργα και Ημέρες*,
- Ομήρου, *Ιλιάδα*.
- Ομήρου, *Οδύσσεια*.
- Κλήμεντος Αλεξανδρείας, *Αποσπ.* 34
- Φιλίππου Λ, *Ιστορία της επαχής της Καινής Διαθήκης εξ απόψεων παγκοσμίου και πανθρησκειακής*, Αθήνα 1958.
- Wilamowitz-Mollendorf, *Ulrich von Pindaros*, 1922.
- Krause W., *Zeus und Moira bei Hommer*, Wien 1949.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΑΙΤΙΑ, ΠΡΟΦΑΣΕΙΣ & ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΙ

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:

Δρ Ευάγγελος Ε. Τζάχος, Μηχανικός ΕΜΠ

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ξέσπασε στην Ευρώπη μετά τη δολοφονία του Αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου της Αυστροουγγαρίας, στις 28 Ιουνίου 1914 στο Σαράγιεβο και τερματίστηκε τυπικά το 1918. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος που άρχισε το 1939, αποτέλεσε στην ουσία τη συνέχεια του πρώτου. Τα δε αίτια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου πρέπει να αναζητηθούν στις υπερβολικές απαιτήσεις των δυτικών δυνάμεων κατά τη συζήτηση της Συνθήκης Ειρήνης των Βερσαλλιών. Με αυτή τη συνθήκη αποδιοργανώθηκε η γερμανική δημοκρατία, που είχε ιδρυθεί το 1918 και διευκολύνθηκε η άνοδος του Αδόλφου Χίτλερ στην εξουσία. Η πολεμική αντιπαράθεση κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου πραγματοποιήθηκε με μάχες, που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη, ενώ κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι μάχες επεκτάθηκαν στην Ασία, στη Βόρεια Αφρική και στα νησιά του Ειρηνικού.

Ο πόλεμος που άρχισε με τις επιθέσεις της Γερμανίας στη δυτική και ανατολική Ευρώπη επεκτάθηκε ακόμη περισσότερο με την επίθεση της Ιταλίας κατά της Ελλάδος το 1940 και τη συμμετοχή της Γερμανίας στον πόλεμο κατά της Ελλάδος το 1941. Στη φωτογραφία μια παρέλαση Γερμανών στην Αθήνα το 1941. Στο φόντο διακρίνεται το Κοινοβούλιο.

Η ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΒΕΡΣΑΛΛΙΩΝ

Μετά τη διάλυση των μεγάλων αυτοκρατοριών στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Αυστροουγγαρία, τσαρική Ρωσία, Γερμανικό Ράιχ, Οθωμανική αυτοκρατορία), τα νέα κράτη που δημιουργήθηκαν στα εδάφη τους, απετέλεσαν ασταθείς δημοκρατίες¹. Ενώ, το έργο της Συνδιάσκεψης των Βερσαλλιών για την Ειρήνη απεδείχθη ανεφάρμοστο. Η Συνθήκη Ειρήνης, που επιβλήθηκε από τις νικήτριες δυνάμεις στους ηττημένους, καταδίκασε τη Γερμανία στην καταβολή δυσβάστακτων πολεμικών αποζημιώσεων, οι οποίες αποτέλεσαν και την «ταφόπλακα της Δημοκρατίας»². Μετά τη διάλυση των αυτοκρατοριών και την ίδρυση νέων κρατών, οι λαοί που ζούσαν σ' αυτά, σύντομα διαπίστωσαν ότι οι νέες τους πατρίδες δεν ήταν βιώσιμες. Εξάλλου, η Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ), η οποία ανέλαβε την εφαρμογή της Συνθήκης των Βερσαλλιών, δεν διέθετε το απαιτούμενο προς τούτο κύρος, αφού οι ΗΠΑ είχαν αρνηθεί να συμμετάσχουν σ' αυτήν. Ο δε αποκλεισμός της Ρωσίας και της Γερμανίας από την ΚτΕ είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή μιας μυστικής στρατιωτικής συμμαχίας ανάμεσα στις δύο χώρες. Τα οικονομικά βάρη που επιβλήθηκαν τότε στη Γερμανία, δημιούργησαν έναν απίστευτα υψηλό πληθωρισμό, μεγάλη ανεργία και εξαθλίωση της μεσαίας τάξης.

Ο ΧΙΤΛΕΡ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΖΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ

Την απελπιστική και ζοφερή κατάσταση της μεταπολεμικής Γερμανίας, εκμεταλλεύτηκε στο έπακρον ο αυστριακής καταγωγής Αδόλφος Χίτλερ, ο οποίος, διαθέτοντας δημιουργικό ταλέντο, κατόρθωσε να επωφεληθεί πολιτικά

από τα οικονομικά προβλήματα της θητής του πατρίδας. Ο Χίτλερ γεννήθηκε στο Μπράουνου της Αυστρίας το 1889. Το 1919 προσχώρησε στο γερμανικό εργατικό κόμμα, το οποίο αργότερα μετονόμασε σε γερμανικό εθνосоσιαλιστικό εργατικό κόμμα (NSDAP: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei). Επειδή η απήχηση που είχε το κόμμα αυτό στο γερμανικό λαό δεν ήταν η αναμενόμενη, ο Χίτλερ αποφάσισε να καταλάβει την εξουσία με τη βία. Το πραξικόπημα που πραγματοποιήθηκε στο Μόναχο της Βαυαρίας απέτυχε, και ο Χίτλερ καταδικάστηκε σε φυλάκιση πέντε ετών³. Στη φυλακή, όπου παρέμεινε μόνον εννέα μήνες, ο Χίτλερ συνέγραψε ένα βιβλίο που φέρει τον τίτλο *Mein Kampf* (ο αγώνας μου). Αυτό περιέχει ακραίες κοινωνικές θεωρή-

¹ Ε.Ε. Τζάχος: *Η κεντρική Ευρώπη την περίοδο του Μεσοπολέμου*, Ιστορικές Σελίδες, Τεύχος 6, Αύγουστος 2006.

² Η. Heiber, *die Republik von Weimar*, Muenchen 1996.

³ Τζάχος Ε.Ε.: *Αδόλφος Χίτλερ, η άνοδος στην εξουσία*, Πόλεμος και Ιστορία, Τεύχος 62, Απρίλιος 2003.

ες, οι οποίες αποτέλεσαν αργότερα το κομματικό πρόγραμμά του. Μετά την αποφυλάκισή του, ο Χίτλερ επιδίωξε να ανασυγκροτήσει το κόμμα των Ναζί, με στόχο την κατάληψη της εξουσίας με συνταγματικά μέσα. Αποτάθηκε λοιπόν στο γερμανικό λαό, έχοντας ως επιχείρημα τον εξευτελισμό των ενόπλων δυνάμεων κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, οι οποίες σύμφωνα με τους ισχυρισμούς ορισμένων κύκλων, είχαν κτυπηθεί πίσωπλάτα από τη δημοκρατική κυβέρνηση της Βαϊμάρης⁴.

ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΡΑΧ ΤΟΥ 1929 ΚΑΙ Ο ΧΙΤΛΕΡ

Τη δεκαετία του 1920, λίγοι άνθρωποι στις ΗΠΑ απέδιδαν σημασία στις πράξεις του Χίτλερ και σε αυτά που συνέβαιναν έξω από τη χώρα τους. Η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ έγκειτο στην ενίσχυση του παγκόσμιου αφοπλισμού, με αποτέλεσμα το 1921-22 η κυβέρνηση των ΗΠΑ να περιορίσει τον αριθμό των ναυπηγούμενων πολεμικών πλοίων μεγάλου εκτοπίσματος, ενώ συγχρόνως μείωσε τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας σε 100.000 άνδρες. Χαρακτηριστικό της νοοτροπίας που επικρατούσε στην κοινωνική ζωή αυτής της δεκαετίας ήταν η ευθυμία και η ξένοιαστη ζωή των διασκεδάσεων. Όμως έληξε άδοξα τον Οκτώβριο του 1929, μετά το κραχ της Wall Street. Μέσα σε λίγες ημέρες οι επενδυτές έχασαν 30 δις \$, που ισοδυναμούσαν με το ποσόν που οι Αμερικανοί είχαν ξοδέψει κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου⁵. Ως επακόλουθο της οικονομικής ύφεσης, ήταν ότι το 1933 οι άνεργοι έφθασαν τα δώδεκα εκατομμύρια, ενώ πολλές τράπεζες κήρυξαν πτώχευση και πολλοί Αμερικανοί αναζήτησαν εργασία ακόμη και στην κομμουνιστική σοβιετική Ένωση. Το κραχ της Wall Street εκτός από τις ΗΠΑ έπληξε και την Ευρώπη. Στην Βιέννη, η τράπεζα Credit- Anstalt κατέρρευσε ενώ η Βρετανία εγκατέλειψε τον κανόνα του χρυσού. Τα μεροκάματα εκμηδενίστηκαν και οι άνεργοι ενώθηκαν με τη μπουρζουαζία που είχε βρει καταφύγιο στο ιταλικό φασιστικό κόμμα, στο κόμμα των Ναζί και στους Κομμουνιστές.

Το κόμμα του Χίτλερ γνώρισε τη μεγαλύτερή του άνοδο μετά το οικονομικό κραχ. Όταν το κόμμα αυτό αύξησε υπέρμετρα την δύναμή του, κατόρθωσε να προσεταιριστεί την τάξη των βιομηχάνων, τους εθνικιστές πολιτικούς και τους στρατηγούς. Τον Ιανουάριο του 1933, ο Χίτλερ ανέλαβε το αξίωμα του Καγκελαρίου, όταν η καμαρίλα του γηραιού προέδρου φον Χίντενμπουργκ, έπεισε τον πρόεδρο ότι ο Χίτλερ αποτελούσε την μοναδική λύση για την έξοδο της Γερμανίας από την πολιτική και οικονομική κρίση που τη μάστιζε⁶.

Αμέσως μετά την εγκατάσταση του Χίτλερ στην Καγκελαρία, επακολούθησε η πυρπόληση του Ράιχσταγκ, η οποία έδωσε στον Χίτλερ την

⁴ W.Hofer, *Der Nationalsozialismus*, Documente 1933-45, σελ. 10-18.

⁵ Ferguson, σελ. 193, 225.

⁶ Dahms, σελ. 15.

Πάνω αριστερά: Η ορκωμοσία του Χίτλερ από τον πρόεδρο Hindenburg, ως καγκελάρου της Γερμανίας.

Πάνω δεξιά: Στημένη συγκέντρωση των παραστρατιωτικών ομάδων SA και Stahlhelm στο Βερολίνο μετά την ανάληψη της Καγκελαρίας από τον Χίτλερ στις 30 Ιανουαρίου 1933.

Κάτω αριστερά: Ο Χίτλερ έλαβε το χρίσμα του καγκελάρου στις 30.1.1933. Η πυρκαγιά του Reichstag στις 23.2.1933 σήμανε το τέλος της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στη Γερμανία. Μετά από τον νόμο εξουσιοδότησης, ο Χίτλερ κατήργησε βασικές διατάξεις του Συντάγματος και άδραξε την ευκαιρία για να καθιερώσει το μονοκομματικό κράτος της NSDAP.

Κάτω δεξιά: Το κτίριο του Reichstag υπέστη μεγάλες ζημιές το 1933 αλλά και το 1945 όταν το Βερολίνο κατελήφθη από τον Ερυθρό στρατό. Μετά την ένωση των δύο Γερμανιών, στις 4.10.1990, στο κτίριο αυτό πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνεδρίαση του Κοινοβουλίου που εκπροσωπούσε ολόκληρη τη Γερμανία. Το κτίριο πέρασε στη δικαιοδοσία του Κοινοβουλίου της Ομόσπονδης Γερμανίας. Έτσι, το Reichstag μετονομάστηκε σε Bundestag. (Φωτογραφία Ευάγγελου Τζάχου 2002).

ευκαιρία που αναζητούσε για άμεση σύλληψη των Εβραίων και των κομμουνιστών καθώς και την εξόντωση των εσωκομματικών αντιπάλων του⁷.

Τα μέλη της NSDAP απεδείχθησαν πολύ ικανοί οργανωτές λαϊκών συγκεντρώσεων, επιδείκνυαν δε τις δημαγωγικές ικανότητές τους στα ετήσια κομματικά συνέδρια. Το πρώτο ναζιστικό συνέδριο πραγματοποιήθηκε το 1933 στην Νυρεμβέργη, αμέσως μετά την ανάρρηση του Χίτλερ στην εξουσία. Στο τέλος κάθε συνεδρίου, ο Χίτλερ έβγαζε ένα λόγο, ο οποίος κατέληγε στο παραλήρημα του ίδιου και των ακροατών του⁸. Μετά το θάνατο του προέδρου φον Χίντενμπουργκ, ο Χίτλερ έχρισε τον εαυτό του δικτάτορα, κατάργησε τη δημοκρατία και εκτόπισε τους Εβραίους της Γερμανίας.

Η προσέλευση του Χίτλερ και των υπουργών του στο ναό Garnisonkirche του Πότσταμ στις 21.3.1933, μετά τον εμπρησμό του Reichstag.

Επίσης, έθεσε τέρμα στην αποστρατικοποίηση της χώρας, που είχε επιβληθεί με τη συνθήκη των Βερσαλλιών και καθιέρωσε την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, ενώ πρόσθεσε στις τάξεις του στρατού, όλους τους ανέργους και τους δυσαρεστημένους. Έτσι, η Γερμανία σταδιακά απέβη η μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη της Ευρώπης. Η αντίδραση της Βρετανίας στις πολεμικές προσπάθειες της Γερμανίας περιορίστηκε στην υπογραφή συμφώνου με την Γερμανία για τους ναυτικούς εξοπλισμούς, με το οποίο περιοριζόταν το τονάζ των στόλων των δύο κρατών. Μολονότι η συνθήκη των Βερσαλλιών απαγόρευε την είσοδο των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων στην Ρηνανία, ο Χίτλερ με τη σύμφωνη γνώμη του Μουσολίνι, στις 7.3.1936, απέστειλε στρατιωτικές μονάδες για την κατάληψή της, την οποία

⁷ Purnell, σελ. 1331-35.

⁸ Benz, σελ. 95-106.

στη συνέχεια και οχύρωσε⁹. Η Γαλλία και η Βρετανία δήλωναν ότι θα εφαρμόζαν τη συνθήκη των Βερσαλλιών, εάν συμμετείχαν και οι ΗΠΑ, ωστόσο ο πρόεδρος Ρούσβελτ αρνήθηκε να συνεργασθεί. Σύμφωνα με την θεωρία του Χίτλερ δεν έπρεπε να υπάρξει ακόμη μια φορά η 9^η Νοέμβρη 1918, ημέρα κατά την οποία ο Philipp Scheidemann¹⁰ είχε ανακηρύξει τη δημοκρατία ως καθεστώς στη Γερμανία, όταν βγήκε από ένα παράθυρο του Ράιχσταγκ. Ο Χίτλερ ήταν πεπεισμένος ότι, εάν δεν είχε ανακηρυχθεί η δημοκρατία στην Γερμανία, ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος θα συνεχιζόταν και στο τέλος η Γερμανία θα νικούσε. Αυτό ήταν ένα μεγάλο λάθος του Χίτλερ, το οποίο προκάλεσε αμέτρητους πειραματισμούς, για να αποδειχτεί τελικά ότι η θεωρία του και ακολούθως το εγχείρημά του ήταν άτυχο. Ποτέ στην ιστορία μια τέτοια εσφαλμένη αντίληψη ενός ηγέτη δεν είχε τόσο οδυνηρά αποτελέσματα για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Ο Χίτλερ δεν είχε λόγους να φοβάται τους Γάλλους και τους Βρετανούς, πολύ δε περισσότερο τους Αμερικανούς, οι οποίοι αδιαφορούσαν για τα τεκταινόμενα στον υπόλοιπο κόσμο και είχαν αφοσιωθεί στα εθνικά τους προβλήματα. Εξάλλου, οι Αμερικανοί πίστευαν ότι είχαν αναμιχθεί στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο λόγω της έξυπνης προπαγάνδας των δυτικών και επειδή οι τραπεζίτες τους επιθυμούσαν να εξασφαλίσουν τα δάνεια που είχαν δώσει στους δυτικοευρωπαίους. Χαρακτηριστικό της πολιτικής ουδετερότητας που επικρατούσε στις ΗΠΑ ήταν και η μείωση των κρατικών πιστώσεων για τους εξοπλισμούς.

Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ

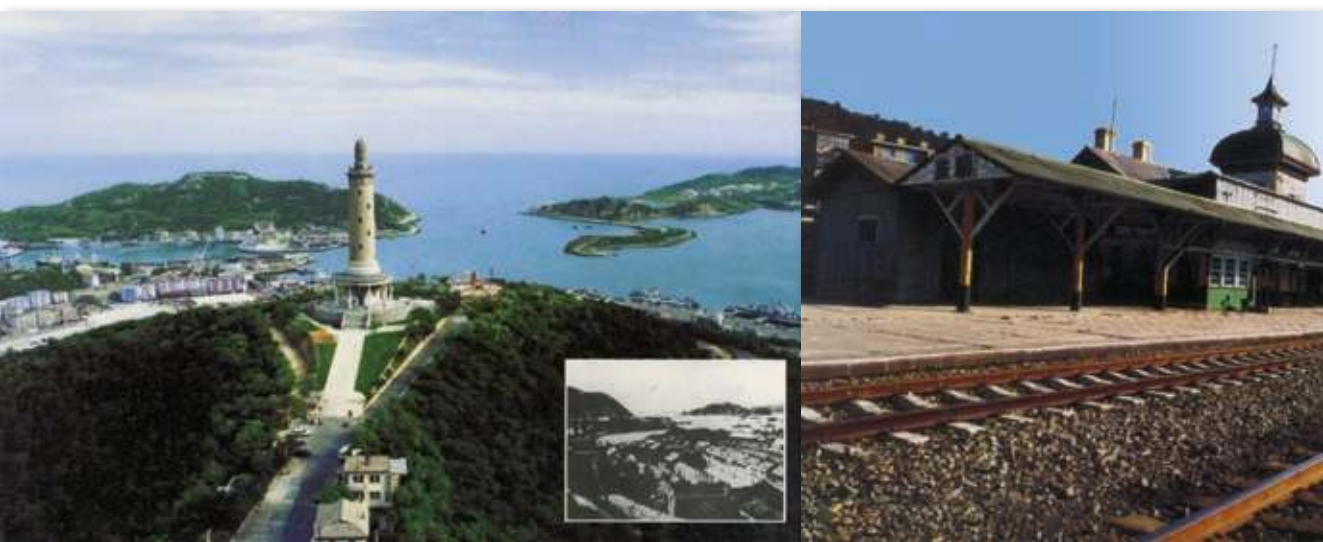
Μετά το θάνατο του Λένιν, ο Στάλιν προκειμένου να ισχυροποιήσει τη θέση του στη Σοβιετική Ένωση, προέβη σε εκκαθαρίσεις χωρικών, αξιωματικών του στρατού και ανθρώπων της ελίτ του πνεύματος. Ο Στάλιν ήταν ένας αμόρφωτος Γεωργιανός, που έγραφε απαίσια ρωσικά και τα μιλούσε με βαριά προφορά και επομένως οι απόψεις του δεν πρέπει να μας ξενίζουν. Ο δικτάτωρ αυτός αφού εξαφάνισε εκατομμύρια αθώων ανθρώπων, εξορίζοντας τους στην Σιβηρία, ακολούθως θέλησε να διαμορφώσει ένα μηχανισμό για να αντιμετωπίσει ένα νέο πόλεμο. Το 1936, προσπάθησε να έλθει σε επαφή με τον Χίτλερ για το διαμελισμό της Πολωνίας, όμως απέτυχε, λόγω της αμοιβαίας καχυποψίας των δύο δικτατόρων¹¹. Η Ρωσία των Μπολσεβίκων είχε περισσότερες ομοιότητες με το Τρίτο Ράιχ, από ό,τι η Ιταλία. Το Ανώτατο Σοβιέτ ήταν τόσο ασήμαντο ως ανώτατο όργανο, όσο και το Ράιχσταγκ. Σε αμφότερες τις χώρες δεν υπήρχαν ανεξάρτητες εφημερίδες, ούτε ελεύθερες εκλογές, ή ανεξάρτητα συνδικάτα. Η προπαγάνδα, οι εκτοπίσεις και οι εκτελέσεις χαρακτήριζαν την απόλυτη εξουσία των δύο αυτών καθεστώτων. Ωστόσο, τα μέλη του κομμουνιστικού κόμματος ανέρχονταν σε 1.8 εκατομμύρια και επομένως ήταν λιγότερα από τα οκτώ εκατομμύρια μελών του ναζιστικού κόμματος¹². Όταν ο Στάλιν τοποθέτησε επικεφαλής του κομισαριάτου για τις εσωτερικές υποθέσεις (NKWD) τον Λαβρέντι Μπέρια, αυτός έσπευσε να εκτελέσει όλους τους συνεργάτες του προκάτοχου του και τους αντικατέστησε με κατοίκους

⁹ Dahms, σελ. 16.

¹⁰ Heiber H.: *Die Republik von Weimar*, Muenchen 1996, σελ.7.

¹¹ Purnell, σελ. 1438-42.

¹² Purnell, σελ. 025.

Αριστερά: Μετά τον πόλεμο Ρωσίας-Ιαπωνίας το 1905, το γόητρο των Ιαπώνων αυξήθηκε και οι Ρώσοι αναγκάστηκαν να παραχωρήσουν δικαιώματα στους Ιάπωνες για την εκμετάλλευση των ρωσικών σιδηροδρόμων και του λιμανιού Port Arthur (σήμερα ονομάζεται Lushun). Στη φωτογραφία φαίνεται ο κόλπος, το λιμάνι και το ναυπηγείο του Lushun, από τον λόφο που βρίσκεται ο πύργος Pai Yu Shan.

Κέντρο: Μετά την ήττα των Ρώσων, οι Ιάπωνες εφάρμοσαν ένα κατακτητικό σχέδιο που άρχισε με την κατάληψη της Μαντζουρίας και την ίδρυση ενός κράτους ανδρείκέλων. Σύντομα οι Ιάπωνες άρχισαν έναν πόλεμο για την κατάκτηση της Κίνας και βομβάρδισαν τη Χαβάϊ. Στη φωτογραφία ο ρωσο-ιαπωνικός σιδηροδρομικός σταθμός του Port Arthur (Lushun) όπου τερμάτιζε ο σιδηρόδρομος της Μαντζουρίας.

Δεξιά: Μετά την ήττα της Ιαπωνίας, η περιοχή της Μαντζουρίας περιήλθε στην Κίνα. Σήμερα στο πρώην Port Arthur λειτουργεί ναυπηγείο και ναυτική επισκευαστική μονάδα. Στη φωτογραφία η φυλακή που λειτουργούσε την περίοδο των Ρώσων και των Ιαπώνων. Σήμερα η περιοχή ονομάζεται Lushun.

του Καυκάσου. Η οργάνωση του NKWD ήταν σχεδόν όμοια με τη γενική διεύθυνση ασφαλείας του Ράιχ που έδρευε στο Βερολίνο. Κάτω από το πολιτικό γραφείο βρίσκονταν δύο επιτροπές: το ανώτατο πολεμικό συμβούλιο και το ανώτατο συμβούλιο του στόλου. Στο πρώτο ηγείτο ο στρατάρχης Κλήμης Βοροσίλοφ και στο δεύτερο ο γραμματέας του κόμματος στο Λένινγκραντ, Αντρέι Ζντάνοφ¹³. Εκείνη τη χρονική περίοδο η μεταπολεμική Ευρώπη δεν προσφερόταν για την εδραίωση της δημοκρατίας, έτσι η τυραννία του ολοκληρωτισμού απλώθηκε σε ολόκληρη την ήπειρο. Ο Χίτλερ, ο Μουσολίνι και ο Στάλιν ήταν πλέον οι νέοι δυναμικοί ηγέτες της Ευρώπης. Μολονότι οι πατρίδες των τριών δικτατόρων είχαν μεταμορφωθεί σε αστυνομικά κράτη, τα οποία λογοδοτούσαν μόνο στους ίδιους, αυτοί ήταν δημοφιλείς, επειδή είχαν υποσχεθεί τη νομιμότητα, την τάξη και την απασχόληση. Αλλά και η Ιαπωνία απέκτησε ολοκληρωτικό καθεστώς, όταν οι στρατιωτικοί κατέλαβαν την αρχή. Στη

¹³ Ferguson, σελ. 192.

δεκαετία του 1920, τα πολιτικά κόμματα και οι οικονομικές δυνάμεις της Ιαπωνίας δήλωναν ότι υποστήριζαν μια ειρηνική εξωτερική πολιτική. Όμως, μετά το 1929, οι στρατιωτικοί προσέφεραν στο λαό την πανάκεια της κατάκτησης ξένων εδαφών. Το Σεπτέμβριο του 1931, ο στρατός της Ιαπωνίας με αφορμή ένα ασήμαντο επεισόδιο προχώρησε στην κατάκτηση της Μαντζουρίας.

Μετά δε από λίγους μήνες, στην επαρχία αυτή δημιουργήθηκε ένα κράτος ανδρικήλων. Το 1933, οι Ιάπωνες κατέλαβαν και άλλα εδάφη της βόρειας Κίνας, και στην Ιαπωνία εγκαθιδρύθηκε η στρατιωτική δικτατορία. Το 1937 η Ιαπωνία εισέβαλε στην κυρίως Κίνα και κατέλαβε τις σημαντικότερες πόλεις της¹⁴.

Η Κίνα με 450 εκατομμύρια κατοίκους το 1939, ήταν το πολυπληθέστερο κράτος του κόσμου. Διέθετε άφθονους εθνικούς πόρους, όμως της έλειπε η πολιτική και στρατιωτική σταθερότητα. Ενώ τα 72 εκατομμύρια Ιαπώνων ακολουθούσαν τον αυτοκράτορά τους, η Κίνα σπαρασσόταν από έναν εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος είχε ήδη αρχίσει από το 1927. Αντίπαλοι ήταν ο Τσαν Κάι Σεκ και ο Μάο Τσε Τουνγκ. Το 1936, ο πρώτος υποχρεώθηκε να υποκύψει στους όρους του Μάο και οι δύο παρατάξεις συνέπραξαν για να πολεμήσουν κατά του κοινού εχθρού και εισβολέα¹⁵. Στην Ιταλία, ο Μουσολίνι επιθυμώντας να εντυπωσιάσει τον Χίτλερ με τις νέες του στρατιωτικές δυνάμεις, το 1935, αποφάσισε να επιτεθεί κατά της Αιθιοπίας προκειμένου να ιδρύσει τη νέα Ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Μολονότι, ο αυτοκράτορας της Αιθιοπίας Χαϊλέ Σελασιέ ζήτησε βοήθεια από την ΚτΕ, η Αγγλία και η Γαλλία αρνήθηκαν να κινηθούν εναντίον των Ιταλών. Όταν δε η Βρετανία επέτρεψε τη διέλευση ιταλικών μεταγωγικών δια μέσου της διώρυγας του Σουέζ, οι Ιταλοί κατόρθωσαν να καταλάβουν την πρωτεύουσα της Αιθιοπίας, Αντισαμπέμπα και να εδραιωθούν στην περιοχή¹⁶. Ωστόσο η αιματηρότερη, σκληρότερη και πιο

¹⁴ Ferguson, σελ. 466-75.

¹⁵ Ambrose, σελ. 28.

¹⁶ Ambrose, σελ. 29-31.

απάνθρωπη σύγκρουση του μεσοπολέμου ήταν ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος, κατά τον οποίο, Γερμανία, Ιταλία και Σοβιετική Ένωση δοκίμασαν τα νέα όπλα, εφήρμοσαν ιδιαίτερες τακτικές αλλά και διόρισαν νέους διοικητές. Στις 18 Ιουλίου 1936, μια χούφτα οικονομικά ενισχυμένων δεξιών στρατηγών, υπό τη διοίκηση του Φραγκίσκου Φράνκο επαναστάτησαν κατά της νόμιμης δημοκρατικής κυβέρνησης. Οι κομμουνιστές και οι φιλελεύθερες ομάδες από όλο τον κόσμο έσπευσαν να ενισχύσουν την εθνοφρουρά των ρεπουμπλικάνων, ενώ οι φασίστες, η καθολική εκκλησία και οι συντηρητικοί έτρεξαν στο πλευρό του Φράνκο. Οι Γερμανοί απέστειλαν στην Ισπανία για λογαριασμό του Φράνκο άρματα μάχης, αεροπλάνα και 20.000 άνδρες, οι δε Ιταλοί ενίσχυσαν τον Φράνκο με άλλους 40.000 έως 60.000 άνδρες. Το 40% των δυνάμεων του Φράνκο αποτελείται από Ιταλούς και Γερμανούς. Στο μεταξύ, και η Σοβιετική Ένωση είχε σπεύσει να αποστείλει βοήθεια προς τους ρεπουμπλικάνους, η οποία περιλάμβανε αεροπλάνα, άρματα μάχης και πολεμοφόδια. Το σύνολο των εθελοντών που τάχθηκαν στο πλευρό του δημοκρατικού στρατού ανήλθε στους 50.000 άνδρες¹⁷.

ΟΙ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΙ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΙ

Στο τέλος της δεκαετίας του 1930, ενώ η στρατιωτική ηγεσία της Γερμανίας δεν ήταν ακόμη έτοιμη να διεξάγει έναν νέο πόλεμο, ο οποίος κατά την άποψή της θα ήρε τις αδικίες της Συνθήκης των Βερσαλλιών, ο Χίτλερ είχε ήδη αποφασίσει για την εγκαθίδρυση της ηγεμονίας της Γερμανίας στην Ευρώπη. Η εκ νέου χάραξη των συνόρων της Γερμανίας, στην κατάσταση προ του 1914, αποτελούσε επιδίωξη του Χίτλερ, όπως αυτή αναφέρεται στο βιβλίο του «Mein Kampf». Ωστόσο, η εξωτερική πολιτική που χάραξε ο Χίτλερ δεν ήταν για την εκ νέου χάραξη των συνόρων, αλλά για την εξασφάλιση ενός «ζωτικού χώρου» (Lebensraum) που θα εξασφάλιζε στους Γερμανούς πρώτες ύλες και αγροτικά προϊόντα για τα επόμενα εκατό χρόνια¹⁸. Η προπαγάνδα του ναζιστικού καθεστώτος σχετικά με τον επικείμενο πόλεμο στόχευε στην υποστήριξη του γερμανικού λαού, ο οποίος έπρεπε ψυχολογικά, τεχνικά και υλικά να αντιμετωπίσει με υπομονή τα δεινά ενός νέου πολέμου, με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα από αυτήν των γειτονικών λαών της Γερμανίας. Ωστόσο, ο γερμανικός λαός παρά την υποστήριξη που παρείχε στον καγκελάριο Αδόλφο Χίτλερ και τον ενθουσιασμό του μετά τις πρώτες επεκτατικές επιχειρήσεις, αντιμετώπιζε με σκεπτικισμό τις συνέπειες ενός νέου πολέμου, δεδομένου ότι οι απώλειες της Γερμανίας κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν ανέλθει σε δύο εκατομμύρια νεκρούς και πολύ περισσότερους τραυματίες.

Οι Ναζί δεν είχαν οικονομικό πρόγραμμα. Ο Χίτλερ ήθελε βέβαια να μειώσει την ανεργία και να εξοπλίσει τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις, όμως δεν είχε σκεφθεί καν, πώς θα πραγματοποιούσε τους στόχους αυτούς. Επίσης, δεν είχε υπολογίσει ότι η οικονομική ευμάρεια της Γερμανίας θα μπορούσε να επιτευχθεί με την αύξηση της παραγωγικότητας και τις ειρηνικές εμπορικές συναλλαγές με τα άλλα κράτη. Ο στόχος που επέλεξε ήταν η κατάληψη και εκμετάλλευση ξένων χωρών, προς όφε-

¹⁷ Mitchener, J.A.: *Iberia*, New York 1968, σελ. 138-42, 694-706.

¹⁸ Hitler: *Mein Kampf*.

Πάνω: Ο Χίτλερ με την ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων σε μια παρέλαση, το 1934.

Κέντρο: Το ναζιστικό κόμμα έδωσε μεγάλη σημασία στην καθοδήγηση των νέων. Στη φωτογραφία, παιδιά του νηπιαγωγείου στο Coburg ασκούνται στο ναζιστικό χαιρετισμό. Η πλύση

εγκεφάλου των παιδιών της Γερμανίας είναι χαρακτηριστική της Χιτλερικής περιόδου. Τα παιδιά υποχρεώνονταν να χαιρετούνται μεταξύ τους φωνάζοντας Χάιλ Χίτλερ.

Κάτω: Παρέλαση με τη συμμετοχή των στρατηγών του έκπτωτου Κάιζερ, οι οποίοι θεωρούσαν ότι οι ριζοσπαστικές απόψεις τους θα γίνονταν δεκτές από τον Χίτλερ.

λος των Γερμανών. Για τον Χίτλερ η οικονομία ήταν ένα μέσο για την επίτευξη του κατακτητικού προγράμματός του. Έτσι, ανέχθηκε διάφορες οικονομικές θεωρίες, αρκεί αυτές να του παρείχαν όπλα για το ολέθριο πρόγραμμα του έργου¹⁹.

Όταν ο Χίτλερ έγινε καγκελάριος το 1933, ονόμασε τον Hjalmar Schacht υπουργό οικονομικών του Ράιχ. Ο Schacht, που ήταν παλαιότερα πρόεδρος της κεντρικής τράπεζας, είχε παραιτηθεί από την θέση του το 1930, σε ένδειξη δε διαμαρτυρίας για την αποπληρωμή των πολεμικών αποζημιώσεων είχε προσχωρήσει στο κόμμα των Ναζί. Ο Schacht, ως υπουργός του Χίτλερ, εφάρμοσε μια αντιπληθωριστική πολιτική, εισήγαγε προγράμματα εργασίας για τους ανέργους και εξάγγειλε την κατασκευή σειράς δημοσίων έργων. Μετά το 1936, ο Schacht και ο Goering είχαν διαφορετικές απόψεις για την οικονομία. Ο Schacht ήταν μεν υπέρ των εξοπλισμών, όμως γνώριζε ότι ο πολεμικός εξοπλισμός δεν συνέβαλε στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου των Γερμανών. Ενώ ο Goering πίστευε ότι οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί και η άνοδος του βιοτικού επιπέδου ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθούν ταυτόχρονα²⁰.

Η οικονομική πολιτική του Χίτλερ είχε κάποιες ομοιότητες με την πολιτική που εφάρμοσε ο F.D. Roosevelt στις ΗΠΑ. Το πιο κτυπητό παράδειγμα για τη νέα οικονομική άνθιση της Γερμανίας αποτελεί το πρόγραμμα κατασκευής αυτοκινητόδρομων (Autobahn), των οποίων τα σχέδια είχαν εκπονηθεί κατά τη διάρκεια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Ο Χίτλερ αναγνωρίζοντας ότι η υπόθεση των αυτοκινητοδρόμων του έδινε την ευκαιρία για άκρατη δημαγωγία, ανέθεσε την κατασκευή των αυτοκινητόδρομων στον Υπουργό Εξοπλισμού και Πολεμοφοδίων Fritz Todt, ο οποίος προέβη στην εκτέλεση οδικού δικτύου μήκους 3000 χιλιομέτρων σε διάστημα μόλις πέντε ετών. Την ίδια περίοδο εμφανίστηκε στην αγορά το νέο αυτοκίνητο Volkswagen, του οποίου η αγορά ήταν προσιτή από όλες σχεδόν τις οικογένειες της Γερμανίας. Έτσι, οι Γερμανοί μπορούσαν άνετα να αγοράσουν τα λαϊκά αυτοκίνητα Volkswagen και να τα δοκιμάσουν στη συνέχεια στις Autobahn²¹.

Όταν οι Ναζί διέλυσαν όλα τα εργατικά συνδικάτα, οι βιομήχανοι ανακουφίστηκαν και έσπευσαν να ενισχύσουν οικονομικά το ναζιστικό κόμμα NSDAP. Τότε ο Χίτλερ ισχυρίστηκε ότι οι ιδιωτικές επιχειρήσεις δεν θα ήταν δυνατό να επιβιώσουν σε μια δημοκρατία αλλά μόνο σε ένα αυταρχικό κράτος. Οι επιδιώξεις του Χίτλερ αναφορικά με την επέκταση των συνόρων της Γερμανίας μπορούσαν να επιτευχθούν μόνο με την αύξηση των εξοπλισμών, οι οποίοι μετά το 1936, αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά της γερμανικής οικονομικής πολιτικής. Σκοπός του Χίτλερ ήταν η επέκταση των συνόρων προς ανατολάς. Ωστόσο, η Γερμανία το 1939, δεν ήταν αυτάρκης ως προς τις πρώτες ύλες που απαιτούνταν για τον πόλεμο. Συγκεκριμένα, το ποσοστό των πρώτων υλών, που απαιτούνταν για ένα μακροχρόνιο πόλεμο και έπρεπε να εισαχθούν από το εξωτερικό είχε ως εξής: Πετρέλαιο 65%, Σίδηρο 66%, Καουτσούκ 85%, Βωξίτης 99%,

¹⁹ Benz,σελ. 95-99.

²⁰ Benz, σελ. 106.

²¹ Rurnell, σελ. 1404-1409.

Νικέλιο 95%, Χαλκό 70%, Μόλυβδο 50%²². Η ποσότητα των απαιτούμενων πρώτων υλών επαρκούσε για ένα χρόνο, όμως η διαθέσιμη ποσότητα σε καουτσούκ, Χαλκό, Μαγνήσιο, Αλουμίνιο και Κοβάλτιο ήταν μικρότερη. Έτσι, ο Χίτλερ ανέθεσε στον Wilhelm Kerler την έρευνα για την παραγωγή συνθετικών υλών, που θα αντικαθιστούσαν τις φυσικές πρώτες ύλες. Μέσα στα πλαίσια αυτά, άρχισε η παραγωγή της Βενζόλης από τα κάρβουνα. Ο Χίτλερ ανέθεσε επιπλέον στον Herman Goering την υλοποίηση ενός τετραετούς προγράμματος το οποίο θα καθιστούσε τη Γερμανία ικανή να διεξάγει πόλεμο. Υπό την καθοδήγηση του τελευταίου η γερμανική βιομηχανία άρχισε να επεκτείνεται στην παραγωγή συνθετικών υλών. Τα μέτρα αυτά έτυχαν υποστήριξης των Γερμανών πολιτών, όμως ώθησαν τη χώρα σε χρεοκοπία. Επειδή τα δημόσια έσοδα δεν επαρκούσαν για τον εξοπλισμό της Γερμανίας, ο Schacht ανέπτυξε ένα σύστημα κάλυψης των ελλειμμάτων, με την έκδοση κρατικών ομολόγων μιας ανύπαρκτης εταιρίας. Αλλά και τα πολεμοφόδια των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων δεν επαρκούσαν για έναν πόλεμο διαρκείας μεγαλύτερης των τεσσάρων μηνών. Η αεροπορία είχε στη διάθεσή της βόμβες μόνο για τρεις μήνες, ενώ το ναυτικό είχε επαρκή ποσότητα πολεμοφοδίων. Μολονότι, η γερμανική βιομηχανία είχε αναπτυχθεί στον τομέα των συνθετικών πρώτων υλών, το 1939 δεν είχε φθάσει ακόμη στο ανώτατο εφικτό όριο παραγωγής. Βέβαια, η συμφωνία με τη Ρωσία έδιδε την δυνατότητα στη Γερμανία να εισάγει από την ΕΣΣΔ τρόφιμα και πρώτες ύλες, όμως έτσι εξαρτιόταν έως ένα βαθμό από τη Σοβιετική Ένωση. Η αύξηση της παραγωγής που απαιτούσε περισσότερα εργατικά χέρια μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με τη συμμετοχή εργατών από τις χώρες που θα καταλαμβάνονταν από τη Γερμανία. Ενώ η αυξημένη ποσότητα πρώτων υλών θα απαιτούσε την κατάληψη εδαφών της ανατολικής Ευρώπης. Επομένως, η επικράτηση της Γερμανίας εξαρτιόταν άμεσα από την υποδούλωση των λαών της Ευρώπης, οι οποίοι θα έπρεπε να εργάζονται εντατικά για να εξυπηρετήσουν τις милитарιστικές και ρατσιστικές επιδιώξεις της Γερμανίας, ενώ οι πρώτες ύλες των χωρών που θα καταλαμβάνονταν θα χρησιμοποιούνταν προς όφελος της πολεμικής μηχανής της Γερμανίας και όχι προς όφελος των υπόδουλων λαών. Για τον Χίτλερ ήταν αδιάφορο εάν οι υπόδουλοι λαοί θα εξαφανίζονταν αμέσως μετά την υποδούλωσή τους. Όταν ο Χίτλερ έφθασε στο σημείο του πλήρους εξοπλισμού της Γερμανίας και απέκτησε τις ισχυρότερες στρατιωτικές δυνάμεις της Ευρώπης, οι Γερμανοί ένοιωσαν πολύ ικανοποιημένοι, αφού και οι δείκτες της ανεργίας και του πληθωρισμού βρίσκονταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Ωστόσο, ο αρχηγός του επιτελείου του γερμανικού στρατού, στρατηγός Ludwig Beck, είχε την πεποίθηση ότι η Γερμανία δεν θα μπορούσε να διεξάγει ένα παγκόσμιο πόλεμο εναντίον των οικονομικά ισχυρών δυνάμεων της υφηλίου και είχε διαφωνήσει με τον Χίτλερ, ήδη πριν την έναρξη του πολέμου.

ΟΙ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Εδώ υπενθυμίζουμε ότι η συνθήκη των Βερσαλλιών του 1919, είχε περιορίσει τον γερμανικό στρατό στους 100.000 άνδρες. Με την ίδια δε συνθήκη, απαγο-

²² Hart, σελ. 27-29. Purnell, σελ.1687-1694.

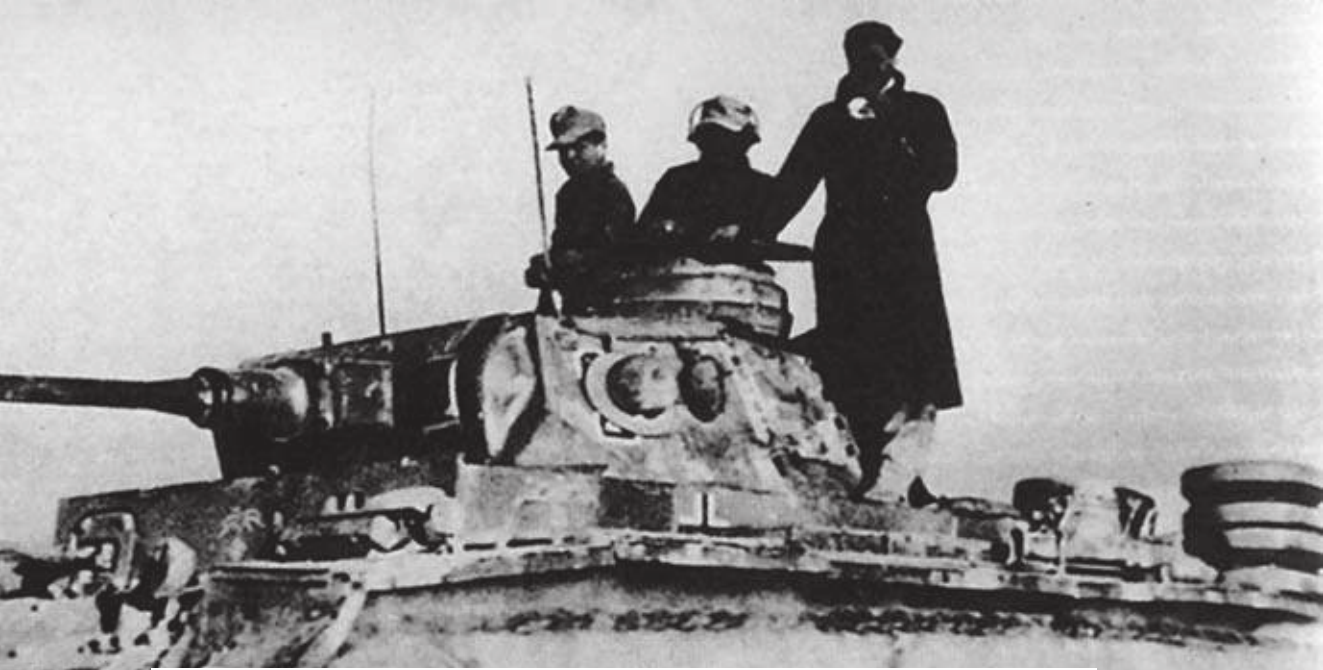
ρευόταν ο εξοπλισμός των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων σε άρματα μάχης, βαρύ πυροβολικό, αεροπλάνα και υποβρύχια. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, επί κεφαλής του γερμανικού Γενικού Επιτελείου τοποθετήθηκε ο στρατηγός Hans von Seeckt, ο οποίος είχε γεννηθεί το 1886 στη Σιλεσία. Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου είχε υπηρετήσει στο ανατολικό μέτωπο, στη στρατιά του στρατηγού Μάκενσεν. Ο Seeckt²³, το χρονικό διάστημα 1920-26, προσπάθησε να αναδιοργανώσει την Reichswehr, όπως αποκαλείτο τότε ο γερμανικός στρατός, και να τον εξοπλίσει με σύγχρονα μέσα. Η κυβέρνηση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, που είχε σχηματιστεί μετά την αποπομπή του Κάιζερ Γουλιέλμου Β΄, στηριζόταν στη βο-

ήθεια του Seeckt για την επιβίωσή της. Ο στρατηγός, μολονότι ήταν μοναρχικός, είχε δηλώσει ότι θα στήριζε τη δημοκρατία, εάν αυτή θα κινδύνευε από την άκρα αριστερά ή την άκρα δεξιά. Ο Seeckt είχε ήδη χρησιμοποιήσει το στρατό για να καταστείλει το πραξικόπημα του Μονάχου το 1923, μετά το οποίο είχε φυλακιστεί και ο Χίτλερ²⁴. Όταν η ενίσχυση του γερμανικού στρατού κατέστη εφικτή, ο ίδιος θεώρησε ότι μια δύναμη 200.000 έως 300.000 ανδρών θα ήταν ικανοποιητική. Όταν όμως ο Χίτλερ ανεδείχθη καγκελάριος, ο γερμανικός στρατός άρχισε να ενισχύεται με ταχύτερους ρυθμούς. Τον Οκτώβριο του 1934, ο Χίτλερ αύξησε τις ένοπλες δυνάμεις σε 300.000 άνδρες και το 1935 όρισε τη δύναμη αυτή σε 600.000, ενώ το 1939 η δύναμη του στρατού ειρήνης είχε φθάσει τους 730.000 άνδρες και οι εφεδρείες τους 1.100.000 άνδρες. Για την εξεύρεση του απαραίτητου αριθμού αξιωματικών, το ναζιστικό καθεστώς εκτός από τον στρατό είχε προστρέξει στην αστυνομία, στο κόμμα, στους απόστρατους αξιωματικούς και κατέφυγε ακόμη στον μαζικό προσηλυτισμό των νέων. Αλλά ο Seeckt δεν είχε εκτιμήσει σωστά τις δυνατότητες των αρμάτων μάχης, επειδή είχε εμπιστοσύνη στην πατροπαράδοτη πρωσική στρατηγική της δυναμικής ευκινησίας. Ωστόσο, ο Heinz Guderian, ο οποίος το 1922 είχε τοποθετηθεί στο επιτελείο των μηχανοκίνητων μεταφορών, έγινε ο κυριότερος

²³ Γεδεών Δ.: *Απόψεις του Αρχηγού του Γερμανικού Επιτελείου Χανς φον Σέεκτ*, Στρατιωτική Επιθεώρηση, ΓΕΣ, Τεύχος 3/1998.

²⁴ Purnell, σελ. 1107-1121.

Αριστερά: Όταν το 1935 η στρατιωτική θητεία έγινε υποχρεωτική, η Γερμανία απέκτησε έναν υπερσύγχρονο στρατό. Ανάμεσα στα όπλα που χρησιμοποιήθηκαν κατά τον Β' Π.Π. ήταν και ο πύραυλος V2 που χρησιμοποιήθηκε για τον βομβαρδισμό του Λονδίνου. Imperial War Museum, (Φωτογραφία Ε. Τζάχου 2002).

Κέντρο: Ο Rommel βασίστηκε στη χρήση των αρμάτων μάχης για να επικρατήσει στη Βόρεια Αφρική, Ωστόσο απέτυχε λόγω έλλειψης καυσίμων και ανταλλακτικών. Στη φωτογραφία γερμανικό άρμα μάχης Pz III.

Δεξιά: Παραμονές του πολέμου η γερμανική αεροπορία υπερείχε της συμμαχικής. Στη φωτογραφία καταδιωκτικά Me 110 (Messerschmitt) στη Λιβύη.

υποστηρικτής του πολέμου με τη χρήση τεθωρακισμένων. Μολονότι το 1931, ο Guderian ασκούσε πιέσεις για τη συγκρότηση τεθωρακισμένων μεραρχιών, η νέα φιλοσοφία για τον τρόπο διεξαγωγής μαχών συναντούσε μεγάλες αντιδράσεις. Ο Χίτλερ όμως όταν ανέλαβε την εξουσία, αντιλήφθηκε πλήρως τα πλεονεκτήματα των αρμάτων μάχης και προώθησε το πρόγραμμα αύξησης του αριθμού των τεθωρακισμένων. Ήδη τον Μάρτιο του 1937, η κατάληψη της Βιέννης πραγματοποιήθηκε από μια τεθωρακισμένη και μια μηχανοκίνητη μεραρχία υπό τον Guderian, που κάλυψαν μια απόσταση 670 χλμ. μέσα σε 48 ώρες. Η απαγόρευση εξοπλισμού του γερμανικού στρατού σε βαρύ πυροβολικό, έστρεψε τους Γερμανούς και στην έρευνα κατασκευής πυραύλων, αφού αυτοί δεν περιλαμβάνονταν στην απαγόρευση της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Κατά την επιστράτευση τον Σεπτέμβριο του 1939, ο γερμανικός στρατός είχε στη διάθεσή του 5 τεθωρακισμένες μεραρχίες, 4 ελαφρές, 4 μηχανοκίνητες, 4 ορεινές και 35 μεραρχίες πεζικού. Επιπλέον, διέθετε 51 εφεδρικές μεραρχίες. Όμως, η Γερμανία με πληθυσμό 80 εκατομμυρίων είχε κατορθώσει να

Δεξιά: Η μεταφορά του στρατηγού Φ. Φράνκο και των δυνάμεών του από τις Καναρίους νήσους έγινε εφικτή με την καθοριστική συμμετοχή της γερμανικής αεροπορίας.

Αριστερά: Μετά τρία χρόνια εμφυλίου πολέμου, οι οπαδοί του Φράνκο επεκράτησαν των δημοκρατικών. Στη φωτογραφία οι δυνάμεις του Φράνκο με ένα ρωσικό άρμα που κατέλαβαν.

επιστρατεύσει μόλις 2.5 εκατομμύρια άνδρες. Ενώ η εκπαίδευση νέων αξιωματικών ήταν προβληματική, η ηγεσία του γερμανικού στρατού είχε σωστά εκτιμήσει τη σημασία που θα είχαν στον πόλεμο οι μηχανοκίνητες μονάδες και οι ανεξάρτητοι σχηματισμοί των αρμάτων μάχης. Οι καινοτομίες αυτές και η ανάπτυξη της πολεμικής αεροπορίας, ήταν αρκετές για να ανατρέψουν την έως τότε υφισταμένη υπεροχή των δυτικών συμμάχων σε στρατό ξηράς.

Επικεφαλής του γερμανικού στρατού ήταν οι στρατηγοί W. von Brauchitsch, F. Halder, G. von Rundstedt και F. von Bock. Ωστόσο, δραστηριότητα είχαν επιδείξει και ορισμένοι νεότεροι αξιωματικοί, όπως οι H. Guderian, Manstein και Erwin Rommel²⁵.

Επειδή με τη συνθήκη των Βερσαλλιών είχε περιοριστεί το τوناζ των πολεμικών πλοίων, η Γερμανία αποφάσισε να ναυπηγήσει τρία θωρηκτά τσέπης, ενώ ο ναύαρχος Doenitz διατάχτηκε να συγκροτήσει μια δύναμη υποβρυχίων. Ωστόσο, ο γερμανικός στόλος ήταν πολύ κατώτερος του συμμαχικού, και υστερούσε ακόμη και του γαλλικού. Το 1939, η Γερμανία διέθετε δύο θωρηκτά μάχης: το Gneisenau (31.850 τόνων) και το Scharnhorst (38.900 τόνων). Τα πλοία αυτά διέθεταν από 9 πυροβόλα των 28 εκατοστών. Από τα 3 θωρηκτά τσέπης, το Deutschland και το Admiral Scheer ήταν των 15.900 τόνων και το Admiral Graf Spee των 16.200 τόνων. Τα πλοία αυτά διέθεταν 6 κανόνια των 28 εκατοστών.

²⁵ Benz, σελ. 151-167.

Επίσης, υπήρχαν δύο βαριά καταδρομικά, τα Admiral Hipper και Bluecher, των 18.200 τόνων με 8 κανόνια των 20.3 εκ. Διαθέσιμα ήταν και τα δύο παλιά πλοία γραμμής (Schlesien και Schleswig- Holstein) που είχαν ναυπηγηθεί το 1904 και 1905. Το ναυτικό διέθετε και 6 ελαφρά καταδρομικά, 34 αντιτορπιλικά και έναν μεγάλο αριθμό βοηθητικών πλοίων. Το γερμανικό ναυτικό είχε στη διάθεσή του και 51 υποβρύχια, από τα οποία τα 23 ήταν κατάλληλα για επιχειρήσεις στον Ατλαντικό²⁶. Το 1939, επικεφαλής του γερμανικού Ναυτικού τοποθετήθηκε ο Ναύαρχος Erich Raeder.

Σύμφωνα με την Συνθήκη των Βερσαλλιών, η Γερμανία δεν είχε το δικαίωμα παρασκευής πολεμικών αεροσκαφών, γι' αυτό η αεροπορική βιομηχανία είχε διαλυθεί. Ωστόσο, ο von Seeckt φρόντισε για την παραμονή 120 πιλότων στο γερμανικό στρατό με την ελπίδα ότι θα χρησιμοποιούντο αργότερα. Μετά την υπογραφή της Συνθήκης στο Rapallo το 1922 ανάμεσα στη Ρωσία και τη Γερμανία²⁷, οι Γερμανοί το 1925 απέκτησαν μια αεροπορική βάση στο Lipetsk, νότια της Μόσχας. Παράλληλα δε, ο κατασκευαστής αεροπλάνων Junkers ανήγειρε εργοστάσιο κατασκευής αεροπλάνων στο Fili της Ρωσίας. Η αεροπορική βάση του Lipetsk λειτουργησε έως το 1933.

Μετά την ανάληψη της καγκελαρίας από τον Χίτλερ, ο H. Goering έγινε κομισάριος της αεροπορίας. Όμως, αυτός που μόχθησε για την ανάπτυξη της γερμανικής αεροπορίας ήταν ο Erhard Milch, υπουργός της αεροπορίας του Ράιχ. Ο Milch προώθησε την κατασκευή νέου τύπου αεροπλάνων και 36 αεροδρομίων. Τότε η βιομηχανία αεροπλάνων γνώρισε μεγάλη άνθιση και οι απασχολούμενοι σε αυτήν ανήλθαν στους 125.000. Η νέα γενιά αεροπλάνων περιλάμβανε καταδιωκτικά Messerschmitt Bf 109 και το βομβαρδιστικό καθέτου εφορμήσεως Junkers Ju 87 Το 1936, η Γερμανία διέθετε 2.680 αεροπλάνα. Τον Σεπτέμβριο του 1939, η Γερμανία είχε συγκεντρώσει 4.000 έως 4.700 αεροπλάνα. Από αυτά τα 700 ήταν καταδιωκτικά τύπου Bf 109, 110 βομβαρδιστικά ημέρας τύπου JU 88 και He 111, 350 βομβαρδιστικά καθέτου εφορμήσεως τύπου JU 87, 400 διαθέσιμα καταδιωκτικά τύπου Me 110 και 550 μεταγωγικά²⁸.

Όταν εκδηλώθηκε ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος, ο στρατηγός Φράνκο ζήτησε τη βοήθεια του Χίτλερ, ο οποίος ανταποκρίθηκε αμέσως και συνέβαλε στη μεταφορά 13.900 οπλιτών και αξιωματικών των εθνικιστών από το Μαρόκο στην Ισπανία. Επίσης το φθινόπωρο του 1936, ο Χίτλερ απέστειλε στην Ισπανία 146 αεροπλάνα. Η λεγεώνα Condor, όπως ονομάστηκαν οι γερμανικές αεροπορικές δυνάμεις στην Ισπανία, διέθετε καταδιωκτικά και βομβαρδιστικά αεροπλάνα, ανάμεσα στα οποία υπήρχαν Bf 109 B και καταδιωκτικά Ju 87. Ο βομβαρδισμός της πόλεως Guernica από τους Γερμανούς είχε πολλά θύματα αμάχων που υπερέβησαν τα 1.000 άτομα. Η λεγεώνα επέστρεψε ατμοπλοϊκώς στη Γερμανία το 1939, μετά τη λήξη του εμφυλίου στην Ισπανία²⁹.

²⁶ Bekker C., *Die Kriegsmarine*, Klagenfurt 2005, σελ. 8-25.

²⁷ Τζάχος Ε.Ε.: *Οι ολέθριες σχέσεις Γερμανίας-Ρωσίας 1914-45*, Πόλεμος και Ιστορία, Τεύχος 34, 2000.

²⁸ Pimlott J., *Die Luftwaffe*, Klagenfurt 1998, σελ. 7-20.

²⁹ Purnell, σελ. 1612-25.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΙΑΣ

Μολονότι, η Συνθήκη Ειρήνης των Βερσαλλιών απαγόρευε την ένωση της Γερμανίας με την Αυστρία, ο Χίτλερ αποφάσισε να την πραγματοποιήσει, και στις 12 Μαρτίου 1938, ο γερμανικός στρατός εισήλθε αναίμακτα στη Βιέννη³⁰. Η κίνηση αυτή επέτρεψε στον Χίτλερ να περικυκλώσει την Τσεχοσλοβακία και να εξουδετερώσει τις οχυρώσεις της. Η χώρα αυτή εκτός από Τσέχους και Σλοβάκους είχε και μια μειονότητα Γερμανόφωνων (οι Σουδήτες). Η ομιλία του Χίτλερ στις 20.2.1938 έδωσε το σύνθημα για να λυθεί το πρόβλημα αυτό προς όφελος των γερμανόφωνων κατοίκων. Ο Χίτλερ είπε συγκεκριμένα ότι, ήταν απαραίτητο για μια παγκόσμια δύναμη να βλέπει τους ομοεθνείς της στο εξωτερικό να ταπεινώνονται, επειδή αυτοί εκτιμούσαν τη Γερμανία. Εκμεταλλευόμενος δε την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στο εσωτερικό της Τσεχοσλοβακίας, αποφάσισε να χρησιμοποιήσει το χαρτί των Σουδητών. Τότε, η γερμανική προπαγάνδα άρχισε να κατηγορεί την Πράγα ότι αποτελούσε προπύργιο του κομμουνισμού και ότι δυνάστευε τη γερμανόφωνη μειονότητα. Η στάση αυτή του Χίτλερ, ενθάρρυνε τους Σουδήτες, των οποίων οι απαιτήσεις για αυτονομία και αποζημιώσεις άρχισαν να δημιουργούν τριγμούς στα θεμέλια του νέου κράτους. Όταν δε ο Χίτλερ συναντήθηκε με τον ηγέτη του κόμματος των Σουδητών Χενλάιν, τον συμβούλευσε να αυξήσει τις αξιώσεις του σε τέτοιο βαθμό, ώστε η επέμβαση της Γερμανίας να καταστεί αναπόφευκτη. Συγχρόνως, πίεσε την Τσεχοσλοβακία να συγκατατεθεί στην ενσωμάτωση της γερμανόφωνης επαρχίας των Σουδητών στην Γερμανία. Τότε, ο πρόεδρος της χώρας Eduard Benes ζήτησε τη βοήθεια των Γάλλων και των Άγγλων, οι οποίοι όμως τον αγνόησαν με κυνισμό. Ενώ ο Μπένες ετοιμαζόταν να αντισταθεί, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι αποφάσισαν να τον πουλήσουν, προκειμένου να κερδίσουν χρόνο. Οι συνομιλίες Γάλλων και Βρετανών που πραγματοποιήθηκαν στις 16-17 Σεπτεμβρίου 1938, κατέληξαν σε μια συμφωνία, η οποία προέβλεπε την υποταγή της Τσεχοσλοβακίας στις αξιώσεις του Χίτλερ. Αμέσως μετά, με μια κοινή νότα προς την Πράγα όχι μόνο ζήτησαν την παραχώρηση των παραμεθορίων περιοχών της Τσεχοσλοβακίας, αλλά απαγόρευσαν και την κήρυξη επιστράτευσης. Στη συνέχεια, απαίτησαν από την Πράγα να ανταποκριθεί θετικά στις αξιώσεις τους μέσα σε 24 ώρες. Όταν έγινε γνωστό ότι η Πράγα θα απέρριπτε το περιεχόμενο της κοινής νότας, ο Βρετανός πρωθυπουργός Τσάμπερλαιν συνέστησε στους Τσεχοσλοβάκους να μη δημοσιεύσουν ακόμη την απορριπτική απάντησή τους, συγχρόνως δε ενημέρωσε τον Χίτλερ για τις προθέσεις των Τσεχοσλοβάκων³¹! Η βρετανική διπλοπροσωπία έδρασε και πάλιν!

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Στη Γαλλία του μεσοπολέμου, είχε διατηρηθεί ο κύριος όγκος του στρατού, αυτός που είχε υποληφθεί από τις απώλειες του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, οι οποίες ανέρχονταν σε 1.385.000 άνδρες. Ωστόσο, υπήρχαν αμφιβολίες για την επάρκεια και την καταλληλότητά του. Οι επαρχίες της Αλσατίας και της Λορένης, που απω-

³⁰ G.Mann, *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, 1998, σελ. 877-78.

³¹ Benz, σελ. 160-3.

λέσθησαν το 1870, ανακτήθηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Όμως υπήρχε ο φόβος ότι θα ήταν ευπρόσβλητες σε έναν νέο πόλεμο από την πλευρά της Γερμανίας. Η παλαιότερη θεωρία της επιθέσεως μέχρις εσχάτων είχε εγκαταλειφθεί για χάρη μιας αργής και καλά προετοιμασμένης προέλασης του πεζικού. Για την αποτελεσματικότερη άμυνα των συνόρων κατασκευάστηκαν τα οχυρωματικά έργα Maginot. Η γραμμή αυτή προέβλεπε τη διαφύλαξη των συνόρων της Λορένης με μια προέκταση κατά μήκος του Ρήνου. Στην επίκριση ότι η γραμμή αυτή δεν θα εμπόδιζε τους Γερμανούς να επιτεθούν δια μέσου του Βελγίου, το γαλλικό επιτελείο είχε απαντήσει αόριστα. Μολονότι, οι Γάλλοι στρατηγοί πρόθυμα εξυμνούσαν τις αρετές των τεθωρακισμένων, δεν αποδέχτηκαν τη χρησιμοποίηση των τεθωρακισμένων μεραρχιών, οι οποίες ήταν αποτελεσματικότερες αφού είχαν τη δυνατότητα να ενεργήσουν εις βάθος επιθέσεις. Το Σεπτέμβριο του 1939, μετά τη γενική επιστράτευση, 60 περίπου μεραρχίες πεζικού, 2 μεραρχίες ιππικού, 2 ελαφρές μηχανοκίνητες μεραρχίες και δύο βαρύτερα τεθωρακισμένες μεραρχίες βρέθηκαν αντιμέτωποι με τους Γερμανούς, στην ΒΑ Γαλλία. Εκείνη την περίοδο, οι Γάλλοι είχαν στη διάθεσή τους 2.250 σύγχρονα και 450 παλιά άρματα μάχης. Επί κεφαλής των γαλλικών δυνάμεων ήταν ο στρατηγός Gamelin. Σε μια επιστολή του προς τον βιομήχανο Ρενό, ο Γάλλος στρατηγός είχε διατυπώσει μια αμφιλεγόμενη άποψη.

Αριστερά: Μετά την κατάληψη της Αυστρίας τον Μάρτιο του 1938, ο Χίτλερ μετέβη στη Βιέννη. Για λόγους ασφαλείας, την προηγούμενη ημέρα ο Χίτλερ φρόντισε για τη σύλληψη 67.000 ατόμων.

Δεξιά: Η κατάληψη της Σουδητίας από τους Γερμανούς το 1938. Στο βήμα είναι ο Κ. Χένλαϊν πρόεδρος των Σουδητών και πιο πίσω ο Χίτλερ. Χαρακτηριστικός είναι ο χαιρετισμός των νεανίδων.

Συγκεκριμένα έγραφε τα παρακάτω: «φυσικά χρειαζόμαστε άρματα μάχης, όμως δεν μπορείτε να ελπίζετε ότι πραγματικά θα διασπάσετε τις γραμμές του εχθρού με αυτά. Όσο για την αεροπορία δεν θα διαδραματίσει το ρόλο που περιμένετε, θα είναι μια τρύπα στο νερό»³². Το γαλλικό ναυτικό διέθετε 5 παλιά θωρηκτά, 7 σύγχρονα καταδρομικά των 10.000 τόνων και 10 λίγο μικρότερα. Επίσης, διέθετε 60 στολίσκους μικρών σκαφών και αντιτορπιλικών, 70 υποβρύχια, 1 αεροπλανοφόρο και δύο εύδρομα των 26.500 τόνων. Η γαλλική αεροπορία ήταν ξεπερασμένη και παραμελημένη. Το Σεπτέμβριο του 1939 διέθετε 600 καταδιωκτικά, 170 βομβαρδιστικά και 360 αναγνωριστικά. Στη Γαλλία, το ανώτατο συμβούλιο της εθνικής άμυνας διαλύθηκε, την περίοδο που θεωρήθηκε ότι η Γαλλία ήταν ετοιμοπόλεμη. Το υπεύθυνο όργανο μετά τη διάλυσή του ήταν η Επιτροπή Πολέμου (Comité de Guerre), που συνήλθε μόνο δύο φορές. Ο επικεφαλής της Επιτροπής στρατηγός Maurice Gamelin, κινείτο ανάμεσα στο μέτωπο και τις πολιτικές συζητήσεις. Ο πρωθυπουργός E. Daladier επιθυμούσε να τον κρατήσει στη θέση του, όμως ο επόμενος πρωθυπουργός P. Reynaud έσπευσε να τον απολύσει³³.

Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ

Οι Βρετανοί αντιμετώπισαν τον πόλεμο με το σύστημα της διεξαγωγής πολέμων με επιτροπές. (Waging War with Committees). Στο πολεμικό συμβούλιο, το οποίο ελάμβανε όλες τις στρατηγικές αποφάσεις, συμμετείχε ο πρωθυπουργός Chamberlain, ο Λόρδος Halifax, ο Sir John Simon, ο Sir John Anderson και οι πολεμικοί υπουργοί W. Churchill, ο Sir Howard Kingsley Wood και ο Leslie Hore-Belisha. Οι αρχηγοί των βρετανικών ενόπλων δυνάμεων είχαν σχηματίσει μια επιτροπή εμπειρογνομόνων, την Chiefs of Staff Committee (CSC). Στις συσκέψεις συμμετείχαν για το βασιλικό ναυτικό ο ναύαρχος Sir Dudley P.A. Pound (αργότερα ο ναύαρχος Sir A.B. Cunningham), για την αεροπορία ο στρατάρχης αεροπορίας Sir Cyril Newall (αργότερα ο Sir C. Portal) και για τον βρετανικό στρατό, ο Αρχηγός του αυτοκρατορικού γενικού επιτελείου Sir William Ironside.

Η Βρετανία θεωρούσε ότι ο πόλεμος για αυτήν θα περιοριζόταν στη θάλασσα και στον αέρα και ότι δεν θα ήταν υποχρεωμένη να στείλει στρατό ξηράς στο εξωτερικό. Εδώ υπενθυμίζεται ότι η Βρετανία ήταν πρωτοπόρος στην εξέλιξη των τεθωρακισμένων κατά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι Βρετανοί Χαρτ και Φούλλερ είχαν αναπτύξει τη θεωρία της διάσπασης των γραμμών του εχθρού με τεθωρακισμένα, η οποία είχε μεγάλη απήχηση στη Γερμανία και στη Σοβιετική Ένωση³⁴. Όταν στη Βρετανία δημιουργήθηκε πειραματικά μια μηχανοκίνητη δύναμη, το 1927, αυτή συνάντησε μεγάλες αντιδράσεις. Μολονότι ο βρετανικός στρατός, ο οποίος ήταν ολιγάριθμος προσφερόταν για τη χρήση τεθωρακισμένων, οι ιθύνοντες είχαν καταλήξει στο συμπέρασμα της περιορισμένης δράσης των τεθωρακισμένων και στην ενίσχυση του ιππικού. Όταν δε την άνοιξη του 1939 οι Βρετανοί αντελήφθησαν, ότι η Γαλλία δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τους

³² Purnell, σελ. 1687-95.

³³ Dahms, σελ. 33.

³⁴ Hart L.: *Τα άρματα*, Τόμος II, Παράρτημα V.

Γερμανούς μόνη της, αποφασίστηκε ο διπλασιασμός της εθνοφρουράς και η επιστράτευση. Ήταν όμως αργά. Το φθινόπωρο του 1939, η Βρετανία ήταν σε θέση να στείλει στη Γαλλία μόνο 4 μεραρχίες τακτικού πεζικού και 50 ελαφρά τεθωρακισμένα. Την άνοιξη του 1940, έφθασαν στη Γαλλία ακόμη μια τακτική μεραρχία και 5 μεραρχίες της εθνοφρουράς. Αυξήθηκε και η δύναμη των τεθωρακισμένων, η οποία αποτελείτο από μια ταξιαρχία τεθωρακισμένων πεζικού, δυνάμει δύο ταγμάτων (100 άρματα μάχης) και από δύο ελαφρά τεθωρακισμένες ταξιαρχίες (200 άρματα μάχης).

Το βρετανικό ναυτικό ήταν μια παγκόσμια δύναμη. Με βάση τη Συμφωνία της Ουάσιγκτον η αναλογία των θωρηκτών και των αεροπλανοφόρων των ΗΠΑ, της Βρετανίας και Ιαπωνίας είχε καθοριστεί με τη σχέση 5:5:3. Όμως η συμφωνία αυτή το 1935 είχε καταγγελθεί από την Ιαπωνία. Το 1939, ο βρετανικός στόλος περιλάμβανε 12 θωρηκτά, 3 καταδρομικά μάχης, 7 αεροπλανοφόρα, 64 καταδρομικά, 184 αντιτορπιλικά και 58 υποβρύχια. Η βρετανική ναυτική αεροπορία υστερούσε κυρίως λόγω της μικρής απόδοσης των αεροσκαφών των αεροπλανοφόρων. Γενικά, επικρατούσε η άποψη ότι η Βρετανία έπρεπε να βασίζεται στα πλοία επιφανείας, ενώ τα αεροπλάνα και τα υποβρύχια θα αποτελούσαν επικουρικό μέσο. Το Σεπτέμβριο του 1939, η Βρετανία διέθετε 2.075 αεροσκάφη από τα οποία τα 415 στάθμευαν εκτός Βρετανίας. Από τα υπόλοιπα 1.660 αεροσκάφη, τα 530 ήταν βομβαρδιστικά, 608 καταδιωκτικά και 516 αναγνωριστικά³⁵.

ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

Το Συνέδριο του Μονάχου το 1938 συμβολίζει την προπολεμική τακτική κατευνασμού, που ακολουθούσαν τα δημοκρατικά κράτη της Ευρώπης, η οποία ωστόσο, ήταν συνώνυμη με την έννοια της ταπεινωτικής παράδοσης. Το συνέδριο αυτό με θέμα την Τσεχοσλοβακία συνεκλήθη από τον Μουσολίνι, ο οποίος φοβόταν ότι θα ξεσπάσει πόλεμος στην Ευρώπη. Η αποδοχή της πρόσκλησης του Χίτλερ από τον Τσάμπερλαιν στις 28 Σεπτεμβρίου 1938, ήταν καθοριστικής σημασίας. Την επομένη ημέρα συναντήθηκαν στο Μόναχο ο Χίτλερ, ο Μουσολίνι, ο Νταλαντιέ και ο Τσάμπερλαιν. Δεν έγιναν διαπραγματεύσεις επί της ουσίας του θέματος, παρά μόνον ανεπίσημες συζητήσεις ανάμεσα σε άτομα που είχαν εκ των προτέρων συμφωνήσει με τις εισηγήσεις, τις οποίες είχαν εμπρός τους. Η Τσεχοσλοβακία δεν αντιπροσωπεύτηκε στο Μόναχο, αλλά ούτε ζητήθηκε η συναίνεση της κυβερνήσεώς της. Η απόφαση των τεσσάρων δυνάμεων σήμαινε το τέλος της Τσεχοσλοβακίας, που είχε δημιουργηθεί το 1918. Την απόφαση αυτήν για την επίτευξη της ειρήνης, ζητωκραύγασε ολόκληρος ο κόσμος, ο δε Τσάμπερλαιν κόμπαζε ότι είχε σώσει την Ευρώπη από τον πόλεμο³⁶. Μετά τη συμφωνία του Μονάχου και την παραχώρηση της Σουδητίας, της οποίας η πλειονότητα των κατοίκων ήταν Γερμανόφωνοι, ο Χίτλερ είχε δηλώσει ότι δεν θα είχε άλλες εδαφικές απαιτήσεις. Αυτό όμως ήταν ένα μεγάλο ψέμα, αφού ήταν γνωστό ότι ήταν αντίθετος με την ύπαρξη της Πολωνίας και κατά συνέπεια του πολωνικού διαδρό-

³⁵ Purnell, σελ. 1687-95.

³⁶ Purnell, σελ. 1641-60.

μου που χώριζε την ανατολική Πρωσία από την υπόλοιπη Γερμανία. Ο Χίτλερ, το 1939, αθετώντας την υπόσχεσή του ότι δεν θα είχε άλλες απαιτήσεις, επέτρεψε στην Πολωνία να καταλάβει το ανατολικό άκρο της Τσεχοσλοβακίας, δηλαδή την περιοχή Olsa ή Teschen, βοήθησε την Ουγγαρία να καταλάβει τις νότιες περιοχές της Σλοβακίας και ενθάρρυνε την ανεξαρτησία της υπόλοιπης Σλοβακίας. Υπό τον έλεγχο της Πράγας παρέμειναν μόνον οι περιοχές της Βοημίας και της Μοραβίας. Γι' αυτό ο πρόεδρος της Τσεχίας και ο υπουργός των εξωτερικών έσπευσαν στο Βερολίνο ώστε να εξασφαλίσουν τουλάχιστον την ανεξαρτησία του εναπομείναντος τμήματος της Τσεχίας. Όταν έφθασαν στο Βερολίνο στις 15 Μαρτίου 1939, πληροφορήθηκαν ότι οι Γερμανοί είχαν αποφασίσει να εισβάλλουν στην Τσεχία την επόμενη ημέρα και θα καταλάμβαναν την Πράγα. Ενώ αυτοί επέστρεφαν άπρακτοι σιδηροδρομικώς, ο Χίτλερ έσπευσε αεροπορικώς στο Χράντσανι της Πράγας, πριν την επιστροφή των Τσέχων στην πατρίδα τους. Ο στρατός της Τσεχίας δεν έφερε καμία αντίσταση στην κατάληψη της χώρας από τους Γερμανούς και ένα διάταγμα του Χίτλερ ενσωμάτωσε την Βοημία και την Μοραβία στο γερμανικό Ράιχ. Μετά λίγες ημέρες, ο υπουργός εξωτερικών του Ράιχ Joachim von. Ribbentrop με ένα τελεσίγραφο απαίτησε από την Λιθουανία την επιστροφή της περιοχής Μέμελ στη Γερμανία, η οποία είχε παραχωρηθεί στη Λιθουανία το 1919³⁷. Ο Τσάμπερλαιν όχι μόνο δεν αντέδρασε στις αυθαιρεσίες του Χίτλερ σχετικά με τη διάλυση της Τσεχοσλοβακίας, αλλά αρνήθηκε αρχικά να τις σχολιάσει ακόμη και στη Βουλή των Αντιπροσώπων. Όμως, η κατακραυγή των Βρετανών ήταν τόσο μεγάλη, που σύντομα υποχρεώθηκε να αλλάξει στάση. Αφού προηγουμένως υποχώρησαν σε ζητήματα, που ήταν δυνατό να αναχαιτίσουν τον Χίτλερ, εάν έφερναν εγκαίρως αντιρρήσεις, ο Τσάμπερλαιν και ο Νταλαντιέ δήλωσαν ότι θα αγωνίζονταν για την ακεραιότητα της Πολωνίας. Στην πράξη όμως αυτό ήταν αδύνατο να τηρηθεί επειδή οι δύο χώρες για να βοηθήσουν ουσιαστικά την Πολωνία, θα έπρεπε να ενεργήσουν επίθεση κατά των δυτικών συνόρων της Γερμανίας. Επιπλέον, ο Χίτλερ είχε θεωρήσει ότι, η δήλωση υπέρ της ακεραιότητας της Πολωνίας ήταν μια μπλόφα των Βρετανών και των Γάλλων, οι οποίοι, μετά την κατάληψη της Αλβανίας από τους Ιταλούς, είχαν δώσει παρόμοιες διαβεβαιώσεις στην Ελλάδα και στη Ρουμανία, τις οποίες όμως αδυνατούσαν να τηρήσουν³⁸.

ΤΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ ΤΟ 1939

Για την ενίσχυση της Δύσης κατά των Ναζί η συμμετοχή της Σοβιετικής Ένωσης σε μια συμμαχία κρίθηκε απαραίτητη.³⁹ Πράγματι, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι ζήτησαν από τους Σοβιετικούς να μη βοηθούν πλέον τους Γερμανούς. Όμως, ο Στάλιν ήταν ακόμη δυσαρεστημένος, επειδή δεν είχε ενημερωθεί για τη διάσκεψη του Μονάχου. Πίστευε δε ότι, η συμμετοχή της Ρωσίας στη διάσκεψη θα μπορούσε ενδεχομένως να αναχαιτίσει τον Χίτλερ στο θέμα της Σουδητίας. Επιπλέον, ο Στάλιν δεν έδιδε και πολύ βάση στα λόγια των δυτικών, επειδή οι ηγέτες τους

37 Benz, σελ. 163.

38 Hart, σελ.11-15.

39 Purnell, σελ. 1672-78.

Πάνω: Η συνθήκη μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Γερμανίας υπογράφηκε στη Μόσχα στις 23 Αυγούστου 1939. Η υπογραφή της συμμαχίας ανάμεσα στον Γερμανό Υπουργό Εξωτερικών Ribbentrop και τον σοβιετικό ομόλογό του Μολότοφ, σύντομα θα είχε ως πρώτο θύμα την Πολωνία. Στη φωτογραφία ο υπουργός εξωτερικών της Γερμανίας von Ribbentrop με τον Στάλιν.

Κάτω: Ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι με τη μεσολάβηση του κόμη Galeazzo Ciano είχαν υπογράψει μια συμμαχία στις 22.5.1939, γνωστή ως Ατσάλινη Συμμαχία (Stahlpakt ή Patto di Acciaio), όμως δεν είχε καθοριστεί η ημερομηνία συμμετοχής της Ιταλίας στον πόλεμο.

στο Μόναχο είχαν ακολουθήσει μια πολιτική κατευνασμού. Από την πλευρά τους οι Βρετανοί και οι Γάλλοι πίστευαν ότι η ΕΣΣΔ και η Γερμανία δεν θα μπορούσαν ποτέ να συμφιλιωθούν και να συμμαχήσουν. Ωστόσο, τον Δεκέμβριο του 1938 ο von Ribbentrop υπέγραψε στο Παρίσι σύμφωνο φιλίας με τους Γάλλους. Τότε, οι Βρετανοί αιφνιδιάστηκαν, τον δε Ιανουάριο του 1939, ο Τσάμπερλαιν μετέβη στην Ρώμη για να ζητήσει τη μεσολάβηση του Μουσολίνι προς τον Χίτλερ. Η επόμενη κίνηση της Βρετανίας θα μπορούσε να είναι μια συμμαχία με τους Ρώσους, αλλά στη γηραιά Αλβιόνα επικρατούσε η άποψη ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν αδύναμη, λόγω των εκκαθαρίσεων που είχε εφαρμόσει ο Στάλιν στο σώμα των αξιωματικών και ότι η σοβιετική αεροπορία δεν ήταν σε θέση να αναμετρηθεί με τη γερμανική.

Ωστόσο, η βρετανική κοινή γνώμη πίεζε για μια συμμαχία με τους σοβιετικούς, επειδή πίστευε ότι, στην περίπτωση υλοποίησής της ο Χίτλερ δεν θα τολμούσε να κηρύξει πόλεμο. Έτσι, η βρετανική κυβέρνηση άρχισε να αναζητά τον τρόπο για τη σύναψη μιας συμμαχίας με τους Ρώσους, η οποία όμως να μην την έθετε σε κίνδυνο. Κεντρική ιδέα της βρετανικής διπλωματίας ήταν η παροχή βοήθειας από τους σοβιετικούς, μόνον εάν αυτή απαιτείτο, ή όταν θα ήταν επιθυμητή. Η πρόταση αυτή δεν θεωρήθηκε ελκυστική από τους σοβιετικούς. Επιπλέον, ο Στάλιν υποπευόταν ότι η πολιτική των Γάλλων και των Άγγλων αποσκοπούσε στην ενθάρρυνση του Χίτλερ για μια επίθεση κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Επειδή όμως, ο Στάλιν επιθυμούσε την καταστροφή των καπιταλιστικών χωρών της Δύσης από τον Χίτλερ, αποφάσισε να έλθει σε επαφή με τη Γερμανία. Από την πλευρά του ο Χίτλερ, ο οποίος ήθελε ένα σύμφωνο συνεργασίας με την ΕΣΣΔ, όπως αυτό είχε πραγματοποιηθεί στο Rapallo της Ιταλίας το 1922, επιθυμούσε να συμμαχήσει με τον Στάλιν, αφενός για να εξουδετερώσει τις απειλές από την πλευρά της ανατολικής Ευρώπης και αφετέρου για να διαμελίσει την Πολωνία. Ωστόσο, ο Στάλιν έκρινε ότι η συμμαχία Γερμανίας- Ιαπωνίας θα απέβαινε εις βάρος της ΕΣΣΔ. Γι' αυτό αποφάσισε να ενισχύσει τις σχέσεις της Μόσχας με το Βερολίνο. Έτσι, απέλυσε τον Λιτβίνωφ και τοποθέτησε τον Βιατσεσλάβ Μολότοφ στη θέση του, ως κομισάριο των εξωτερικών. Ο Λιτβίνωφ ήταν για μεγάλο διάστημα ο κυριότερος συνήγορος της συνεργασίας με τις δυτικές δυνάμεις, για αντίσταση κατά της ναζιστικής Γερμανίας. Αντίθετα, ο Μολότοφ είχε τη φήμη ότι προτιμούσε να διαπραγματεύεται με δικτάτορες αντί με ελεύθερα δημοκρατικά κράτη. Τον Απρίλιο του 1939, είχαν αρχίσει ήδη οι πρώτες επαφές για μια προσέγγιση των Σοβιετικών με τους Ναζί, αλλά αυτές έγιναν με εξαιρετική προφύλαξη λόγω της αμοιβαίας καχυποψίας που επικρατούσε. Όταν όμως διαπιστώθηκε ότι οι διαπραγματεύσεις Σοβιετικών και Βρετανών δεν προχωρούσαν γρήγορα, οι Γερμανοί επιτάχυναν τις προσπάθειές τους για προσέγγιση. Ο δε Χίτλερ αποδέχθηκε τις σοβιετικές απαιτήσεις για τα βαλτικά κράτη και ο Ribbentrop πέταξε στις 23 Αυγούστου για Μόσχα. Την ίδια μέρα, ο σοβιετικός κομισάριος εξωτερικών Μολότοφ και ο Γερμανός υπουργός εξωτερικών Ribbentrop, παρουσία του Στάλιν, υπέγραψαν στο Κρεμλίνο σύμφωνο μη επιθέσεως, με το οποίο, οι συμβαλλόμενοι αναλάμβαναν την υποχρέωση της αποχής από επιθετικές ενέργειες για μια περίοδο δέκα ετών. Με μυστικό δε πρωτόκολλο αναγνωριζόταν ότι οι βαλτικές χώρες και η Φινλανδία ανήκαν στη σοβιετική σφαίρα επιρροής. Σε περίπτωση διαμελισμού της Πολωνίας ανάμεσα στις δύο χώρες, τα σύνορά τους θα ακολουθούσαν τις κοίτες των ποταμών Βιστούλα, Νάρεβ και Σαν. Οι Ρώσοι αποκτούσαν ακόμη τη δυνατότητα της κατάληψης της ρουμανικής επαρχίας της Βεσσαραβίας (σήμερα Μολδαβία), εάν το επιθυμούσαν. Με το μυστικό πρωτόκολλο η Σ. Ένωση αναλάμβανε την προμήθεια πρώτων υλών και τροφίμων στη Γερμανία, με αντάλλαγμα την εισαγωγή γερμανικών βιομηχανικών προϊόντων⁴⁰.

Το σύμφωνο που υπεγράφη στη Μόσχα ανάμεσα στη Γερμανία και τους

⁴⁰ Dahms, σελ. 22-24.

Σοβιετικούς άφησε άφωνο ολόκληρο τον κόσμο. Ξαφνικά, οι κομμουνιστές και οι ναζί, ενώ ήταν άσπονδοι εχθροί, είχαν γίνει σύμμαχοι. Ο Χίτλερ με το σύμφωνο αυτό είχε απαλλαγεί από τον σοβιετικό κίνδυνο, είχε δε αυξήσει τις απαιτήσεις του σχετικά με τον πολωνικό διάδρομο. Η εξέλιξη αυτή υποχρέωσε τους Γάλλους να κηρύξουν επιστράτευση και να ενισχύσουν με νέες δυνάμεις τη γραμμή Maginot. Οι Βρετανοί κινητοποιήθηκαν και άρχισαν να εξοπλίζονται, απογοητεύτηκαν, όμως, όταν διαπίστωσαν ότι, δίχως τη βοήθεια των ΗΠΑ ή της Σοβιετικής Ένωσης, ήταν αδύνατον να αντιμετωπίσουν τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις. Οι ΗΠΑ το 1939 ήταν απασχολημένες με την παγκόσμια έκθεση της Νέας Υόρκης. Τα νέα από την Ευρώπη ήταν δυσοίωνα, η πλειονότητα όμως των Αμερικανών πίστευε ότι η Ευρώπη ήταν πολύ μακριά για να επηρεάσει τη ζωή τους. Η απρόσμενη υπογραφή του συμφώνου της Μόσχας κατέστησε τον πόλεμο αναπόφευκτο. Ο Χίτλερ δεν μπορούσε να κάμει πίσω στο θέμα της Πολωνίας, διότι θα τραυματιζόταν το γόητρό του ενώ το κύρος του θα μειωνόταν ανεπανόρθωτα. Εξάλλου, πίστευε ότι η Βρετανία δεν θα διακινδύνευε έναν πόλεμο για χάρη της Πολωνίας. Αντίθετα, ο Στάλιν ήταν πεπεισμένος ότι το σύμφωνο της Μόσχας θα έστρεφε τον Χίτλερ κατά της Δύσεως. Ο διαμελισμός της Πολωνίας ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις θα προσέφερε στην Ρωσία μια εύκολη λύση, για την ανάκτηση των χαμένων εδαφών κατά τον πρώτο Παγκόσμιο και τον Ρώσο-πολωνικό πόλεμο και μια ουδέτερη ζώνη, ανάμεσα στην ίδια και την Γερμανία. Η ζώνη αυτή θα διευρυνόταν με την κατάληψη των βαλτικών κρατών και της Βεσσαραβίας από τη Σοβιετική Ένωση.

Μετά την κατάληψη εκ μέρους των Γερμανών του τμήματος της Πολωνίας που είχε συμφωνηθεί, επακολούθησε η χάραξη νέων συνόρων ανάμεσα στη Ρωσία και τη Γερμανία. Η διευθέτηση αυτή θα επέτρεπε στον Χίτλερ να επιτεθεί απερίσπαστος κατά της Δύσης με τη βοήθεια των σοβιετικών, αφού δεν υπήρχε πλέον θέμα πολέμου σε δύο μέτωπα. Βεβαίως ο Χίτλερ έσφαλε, όταν πίστεψε ότι, η πληροφορία της υπογραφής του συμφώνου μη επιθέσεως ανάμεσα στην Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση στη Μόσχα θα εκφόβιζε τη Βρετανία, τη Γαλλία και την Πολωνία. Όταν η βρετανική κυβέρνηση πληροφορήθηκε ότι ο J. von Ribbentrop θα επισκεπτόταν τη Μόσχα, είχε ήδη φροντίσει για την κήρυξη της χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, είχε λάβει ορισμένα μέτρα στρατιωτικής φύσεως και είχε συντάξει ένα σύμφωνο βοήθειας, το οποίο υπεγράφη στις 24.8.1939 από τη Βρετανία και την Πολωνία. Ωστόσο, η συνεργασία Βερολίνου, Ρώμης, Τόκιο διαταράχτηκε, μετά την υπογραφή του συμφώνου της Μόσχας, επειδή η Ιαπωνία, η οποία πολεμούσε κατά των Κινέζων και των Ρώσων, θεώρησε ότι το σύμφωνο αυτό θα την έθετε σε κίνδυνο. Έτσι, οι σχέσεις Βερολίνου και Τόκιο πέρασαν μια προσωρινή κρίση⁴¹. Από την πλευρά του, ο υπουργός εξωτερικών της Ιταλίας και γαμπρός του Μουσολίνι, Galeazzo Ciano, πίστευε ότι με το σύμφωνο της Μόσχας ο Χίτλερ είχε παραβιάσει το σύμφωνο που είχε υπογραφεί με τον Μουσολίνι, σύμφωνα με το οποίο, η Γερμανία έπρεπε να συμβουλευέται την Ιταλία σε κάθε της πρωτοβουλία⁴².

⁴¹ Ambrose, σελ. 39.

⁴² Ciano G.: Diario, Roma 1946.

ΠΟΛΩΝΙΑ, Ο ΑΔΥΝΑΜΟΣ ΑΝΤΙΠΑΛΟΣ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

Η Πολωνία, η οποία βρίσκεται ανατολικά της Γερμανίας, μετά την επιστράτευση είχε στη διάθεσή της 39 μεραρχίες πεζικού και 11 ταξιαρχίες ιππικού. Επίσης, είχε μια τεθωρακισμένη και δύο μηχανοκίνητες μεραρχίες. Διέθετε συνολικά 225 σύγχρονα και 80 παλιά τεθωρακισμένα άρματα μάχης. Η αεροπορία της αποτελείτο από 150 παλαιού τύπου καταδιωκτικά, 120 βομβαρδιστικά αναγνώρισης, 36 μεσαίου μεγέθους βομβαρδιστικά και 84 αεροσκάφη συνεργασίας με το στρατό. Το ναυτικό είχε 4 αντιτορπιλικά και 4 υποβρύχια. Ο στρατός της Πολωνίας εν καιρώ ειρήνης διέθετε 370.000 άνδρες και οι εφεδρείες ανέρχονταν σε 2.800.000 άνδρες. Στην Πολωνία υπήρχε η διαρχία του προέδρου Ignac Moscicki και του αρχιστράτηγου του λαού στρατάρχη Edward Rydz- Smigly, ενώ ο υπουργός πολέμου στρατηγός Tadeuz Kasprzyski δεν ήταν ενημερωμένος για το τελικό σχέδιο δράσης στην περίπτωση κήρυξης πολέμου. Μολονότι, οι Πολωνοί διέθεταν μεγάλες δυνάμεις και θεωρητικά τουλάχιστον θα μπορούσαν να συγκρατήσουν τους Γερμανούς, στην πραγματικότητα ήταν ασυντόνιστοι και η βασική στρατιωτική τους φιλοσοφία και αντίληψη ήταν ξεπερασμένες. Οι ελάχιστες μηχανοκίνητες μεραρχίες τους ήταν παλιού τύπου και δεν διέθεταν αντιαεροπορικά και αντιαεροπορικά πυροβόλα. Οι ηγέτες της Πολωνίας είχαν βασιστεί στο πολυάριθμο ιππικό της πατρίδας τους και πίστευαν στη δυνατότητα της επελάσεως του ιππικού. Η φιλοσοφία τους ήταν από αυτή την άποψη καθυστερημένη κατά 80 χρόνια, αφού το μάταιο των επελάσεων ιππικού είχε αποδειχθεί ήδη κατά τον εμφύλιο πόλεμο των ΗΠΑ. Η διατήρηση μεγάλων δυνάμεων ιππικού από όλες τις δυνάμεις κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου με την προσδοκία παραβίασης του εχθρικού μετώπου, η οποία ποτέ δεν συνέβη, ήταν η μεγαλύτερη ψευδαίσθηση του στατικού εκείνου πολέμου. Η αδυναμία των Γάλλων και περισσότερο των Πολωνών αυξήθηκε από την έλλειψη αεροπορίας, η οποία θα ήταν δυνατόν να καλύπτει και να υποστηρίζει το πεζικό τους. Η κατάσταση αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι οι στρατηγοί αμφοτέρων των δυνάμεων πίεζαν για την παροχή των κονδυλίων του προϋπολογισμού για να χρησιμοποιηθούν στις ανάγκες του στρατού. Η κατάρρευση του γαλλικού και του πολωνικού στρατού κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οφείλεται εν μέρει και στην πεποίθησή τους ότι ήταν ανώτεροι των Γερμανών. Οι Γάλλοι ως νικητές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου θεωρούσαν ότι διέθεταν ανώτερες στρατιωτικές γνώσεις. Οι Πολωνοί θεωρούσαν ότι είχαν μια ανωτερότητα λόγω της νίκης τους κατά των Ρώσων το 1920. Οι στρατιωτικοί αρχηγοί και των δύο κρατών είχαν επιδείξει αλαζονική αυταρέσκεια για τους στρατούς τους και τη στρατιωτική τεχνική τους. Ωστόσο, μερικοί νεώτεροι Γάλλοι αξιωματικοί, όπως ο Charles de Gaulle, είχαν επιδείξει ζωηρό ενδιαφέρον για τις νέες εξελίξεις της τεχνικής του πολέμου με τη χρήση αρμάτων μάχης⁴³.

Η ΙΕΡΑΡΧΙΑ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΤΟΥ ΧΙΤΛΕΡ

Η απόφαση για την επίθεση της Γερμανίας κατά της Πολωνίας είχε ληφθεί προσωπικά από τον Χίτλερ, ο οποίος ως δικτάτωρ του Τρίτου Ράιχ, δεν συμβου-

⁴³ Dahms, σελ.28.

λευόταν το υπουργικό συμβούλιο ή τη λαϊκή αντιπροσωπεία. Τις παραμονές του πολέμου, η εξουσία του Χίτλερ ήταν απόλυτη και οι επιθυμίες του καθοριστικές. Δεν εκφραζόταν πλέον στις λαϊκές συγκεντρώσεις, αλλά αντί αυτών απηύθυνε δηλώσεις, χρησιμοποιούσε μυστικά διατάγματα, και έδινε απευθείας διαταγές και εντολές προς τους στρατιωτικούς. Σύμφωνα με το υφιστάμενο πρωτόκολλο, ο Χίτλερ, μετά το 1934, έφερε τον τίτλο του Fuehrer und Reichskanzler (Φύρερ και Καγκελάριος του Ράιχ). Η λέξη Φύρερ σημαίνει στα γερμανικά τον καθοδηγητή, τον ηγέτη⁴⁴. Ενώ, ο Χίτλερ απαιτούσε να αποκαλείται Φύρερ, σε διάφορα επίσημα κείμενα αναφέρεται και ως ανώτατος διοικητής της Βέρμαχτ (Oberster Befehlshaber der Wehrmacht, OBdW). Το δε γκρίζο χιτώνιο με το οποίο ενδύθηκε την 1^η Σεπτεμβρίου 1939, στόχευε στην είσοδό του στον κόσμο των στρατιωτικών. Εάν οι Γερμανοί στρατηγοί είχαν την ανάγκη, ή όχι από την καθοδήγηση του Χίτλερ, που είχε υπηρετήσει στον στρατό της Βαυαρίας με τον βαθμό του δεκανέα, είναι θέμα ερμηνείας όμως έχει άμεση σχέση με τον όρκο που έδωσαν οι στρατηγοί στον Χίτλερ, με τον οποίο θα τον υπάκουαν έως το θάνατό τους. Ο Χίτλερ είχε συγκεντρώσει στα χέρια του την πολιτική και στρατιωτική εξουσία. Εκτός από την ObdW έλεγχε και την Ανώτατη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων OKW (Oberkommando der Wehrmacht), που ήταν το στρατηγικό και συμβουλευτικό όργανο. Επικεφαλής της υπηρεσίας αυτής ήταν ο στρατηγός W. Keitel, ο οποίος όμως δεν είχε δικαίωμα να εκδίδει διαταγές.

Οι εσωτερικές υποθέσεις, και όλα όσα ο Χίτλερ δεν επιθυμούσε να αποφασίσει ανατέθηκαν σε άλλους τιτλούχους όπως οι Reichsfuehrer (ο καθοδηγητής του Ράιχ), Reichs kommissar (κομισάριος του Ράιχ), Reichsleiter (διευθυντής του Ράιχ), Generalbevollmaechtigter (γενικός πληρεξούσιος) και Generalinspektor (γενικός επιθεωρητής). Ως εκτελεστικό όργανο του Ράιχ, ορίστηκε στις 30.8.1939, ένα υπουργικό συμβούλιο, το οποίο καθόρισε το Συμβούλιο Άμυνας του Ράιχ (Reichsverteitigungsrat). Στο συμβούλιο αυτό συμμετείχαν εκτός από τον H. Goering, τον οποίο ο Χίτλερ είχε καθορίσει ως διάδοχό του, άλλα πέντε άτομα: ο W. Pick, ο R. Hess, ο W. Keitel, ο W. Funk και ο H.H. Lammers. Οι διαφορές αντιλήψεων ανάμεσα στα άτομα αυτά, αποτέλεσαν εμπόδιο στη λήψη και στη χάραξη ξεκάθαρων μέτρων. Ένας λόγος για την αποτυχία του Συμβουλίου Άμυνας ήταν η επιθυμία του Goering να προβάλλεται συνεχώς από τις θέσεις που κατείχε, όπως του Υπουργού Αεροπορίας του Ράιχ και Αρχηγού της Αεροπορίας, του πληρεξούσιου για το τεταρτοετές πρόγραμμα, του προέδρου του Ράιχσταγκ, του πρωθυπουργού και υπουργού Εσωτερικών της Πρωσίας, του προέδρου των Κυνηγών και των Δασοπόνων του Ράιχ, του προέδρου του συμβουλίου έρευνας του Ράιχ και του περιστασιακού μεσολαβητή!

Ο Rudolf Hess διέθετε μικρή επιρροή, ενώ ο γραμματέας του, Martin Bormann, ήταν δολοπλόκος και έπλεκε πολλά νήματα, που είχαν σχέση με τις αποφάσεις για τους ηγέτες του NSDAP. Αυτός επιδίωξε να τεθεί το κόμμα στην ίδια μοίρα με το κράτος. Αποφασιστική στις υποθέσεις του Ράιχ ήταν και η επίδραση του υπουργού

⁴⁴ Hofer W.: *Der Nationalsozialismus* Documente 1933-45, σελ. 35.

προπαγάνδας Joseph Goebbels. Χάρη στις οδηγίες του, η αλήθεια αναμειγνυόταν συχνά με το ψεύδος και το πραγματικό με το φανταστικό. Η διαστρεβλωμένη πραγματικότητα διοχετεύονταν με πομπώδη τρόπο στον Τύπο, στο ραδιόφωνο και στα κινηματογραφικά έργα. Επίσης και ο φύρερ των SS στο Ράιχ (Reichsfuehrer SS) και αρχηγός της γερμανικής αστυνομίας Heinrich Himmler ήταν απρόβλεπτος. Κάτω από τις διαταγές του βρίσκονταν τα ανώτατα στελέχη των SS και οι αστυνομικοί διοικητές (Polizeifuehrer), καθώς και έξη στρατόπεδα, στα οποία, ήδη το 1939 υπήρχαν 25.000 κρατούμενοι. Η διοίκηση του ναζιστικού κράτους ήταν υπό την εποπτεία του Χίτλερ και άλλων δώδεκα διευθύνσεων. Η σπουδαιότερη διεύθυνση ανάμεσα στις δώδεκα ήταν αυτή του Reinhard Heidrich. Το ναζιστικό κόμμα NSDAP ήταν πανταχού παρών. Τα διάφορα τμήματά του διοικούνταν από άνδρες με καφέ στολή, που ήταν γνωστοί ως χρυσοί φασιανοί (Goldfasanen)⁴⁵.

Φαινομενικά, η φασιστική Ιταλία, είχε κοινά χαρακτηριστικά με το Τρίτο Ράιχ. Μετά την «πορεία κατά της Ρώμης» ο Μουσολίνι είχε στη διάθεσή του εκτός από τους Μελανοχιτώνες και τα παλαιότερα ιδρύματα που δεν είχαν καθαιρεθεί. Τότε, η Ιταλία ήταν μοναρχία, και ο βασιλιάς της ήταν αρχηγός του κράτους. Επίσης, υπήρχε και ο κλήρος που διέθετε μεγάλη επιρροή.

ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Στην Ευρώπη, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος δεν είχε ως σκοπό την εξασφάλιση των συνόρων της Πολωνίας και την πολιτική αυτοτέλειά της, αλλά την εξασφάλιση της θεμελιώδους αρχής, η οποία ίσχυε έως τότε στην Ευρώπη, δηλαδή της ισορροπίας των δυνάμεων σύμφωνα με το ισχύον status quo. Η επίθεση του Χίτλερ κατά της Πολωνίας δεν ήταν για το Danzig και τον πολωνικό διάδρομο, αλλά για την ηγεμονία της Γερμανίας στην Ευρώπη. Αυτή όμως η επιδίωξη του Χίτλερ ήταν αντίθετη προς τη βρετανική αρχή, που είναι γνωστή ως «Balance of Power»⁴⁶, χάριν της οποίας οι Βρετανοί ήταν αποφασισμένοι να εμποδίσουν κάθε προσπάθεια του Χίτλερ για ηγεμονισμό και επικράτηση στην Ευρώπη. Ωστόσο, οι προσπάθειες των δυτικών δυνάμεων να υπερισχύσουν της Γερμανίας δεν καρποφόρησαν άμεσα, επειδή απέτυχαν να προσεταιριστούν εγκαίρως τη Σοβιετική Ένωση κατά της Γερμανίας. Αντίθετα η Γερμανία και η ΕΣΣΔ, το 1938, έσπευσαν να υπογράψουν ένα σύμφωνο μη επιθέσεως. Ενώ, ο Χίτλερ είχε προβλέψει σωστά ότι οι δυτικές δυνάμεις δεν επρόκειτο να εκπληρώσουν τις συμβατικές υποχρεώσεις τους προς την Πολωνία, δεν αντελήφθη ότι οι δυτικές δυνάμεις δεν θα επέτρεπαν την επέκταση της Γερμανίας στην ανατολική Ευρώπη και ότι θα επιδίωκαν την ανατροπή του ναζιστικού καθεστώτος στη Γερμανία, το οποίο εφαρμόζε επεκτατική και σοβινιστική εξωτερική πολιτική. Ο Αδόλφος Χίτλερ πίστευε ότι ο γερμανικός στρατός έπρεπε να επιτεθεί κατά της Πολωνίας, το αργότερο έως την 1^η Σεπτεμβρίου, προκειμένου να την αποκόψει από τους δυτικούς συμμάχους της. Έτσι, απαίτησε την αποστολή ενός Πολωνού εξουσιοδοτημένου αντιπροσώπου στο Βερολίνο για συζητήσεις. Ο υπουργός εξωτερικών της Πολωνίας Beck,

⁴⁵ Dahms, σελ. 28-29.

⁴⁶ Gruchmann, σελ. 8.

Πάνω: Ο πόλεμος άρχισε στην Πολωνία με την παραβίαση των συνόρων από τη Γερμανία. Στη φωτογραφία η είσοδος γερμανικών πυροβόλων στη Βαρσοβία.

Κάτω: Η αστραπιαία είσοδος (Blitzkrieg) γερμανικών αρμάτων στην Πολωνία είχε ως αποτέλεσμα την κύκλωση και αιχμαλωσία μεγάλων πολωνικών μονάδων. Στην φωτογραφία Πολωνοί αιχμάλωτοι περιφρουρούμενοι από Γερμανούς.

ο οποίος είχε υπόψη του τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί της κατάληψης της Τσεχοσλοβακίας, αρνήθηκε. Μετά από πιέσεις εκ μέρους του Λονδίνου και των Παρισίων, οι Πολωνοί δέχθηκαν να ανανεώσουν τις επαφές με τους Γερμανούς δια του πρέσβη τους στο Βερολίνο, ενώ στο μεταξύ ο Πολωνός πρωθυπουργός Rytz- Smigly διάταξε γενική επιστράτευση. Επειδή όμως ο πολωνός πρέσβης στο Βερολίνο δεν είχε πλήρη εξουσιοδότηση, ο Γερμανός υπουργός εξωτερικών von Ribbentrop θεώρησε ότι δεν υπήρχε λόγος για τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων.

Συγχρόνως δε ο Χίτλερ δια του Στρατηγού Keitel διέταξε τον γερμανικό στρατό να ενεργήσει επίθεση κατά της Πολωνίας για την πραγματοποίηση του σχεδίου Weiss. Εκμεταλλεζόμενος δε κάποιες διαδώσεις για πολωνικές επιθέσεις στα σύνορα, οι οποίες όμως ήταν ανύπαρκτες, την 1^η Σεπτεμβρίου 1939, ο Χίτλερ δήλωσε στο Ράιχσταγκ ότι οι Γερμανοί θα ανταπέδιδαν αμέσως τα πυρά. Ενώ οι μονάδες της Βέρμαχτ είχαν αρχίσει να διέρχονται τα σύνορα Γερμανίας και Πολωνίας από το πρωί (04.45 ώρα) της 1^{ης} Σεπτεμβρίου, ο Χίτλερ στην ομιλία του δεν ανέφερε τίποτε για τον αρχόμενο πόλεμο⁴⁷. Η παρασιώπηση του πολεμικού αυτού γεγονότος έγινε για να εξαπατηθεί η παγκόσμια κοινή γνώμη, η οποία έπρεπε να πιστεύει ότι επρόκειτο για μια απλή αστυνομική επιχείρηση. Η αντίδραση της Δύσης κατά της γερμανικής επίθεσης στην Πολωνία εκδηλώθηκε στις 3 Σεπτεμβρίου. Οι πρέσβεις της Βρετανίας και της Γαλλίας απαίτησαν από τον Ribbentrop την απόσυρση των γερμανικών δυνάμεων από το πολωνικό έδαφος, εντός τριών ωρών. Αλλά το τελεσίγραφο τους παρέμεινε αναπάντητο, έτσι τέθηκε σε ισχύ η κήρυξη πολέμου των Βρετανών και των Γάλλων κατά της Γερμανίας⁴⁸. Όταν οι ένοπλες δυνάμεις της Γερμανίας ενεργούσαν επίθεση κατά της Πολωνίας την 1^η Σεπτεμβρίου του 1939, είχε ήδη ξεκινήσει μια επιχείρηση, η οποία σε 30 μήνες εξελίχθηκε σε παγκόσμια σύρραξη⁴⁹. Δύο μέρες μετά τη γερμανική επίθεση κατά των Πολωνών, η απόφαση της Βρετανίας και της Γαλλίας για κήρυξη πολέμου κατά της Γερμανίας, είχε προσδώσει στη σύρραξη αυτή μια πανευρωπαϊκή διάσταση, η οποία επεκτάθηκε περισσότερο ακόμη με την επίθεση της Ιταλίας κατά της Ελλάδος τον Οκτώβριο του 1940 και την επίθεση της Γερμανίας κατά της Σοβιετικής Ένωσης το 1941. Οι επιχειρήσεις των Ιαπώνων κατά των κτήσεων των ΗΠΑ στη Χαβάη, στη ΝΑ Ασία και στον Ειρηνικό Ωκεανό, καθώς και η κήρυξη πολέμου των δυνάμεων του Άξονα κατά των ΗΠΑ το 1941, εξάπλωσαν τον πόλεμο σε ολόκληρο τον κόσμο⁵⁰. Ο Χίτλερ που δεν μπορούσε να βάλει φραγμούς στις παράλογες απαιτήσεις του, εφαρμόζοντας διαδοχικούς εκβιασμούς, έφθασε στο χείλος της αβύσσου. Παρά τη θεωρητική ισχύ της Βέρμαχτ, το σύμφωνο κατά της Κομμιντέρν, τη συμμαχία με την Ιταλία, το σύμφωνο με τη Μόσχα και την πίεση κατά της δημοκρατικής δύσης, η Βρετανία και η Γαλλία, όπως προαναφέραμε, αποφάσισαν τότε να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους έναντι της Πολωνίας, κηρύσσοντας τον πόλεμο κατά της Γερμανίας⁵¹. Η αλαζονεία και η ακατάσχετη δημαγωγία του Χίτλερ είχαν δράσει καταλυτικά στον γερμανικό λαό. Ενδεικτικό της ατμόσφαιρας που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στη Γερμανία είναι η απαράδεκτη στάση των Γερμανών βουλευτών σε μια έκκληση των ΗΠΑ για αυτοσυγκράτηση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μετά τη συμφωνία της Μόσχας το 1939 ανάμεσα στη Γερμανία και την ΕΣΣΔ, στην Ευρώπη διαμορφώθηκε μια νέα πολιτική και στρατιωτική κατάσταση, η

⁴⁷ Hart, σελ. 19-20.

⁴⁸ Gruchmann, σελ. 7-24.

⁴⁹ Gruchmann, σελ. 7.

⁵⁰ Ambrose, σελ. 41.

⁵¹ Dahms, σελ. 26.

οποία για ένα διάστημα, υπήρξε πολύ δυσμενής για τη Γαλλία και τη Βρετανία. Μετά τη γερμανική κατάληψη των πολεμικών εργοστασίων της Τσεχοσλοβακίας, η εγγύηση των δύο συμμάχων για την εδαφική ακεραιότητα της Πολωνίας, δεν είχε περιεχόμενο, και απέδειξε την ανικανότητα και των δύο να αντιληφθούν ότι δίχως μια μεγάλη συμμαχία με την ΕΣΣΔ, θα υποχρεώνονταν να αντιμετωπίσουν τον Χίτλερ κάτω από αντίξοες συνθήκες.⁵² Αλλά και από στρατηγική άποψη ήταν φανερό ότι τίποτε άλλο εκτός από την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης δεν θα ήταν δυνατό να συμβάλει στην αποκατάσταση της ισορροπίας ανάμεσα στην δυτική Ευρώπη και τη Γερμανία, όταν μάλιστα οι επικρατούσες συνθήκες καθιστούσαν εφικτή τη δημιουργία μιας συμμαχίας με τη Σοβιετική Ένωση. Σκοπός του Χίτλερ ήταν η επέκταση των συνόρων της Γερμανίας προκειμένου να συμπεριληφθούν όλα τα εδάφη, στα οποία ζούσαν ομοεθνείς των Γερμανών. Κατά τη διάρκεια δε της διεργασίας, ο Γερμανός δικτάτωρ σκόπευε να εξοντώσει τους βασικούς εχθρούς της Γερμανίας, οι οποίοι κατά την άποψή του ήταν οι Εβραίοι και οι σοβιετικοί κομμουνιστές. Ο Χίτλερ δεν επιθυμούσε να δημιουργήσει απλά μια μεγάλη Γερμανία αλλά τη μέγιστη Γερμανία, η οποία θα συμπεριλάμβανε όλους τους Γερμανούς που ζούσαν στην Ευρώπη από το Ρήνο έως τον Βόλγα⁵³. Ωστόσο, ο Χίτλερ δεν πολέμησε τον κομμουνισμό όπως ισχυριζόταν. Αντίθετα, βοήθησε στην εξάπλωσή του προς τη Δύση, αφού τελικά παραδόθηκαν στους κομμουνιστές η ανατολική Γερμανία, η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Τσεχοσλοβακία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και οι βαλτικές χώρες. Όταν ο Χίτλερ εισέβαλε στη Ρωσία το 1941, δεν το επιχείρησε επειδή πίστευε ότι η Ευρώπη κινδύνευε από τον κομμουνισμό. Απλά θεώρησε ότι η Ρωσία των μπολσεβίκων ήταν αδύναμη και ότι προσφερόταν ως θύμα. Μολονότι καμιά παράταξη δεν υπερτερούσε αισθητά των αντιπάλων της, αυτό που έκρινε την έναρξη του πολέμου δεν ήταν οι αποφάσεις των Γερμανών στρατηγών αλλά ο ίδιος ο Χίτλερ. Παλιοί συνεργάτες του Χίτλερ, όπως ο Schacht⁵⁴ και ο von Papen⁵⁵ αναφέρουν στα απομνημονεύματά τους, ότι αυτός ήταν ο αποκλειστικός υπεύθυνος για την έναρξη του πολέμου. Από την αρχή, ο Χίτλερ είχε αποφασίσει να επαναλάβει τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και σύμφωνα με την άποψή του με ορθότερο τρόπο!

Το σχέδιο του Χίτλερ για την κατάκτηση και τη λεηλασία της Ευρώπης, κατά τα πρότυπα του Ναπολέοντα, και την ανάδειξη της Γερμανίας σε παγκόσμια δύναμη ήταν ανέφικτο. Δεν διέφερε δε από ένα παιδικό όνειρο, που το συνέλαβε ο Χίτλερ μαζί με τους συνεργάτες του. Η ελπίδα του Χίτλερ ότι οι δυτικές δυνάμεις δεν θα είχαν διάθεση να πολεμήσουν αρχικά μόνον επαληθεύτηκε. Όμως ο πόλεμος που ξέσπασε και εξελίχτηκε αργότερα σε μια παγκόσμια σύρραξη έγινε άσκοπο. Στην αρχή, για μια διάρκεια έξι χρόνων (1933-39), η Δύση προσπάθησε να ικανοποιήσει τις παράλογες απαιτήσεις του Χίτλερ, ενώ στα επόμενα έξι χρόνια (1939-45) πολέμησε για να τον εξοντώσει. Το αποτέλεσμα του Δεύτερου Παγκοσμίου

⁵² Ferguson, σελ. 313.

⁵³ Ferguson, σελ. 314-15.

⁵⁴ Schacht H., *76 Jahre meines Lebens*, Bad Woerishofen 1953.

⁵⁵ von Papen F., , Muenchen 1952.

Αριστερά: Κατά τη διάρκεια του βομβαρδισμού της Δρέσδης από Άγγλους και Αμερικανούς, υπολογίζεται ότι σκοτώθηκαν πάνω από 70.000 άτομα. Στη φωτογραφία αμερικανικά βομβαρδιστικά ρίχνουν βόμβες κατά της πόλεως.

Δεξιά: Στην αρχή του πολέμου η Βρετανική αεροπορία επέδειξε ολιγωρία και δεν αποφάσιζε να βομβαρδίσει γερμανικούς στόχους, όταν όμως έγινε πρωθυπουργός ο W. Churchill, διέταξε την RAF να ετοιμαστεί. Στη φωτογραφία αμερικανικά βομβαρδιστικά βομβαρδίζουν επιτυχώς το γερμανικό λιμάνι του Κιέλου (Kiel).

Πολέμου δεν ήταν η κυριαρχία της Βρετανίας και της Γαλλίας αλλά η ανάδειξη των ΗΠΑ σε παγκόσμια κυρίαρχη δύναμη. Ο Τσόρτσιλ είχε δίκιο όταν υποστήριζε ότι οι Γερμανοί είχαν απλά αποκτήσει μεγαλύτερο αριθμό αεροσκαφών από τη Βρετανία, ενώ οι Βρετανοί αναλυτές είχαν λανθασμένα υπερεκτιμήσει τη δυνατότητα της Luftwaffe να επιφέρει μεγάλες απώλειες στον πληθυσμό του Λονδίνου. Αυτό ήταν ένα μεγάλο σφάλμα, διότι η βρετανική κυβέρνηση για ένα διάστημα υπερεκτίμησε τον κίνδυνο που αντιπροσώπευε ο Χίτλερ και η Γερμανία το 1938. Η Βρετανία, αντί της πολιτικής του συμβιβασμού, θα έπρεπε να κηρύξει τον πόλεμο κατά της Γερμανίας πριν την κατάληψη της Πολωνίας. Από αυτή την άποψη είναι αξιοκατάκριτη η βραδυπορία του βρετανικού Επιτελείου της Αεροπορίας, το οποίο αντί να χρησιμοποιήσει τα βομβαρδιστικά κατά των γερμανικών στρατηγικών στόχων τον Σεπτέμβριο του 1939, τα χρησιμοποίησε για τη ρίψη προπαγανδιστικών φυλλαδίων, με το δικαιολογητικό ότι ο βομβαρδισμός της Γερμανίας θα ήταν δαπανηρός! Μόλις όμως ο Τσόρτσιλ έγινε πρωθυπουργός διέταξε την RAF να ετοιμαστεί για επιδρομές κατά της Γερμανίας. Οι στόχοι που επελέγησαν τότε

δεν ήταν τα εργοστάσια αλλά οι εργάτες που κατοικούσαν γύρω από αυτά. Σε μια ομιλία του στις 30 Οκτωβρίου 1940 ο Τσόρτσιλ είχε πει ότι ο πληθυσμός γύρω από τους στόχους έπρεπε να νοιώσει το βάρος του πολέμου. Οι στρατηγικοί βομβαρδισμοί των Αμερικανών είχαν και αυτοί ως στόχο τις εχθρικές πόλεις. Έτσι τον Ιούλιο του 1943 η πόλη του Αμβούργου καταστράφηκε κατά τα 3/4 και 45.000 πολίτες βρήκαν το θάνατο από τις βρετανικές βόμβες. Τον Φεβρουάριο του 1945 η πόλη της Δρέσδης καταστράφηκε από τα βρετανικά και αμερικάνικα βομβαρδιστικά, ενώ οι Αμερικανοί χρησιμοποιώντας την ατομική βόμβα κατέστρεψαν το 1945 το Ναγκασάκι και τη Χιροσίμα⁵⁶.

Μολονότι συνηθίζεται οι ιστορικοί να διατυπώνουν συμπεράσματα μετά το τέλος κάθε πολέμου, στην περίπτωση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου θεωρείται ότι ο πόλεμος αυτός δεν τελείωσε το 1945 αλλά πολύ αργότερα, όταν δηλαδή κατέρρευσε η Σοβιετική Ένωση, λόγω της ανικανότητάς της να αντιμετωπίσει τις οικονομικές δυσκολίες που προκάλεσε η σοβιετική πολιτική για τους ξέφρενους εξοπλισμούς. Επίσης, υπάρχει και ο ισχυρισμός ότι πόλεμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση ούτε έληξε ούτε και θα λήξει αφού η μεν Ρωσία προσπαθεί να ανακτήσει την τσαρική της δόξα, χρησιμοποιώντας ακόμη και τα σύμβολά της, ενώ η Κίνα εκ των πραγμάτων στοχεύει στην οικονομική της εξάπλωση και υποβάθμιση των δυνατοτήτων της Δύσης.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Benz: Benz W., *Geschichte des Dritten Reiches* (Muenchen 2000).

Ferguson: Ferguson N., *The War of the World* (London 2006).

Gruchmann: Gruchmann L., *Der Zweite Weltkrieg* (Muenchen 2005).

Hart: Hart L., *Ιστορία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου*, Τόμος Α. (Αθήνα 1988).

Purnell: Purnell, *Ιστορία του 20^{ου} αιώνα* (Ελληνική μετάφραση), (1968).

Ambrose: Ambrose S.E., *World War II*, (New York 1997).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

☞ Ferguson N.: *The War of the World*, London 2006.

☞ Gilbert M.: *Churchill in America*, London 2005.

☞ Gruchmann L.: *Der Zweite Weltkrieg, Kriegfuehrung und Politik*, Muenchen 2005.

☞ Hughes M., Mann Ch.: *Hitlers Deutschland*, Klagenfurt 2005.

☞ Benz W.: *Geschichte des Dritten Reiches*, Muenchen 2000.

☞ Hart L.: *Ιστορία του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου*, Τόμος Α΄, Έκδοση 7^η ΕΓ/ΓΕΣ Αθήνα 1988.

☞ Mann G.: *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main, 1992.

☞ Dahms H.G.: *Der zweite Weltkrieg*, Muenchen 1999.

☞ Ambrose S.E, Sulzberger C.L.: *World War II*, New York 1997.

☞ Gilbert M.: *Churchill and America*, London 2005.

☞ Damerof I, Jahn P.: *Museum Berlin- Karlshorst, Erinnerung an einen Krieg*, Berlin 1997.

☞ Hofer W.: *Der Nationalsozialismus, Dokumente 1933-45*, Frankfurt am Main, 1962.

☞ Purnell: *Ιστορία του 20^{ου} αιώνα*, (Ελληνική μετάφραση) Αθήνα 1968.

☞ Fingleton E.: *In the Jaws of the Dragon*, St. Martins' Press, New York 2008.

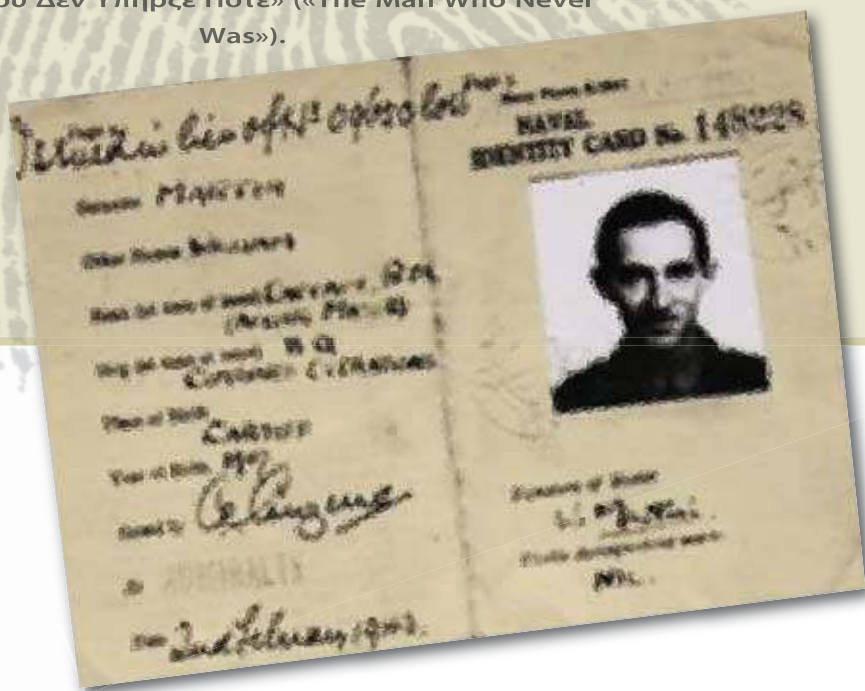
⁵⁶ Ferguson σελ. 558-71.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΥΠΗΡΞΕ ΠΟΤΕ

(ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ «ΚΙΜΑΣ»)

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Ταξχος ε.α. Δημοσθένης Λαμπρινάκης

Η Επιχείρηση «ΚΙΜΑΣ» (Operation "MINCEMEAT") υπήρξε ένα επιτυχημένο Βρετανικό σχέδιο παραπλάνησης κατά τη διάρκεια του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου (Β΄ ΠΠ). Ο «ΚΙΜΑΣ» έπεισε την ανώτατη γερμανική ηγεσία ότι οι Σύμμαχοι σχεδίαζαν την εισβολή στην Ελλάδα και τη Σαρδηνία το 1943, αντί για τη Σικελία, που ήταν ο πραγματικός τους αντικειμενικός σκοπός (ΑΝΣΚ). Το πέτυχαν με το να πείσουν τους Γερμανούς ότι είχαν, τυχαία, πέσει στα χέρια τους «άκρως απόρρητα» έγγραφα, που έδιναν με λεπτομέρεια τα συμμαχικά πολεμικά σχέδια. Τα έγγραφα αυτά συνόδευαν τη σωρό ενός αξιωματικού που αφέθηκε σκόπιμα να εκβρασθεί σε κάποια ακτή της Ισπανίας. Η αλήθεια απεκαλύφθη το 1953 με το βιβλίο «Ο Άνθρωπος Που Δεν Υπήρξε Ποτέ» («The Man Who Never Was»).

Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΠΛΑΝΗΣΗΣ

1942, η Επιχείρηση «ΠΥΡΣΟΣ» (Operation “TORCH” - απόβαση των Συμμάχων στην ΒΔ Αφρική) είναι επικείμενη και ο θρίαμβος των Συμμάχων στη Βόρεια Αφρική ολοκληρώνεται. Το επόμενο βήμα του πολέμου στο Θέατρο Επιχειρήσεων (ΘΕ) της Μεσογείου, ο έλεγχος της Σικελίας, ο οποίος θα εξασφαλίσει την ελεύθερη ναυσιπλοΐα των Συμμάχων και θα επιτρέψει την εισβολή στην ηπειρωτική Ευρώπη. Έτσι, η Σικελία αποτελεί τον ευνόητο επόμενο στρατηγικό ΑΝΣΚ. Οι Γερμανοί επιτελείς, φυσικά, αντιλαμβάνονταν το ίδιο¹. Όμως, μια συγκέντρωση συμμαχικών στρατευμάτων² για την εισβολή αυτή θα εντοπιζόταν αμέσως, διότι σίγουρα δεν θα μπορούσε να κρυφτεί. Οι Γερμανοί θα αντιλαμβάνονταν την επικείμενη μεγάλης κλίμακας επιθετική ενέργεια. Αλλά, εάν οι Σύμμαχοι κατόρθωναν να παραπλανήσουν τους Γερμανούς για το πού κατευθυνόταν η επίθεση, οι Γερμανοί θα διέσπειραν τις δυνάμεις τους ή τουλάχιστον θα διοχέτευαν κάποια σοβαρά τμήματα αυτών στους παραπλανητικούς ΑΝΣΚ, γεγονός που θα διευκόλυνε την επιτυχία της εισβολής.

**Ο τάφος του
«Τχη Μάρτιν»
στη Χουέλβα της
Ισπανίας**

Αρκετούς μήνες πριν, ο Υποσηναγός Τσαρλς Σόλμοντλντ του Τμήματος Β1 της Αγγλικής Υπηρεσίας Πληροφοριών («MI-5»), είχε προτείνει τη ρίψη ενός νεκρού άνδρα, δεμένου σε ένα ατελώς ανοιγμένο αλεξιπτώτο στη Γαλλία, μαζί με μια συσκευή ασυρμάτου, ώστε να τον βρουν οι Γερμανοί. Η κεντρική ιδέα ήταν να νομίσουν οι Γερμανοί ότι οι Σύμμαχοι δεν γνώριζαν ότι έπεσε στα χέρια των Γερμανών ο ασύρματος και οι χειριστές προσποιούμενοι ότι ήταν πράκτορες να τους τροφοδοτήσουν έτσι με παραπλανητικές πληροφορίες. Η ιδέα αυτή απερρίφθη σαν μη εφικτή. Όμως, η ίδια επανήλθε αργότερα στην Επιτροπή ΧΧ, την ολιγομελή διακλαδική ομάδα πληροφοριών που ήταν υπεύθυνη για τους διπλούς πράκτορες. Ο Σόλμοντλντ ήταν μέλος της Επιτροπής ΧΧ, όπως ήταν και ο Αντιπλοίαρχος Όουεν Μόνταγκκιου, αξιωματικός πληροφοριών του Βασιλικού Ναυτικού.

Ο Μόνταγκκιου και ο Σόλμοντλντ βελτίωσαν την προηγούμενη ιδέα ώστε ν' αποτελέσει ένα πραγματοποιήσιμο σχέδιο, χρησιμοποιώντας έγγραφα αντί ασυρμάτου. Η Επιτροπή σκέφτηκε να βάλει τα έγγραφα σε σωρό στρατιωτικού με αλεξιπτώτο που δεν άνοιξε πλήρως. Όμως, οι Γερμανοί γνώριζαν πολύ καλά ότι οι Σύμμαχοι δεν θα έστελναν ευαίσθητα έγγραφα πάνω από περιοχή που κατέχει ο εχθρός κι έτσι αποφάσισαν να χρησιμοποιήσουν σωρό θύματος αεροπορικού ατυχήματος στη θάλασσα. Αυτό βοήθησε στο να εξηγηθεί ο από μέρους θάνατος του ανδρός, αλλά και το πώς αυτός μετέφερε

¹ Ο ίδιος ο Ουϊνστον Τσώρτσιλ είχε σχολιάσει: «Ο καθένας, πλην ίσως κάποιου ηλιθίου, είχε αντιληφθεί ότι θα ήταν η Σικελία (ο επόμενος στόχος)».

² Ονομάστηκε Επιχείρηση «ΣΤΙΒΑΡΟΣ» (Operation “HUSKY”).

απόρρητα έγγραφα. Η σωρός θα εκβραζόταν στην Ισπανία, όπου η τυπικά ουδέτερη κυβέρνηση ήταν γνωστό ότι συνεργαζόταν με τη γερμανική Υπηρεσία Πληροφοριών ("Abwehr"). Οι Βρετανοί ήταν σίγουροι ότι οι Ισπανικές αρχές θα έψαχναν το σώμα και ότι θα επέτρεπαν στους Γερμανούς πράκτορες να εξετάσουν όλα όσα βρεθούν πάνω του. Ο Μόνταγκιου έδωσε στην επιχείρηση την κωδική ονομασία «ΚΙΜΑΣ» ("MINCEMEAT").

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΠΑΡΟΜΟΙΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

Η μέθοδος τοποθέτησης εγγράφων σε πτώμα δεν ήταν καινούρια. Δύο γεγονότα που προηγήθηκαν μας δείχνουν ότι ο Μόνταγκιου τη γνώριζε. Το ένα συνέβη πριν από τη μάχη της Άλ-Αμ Χάλφα, στη Βόρεια Αφρική τον Αύγουστο του 1942. Ένα πτώμα τοποθετήθηκε μέσα σ' ένα κατεστραμμένο όχημα αναγνωρίσεως εντός ναρκοπεδίου, στο μέτωπο της

γερμανικής 90^{ης} ελαφράς μεραρχίας. Πάνω στο πτώμα βρέθηκε χάρτης με τις θέσεις ανύπαρκτων βρετανικών ναρκοπεδίων. Οι Γερμανοί παραπλανήθηκαν και τα τεθωρακισμένα του Ρόμμελ οδηγήθηκαν μέσα σε περιοχές μαλακής άμμου όπου και τελμάτωσαν.

Το δεύτερο γεγονός δεν μπορεί βέβαια να ονομασθεί παραπλάνηση, αλλά μάλλον μπορούμε να πούμε ότι "τη γλύτωσαν παρά τρίχα". Τον Σεπτέμβριο του 1942, ένα υδροπλάνο τύπου «Καταλίνα» συνετρίβει στ' ανοικτά του Καδίθ της Ισπανίας, μεταφέροντας τον οικονομικό Υπολοχαγό Τζέιμς Χάντεν Τέρνερ, με αποστολή ταχυδρόμου. Μετέφερε επιστολή του Στρατηγού Μαρκ Κλάρκ προς τον Κυβερνήτη του Γιβραλτάρ, η οποία ονομάτιζε Γάλλους πράκτορες στη Βόρεια Αφρική κι έδινε τις ημερομηνίες των αποβάσεων του «ΠΥΡΣΟΥ» (σαν 4 Νοεμβρίου 1942 ενώ αυτή πραγματοποιήθηκε στις 8 Νοεμβρίου). Η σωρός του Τέρνερ εξεβράσθη στην ακτή κοντά στην Ταρίφα και την περισυνέλεξαν οι ισπανικές Αρχές. Όταν η σωρός επεστράφη στους Βρετανούς, η επιστολή ήταν ακόμη πάνω στον νεκρό και οι τεχνικοί ήταν κατηγορηματικοί στο ότι ποτέ δεν ανοίχθηκε. Οι Γερμανοί είχαν τα μέσα να διαβάσουν την επιστολή δίχως ν' ανοίξουν τον φάκελο, αλλά και αν το έκαναν, προφανώς απεφάσισαν ότι αυτή είχε «φυτευτεί» επίτηδες και οι πληροφορίες που περιείχε ήταν πλασματικές, γι' αυτό και τις αγνόησαν.

Υδροπλάνο Catalina

Ο ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ ΟΥΪΛΙΑΜ ΜΑΡΤΙΝ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΠΕΖΟΝΑΥΤΩΝ

Με τη βοήθεια του διάσημου παθολόγου σερ Μπερνάρ Σπίλσμπουρου, ο Μόνταγκιου και η ομάδα του κατέληξαν στο τι είδους σωρό χρειάζονταν: έναν άνδρα που θα έμοιαζε να έχει χάσει τη ζωή του στη θάλασσα από υποθερμία και πνιγμό και κατόπιν εξεβράσθη στην ακτή μετά από μερικές μέρες. Όμως, το να βρεθεί κατάλληλο πτώμα φαινόταν σχεδόν αδύνατο, καθώς οι έρευνες θα προκαλούσαν συζητήσεις. Όμως, κάτω από αθόρυβη πίεση, ο Μπέντλεϋ Πέρτσις, ιατροδικαστής του δημοτικού διαμερίσματος Αγίου Πάνκρας του Λονδίνου, κατάφερε να πάρει στα χέρια του τη σωρό ενός 34χρονου άνδρα, με τον όρο ότι η πραγματική του ταυτότητα δεν θα αποκαλυπτόταν ποτέ. Ο άνδρας είχε πεθάνει από πνευμονία προκληθείσα από κατάποση ποντικοφάρμακου. Έτσι, υπήρχαν υγρά στους πνεύμονές του, που μπορούσαν να ξεγελάσουν ότι είχαν προκληθεί από θάνατο στη θάλασσα - πλην ίσως κάποιου παθολόγου με τις γνώσεις του σερ Μπερνάρ, ο οποίος όμως τους διαβεβαίωσε ότι δεν υπήρχε τέτοιος στην Ισπανία.

Το επόμενο βήμα ήταν η δημιουργία του «μύθου»: μιας πλαστής ταυτότητας για τον νεκρό άνδρα. Δημιούργησαν τον «Ταγματάρχη Ουίλιαμ Μάρτιν των Βασιλικών Πεζοναυτών», γεννημένο το 1907 στο Κάρντιφ της Ουαλίας και τοποθετημένο στο Στρατηγείο Διακλαδικών Επιχειρήσεων. Σαν Πεζοναύτης, ο Ταγματάρχης Μάρτιν υπαγόταν στη δικαιοδοσία του Ναυαρχείου και η όλη επίσημη διερεύνηση του θανάτου του και η σχετική αλληλογραφία θα διεκπεραιωνόταν από τον Κλάδο Πληροφοριών του Ναυτικού. Οι διαδικασίες του Στρατού ήταν διαφορετικές και τα πάντα θα ελέγχονταν λεπτομερώς. Επίσης, θα μπορούσαν να του φορέσουν στολή μάχης του Στρατού («μπατλ-ντρες», που χορηγούνταν έτοιμες) και όχι στολή ναυτικού³. Ο βαθμός του Ταγματάρχη ήταν αρκετά υψηλός ώστε να του εμπιστευθούν έγγραφα αναλόγου ευαισθησίας, αλλά όχι τόσο σημαντικός ώστε να τον γνωρίζουν πολλοί. Το όνομα «Μάρτιν» επελέγη διότι υπήρχαν αρκετοί Μάρτιν περίπου του αυτού βαθμού στους πεζοναύτες.

Για το χτίσιμο του μύθου βρήκαν και μια μνηστή με το όνομα Παμ. Ο Ταγματάρχης Μάρτιν έφερε φωτογραφία της «Παμ» (στην πραγματικότητα μιας υπαλλήλου του MI - 5), δύο ερωτικά γράμματα και μια απόδειξη πληρωμής κοσμηματοπωλείου για ένα δακτυλίδι αρραβώνων. Είχε, επίσης, και ένα γράμμα από τον πατέρα του όλο πατριωτισμό, μια επιστολή του οικογενειακού τους δικηγόρου και μια επιστολή της Τράπεζας Λούντς που απαιτούσε πληρωμές ακάλυπτων λογαριασμών ύψους £79, 19 σελινιών και 2 πεννών. Υπήρχαν αποκόμματα εισιτηρίων του θεάτρου του Λονδίνου, εισιτήρια λεωφορείων, ένας λογαριασμός για διαμονή τεσσάρων ημερών στη Λέσχη Αξιωματικών Ναυτικού και Στρατού και μια απόδειξη των καταστημάτων Γκήβς & Χόουκς για ένα καινούργιο πουκάμισο⁴. Όλα αυτά δημιουργήθηκαν πάνω σε αυθεντικό

³ Οι στολές του Ναυτικού ράβονταν στα μέτρα του κάθε αξιωματικού στα ραφεία Γκήβς & Χόουκς του Σάβιλ Ρω, αλλά δεν ήταν δυνατόν να καλέσουν τον ράφτη του Γκήβς να πάρει τα μέτρα του πτώματος.

⁴ Τούτο ήταν λάθος: ήταν απόδειξη τοις μετρητοίς, ενώ οι αξιωματικοί δεν πλήρωναν ποτέ τον Γκήβς με

χαρτί κατά περίπτωση. Οι ημερομηνίες των αποκομμάτων των εισιτηρίων και της αποδείξεως διαμονής έδειχναν ότι ο Ταγματάρχης Μάρτιν αναχώρησε από το Λονδίνο στις 24 Απριλίου. Εφόσον το σώμα του ανακαλυπτόταν στην ακτή γύρω στις 30 Απριλίου, δηλαδή μετά από αρκετές ημέρες στη θάλασσα, τότε θα πρέπει να είχε ταξιδέψει αεροπορικώς από την Αγγλία και να είχε πέσει στη θάλασσα.

ΤΑ ΠΑΡΑΠΛΑΝΗΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Ταυτόχρονα φτιάχτηκαν και τα πλαστά υπηρεσιακά έγγραφα που θα μετέφερε. Ο Μόνταγκιου με την ομάδα του επέμεναν ότι αυτά θα έπρεπε να είναι ανώτατου επιπέδου, για να μειωθούν οι αμφιβολίες της πλαστογραφίας.

Το κυριότερο έγγραφο ήταν μια προσωπική επιστολή του «Άρτσι Νύε» (Αντιστράτηγου σερ Άρτσιμπαλντ Νύε, Υπαρχηγού του Αυτοκρατορικού Γενικού Επιτελείου) προς τον «Αγαπητό Άλεξ» (Στρατηγό σερ Χάρολντ Αλεξάντερ, διοικητή της 18^{ης} Ομάδος Στρατιών σε Αλγερία και Τυνησία). Η επιστολή κάλυπτε «ευαίσθητα» θέματα, όπως την (ανεπιθύμητη) απονομή των μεταλλίων Πορφυράς Καρδιάς⁵ από τις ΗΠΑ σε Βρετανούς στρατιωτικούς που υπηρετούσαν μαζί τους και την ανάθεση καθηκόντων νέου διοικητού στην Ταξιαρχία Φρουρών. Αυτό θα εξηγούσε το γιατί μεταφέρονταν με αγγελιοφόρο και δεν είχε αποσταλεί μέσω του συστήματος της λοιπής αλληλογραφίας. Για το συγκεκριμένο θέμα των Συμμαχικών σχεδίων στη Μεσόγειο, η επιστολή αναφερόταν στην Επιχείρηση «ΣΤΙΒΑΡΟΣ» σαν την απόβαση στην Ελλάδα από στρατεύματα που βρίσκονταν στην Αίγυπτο και τη Λιβύη υπό τις διαταγές του Στρατηγού Ουίλσον. Μνημονεύονταν δε και δύο από τις ακτές αποβάσεως και κάποιες από τις μονάδες που θα λάμβαναν μέρος. («ΣΤΙΒΑΡΟΣ» ήταν στην πραγματικότητα η επιχείρηση κατά της Σικελίας). Η επιστολή μνημόνευε επίσης τον σχεδιασμό μιας δεύτερης επίθεσης, την Επιχείρηση «ΚΟΛΑΣΗ», για την οποία ο κρυφός στόχος θα ήταν η Σικελία. Αυτό σήμαινε ότι οι δυνάμεις του Αλεξάντερ στην Τυνησία θα εισέβαλαν στη Σαρδηνία, τον μόνο λογικό στόχο που απέμενε. Ο «Άρτσι» πρόσθετε ότι «έχουμε μια πολύ καλή ευκαιρία να τους κάνουμε (τους Γερμανούς) να νομίσουν ότι έχουμε στόχο τη Σικελία». Η επιστολή συνετάχθη από τον ίδιο τον σερ Άρτσιμπαλ.

Υπήρχε επίσης μια συστατική επιστολή για τον Ταγματάρχη Μάρτιν, από τον διοικητή «του», τον Ναύαρχο Μασουντμπάτεν, προς τον Ναύαρχο Κάνιγκαμ, Διοικητή των Συμμαχικών Ναυτικών Δυνάμεων Μεσογείου. Η επιστολή αυτή περιελάμβανε κι ένα άνοστο αστείο που έκανε λογοπαίγνιο με τη λέξη «σαρδέλες»⁶, το οποίο περιέλαβε ο Μόνταγκιου ελπίζοντας ότι οι Γερμανοί θα το έβλεπαν σαν αναφορά στην σχεδιαζόμενη εισβολή στη Σαρδηνία.

Οι Γερμανοί (και οι Ισπανοί φίλοι τους) δεν είχαν προφανώς αντιληφθεί το

μετρητά. Όμως, οι Γερμανοί δεν το αντέληφθησαν.

⁵ The Purple Heart: Το μετάλλιο της «Πορφυράς Καρδιάς» θεσπίστηκε από τον Στρατηγό Γεώργιο Ουάσιγκτον στο Νιούμπορκ Νέας Υόρκης, 7 Αυγούστου 1782, στη διάρκεια της Αμερικανικής Επανάστασης.

⁶ Στην Αγγλική: sardines - Sardinia.

γράμμα στην τσέπη του Υπολοχαγού Τέρνερ, γι' αυτό η ομάδα Μόνταγκιου απεφάσισε να βάλει τα έγγραφα σε χαρτοφύλακα που δεν ήταν δυνατόν ν' αγνοηθεί. Για τη δικαιολόγηση της μεταφοράς εγγράφων με χαρτοφύλακα, δόθηκαν στον «Ταγματάρχη Μάρτιν» δύο αντίγραφα του επισήμου πρωτοτύπου του εγχειριδίου «Περί Διακλαδικών Επιχειρήσεων» του Χίλαρυ Σώντερς και μια επιστολή του Μαουντμπάντεν προς τον Στρατηγό Αϊζενχάουερ, με την οποία του ζητούσε τη σύνταξη σύντομου προλόγου για την Αμερικανική έκδοση του εγχειριδίου.

Ήταν επίσης απαραίτητο να εξασφαλίσουν ότι σώμα και χαρτοφύλακας με τα έγγραφα θα ήταν αναπόσπαστα ώστε να βρεθούν μαζί. Στην αρχή η ομάδα σκέφτηκε να σφηνωθεί ο χαρτοφύλακας στο χέρι του πτώματος με τη βοήθεια της νεκρικής ακαμψίας. Αλλά η ακαμψία ήταν πολύ πιθανό να χαλαρώσει και ο χαρτοφύλακας να χαθεί. Έτσι, εξόπλισαν τον Ταγματάρχη Μάρτιν με χειροπέδες με εσωτερική δερμάτινη κάλυψη, όπως αυτές που χρησιμοποιούσαν οι αγγελιοφόροι τραπεζών ή κοσμηματοπωλών για να εξασφαλιστούν από κλοπές. Οι Βρετανοί Αξιωματικοί αγγελιαφόροι δεν χρησιμοποιούσαν χειροπέδες, αλλά οι Γερμανοί δεν το γνώριζαν. Τέλος, επειδή δεν έμοιαζε αληθινό το ότι ο Ταγματάρχης θα κρατούσε τον χαρτοφύλακα δεμένο στον καρπό του καθ' όλη τη διάρκεια της μακράς πτήσεως, γι' αυτό και η αλυσίδα περάστηκε μέσα από τη ζωστήρα του χιτωνίου του.

Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ

Ο Ταγματάρχης Μάρτιν, με τη στολή μάχης των Βασιλικών Πεζοναυτών, τοποθετήθηκε μέσα σε ένα ατσάλινο κιβώτιο. Το κιβώτιο γέμισε με ξηρό πάγο και σφραγίστηκε. Όταν ο ξηρός πάγος έλιωσε, γέμισε το κιβώτιο με διοξείδιο του άνθρακα που έδωσε κάθε ίχνος οξυγόνου κι έτσι το πτώμα διατηρήθηκε δίχως ψύξη. Οι Σόλμοντλντ και Μόνταγκιου μετέφεραν το κιβώτιο στο Χόλυ Λόχ της Σκωτίας, όπου φορτώθηκε στο Βρετανικό υποβρύχιο «ΣΕΡΑΠΦ» (*HMS SERAPH*). Ο κυβερνήτης του «*SERAPH*», Υποπλοίαρχος Μπιλ Τζιούελ και το πλήρωμα είχαν προηγούμενες εμπειρίες ειδικών επιχειρήσεων. Ο Τζιούελ ενημέρωσε τους άνδρες του ότι το ατσάλινο κιβώτιο περιείχε άκρως απόρρητη μετεωρολογική συσκευή που θα την εγκαθιστούσαν κοντά στην Ισπανία.

Στις 19 Απριλίου, το «ΣΕΡΑΠΦ» απέπλευσε. Στις 30 Απριλίου, έφθασε γύρω στο ένα μίλι έξω από τις ακτές της Ισπανίας, κοντά στην κωμόπολη Χουέλβα. Οι Βρετανοί γνώριζαν ότι υπήρχε πράκτορας της γερμανικής υπηρεσίας κατασκοπίας στη Χουέλβα, ο οποίος είχε αναπτύξει φιλικές σχέσεις με τις εκεί ισπανικές αρχές.

Στις 04:30 της 30^{ης} Απριλίου, το «ΣΕΡΑΠΦ» αναδύθηκε. Ο Υποπλοίαρχος Τζιούελ μετέφερε το κιβώτιο στο κατάστρωμα και κατόπιν έστειλε όλο το πλήρωμα στο εσωτερικό του υποβρυχίου, πλην των αξιωματικών. Τους ενημέρωσε για τις λεπτομέρειες της απόρρητης επιχείρησης.

Άνοιξαν το κιβώτιο, φόρεσαν στον Ταγματάρχη Μάρτιν ένα σωσίβιο διάσωσης και του έδεσαν τον χαρτοφύλακα με τα έγγραφα. Ο Τζιούελ ανέγνωσε τον 39^ο Ψαλμό, αν και η τελετή ταφής δεν καθοριζόταν στη διαταγή εκτελέσεως της επιχειρήσεως, και η σωρός αφέθηκε απαλά στη θάλασσα. Η παλίρροια θα τον εξέβραζε στην ακτή. Κατόπιν, ο Τζιούελ έστειλε το εξής σήμα στην Επιτροπή: «ΚΙΜΑΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΗΚΕ». Το πτώμα βρέθηκε γύρω στις 09:30 π.μ. από ένα ντόπιο ψαρά, τον Χοσέ Αντόνιο Ρέυ Μαρία.

«ΚΙΜΑΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΘΗΚΕ ΕΞΟΛΟΚΛΗΡΟΥ»

Αστέρας Ιππότη του Τάγματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας

Τρεις ημέρες αργότερα, ο Βρετανός Ναυτικός Ακόλουθος στην Ισπανία ανέφερε την ανεύρεση του πτώματος και η Επιτροπή ΧΧ ενημερώθηκε. Το πτώμα παρεδόθη στον Βρετανό Υποπρόξενο Φ. Κ. Χάζελντην και ο Ταγματάρχης Μάρτιν ετάφη στην Χουέλβα με πλήρεις στρατιωτικές τιμές, στις 4 Μαΐου.

Ο Υποπρόξενος κάλεσε τον παθολόγο Εντουάρδο Ντελ Τόρνο για να κάνει την νεκροψία. Ο Ντελ Τόρνο ανέφερε ότι ο άνδρας είχε πέσει στη θάλασσα ενώ βρισκόταν ακόμη στη ζωή δίχως να έχει μώλωπες, ο θάνατος προήλθε από πνιγμό και η σωρός του έμεινε στη θάλασσα μεταξύ 3 και 5 ημερών. Δεν έγινε κάποια ποιο ενδελεχής εξέταση διότι ο παθολόγος τον εξέλαβε για ρωμαιοκαθολικό, λόγω ενός ασημένιου εσταυρωμένου που κρεμόταν από τον λαιμό του και μιας πλάκας με τον Άγιο Χριστόφορο που ευρέθη μέσα στο πορτοφόλι του· αυτά είχαν τοποθετηθεί ειδικά γι' αυτόν τον λόγο: να αποθαρρύνουν μια λεπτομερή εξέταση της σωρού.

Ο Μόνταγκιου φρόντισε να συμπεριληφθεί ο Ταγματάρχης Μάρτιν και στις δημοσιευθείσες καταστάσεις βρετανικών απωλειών, οι οποίες δημοσιεύθηκαν στους «Τάϊμς» της 4^{ης} Ιουνίου, για την περίπτωση που οι Γερμανοί ήλεγχαν κι αυτό. Από σύμπτωση, τα ονόματα δύο άλλων αξιωματικών, οι οποίοι έχασαν τη ζωή τους όταν το αεροσκάφος τους χάθηκε στη θάλασσα, δημοσιεύθηκαν επίσης την ίδια ημέρα, προσδίδοντας αξιοπιστία στην ιστορία του Ταγματάρχη Μάρτιν. Για την αληθοφάνεια της ιστορίας, το Ναυαρχείο έστειλε μερικά μηνύματα στον Ναυτικό Ακόλουθο «ανησυχώντας» για τα έγγραφα που μετέφερε ο Ταγματάρχης Μάρτιν. Ο Ναυτικός Ακόλουθος κινήθηκε γρήγορα για τον εντοπισμό των εγγράφων και διέδωσε ότι τ' αναζητούσε χωρίς να λογαριάζει τα έξοδα, αλλά επίσης αποφεύγοντας να συνεγείρει τις ισπανικές αρχές για τη σπουδαιότητά τους.

Ο χαρτοφύλακας και τα έγγραφα παρελήφθησαν από το ισπανικό ΠΝ και επεστράφησαν στον Ν. Ακόλουθο από τον αρχηγό του ισπανικού ΓΕΝ στις 13 Μαΐου, με τη διαβεβαίωση ότι «άπαντα ήταν εκεί». Πλην όμως, οι Βρετανοί ήταν βέβαιοι ότι τα έγγραφα είχαν εξετασθεί από τους Ισπανούς και ότι το περιεχόμενό τους είχε σίγουρα φθάσει μέχρι τους Γερμανούς. Η περαιτέρω

επιβεβαίωση από ULTRA⁷ προκάλεσε σηματική αναφορά στον Τσώρτσιλ και κατόπιν στις ΗΠΑ που έλεγε: «ΚΙΜΑΣ ΚΑΤΑΝΑΛΩΘΗΚΕ ΕΞΟΛΟΚΛΗΡΟΥ».

Το αποτέλεσμα ήταν να αλλάξουν σημαντικά τα αμυντικά σχέδια των Γερμανών. Απεστάλησαν επιπρόσθετα τμήματα στη

Σαρδηνία και την Κορσική, αντί της Σικελίας, όπως και στην Ελλάδα. Αυτά περιελάμβαναν μια ολόκληρη τεθωρακισμένη μεραρχία, η οποία μετακινήθηκε από τη Γαλλία στην Ελλάδα. Επίσης, οι Γερμανοί έστρωσαν τρία επιπλέον ναρκοπέδια στ' ανοικτά της Ελλάδος και μεταστάθμευσαν μια ομάδα πλοίων «R»⁸ από τη Σικελία στην Ελλάδα. Ο ξακουστός Στρατηγός Ρόμμελ στάλθηκε στην Ελλάδα για ν' αναλάβει τη διοίκηση όλων των δυνάμεων. Όλες αυτές οι προσπάθειες έγιναν διότι παραπλανήθηκαν, κάνοντας την επίθεση κατά της Σικελίας πολύ πιο εύκολη.

Στις 9 Ιουλίου, οι Σύμμαχοι εισέβαλαν στη Σικελία υλοποιώντας την Επιχείρηση «ΣΤΙΒΑΡΟΣ». Παρά τούτο, οι Γερμανοί παρέμειναν πεπεισμένοι για δύο ακόμη εβδομάδες ότι οι κύριες επιθετικές ενέργειες θα εκδηλώνονταν στη Σαρδηνία και την Ελλάδα, κρατώντας τις δυνάμεις τους αδρανείς μέχρι που ήταν πολύ αργά.

Στον Όουεν Μόνταγκκιου απενεμήθη το Παράσημο του Τάγματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (Order of the British Empire - OBE), που απονέμεται από την ίδια τη Βασίλισσα, για τη συνεισφορά του στην επιτυχία της Επιχειρήσεως «ΚΙΜΑΣ».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Όουεν Μόνταγκκιου (1977), «*Beyond Top Secret ULTRA*».
- 📖 Όουεν Μόνταγκκιου (1954), «*The Man Who Never Was*», Philadelphia: Lippincott.
- 📖 Τζον & Νορρήν Στήλ (2002), «*The Secrets of HMS Dasher*», Argyll Publishers.
- 📖 Εγκυκλοπαίδεια του Διαδικτύου "Wikipedia".

⁷ Το όνομα ULTRA χρησιμοποιούσε η Βρετανική κατασκοπεία για πληροφορίες προερχόμενες από αποκρυπτογράφηση κρυπτογραφημένων γερμανικών ραδιοεπικοινωνιών κατά τον Β' ΠΠ.

⁸ Τα πλοία R (ή Räumboote στα Γερμανικά) ήταν μικρά ναρκαλιευτικά, που χρησιμοποιούνταν σαν πλοίαρτα γενικής χρήσεως. Χρησιμοποιήθηκαν σε όλα τα ΘΕ για συνοδεία νηοπομπών, περιπολίες ακτής, εκκαθάριση και στρώση ναρκοπεδίων και διάσωση πληρωμάτων αεροσκαφών.

αε

ΕΛΒΙΤΕΞ ΑΕΒΕ

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ

ΧΙΤΩΝΙΟ ΣΤΟΛΗΣ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ Μ71

- Από ύφασμα RIB-STOP 80% Βαμβ.-20% Πολυεστερ
- Βάρος 225gr/m²
- Βαφή και τύπωμα ανεξίτηλα
- Με ανακλαστικότητα στην Υπέρυθρη Ακτινοβολία(INFRA-RED)
(ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΗ ΠΓΕΣ-ΣΑΕ-841Ε / 02-2001)

Μεγέθη: Μ-Λ-ΧΛ-ΧΧΛ

ΕΠΕΝΔΥΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ (ΤΖΑΚΕΤ) ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ

- Με προσθαφαιρούμενη εσωτερική επένδυση καπιτονέ(Body Warmer)
- Εσωτερική και εξωτερική κουκούλα
- Από ύφασμα Σατέν 80% Βαμβ.-20% Πολυέστερ
- Αδιαβροχοποιημένο
- Βάρος 315gr/m²
- Βαφή και τύπωμα ανεξίτηλα
- Με ανακλαστικότητα στην Υπέρυθρη Ακτινοβολία(INFRA-RED)
(ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΗ ΠΓΕΣ-ΕΠ-1265Γ/03-2001)

Μεγέθη: Μ-Λ-ΧΛ-ΧΧΛ

ΜΠΟΥΦΑΝ ΑΔΙΑΒΡΟΧΟ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ ΜΕ ΚΟΥΚΟΥΛΑ ΚΑΙ ΜΙΑ ΤΣΕΠΗ / ΣΑΚΚΙΔΙΟ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΜΕ 2 ΘΗΛΑΚΙΑ ΚΑΙ ΙΜΑΝΤΕΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ

- Απο ύφασμα ναύλον επικαλυμμένο με ΡΥ
- Αδιαβροχοποιημένο
- Στεγανοποίηση ραφών με ειδική ταινία(seam sealing)
- Στήλη ύδατος >800cm

Μεγέθη: S-M-L-ΧΛ-ΧΧΛ

Δημιουργήσαμε για εσάς τον διαδικτυακό τόπο της ΕΛΒΙΤΕΞ, όπου μπορείτε εύκολα και γρήγορα να παραγγείλετε κάποιο από τα είδη μας στα διαθέσιμα μεγέθη, με άριστη ποιότητα υλικών και κατασκευής (σε προνομιακές τιμές μόνο για Αξ/κούς - Υπαξ/κούς - ΕΠΟΠ -οπλίτες).

Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα μας www.elvitex.gr, ενημερωθείτε για τα διαθέσιμα προϊόντα μας και δώστε online τις παραγγελίες σας. Θα συνεχίσουμε να εμπλουτίζουμε τη γκάμα των διαθέσιμων προϊόντων μας στους επόμενους μήνες.

ΥΠΝΟΣΑΚΚΟΣ ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΣ ΙΣΧΥΡΟΥ ΨΥΧΟΥΣ ΜΕ ΚΟΥΚΟΥΛΑ, ΜΟΝΟΧΡΩΜΟΣ Ή ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ

- Απο ύφασμα ναύλον επικαλυμμένο με PU
- Αδιαβροχοποιημένο
- Στεγανοποίηση ραφών με ειδική ταινία(seam sealing)
- Στήλη ύδατος >800cm
- Με διπλή στρώση βάτας για δημιουργία κενού αέρος
- Με προσθαφαιρούμενη εσωτερική φόδρα
- Προφυλάσσει από θερμοκρασίες έως -20 °C (ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΗ ΠΓΕΣ-ΥΧ-1125Β/ 7-2000)
- Μεγέθη: 2-3

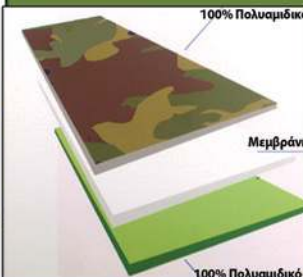
ΠΗΛΙΚΙΟ
ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΠΗΛΙΚΙΟ
ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ

ΤΖΑΚΕΤ ΑΔΙΑΒΡΟΧΟ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΝΕΟΥ ΤΥΠΟΥ
ΑΠΟ ΥΦΑΣΜΑ ΠΟΛΛΑΠΛΩΝ (3) ΣΤΡΩΣΕΩΝ

Εξωτερικό ύφασμα πολλαπλών (3) στρώσεων. Παρέχει αδιαβροχία 10.000mm, αναπνευστικότητα, αντανεμική προστασία, προστασία από ακτινοβολία Infra-Red

ΕΛΒΙΤΕΞ ΑΕΒΕ ΕΞΠΟΡΤ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ
ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ
ΕΔΡΑ: ΕΛ.ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 30-32
142 31 Ν. ΙΩΝΙΑ
ΤΗΛ: 210- 2770421
FAX: 210- 2770403
Website: www.elvitex.gr
E-mail: elvitex@elvitex.gr

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΦΙΣΑΣ - ΔΙΠΤΥΧΟΥ - VIDEO

Ανακοινώνεται ότι το ΓΕΣ, στο πλαίσιο τα μέριμνας για το προσωπικό και των ενεργειών του κατά της ουσιοεξάρτησης προκηρύσσει διαγωνισμό αφίσας, ενημερωτικού φυλλαδίου (δίπτυχου) και ταινίας με θέμα την «Αντιμετώπιση της Ουσιοεξάρτησης» (Ναρκωτικά - Αλκοόλ).

Στο διαγωνισμό μπορεί να συμμετάσχει όλο το προσωπικό του ΣΞ (μόνιμοι, οπλίτες και πολιτικό προσωπικό), υποβάλλοντας τις συμμετοχές του ταχυδρομικώς στο ΓΕΣ/ΔΜΠ/1α (Στρατόπεδο Παπάγου, Μεσογείων 227-231, Χολαργός, ΣΤΓ 1020) μέχρι 26 Νοεμβρίου 2010.

Οι συμμετοχές θα αξιολογηθούν από επιτροπή. Ο πρώτος νικητής κάθε κατηγορίας (3 συνολικά) θα βραβευθεί με 500€.

Οι συμμετοχές να περιέλθουν στο ΓΕΣ σε ηλεκτρονική μορφή, ταχυδρομικώς με οπτικό μέσο αποθήκευσης, σύμφωνα με τις παρακάτω προδιαγραφές:

- Αφίσα σε μορφή TIFF ή PDF με ανάλυση 300dpi και διαστάσεις 50x70cm τετράχρωμη (CMYK).

- Δισέλιδο ενημερωτικό φυλλάδιο (δίπτυχο) αναπτύγματος 28x21,2cm (ανοιχτό) και 14x21,2cm (κλειστό) σε μορφή PDF υψηλής ανάλυσης.

- Ταινία (video) με ανάλυση τουλάχιστον 640x480pixels, επιθυμητή ανάλυση 720x576pixels και ανώτερη. Χρονική διάρκεια κατά προτίμηση 2 έως 15 λεπτά ή και μεγαλύτερη.

Οι συμμετοχές να περιέλθουν στη Διεύθυνση με πλήρη στοιχεία (βαθμό, ονοματεπώνυμο, μονάδα), τηλέφωνα επικοινωνίας και διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (προαιρετικά).

**Πληροφορίες σχετικές με το διαγωνισμό,
στα τηλέφωνα 210-6553235 (ΓΕΣ/ΔΜΠ/1α)**

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ

ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ • ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ • ΜΕΛΟΣ Π. ΕΣΤΡΑΤΟΥ • Τεύχος 6 • Αριθμ. 901

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ: ΤΟΥΣ 10 ΚΑΙ 1000 • ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΝ: www.ellinikomeλλον.gr • Τηλεφωνικόν: 0107222222 • Τηλ. κλήσεως: 0107222222

• Η νίκη στεφανώνει το έθνος μας •

ΣΤΙΓΜΑ

ΚΑΤΕΛΗΦΘΗ Η ΠΡΕΜΕΤΗ
Ο ΕΧΘΡΟΣ ΥΠΕΣΤΗ ΒΑΡΕΙΑΣ Δ
Συνελήφθησαν πεντακόσιοι αι
Ημεγαλειώδης δράσις τής Δεσφ

• Ο άδραστος ηρωϊσμός •

ΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗΝ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 39
Εκείνην νύκτα, επί της ορεινής τας Πιερίας, κινήθη ηρωϊκή σπεύδα απεικλή, ζήτησε ο Εχθρός απόφαση, ταίς εχθρικήν δύναμιν βουλήν. Η απάντησις υπήρξε ακριβήτως ταίς περιβόλαισι μας. Την 18ην εκστράφη επί τής ορεινής, κινήθη ηρωϊκή σπεύδα, συνελήφθησαν πεντακόσιοι αι στρατιώται, οι οποίοι και άσθενος έλασαν. Έπι τη ποσειά κινήσι, ο Εχθρός ηρωϊκώς αντιστάσας, άσθενος και βαρύνουσα, στήθη επί κινετών στρατιωτικόν αντιστάσας, άσθενος και βαρύνουσα. Έπι τήν νύκτα, κινήθη ηρωϊκή σπεύδα, άσθενος και βαρύνουσα, στήθη επί κινετών στρατιωτικόν αντιστάσας, άσθενος και βαρύνουσα. Έπι τήν νύκτα, κινήθη ηρωϊκή σπεύδα, άσθενος και βαρύνουσα, στήθη επί κινετών στρατιωτικόν αντιστάσας, άσθενος και βαρύνουσα.

Τούσ γινωρίζωμεν καλά! Είνε οι δειλοιδολοφόνι τής Τήνου

Ασύρματος

ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΙΣ ΤΑ ΟΠΛΑ!
ΗΡΧΙΣΑΝ ΣΗΜΕΡΟΝ ΔΙ ΕΧΘΟΡΠΡΑΞΙΑΙ

Τό πρώτον ανακοινωθέν του Έλληνικού Έπιτελείου
...συναγερμένοι εις τας Άθήνας

... τής πρωτεύουσής
...σωμον άντιμετωπίζει
...πρόκλησιν τών Ιταλών

ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΝ

Ασύρματος

ΤΟ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΝ ΠΛΕΕΙ ΕΙΣ ΤΟ ΓΑΛΛΟΛΕΥΚΟΝ

Η ΟΡΜΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΜΑΣ ΣΥΝΕΤΡΙΦΕ ΤΑΣ ΕΠΙΛΕΚΤΟΥΣ ΙΤΑΛΙΚΑΣ ΜΟΝΑΔΑΣ

ΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗΝ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 40

Νύκτα τήν 19ην εκστράφη ηρωϊκή σπεύδα, άσθενος και βαρύνουσα, στήθη επί κινετών στρατιωτικόν αντιστάσας, άσθενος και βαρύνουσα. Έπι τήν νύκτα, κινήθη ηρωϊκή σπεύδα, άσθενος και βαρύνουσα, στήθη επί κινετών στρατιωτικόν αντιστάσας, άσθενος και βαρύνουσα.

ΟΧΙ

28η Οκτωβρίου 1940

ΝΕΑ ΕΛΛΑΣ

Η ΚΟΡΥΤΣΑ ΕΛΕΥΘΕΡΑ!
Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΜΑΣ ΤΗΝ ΚΑΤΕΛΑΒΕ ΧΘΕΣ

Αί λεπτομέρειαι του θριάμβου τών Έλληνικών όπλων
έχθρος φεύγει πανικόβλητος καταδιωκόμενος κατά πόδας
ΑΣΤΙΟΝ ΠΟΛΕΜΙΚΟΝ ΥΛΙΚΟΝ ΠΕΡΙΗΛΘΕΝ ΕΙΣ ΧΕΙΡΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΜΑΣ
Τό παραλήρημα τής χαράς του Έλληνικού λαού διά τήν μεγάλην νίκην

τιμή και δόξα
στους Έρωες μας,
στους ήρωες που
πολέμησαν σαν
ΕΛΛΗΝΕΣ!

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ

ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ • ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ • ΜΕΛΟΣ Π. ΕΣΤΡΑΤΟΥ • Τεύχος 6 • Αριθμ. 901

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ: ΤΟΥΣ 10 ΚΑΙ 1000 • ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΝ: www.ellinikomeλλον.gr • Τηλεφωνικόν: 0107222222 • Τηλ. κλήσεως: 0107222222

• Η νίκη στεφανώνει το έθνος μας •

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ!

ΕΔΩ ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ!
• Ο Έλληνικός Στρατός εισήλθεν •
Φεύγουσιν οι Ιταλοί προς τη θάλασσα
ΕΙΣ ΟΛΟΝ ΤΟ ΜΕΤΟΠΙΟΝ ΠΡΟΕΛΤΟΜΕΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ

A/A	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ
1	70	Κατασκοπεία	1970	0.59
2	84	Ιστορία Σταυροφοριών - Τόμος Γ'	1976	0.88
3	92	Προβλήματα πολέμου στην Αρχαία Ελλάδα	1981	0.88
4	96	Ρόμμελ	1982	0.88
5	99	Η Επανάσταση του 1821	1983	1.17
6	100	Γ' Παγκόσμιος Πόλεμος (Τζον Χάκκετ)	1983	1.17
7	107	Θεωρία και κείμενα Διεθνούς Δικαίου		1.32
8	108	Ο επιτήδειος ουδέτερος	1985	1.17
9	109	Ο Μ.Αλέξανδρος και η ΔΜ του Μακεδονικού στρατού	1986	0.88
10	110	Παντουρκισμός	1986	0.88
11	111	Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος - Τόμος Γ'	1986	1.03
12	112	Εισαγωγή στη Στρατηγική	1987	0.44
13	113	Ιστορία Β' Παγκοσμίου Πολέμου - Τόμος Α'	1988	0.88
14	116	Διοίκηση και Ηγεσία (Δνση Μελετών ΓΕΣ)	1988	0.44
15	117	Πρακτικές Οδηγίες Δκσης Μικρών Κλιμακίων (Δνση Μελετών ΓΕΣ)	1988	0.15
16	118	Διοικητική	1988	0.29
17	119	Στρατιωτική Ιστορία της Ελλάδος (μέχρι 1941)	1993	0.73
18	121	Οι Γερμανικές Εκστρατείες στα Βαλκάνια (Κέντρο Ιστορίας των Η.Π.Α.) (Μετάφραση - Απόδοση Αντγου ε.α. Νικόλαου Κολόμβα)	1994	0.88
19	122	Προσωπικός Υπολογιστής (Τχη Παν. Βαχαβιόλου)	1989	0.29
20	124	Γεροντική ή Τρίτη Ηλικία (Χατζημπαλλή Ελευθ.)	1991	0.29
21	125	Οι Επικίνδυνοι Άνδρες - Τόμος Α' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτόπουλου)	1994	2.93
22	126	Οι Επικίνδυνοι Άνδρες - Τόμος Β' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτόπουλου)	1995	2.93
23	128	Το Ημερολόγιο μιας Καταστροφής (Μετάφραση Υπτγου ε.α. Κων'νου Κανακάρη)	1996	2.05
24	129	Στρατιωτική Επιθεώρηση 1883-1884	1995	1.47
25	130	Θεματικό Ευρετήριο Μελετών Στρατιωτικής Επιθεώρησης και Συγγραμάτων 1981-1995	1996	1.47
26	131	Στρατιωτική Επιθεώρηση - 1 ^ο τεύχος Μάιος/1883	1998	0.88
27	132	Διεθνείς Συμφωνίες, Συνθήκες και Συμβάσεις (Υπτγου Γεωργίου Γκορέζη)	2000	0.88
28	133	Ο Πόλεμος και οι Άνθρωποι (Στγου Dereney) Ανατύπωση Εκδόσεως της Στρατιωτικής Επιθεώρησης Ιουλίου 1939	1998	4.40
29	134	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Α' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτοπούλου)	1997	2.35
30	135	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Β' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτοπούλου)	1998	2.35
31	136	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Γ' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτοπούλου)	1998	2.35
32	137	Πακτώδης γνώσεων, παροιμιών και γνωμικών	2000	1.47
33	138	Εγχειρίδιο του Καλού Διοικητού (Αντγου ε.α. - Νομικού Θεοδώρου Λ. Γούλα)	2000	1.47
34	139	Θεματικό Ευρετήριο Μελετών (1991-2001) & Ευρετήριο Συμπληρωματικών Εκδόσεων (1991-2001)	2002	4.00

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΓΕΣ/ΔΙΣ

A/A	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ
1	1	Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη (1904-1908)	1988	3.52
2	2	Επιχ/σεις κατά των Τούρκων σε Μακεδονία και ν. Αιγαίου, 1912 (Α')	1988	2.35
3	3	Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ήπειρο (1912-13) (Β')	1992	3.48
4	4	Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-14) (Γ')	1992	4.7
5	5	Επίτομη Ιστορία Βαλκανικών Πολέμων (1912-13)	1987	1.76
6	9	Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Πόλεμο (1914-1918)	1961	1.76
7	10	Επίτομη Ιστορία της Συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο	1994	3.23
8	11	Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στη Μεσημβρινή Ρωσία (1919)	1955	7.44
9	14	Επιχειρήσεις Φιλαδέλφειας - Προύσσης - Ουσάκ	1957	2.05
10	15	Επιχειρήσεις Φιλαδέλφειας - Προύσσης - Ουσάκ (σχεδιαγράμματα)	1957	1.17
11	16	Επιθετικά Επιχειρήσεις Δεκ. 1920 - Μαρ. 1921	1957	9.61
12	18	Επιχειρήσεις προς Άγκυρα (Μέρος Α') 1921	1965	1.76
13	19	Επιχειρήσεις προς Άγκυρα (Μέρος Β') 1921	1965	1.76
14	21	Το Τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας, Α' Τόμος (Υποχωρ. Αγώνες Α' και Β' Σ.Σ.)	1960	1.76
15	22	Το Τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας, Β' Τόμος	1962	2.05
16	23	Επιχειρήσεις εις Θράκη (1919-1923)	1969	9.75
17	27	Αίτια και Αφορμαί Ελληνοϊταλικού Πολέμου (1940-41)	1959	1.47
18	28	Ιταλική Εισβολή 1940	1959	1.76
19	29	Ελληνική Αντεπίθεση 1940	1963	2.05
20	30	Χειμερινά Επιχειρήσεις - Ιταλική Επίθεση 1941	1966	1.47
21	31	Αγώνες εις Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (1940-41)	1956	1.76
22	32	Το Τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941	1959	14.62
23	33	Η Μάχη της Κρήτης 1941	1961	2.20
24	34	Επίτομη Ιστορία Ελλ./Ιταλ.-Ελλ./Γερμ. Πολέμου (1940-1941)	1984	2.64
25	40	Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα της Κορέας, 1950-65	1977	1.47
26	45	Η Υγειονομ. Υπηρεσία κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-22)	1966	2.05
27	46	Η προς Πόλεμον Προπαρασκευή του Ελληνικού Στρατού (1923-1940)	1969	10.96
28	47	Ανεφ/σμοί-Μεταφοραί κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-22)	1967	2.64
29	48	Εφοδ/μοί του Στρατού σε Όπλα και Πυρ/κά ΠΖ-ΠΒ (1940-41)	1982	1.17
30	49	Η Υγειον. Υπηρεσία κατά τον Πόλεμο 1940-41	1982	0.88
31	50	Ευρετήριο Πολεμικών Γεγονότων Ελληνικού Έθνους	1989	2.05
32	51	Αγώνες και Νεκροί του Ελληνικού Στρατού, 1940-45	1989	7.92
33	56	Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος 1897	1993	3.23
34	57	Η Ειρηνευτική Αποστολή στη Σομαλία	1996	2.49
35	58	Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή, 1941-45 (Ελ Αλαμείν-Ρίμνι-Αιγαίο)	1996	2.64
36	59	Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944), 8 τόμοι	1998	28.00
37	60	Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου (1944-1949), 16 τόμοι	1998	52.00

A/A	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ
38	61	Ιστορία του Ελληνικού Στρατού	1997	2.35
39	62	Η Ελληνική Δύναμη στην Αλβανία (ΕΛΔΑΛ) (Απρ.-Αυγ. 1997)	1998	2.35
40	63	A Concise History of the Balkan Wars 1912-1913	1998	2.93
41	64	An Index of Events in the Military History of Greek Nation	1998	2.93
42	65	An Abridged History of the Greek-Italian & Greek-German War, 1940-41	1997	2.93
43	66	Ο Βορειοηπειρωτικός Αγώνας	1997	2.93
44	67	An Abridged of the Hellenic Army Participation in the World War I	1999	3.37
45	68	HISTORY OF THE HELLENIC ARMY 1821-1997	1999	4.25
46	69	Στρατιωτική Οργάνωση & Πολεμική Τέχνη των Αρχαίων Ελλήνων	1999	9.68
47	71	Η Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού (1901-2001)	2001	6.93
48	73	Επίτομη Ιστορία της Εκστρατείας στη Μικρά Ασία, 1919-1922	2002	8.65
49	74	The Battle Of Crete	2002	10.07
50	75	Η Υγειονομική Υπηρεσία κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, 1912-1913	2002	7.52
51	76	The struggle for Macedonia and the events in Thrace, 1904-1908	2003	6.40
52	77	A Concise History of the Campaign in M. Asia, 1919-22	2004	16.20
53	78	Ιστορικές Ονομασίες Ενεργών Συνταγμάτων και Ταξιαρχιών (ΠΖ-ΤΘ-ΕΔ)	2004	12.40
54	79	Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού, 1821-1954	2006	11.00
55	80	Ο Οπλισμός του Ελληνικού Στρατού (1866-2004)	2008	5.48
56	81	Ευρετήριο Αρχείου Καποδιστριακής Περιόδου: Στρατιωτικά Τεκμήρια (1827-1833)	2007	1.27
57	82	Concise History of the Hellenic Army General Staff	2007	4.35
58	83	Η Σημασία των Ιστορικών Αρχείων στην Αντικειμενική Συγγραφή της Ιστορίας-Φορείς που τηρούν Ιστορικά Αρχεία-Διαδικασίες Πρόσβασης στο Αρχειακό Υλικό	2009	1.89
59	84	Οι Ελληνοαμερικανοί Εθελοντές στην Εθνική Αντίσταση	2005	12.50
60	85	Η Συμβολή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	2009	4.16
61	301	The Northern Epirus Struggle	2002	6.79

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Τις παραπάνω εκδόσεις οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να τις προμηθεύονται όλο το έτος, εκτός από τους μήνες Ιανουάριο και Φεβρουάριο από τα παρακάτω σημεία:

- Το Γραφείο Ενημέρωσης Κοινού, Σόλωνος 34 (τηλ: 210-3630579, 210-3630081).
- Το ΕΚΕΜΣ Αθήνας (τηλ: 210-7652478, 210-7675495).
- Το Στρατιωτικό Πρατήριο 1ης Στρατιάς.
- Τα Στρατιωτικά Πρατήρια Α΄, Β΄, Γ΄ και Δ΄ Σωμάτων Στρατού.
- Το ΤΥΕΣ/Β΄ Δνση, ΣΤΓ 1020 (Στρατόπεδο Παπάγου), τηλ: 210-6552673, για τους μεν διαμένοντες στην Αττική, προσωπικά, κάθε Τετάρτη από 08.00 έως 12.00 π.μ., για τους δε εκτός Αττικής, ταχυδρομικά, στέλνοντας το ακριβές αντίτιμο της αξίας τους, με ταχυδρομική επιταγή, στην παραπάνω διεύθυνση (μαζί με αριθμό τηλεφώνου).

Η τιμή διάθεσης των βιβλίων σε τρίτους, πλην του προσωπικού του ΥΕΘΑ, προσαυξάνεται κατά 40%.